

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΜΟΝΑΔΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Οι Εκπαιδευτικές Ανάγκες Μεταναστών και Προσφύγων
και η Κοινωνική Ένταξή τους Μέσα Από την Ενσωμάτωσή
τους στην Αγορά Εργασίας.**

Όνομα Φοιτήτριας: Σταματίου Ευαγγελία

A. M.: 261312041331

Επιβλέπουσα καθηγήτρια

Ελισάβετ Λαζαράκου

Συνεπιβλέπουσες καθηγήτριες

Κωνσταντίνα Τσώλη

Άννα Τσιμπουκλή

Αθήνα, 2023

ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ

"Με πλήρη επίγνωση των συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων, δηλώνω ενυπογράφως ότι είμαι αποκλειστικός συγγραφέας της παρούσας Διπλωματικής Εργασίας, για την ολοκλήρωση της οποίας κάθε βοήθεια είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται λεπτομερώς στην εργασία αυτή. Έχω αναφέρει πλήρως και με σαφείς αναφορές, όλες τις πηγές χρήσης δεδομένων, απόψεων, θέσεων και προτάσεων, ιδεών και λεκτικών αναφορών, είτε κατά κυριολεξία είτε βάση επιστημονικής παράφρασης. Αναλαμβάνω την προσωπική και ατομική ευθύνη ότι σε περίπτωση αποτυχίας στην υλοποίηση των ανωτέρω δηλωθέντων στοιχείων, είμαι υπόλογος έναντι λογοκλοπής, γεγονός που σημαίνει αποτυχία στην Διπλωματική μου Εργασία και κατά συνέπεια αποτυχία απόκτησης του Τίτλου Σπουδών, πέραν των λοιπών συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων. Δηλώνω, συνεπώς, ότι αυτή η Διπλωματική Εργασία προετοιμάστηκε και ολοκληρώθηκε από εμένα προσωπικά και αποκλειστικά και ότι αναλαμβάνω πλήρως όλες τις συνέπειες του νόμου στην περίπτωση κατά την οποία αποδειχθεί, διαχρονικά, ότι η εργασία αυτή ή τμήμα της δε μου ανήκει διότι είναι προϊόν λογοκλοπής άλλης πνευματικής ιδιοκτησίας.

Όνομα και Επώνυμο Συγγραφέα (Με Κεφαλαία):

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΣΤΑΜΑΤΙΟΥ

Ημερομηνία (Ημέρα – Μήνας – Έτος):

01.03.2023

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να αφιερώσω την προσπάθεια αυτή σε όλους εκείνους που στάθηκαν πλάι μου άοκνοι αρωγοί, με ενίσχυσαν ψυχολογικά και μου συμπαραστάθηκαν έμπρακτα στη δύσκολη αυτή χρονιά, προκειμένου να καταφέρω να λάβω τον μεταπτυχιακό μου τίτλο.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω ξεχωριστά τους καθηγητές μου για τις γνώσεις και την έμπνευση, που μου μετέδωσαν ενώ ένα ιδιαίτερο ευχαριστώ οφείλω στην επιβλέπουσά μου, κ. Ελισάβετ Λαζαράκου, Επίκουρη καθηγήτρια του ΕΚΠΑ, η οποία με καθοδήγησε και με στήριξε σε όλη αυτήν την προσπάθεια ώστε να φτάσουμε στο τελικό αποτέλεσμα. Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω τις συνεπιβλέπουσες καθηγήτριες, την κ. Κωνσταντίνα Τσώλη, Επίκουρη καθηγήτρια του ΕΚΠΑ και την κ. Τσιμπουκλή Άννα, Επίκουρη καθηγήτρια του ΕΚΠΑ για την αρωγή τους και την αξιολόγηση της διπλωματικής μου εργασίας.

Επίσης, ευχαριστώ ιδιαίτερος όλους τους συμμετέχοντες μετανάστες και πρόσφυγες, που συνέβαλλαν σε αυτή την προσπάθεια καθώς χωρίς τη συμμετοχή τους, η εργασία αυτή δεν θα ήταν δυνατό να ολοκληρωθεί. Μαζί με αυτούς, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους συντονιστές εκπαίδευσης και τους υπευθύνους του φορέα, όπου διεξήχθη η έρευνα για την ανταπόκρισή τους στο κάλεσμά μου και τη συμμετοχή του στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε.

Περίληψη

Το ζήτημα της μετανάστευσης είναι κυρίαρχο στην Ελλάδα και παρά τη μακροχρόνια παρουσία του στη χώρα, δεν έχει ακόμα επιλυθεί και αποκατασταθεί. Η παρούσα εργασία αποτελεί διπλωματική εργασία μεταπτυχιακού επιπέδου. Σκοπός της είναι η διερεύνηση των εκπαιδευτικών αναγκών των προσφύγων και μεταναστών, καθώς και η επίδραση των απαιτήσεων της αγοράς εργασίας στις εκπαιδευτικές τους ανάγκες με σκοπό στην ένταξη στην αγορά εργασίας και κατ' επέκταση στην ελληνική κοινωνία. Στο πλαίσιο των γενικών στόχων της παρούσας εργασίας θα μελετηθούν τα ζητήματα που αντιμετωπίζουν, οι υπό μελέτη ομάδες, όσον αφορά την διαβίωσή τους αλλά και οι ανάγκες που διατυπώνουν προκειμένου να αισθανθούν ισότιμα μέλη της κοινωνίας. Επιμέρους στόχοι είναι ο προσδιορισμός των μαθησιακών χαρακτηριστικών που συμβάλλουν στη συγκρότηση της ταυτότητας των εκπαιδευόμενων, η μελέτη των συνθηκών φοίτησης και του ρόλου του εκπαιδευτή και η διερεύνηση του βαθμού στον οποίο τα προσφερόμενα προγράμματα ανταποκρίνονται στις προσδοκίες και τις πραγματικές ανάγκες των εκπαιδευόμενων. Με αυτά τα στοιχεία τα προγράμματα αυτά θα είναι σε θέση να ταυτίζονται με τις πραγματικές ανάγκες των εκπαιδευόμενων που αποτελούν μια ομάδα με ετερογενή και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Η παρούσα έρευνα αποτελεί μια ποιοτική έρευνα, για τη διενέργεια της οποίας χρησιμοποιήθηκε η ερευνητική μεθοδολογία της ημιδομημένης συνέντευξης, ενώ η επεξεργασία των αποτελεσμάτων έγινε με τη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου. Στην έρευνα συμμετείχαν δώδεκα (12) άτομα, τα οποία παρακολουθούν εθελοντικό πρόγραμμα ελληνομάθειας στο Ανοιχτό Σχολείο Μεταναστών Πειραιά. Η έρευνα χωρίστηκε σε πέντε άξονες και μελετήθηκαν τα χαρακτηριστικά των προσφύγων / μεταναστών, τα κίνητρα για τη συμμετοχή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία, τα εμπόδια που συναντούν και τα οποία τους απομακρύνουν από αυτήν, το κατάλληλο γι' αυτήν την πληθυσμιακή ομάδα προφίλ εκπαιδευτή ενηλίκων αλλά και οι εκπαιδευτικές τους ανάγκες.

Τα σημαντικότερα ευρήματα της έρευνας ήταν τα εξής. Οι συμμετέχοντες παρόλο που δηλώνουν ρητά ότι επιθυμούν να λαμβάνουν μέρος σε εκπαιδευτικά προγράμματα, εντούτοις για διάφορους λόγους που αναλύονται στα αποτελέσματα απέχουν από αυτά. Είναι αξιοσημείωτο ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των

προσφύγων/μεταναστών διαμένουν αρκετά χρόνια στην ελληνική επικράτεια και όμως δεν έχουν αφομοιωθεί ικανοποιητικά στην ελληνική κοινωνία. Οι συμμετέχοντες επιλέγουν συνειδητά εκπαιδευτικά προγράμματα που θα τους είναι χρήσιμα στην αγορά εργασίας. Η παρούσα έρευνα συμβάλλει στο να μελετηθούν στο μέλλον τα βαθύτερα αίτια, που απομακρύνουν τους πρόσφυγες / μετανάστες από την εκπαιδευτική διαδικασία και κατ' επέκταση από την αγορά εργασίας δυσχεραίνοντας έτσι την ισότιμη κοινωνική τους ένταξη.

Λέξεις κλειδιά: Εκπαιδευτικές Ανάγκες Ενηλίκων, Πρόσφυγες / Μετανάστες, Χαρακτηριστικά, Κίνητρα, Εμπόδια, Προφίλ Εκπαιδευτής Ενηλίκων, Εκπαίδευση Ενηλίκων

Abstract

The issue of immigration is dominant in Greece and despite its long presence in the country, it has not yet been resolved and rehabilitated. This work is a master's thesis. Its purpose is to investigate the educational needs of refugees and immigrants, as well as the effect of labor market requirements on their educational needs with a view to integration into the labor market and by extension into Greek society. In the context of the general objectives of this work, the issues faced by the groups under study will be studied, in terms of their livelihood and the needs they express in order to feel equal members of society. Intensive objectives are to determine the learning characteristics that contribute to the formation of the trainees' identity, to study the conditions degree to which the programs offered meet the expectations and real needs of trainees. With these elements these programs will be able to identify with the real needs of trainees who are a group of heterogeneous and particular characteristics.

The present research is a qualitative research, where the semi-structured interview was used as a tool, while the results were processed using the method of content analysis. In the research participated twelve (12) people, who attend a voluntary Greek learning program at the Open School for Immigrants in Piraeus, while the researcher is a Primary Education teacher. The research was divided into five axes and the characteristics of refugees / immigrants were studied, the motivations for their participation in the educational process, the obstacles they encounter and which keep them away from it, the appropriate profile of an adult trainer for this population group and also their educational needs.

The research showed that this group, although they explicitly state that they would like to take part in educational programs, in practice they stay away from it despite their long-term stay in the country. However, the programs they choose to attend are the ones that benefit them most in finding a job. The present research contributes to studying in the future the deeper causes, which remove refugees/immigrants from the educational process and by extension from the labor market, thus making their equal social integration more difficult.

The most important findings of the research were as follows. Participants, although explicitly stating that they wish to take on educational programs, however, for various reasons analyzed in the results are far from them. It is noteworthy that the majority of

refugees/immigrants have been staying in the Greek territory for several years and yet have not been assimilated to Greek society. Participants choose conscious educational programs that will be useful in the labor market. The present study helps to study the deeper causes in the future, which remove refugees / immigrants from the educational process and thus from the labor market, thus making their equal social integration more difficult.

Key words: Adult Educational Needs, Refugees / Migrants, Characteristics, Motivations, Barriers, Adult Educator Profile, Adult Education

Περιεχόμενα

ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ	2
<i>Ευχαριστίες</i>	3
Περίληψη	4
Abstract.....	6
Εισαγωγή	10
Κεφάλαιο 1: Ο όρος μετανάστευση και οι επεκτάσεις του στην ελληνική επικράτεια	13
1.1 Εννοιολογική Προσέγγιση του όρου «Μετανάστευση».....	13
1.2 Διάκριση Μεταναστών – Προσφύγων.....	15
1.3 Η Ελλάδα και οι μεταναστευτικές ροές των τελευταίων ετών	17
1.4 Οι μεταναστευτικές ροές και η επίδρασή τους χαρακτηριστικά των μεταναστών / προσφύγων.	22
Κεφάλαιο 2: Η Εκπαίδευση Μεταναστών και Προσφύγων	24
2.1 Κοινωνική Ένταξη Μεταναστών.....	24
2.2 Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση.....	26
2.2.1 Θεωρητική Προσέγγιση – Σκοποί και στόχοι της διαπολιτισμικής προσέγγισης.....	26
2.2.2 Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση όπως εφαρμόστηκε από το 2014 κι έπειτα	29
2.3 Χαρακτηριστικά Ενηλίκων Μεταναστών/ Προσφύγων	33
2.4 Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού	36
2.5 Εκπαιδευτικές Ανάγκες Μεταναστών/ Προσφύγων.....	39
2.6 Κίνητρα και Εμπόδια Μεταναστών και Προσφύγων για την συμμετοχή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία	44
2.6.1 Κίνητρα συμμετοχής στην Εκπαιδευτική Διαδικασία	44
2.6.2 Εμπόδια συμμετοχής στην εκπαιδευτική διαδικασία	48
2.7 Ο ρόλος του Εκπαιδευτή	51
2.8 Βιβλιογραφική Ανασκόπηση.....	55
2.9 Αναγκαιότητα της έρευνας.....	63
Κεφάλαιο 3: Ερευνητικό Μέρος	64
3.1 Σκόπος- Στόχοι -Ερευνητικά Ερωτήματα	64
3.2 Μεθοδολογική προσέγγιση.....	65
3.3. Σύνταξη Πρωτόκολλου Συνέντευξης	69
3.4 Ερευνητικό δείγμα και επιλογή του	70
3.5 Αξιοπιστία και Εγκυρότητα της Έρευνας	72
3.6 Ανάλυση Δεδομένων	73

Κεφάλαιο 4 : Αποτελέσματα της Έρευνας.....	75
4.1 Ως προς τα χαρακτηριστικά των ενήλικων μεταναστών / προσφύγων.....	75
4.2 Ως προς τα κίνητρα των προσφύγων / μεταναστών έτσι ώστε να συμμετάσχουν σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα.....	78
4.3 Ως προς τα εμπόδια, που συναντούν οι ενήλικες πρόσφυγες / μετανάστες για να ξεκινήσουν ή / και να συνεχίσουν ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα.....	82
4.4 Ως προς το προφίλ του κατάλληλου, για τη συγκεκριμένα ομάδα – στόχο, εκπαιδευτή ενηλίκων.....	87
4.5 Ως προς τις εκπαιδευτικές ανάγκες των ενήλικων μεταναστών / προσφύγων ώστε να ενταχθούν στην αγορά εργασίας.	89
Κεφάλαιο 5: Συζήτηση – Συμπεράσματα - Προτάσεις	95
5.1 Συζήτηση – Συμπεράσματα	96
5.2 Προτάσεις για μελλοντική έρευνα	105
5.3 Περιορισμοί της Έρευνας	106
Βιβλιογραφικές αναφορές	108
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι	121
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ.....	182
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ.....	183

Εισαγωγή

Αφορμή για την εκπόνηση της παρούσας ποιοτικής μελέτης και την ενασχόληση με το συγκεκριμένο θέμα, υπήρξε ο προβληματισμός της γράφουσας σχετικά με το πλήθος των μεταναστών που έχει συγκεντρωθεί στη χώρα από το 2014 και έπειτα. Αυτοί οι άνθρωποι εγκατέλειψαν τον τόπο καταγωγής τους, διέσχισαν χερσαία ή θαλάσσια σύνορα με νόμιμο ή παράνομο τρόπο και κατέληξαν στην Ελλάδα, από την οποία αναμένουν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Προκειμένου αυτό να επιτευχθεί κρίνεται απαραίτητη η παρακολούθηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας ή της αγγλικής, ως γλώσσα με την οποία είναι εφικτή η επικοινωνία τόσο εντός όσο και εκτός Ελλάδας. Την εκμάθηση της γλώσσας ακολουθούν εκπαιδευτικά προγράμματα που συνάδουν με τα ενδιαφέροντα των μεταναστών και θα οδηγούν στην επαγγελματική αποκατάσταση αυτών, προκειμένου να μπορούν να επιβιώσουν με αξιοπρέπεια. Η εκπαίδευση αποτελεί δικαίωμα κάθε ανθρώπου, ανεξαρτήτως φυλής, ιθαγένειας ή άλλων παραγόντων, ενώ η σύνδεση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων με την αγορά εργασίας διασφαλίζει όχι μόνο την ανεξάρτητη επιβίωση των ανθρώπων αυτών αλλά και την ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία. Οι παραπάνω σκέψεις αποτέλεσαν την αφορμή για την ενασχόληση με το συγκεκριμένο ζήτημα. Βασικός σκοπός της έρευνας είναι η διερεύνηση των εκπαιδευτικών αναγκών των προσφύγων / μεταναστών έτσι ώστε να σχεδιαστούν προγράμματα που να ανταποκρίνονται σε αυτές τις ανάγκες και που θα τους προσφέρουν τη δυνατότητα να ενταχθούν ισότιμα στην ελληνική κοινωνία μέσα από την ενσωμάτωσή τους στην αγορά εργασίας. Ως επιμέρους στόχοι τίθενται η καταγραφή των εκπαιδευτικών αναγκών της εν λόγω ομάδας, η ανάδειξη των κινήτρων και των εμποδίων, τόσο των εσωτερικών όσο και των εξωτερικών, που τους ωθούν ή τους απομακρύνουν από τη συμμετοχή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία, η καταγραφή των κοινών χαρακτηριστικών των μεταναστών / προσφύγων ενώ τέλος επιχειρείται να σκιαγραφηθεί το προφίλ του κατάλληλου εκπαιδευτή για αυτήν την ιδιαίτερη πληθυσμιακή ομάδα. Για την ανάλυση των δεδομένων και την εξαγωγή των συμπερασμάτων ακολουθήθηκε η μέθοδος «ανάλυσης περιεχομένου». Απώτερος σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να αξιοποιηθούν τα πορίσματα της έρευνας στο πεδίο της εκπαίδευσης ενηλίκων και πιο συγκεκριμένα, στον τομέα που αφορά την εκπαίδευση ευπαθών κοινωνικών ομάδων, με στόχο τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών

προγραμμάτων, τα οποία θα ανταποκρίνονται αποτελεσματικότερα στις ανάγκες τους, όπως αυτές τις διατυπώνουν οι ίδιοι οι εκπαιδευόμενοι. Η καταγραφή των εκπαιδευτικών αναγκών της εν λόγω ομάδας με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και η εις βάθος ανάλυσή τους μπορεί να προσθέσει στην ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφία δεδομένα, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την αναβάθμιση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, που έχουν σχεδιαστεί για πρόσφυγες / μετανάστες και για τον ρόλο του εκπαιδευτή ενηλίκων που αναλαμβάνει ένα τόσο απαιτητικό και σύνθετο ρόλο.

Η εκπαίδευση ενηλίκων τις τελευταίες δεκαετίες αποτελεί ένα διαρκώς εξελισσόμενο πεδίο, σε διεθνές, ευρωπαϊκό αλλά και εθνικό επίπεδο. Ιδιαίτερα στις χώρες της Ε.Ε. οι σχετικές ενέργειες στοχεύουν, αφενός, στην καταπολέμηση της ανεργίας και την επαγγελματική ένταξη ανέργων και, αφετέρου, στην κοινωνική ενσωμάτωση ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Επιπλέον, η εκπαίδευση ενηλίκων αποσκοπεί στην ενεργητική συμμετοχή των πολιτών στο κοινωνικό γίγνεσθαι με απώτερο στόχο την κοινωνική συνοχή.

Στις μέρες μας η δυναμική εξέλιξη της παγκοσμιοποίησης με την πολυπλοκότητα των κοινωνικών, πολιτισμικών και οικονομικών σχέσεων και αλληλεξαρτήσεων που επιφέρει αποτελεί μια συνεχή πρόκληση, καθώς καθιστά αναγκαία για ολοένα και περισσότερους ενήλικους την απόκτηση ποικίλων γνώσεων και δεξιοτήτων, που να προσαρμόζονται διαρκώς στις συντελούμενες αλλαγές. Ο σύγχρονος άνθρωπος, για να μπορεί να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις της εποχής, χρειάζεται αλληλοσυνδεδεμένα προσόντα, που πρέπει να ανανεώνονται κάθε τόσο (Rogers, 1999, σ.9). Η δια βίου εκπαίδευση αποτελεί προνομιακό πεδίο για την ανάπτυξη αυτών των προσόντων.

Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο προσεγγίζεται εννοιολογικά ο όρος «μετανάστευση» ενώ γίνεται εννοιολογική διάκριση ανάμεσα στους όρους «πρόσφυγας» και «μετανάστης». Στη συνέχεια, επιχειρείται μια ιστορική ανασκόπηση των μεταναστευτικών ροών των τελευταίων ετών στην Ελλάδα ενώ ταυτόχρονα αναφέρεται η δράση των εγκληματικών κυκλωμάτων και πώς αυτή επηρεάζει τα χαρακτηριστικά των προσφύγων / μεταναστών.

Το δεύτερο κεφάλαιο αφορά στην εκπαίδευση των προσφύγων / μεταναστών. Ειδικότερα γίνεται αναφορά στον όρο «κοινωνική ένταξη» και τον ρόλο που διαδραματίζει η εκπαίδευση σε αυτήν. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στον όρο

«διαπολιτισμική εκπαίδευση» ενώ σκιαγραφούνται ο σκοπός και οι στόχοι της. Παρακάτω γίνεται ειδική αναφορά στη διαπολιτισμική προσέγγιση, όπως αυτή διαμορφώθηκε από 2014 και έπειτα λόγω του αθρόου μεταναστευτικού κύματος, που κατέφθασε στην Ελλάδα. Εν συνεχεία, παρατίθενται τα χαρακτηριστικά των προσφύγων / μεταναστών ενώ παρουσιάζεται η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού. Έπειτα παρουσιάζονται οι εκπαιδευτικές ανάγκες της υπό εξέταση ομάδας και στη συνέχεια κίνητρα και τα εμπόδια για την συμμετοχή της στην εκπαιδευτική διαδικασία. Προχωρώντας γίνεται αναφορά στον ρόλο, που διαδραματίζει ο εκπαιδευτής που θα αναλάβει να διδάξει άτομα μεταναστευτικής βιογραφίας ενώ στο τέλος του παρόντος κεφαλαίου γίνεται βιβλιογραφική ανασκόπηση του θεωρητικού μέρους.

Στο τρίτο κεφάλαιο ξεκινά το ερευνητικό μέρος της εργασίας. Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζεται αρχικά η αναγκαιότητα της έρευνας και τα ερευνητικά ερωτήματα, που αποτελούν άξονες της έρευνας. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η μεθοδολογική προσέγγιση, που ακολουθήθηκε, το ερευνητικό δείγμα, που συμμετείχε στην έρευνα και τέλος οι περιορισμοί της έρευνας.

Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας. Το παρόν κεφάλαιο χωρίστηκε σε υποκεφάλαια σύμφωνα με τους άξονες της έρευνας. Στο πρώτο υποκεφάλαιο γίνεται παρουσίαση των χαρακτηριστικών των προσφύγων / μεταναστών, όπως αυτά διαφαίνονται μέσα από τις απαντήσεις, που δόθηκαν. Στο δεύτερο υποκεφάλαιο παρουσιάζονται τα κίνητρά τους προκειμένου να συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία ενώ στο τρίτο παρουσιάζονται τα εμπόδια, που τους απομακρύνουν από αυτή. Προχωρώντας, στο τέταρτο υποκεφάλαιο παρουσιάζεται το προφίλ που πρέπει να έχει ο κατάλληλος εκπαιδευτής σύμφωνα με τη γνώμη των εκπαιδευομένων. Τέλος, στο πέμπτο υποκεφάλαιο παρουσιάζονται οι εκπαιδευτικές ανάγκες των προσφύγων / μεταναστών ενώ επιχειρείται διάκριση σε συνειδητές και ρητές, συνειδητές και μη ρητές και λανθάνουσες, όπως αναφέρονται στη βιβλιογραφία.

Καταλήγοντας, στο πέμπτο κεφάλαιο της παρούσας έρευνας επιχειρείται η διεξαγωγή συμπερασμάτων, ενώ η δομή του ακολουθεί τη δομή του τέταρτου κεφαλαίου. Στο τέλος του παρόντος κεφαλαίου παρατίθενται προτάσεις για μελλοντική έρευνα, όπως αυτές προέκυψαν από τα κενά που παρατηρήθηκαν από την ερευνήτρια κατά τη συγγραφή της παρούσας ερευνητικής εργασίας στην ήδη υπάρχουσα σχετική βιβλιογραφία.

Κεφάλαιο 1: Ο όρος μετανάστευση και οι επεκτάσεις του στην ελληνική επικράτεια

1.1 Εννοιολογική Προσέγγιση του όρου «Μετανάστευση»

Από ιστορικής άποψης, η μετανάστευση ακολουθεί την πορεία της ανθρώπινης ύπαρξης. Οι μετακινήσεις πληθυσμών είναι συνεχείς από την εμφάνιση του ανθρώπου στη Γη. Ανέκαθεν οι αλλαγές του τόπου διαμονής ήταν επιβεβλημένες προκειμένου οι άνθρωποι να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους, να προφυλαχτούν από έντονα καιρικά φαινόμενα και να διασφαλίσουν την τροφή τους. Αργότερα και καθώς οι κοινωνίες αποκτούσαν ολοένα και πιο σύνθετη μορφή, οι μετακινήσεις ανθρώπων συνδέθηκαν με την αγορά εργασίας και την εξασφάλιση αυτής.

Η λέξη «μετανάστευση» αναφέρεται στην αλλαγή του τόπου κατοικίας ενός ατόμου ή μιας ομάδας ανθρώπων. Αίτια που συνδέονται με τον αφανισμό συγκεκριμένων φυλετικών ομάδων είναι δυνατόν να οδηγήσουν στην μετεγκατάσταση πλήθους ανθρώπων, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι 1.200.000 πρόσφυγες που μετακινήθηκαν μετά την Μικρασιατική καταστροφή. Η μετανάστευση αφορά μια διαδικασία συνεχούς ροής προσώπων από μία περιοχή σε μία άλλη και συνιστά μια εκ των τριών δημογραφικών διαδικασιών. Οι τρεις δημογραφικές διαδικασίες αναφέρονται στον τρόπο με τον οποίο πραγματοποιείται η μόνιμη εγκατάσταση σε μια περιοχή. Έτσι, η μόνιμη εγκατάσταση πραγματοποιείται είτε από τον γηγενή πληθυσμό, ανθρώπους δηλαδή που γεννιούνται και εξακολουθούν να διαμένουν σε αυτήν την περιοχή, είτε μέσω της μετανάστευσης, οπότε πραγματοποιούνται μετακινήσεις ανθρώπων προκειμένου να αναζητήσουν καλύτερες και πιο ποιοτικές συνθήκες διαβίωσης, είτε η εγκατάσταση πραγματοποιείται από πρόσφυγες, ανθρώπους δηλαδή που εκδιώχθηκαν ή αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τον τόπο διαμονής τους λόγω πολέμων ή διωγμών προκειμένου να επιβιώσουν. Στην περίπτωση των προσφύγων εντάσσονται και όσοι μετακινούνται στο πλαίσιο ανταλλαγής πληθυσμών κατά την περίοδο πολέμων. Στο σημείο αυτό συνίσταται η διαφορά του μετανάστη από τον πρόσφυγα. Έτσι, μετανάστης είναι ο άνθρωπος που εκούσια εγκαταλείπει τη χώρα καταγωγής του αναζητώντας μια καλύτερη τύχη, ενώ πρόσφυγας είναι ο άνθρωπος που αναγκάζεται να εγκαταλείψει την πατρίδα του, προκειμένου να διασφαλίσει τη συνέχεια του βίου του και την ασφάλειά του. Συνέπεια της μετανάστευσης είναι η ανάμειξη των γηγενών πληθυσμών με ανθρώπους άλλης φυλής,

εθνικότητας και κουλτούρας. Η ανάμειξη πληθυσμών έχει σαν αποτέλεσμα την εξέλιξη αλλά και την αλλοίωση του γηγενούς πληθυσμού, ενώ και οι άνθρωποι που εγκαθίστανται σε μια νέα περιοχή, είτε πρόκειται για μετανάστες είτε πρόκειται για πρόσφυγες, καλούνται να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες οπότε ως έναν βαθμό ενστερνίζονται στοιχεία από την παράδοση, τα ήθη και τα έθιμα της περιοχής εγκατάστασης (Τσαούσης, 1991).

Η παραπάνω αναφορά, συνιστά έναν γενικά αποδεκτό ορισμό, ο οποίος περιγράφει την *«παραδοσιακή μετανάστευση»*. Ο όρος παραδοσιακή μετανάστευση αναφέρεται στη μετακίνηση πληθυσμών που πραγματοποιήθηκε προς την Αμερική και την Αυστραλία κατά το τέλος του 19^{ου} και στην αρχή του 20^{ου} αιώνα. Ο παραπάνω ορισμός στην πορεία των ετών διαφοροποιήθηκε ώστε να περιγράφει με αποτελεσματικότητα τον όρο «μετανάστευση» και ο όρος να ανταποκρίνεται στις συνθήκες που επικρατούν.

Έτσι, με την πάροδο των ετών η μετανάστευση, σε αρκετές περιπτώσεις αποδόθηκε ως η μεταβολή του τόπου κατοικίας ενός ατόμου ή ενός κοινωνικού συνόλου, η οποία πραγματοποιείται στο πλαίσιο της σύγχρονης βιομηχανικής εποχής (Κολοβός, 2011). Η μετανάστευση της σύγχρονης βιομηχανικής εποχής αναφέρεται ως *«σύγχρονη μετανάστευση»* και χρονολογείται στο τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οπότε και συμπίπτει με την περίοδο εκβιομηχάνισης.

Πέραν της διάκρισης σε παραδοσιακή και σύγχρονη μετανάστευση, η μετανάστευση είναι δυνατόν να διακριθεί και σε *«εσωτερική»* και *«εξωτερική»* ανάλογα με το αν πραγματοποιείται εντός της ίδιας χώρας ή σε διαφορετική. Επίσης, ανάλογα με τη χώρα προορισμού, η μετανάστευση είναι δυνατόν να διακριθεί σε ευρωπαϊκή, ενδοευρωπαϊκή, διηπειρωτική και υπερπόντια (Γεωργιάδης & Πανταζής, 2020). Επιπλέον, σύμφωνα με τη χρονική περίοδο κατά την οποία πραγματοποιείται διακρίνεται σε *«προπολεμική»* και *«μεταπολεμική»* με ορόσημο το πέρας του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Τέλος, η μετανάστευση διαχωρίζεται σε μετανάστευση που πραγματοποιείται ενώ πληρούνται οι προδιαγραφές νομιμότητας, οπότε πρόκειται για *«νόμιμη»* και καταγεγραμμένη μετανάστευση ενώ όταν πραγματοποιείται κατ' εξαίρεση των νόμων που ορίζουν οι αρχές του εκάστοτε κράτους, τότε χαρακτηρίζεται ως *«παράνομη μετανάστευση»* ή *«κλαθρομετανάστευση»* (Γεωργιάδης & Πανταζής, 2020).

Από τα παραπάνω, γίνεται αντιληπτό ότι ο όρος μετανάστευση διαφοροποιείται ανάλογα με τον τρόπο που ο εκάστοτε ερευνητής προσεγγίζει. Σε κάθε περίπτωση, η διαδικασία της μετανάστευσης αναφέρεται στη μετακίνηση πληθυσμών, γεγονός που συνεπάγεται την εκ βαθέων μεταβολή του τρόπου και των συνθηκών διαβίωσης των ανθρώπων αυτών. Οι λόγοι που οδηγούν τους ανθρώπους στη μετακίνηση και αλλαγή του μόνιμου τόπου κατοικίας τους οδηγεί σε περαιτέρω διάκριση των ανθρώπων που μετακινούνται σε *μετανάστες* ή *οικονομικούς μετανάστες* και *πρόσφυγες*. Η διάκριση αυτή αφορά ένα σύνολο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που ο εκάστοτε όρος συνεπάγεται, ενώ εκτενής αναφορά θα πραγματοποιηθεί στην ενότητα που ακολουθεί.

1.2 Διάκριση Μεταναστών – Πρόσφυγων

Στην ενότητα που προηγήθηκε παρουσιάστηκε η εννοιολογική προσέγγιση της μετανάστευσης, που συνιστά διαδικασία η οποία συνοδεύει τον άνθρωπο από την εμφάνισή του στη Γη. Τόσο στην περίπτωση της παραδοσιακής όσο και στην περίπτωση της σύγχρονης μετανάστευσης, ο λόγος μετακίνησης κατά το πλείστον αφορά ανθρώπους που αποζητούν την αλλαγή του τόπου κατοικίας τους για λόγους οικονομικούς, προκειμένου να διασφαλίσουν πιο ποιοτικές συνθήκες διαβίωσης ή προκειμένου να διασφαλίσουν τη συνέχεια του βίου τους και την ασφάλεια των ιδίων και των μελών της οικογένειάς τους. Πέραν των οικονομικών κινήτρων, σε αρκετές περιπτώσεις η μετακίνηση πληθυσμών πραγματοποιείται στα πλαίσια ανταλλαγής πληθυσμών ή ακολουθεί γεγονότα που σχετίζονται με πολεμικές συγκρούσεις, διωγμούς και πολιτικές αναταραχές (Μουσούρου, 1991). Η αιτία που ωθεί τους ανθρώπους στην αλλαγή του τόπου κατοικίας οδηγεί στη διάκριση ανάμεσα σε *οικονομικούς μετανάστες* και σε *πρόσφυγες*. Έτσι, έχει καθιερωθεί ο όρος *μετανάστης* ή *οικονομικός μετανάστης* να αναφέρεται στους ανθρώπους που εγκατέλειψαν τη χώρα τους εκούσια, προκειμένου να μεταβούν σε μια χώρα πιο ανεπτυγμένη οικονομικά ή σε μια χώρα που πιστεύουν ότι θα μπορέσουν να βρουν εργασία. Ο όρος *πρόσφυγας*, διαφοροποιείται ως προς το ότι πρόκειται για ανθρώπους, οι οποίοι εγκαταλείπουν τη χώρα τους ακούσια, προκειμένου να εξασφαλίσουν τη συνέχεια της ζωής τους, καθώς βρίσκονται υπό διωγμό. Οι λόγοι των διωγμών αφορούν πολιτικές ή θρησκευτικές πεποιθήσεις, την εθνικότητα, τη φυλετική καταγωγή, το φύλο, τις σεξουαλικές προτιμήσεις. Ο όρος «*πρόσφυγας*» προϋποθέτει ότι στην περιοχή από την οποία

προέρχονται οι άνθρωποι αυτοί, τα ανθρώπινα δικαιώματα καταπατώνται. Έτσι, δεν απειλείται μόνο η ανθρώπινη ζωή αλλά καταπατείται και πλήθος άλλων δικαιωμάτων, όπως η ελευθερία της έκφρασης, το δικαίωμα στην εργασία, το δικαίωμα στην εκπαίδευση καθώς και το δικαίωμα της ελεύθερης επιλογής. Οι πρόσφυγες, κυρίως, προέρχονται από περιοχές οι οποίες έχουν κηρυχθεί σε εμπόλεμη κατάσταση ή περιοχές στις οποίες έχουν εγκαθιδρυθεί απολυταρχικά καθεστώτα ή περιοχές στις οποίες κυριαρχεί ο θρησκευτικός φονταμεταλισμός (Πατραγάς, 2017). Παραδείγματα αποτελούν οι περιοχές της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής, όπου οι συγκρούσεις είναι συχνές και η μετακίνηση πληθυσμού αθρόα (Εμκε – Πουλοπούλου, 2007).

Στις περιπτώσεις που ένας άνθρωπος αναγκάζεται να εγκαταλείψει τη χώρα καταγωγής ή μόνιμης κατοικίας του για λόγους που συνιστούν καταστρατήγηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων αναγνωρίζεται ως «πολιτικός πρόσφυγας» ή «πρόσφυγας». Οι πρόσφυγες προστατεύονται από ειδικό καθεστώς που ορίζεται από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ και έχουν μια σειρά δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, όπως αυτές ορίζονται από το *Νομικό Καθεστώς των Πολιτικών Προσφύγων* που καταρτίστηκε από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) στη Γενεύη το 1951 (UNHCR, 1951).

Από τα όσα προηγήθηκαν γίνεται κατανοητό ότι ο όρος *μετανάστης* είναι διακριτός σε σχέση με τον όρο *πρόσφυγας* καθώς η αντιμετώπιση των δύο κατηγοριών σε πολιτειακό και νομικό επίπεδο διαφέρουν. Ωστόσο, τόσο οι μετανάστες όσο και οι πρόσφυγες αντιμετωπίζουν πλήθος προβλημάτων όσον αφορά την ένταξή τους στην χώρα υποδοχής. Η ένταξη των ανθρώπων αυτών στην κοινωνία, στην αγορά εργασίας και στην εκπαίδευση αποτελούν ζητήματα μείζονος σημασίας, ενώ απαιτείται να πραγματοποιηθεί πλήθος αλλαγών τόσο σε θεσμικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο συνειδήσεων προκειμένου οι άνθρωποι αυτοί να εντάσσονται ομαλά στην εκάστοτε κοινωνία (Γεωργιάδης & Πανταζής, 2020).

Η Ελλάδα τα τελευταία χρόνια έχει δεχθεί μεγάλο αριθμό ανθρώπων, οι οποίοι κατά πλειονότητα προέρχονται από περιοχές της Μέσης Ανατολής, λόγω της τεταμένης κατάστασης που επικρατεί. Αρκετοί από τους ανθρώπους αυτούς χαρακτηρίζονται ως μετανάστες, πολύ λίγοι ως πρόσφυγες και αρκετοί δεν φέρουν τα νόμιμα έγγραφα παραμονής και εισόδου στη χώρα, οπότε και χαρακτηρίζονται λαθρομετανάστες. Ο αριθμός των ανθρώπων που διήλθαν ή παραμένουν σε δομές

φιλοξενίας της χώρας είναι τόσο μεγάλος που το ζήτημα απασχόλησε το σύνολο της κοινωνίας και έγινε γνωστό ως «μεταναστευτικό» ζήτημα, το οποίο αποτελεί το θέμα της ενότητας που ακολουθεί.

Τα τελευταία χρόνια υπάρχει μια αυξανόμενη σύγχυση στην κοινή γνώμη σχετικά με τη διάκριση ανάμεσα στους όρους «πρόσφυγας» και «μετανάστης», που οφείλεται στο ότι και οι δύο κατηγορίες χρησιμοποιούν πλέον τις ίδιες οδούς και τα ίδια μέσα για να μετακινηθούν από τη μία χώρα στην άλλη. Επίσης και στις δύο ομάδες ασκήθηκε άμεση ή έμμεση επιβολή να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους, επομένως φέρουν και οι δύο τραυματισμένο ψυχισμό. Έχουν κοινές χώρες προέλευσης και επομένως φέρουν πολλά κοινά γνωρίσματα όπως θρησκεία, μορφωτικό επίπεδο, κ.λ.π. Μάλιστα όλο και πιο συχνά παρατηρούμε ότι αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο στις χώρες, όπου καταλήγουν, με επιφυλακτικότητα και δυσπιστία, που πολλές φορές φτάνει ακόμα και στον κοινωνικό αποκλεισμό (Κεφαλά, 2017).

Με αφορμή τα παραπάνω και δεδομένου ότι η παρούσα έρευνα μελετά τις εκπαιδευτικές ανάγκες των μεταναστών / προσφύγων και όχι το θεσμικό και νομικό πλαίσιο που διαχωρίζει αυτές τις δύο κατηγορίες ανθρώπων, η ερευνήτρια αποφάσισε να μελετήσει τους πρόσφυγες / μετανάστες ως μια ενιαία ομάδα. Πιο συγκεκριμένα, πρόσφυγες και μετανάστες εμφανίζουν κοινές εκπαιδευτικές και ψυχοκοινωνικές ανάγκες, επομένως, ως προς το δικαίωμα στη συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα, αντιμετωπίζονται ισότιμα. Χαρακτηριστική είναι η ομοιότητα παρουσιάζουν ως προς τα κίνητρα, που τους ωθούν να παρακολουθήσουν ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα, όπως για παράδειγμα η εύρεση εργασίας, η βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου αλλά και η ανάγκη για κοινωνικοποίηση, αποδοχή και κοινωνική ένταξη. Κοινοί είναι και κάποιοι από τους λόγους, που τους απομακρύνουν από την εκπαιδευτική διαδικασία, όπως για παράδειγμα το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, η δυσκολία στη γλώσσα, οι οικονομικές ανησυχίες, ο τραυματισμένος ψυχισμός αλλά και η απουσία ενδιαφέροντος για τα παρεχόμενα προγράμματα. Τα ανωτέρω, λοιπόν, αποτελούν τους λόγους που η ερευνήτρια αποφάσισε να μελετήσει τους πρόσφυγες / μετανάστες ως μια ενιαία ομάδα, παρά τον διαχωρισμό που γίνεται στη βιβλιογραφία.

1.3 Η Ελλάδα και οι μεταναστευτικές ροές των τελευταίων ετών

Η Ελλάδα, τα τελευταία χρόνια συνιστά σημείο υποδοχής ή ενδιάμεσο σταθμό για πλήθος ανθρώπων που μετακινούνται με σκοπό τη μετεγκατάστασή τους σε διαφορετική χώρα. Η γεωγραφική θέση της Ελλάδας, συνιστά σταυροδρόμι Ανατολής και Δύσης καθώς και σημείο σύνδεσης της Ασίας με την Ευρώπη. Πλήθος ανθρώπων διέρχονται από τη χώρα, ενώ μικρός αριθμός ανθρώπων πληρούν τις προϋποθέσεις ώστε να χαρακτηριστούν πρόσφυγες. Όπως αναφέρθηκε στην ενότητα που προηγήθηκε το μεγαλύτερο μέρος των ανθρώπων που καταφθάνουν στη χώρα χαρακτηρίζονται μετανάστες. Οι άνθρωποι αυτοί διαθέτουν τα απαραίτητα έγγραφα προκειμένου να λάβουν άδεια παραμονής. Ταυτόχρονα, ένας μεγάλος αριθμός αυτών δεν φέρουν τα απαραίτητα δικαιολογητικά, οπότε χαρακτηρίζονται λαθρομετανάστες (Γεωργαράκης, 2009; Παναγίδης & Χατζησωτηρίου, 2014; Χατζηνικολάου, 2015).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, προκειμένου να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά την μετακίνηση πληθυσμών προς τα εδάφη της και προκειμένου να διαφυλάξει την ακεραιότητα των συνόρων της από το 2004 ίδρυσε τη Frontex (Frontières extérieures). Η πρωτεύουσα της Πολωνίας, Βαρσοβία, υπήρξε η έδρα της οργάνωσης ενώ σκοπός αποτέλεσε η αποτελεσματική συνεργασία ανάμεσα σε εθνικούς συνοριοφύλακες προκειμένου να εντοπίζονται έγκαιρα και να αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά οι παράνομες μετακινήσεις πληθυσμών. Εν τούτοις, η μετακίνηση ανθρώπων προς την ευρωπαϊκή ήπειρο αυξήθηκε ραγδαία από το 2014 κι έπειτα. Εκατομμύρια άνθρωποι μετακινήθηκαν, ενώ πρόκειται για το μεγαλύτερο μεταναστευτικό κύμα από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά. Οι λόγοι της μετακίνησης συνέπιπταν με την πρόθεση διαφυγής από την εμπόλεμη κατάσταση της Μέσης Ανατολής και τις πολεμικές συγκρούσεις ανάμεσα σε σίιτες και σουνίτες μουσουλμάνους. Μέχρι το 2019, οι αριθμοί ήταν αποκαλυπτικοί καθώς οι αιτούντες άσυλο ήταν μερικά εκατομμύρια, ενώ μόλις το 1/3 διαθέτουν τις απαραίτητες προϋποθέσεις ώστε να λάβουν την προσφυγική ιδιότητα, ιδιότητα που συνεπάγεται ειδικό καθεστώς προστασίας, όπως αναφέρθηκε παραπάνω στην παρούσα ενότητα (Επικαιρότητα: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2022: *Προσφυγική Κρίση και ΕΕ, στοιχεία και αριθμοί*).

Η αντιμετώπιση της πρωτοφανούς μετανάστευσης αντιμετωπίστηκε με δέσμη μέτρων, που θεσπίστηκαν από την ΕΕ. Στα μέτρα αυτά προβλεπόταν η αντιμετώπιση των αιτιών της κρίσης, καθώς και η παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας στους έχοντες ανάγκη τόσο εντός των ευρωπαϊκών συνόρων όσο και εκτός. Τα μέτρα περιλαμβάνουν τις συνθήκες μετεγκατάστασης των αιτούντων άσυλο ενώ βρίσκονται σε ευρωπαϊκό

έδαφος καθώς και την κατανομή των νεοεισερχόμενων σε χώρες της ΕΕ, υπό όρους δίκαιης αναλογικής κατανομής. Τέλος, στα εν λόγω μέτρα ορίζονται και οι συνθήκες επαναπατριsmού όσων δεν ικανοποιούν τα κριτήρια λήψης άδειας παραμονής ή δεν μπορούν να λάβουν την προσφυγική ιδιότητα (Επικαιρότητα: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2022: *Προσφυγική Κρίση και ΕΕ, στοιχεία και αριθμοί*).

Πέραν των μέτρων σχετικά με τα παραπάνω, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε την μετατροπή της Frontex σε Οργανισμό Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής. Η νέα πανευρωπαϊκή υπηρεσία εγκαινιάστηκε στις 6.10.2016, στα σύνορα Βουλγαρίας – Τουρκίας. Οι οικονομικοί πόροι που διατίθενται στον Οργανισμό ολοένα και αυξάνονται, έτσι το 2015 το διατιθέμενο ποσό ήταν 143 εκ. ευρώ, το 2016 αυξήθηκε σε 283 εκ. ευρώ ενώ το 2020 το διατιθέμενο κονδύλι άγγιξε τα 322 εκ. Ευρώ. Αύξηση παρουσιάστηκε και στο ανθρώπινο δυναμικό του Οργανισμού από 402 μέλη το 2016 σε 1000 εργαζομένους το 2020. Στο σημείο αυτό, πρέπει να σημειωθεί ότι η Γηραιά Ήπειρος, όντας μια ήπειρος που σέβεται το ανθρώπινο γένος, την ανθρώπινη υπόσταση, τα ανθρώπινα δικαιώματα, την ελευθερία της έκφρασης, των πολιτικών, θρησκευτικών, προσωπικών προτιμήσεων του παγκόσμιου πληθυσμού παρέχει προστασία σε όποιον βρίσκεται επί των εδαφών της, καθώς έχει θεσπίσει την *οδηγία ελάχιστων προδιαγραφών*, οπότε και παρέχει προστασία σε όσους αποδεικνύεται ότι βρίσκονται υπό απειλή (Επικαιρότητα: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2022: *Προσφυγική Κρίση και ΕΕ, στοιχεία και αριθμοί*).

Σύμφωνα με την οδηγία περί ελάχιστων προδιαγραφών, οι άνθρωποι που βιώνουν όσα αναγράφονται παραπάνω και απειλούνται, αναγνωρίζονται ως πρόσφυγες, οπότε και λαμβάνουν προσφυγική ασυλία. Η προσφυγική ασυλία περιλαμβάνει για τους ίδιους και τους δικαιούχους αυτών άδεια παραμονής, διάρκειας πέντε ετών, υπό την προϋπόθεση ότι φέρουν όλα τα δικαιολογητικά που απαιτούνται και έχει πραγματοποιηθεί ενδεδειγμένος έλεγχος των εγγράφων τους. Η προσφυγική ασυλία, συνοδεύεται από την υποχρέωση σεβασμού του νομικού καθεστώτος της χώρας φιλοξενίας, οπότε και σε περιπτώσεις παραβίασης αυτού, όπως για παράδειγμα στις περιπτώσεις συμμετοχής σε εγκληματικές δραστηριότητες, η ασυλία διακόπτεται. Η άδεια παραμονής σε όλες τις χώρες της ΕΕ έχει ισχύ πέντε ετών και δυνατότητα ανανέωσης για άλλα 5 έτη. Η Επιτροπή Πολιτικών Ελευθεριών, όρισε νέο κανονισμό που αφορά τις προϋποθέσεις κατοχύρωσης του ασύλου, την προστασία αλλά και τα δικαιώματα που αφορούν τους πρόσφυγες, αναβαθμίζοντας την αντίστοιχη οδηγία

(directive) σε κανονισμό. Ο κανονισμός αυτός, καθίσταται άμεσα εφαρμόσιμος από τα κράτη – μέλη, ενώ θεσπίζεται ένας ενιαίος κανονισμός σχετικά με την αναγνώριση και κατοχύρωση της προσφυγικής ιδιότητας για όλες τις χώρες – μέλη της ΕΕ (Επικαιρότητα Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Οδηγία Ελάχιστων Προδιαγραφών*).

Ο κανονισμός υπερψηφίστηκε από το σύνολο της επιτροπής με 40 ψήφους υπερ, 13 κατά ενώ υπήρχαν και 4 απόντες. Σκοπός του κανονισμού είναι η εξασφάλιση ότι οι αιτούντες άσυλο απολαμβάνουν ίσης μεταχείρισης και προστασίας σε οποιοδήποτε κράτος – μέλος γίνεται η αίτηση. Με αυτό τον τρόπο γίνεται μια προσπάθεια μείωσης της «αγοράς ασύλου», (asylum- shopping), ενώ υποστηρίζονται και οι χώρες υποδοχής προσφύγων. Ο κανονισμός και η λήψη μέτρων έχουν σκοπό τη μείωση της διάκρισης των δικαιωμάτων ανάμεσα στους πρόσφυγες και όσους δικαιούνται προστασίας, υπό την έννοια ότι ακόμα και αν μια χώρα δε βρίσκεται σε εμπόλεμη κατάσταση με τρίτη χώρα ή δεν υφίσταται αναταραχές στο εσωτερικό της, κάποιοι άνθρωποι βρίσκονται υπό διωγμό για τα πιστεύω τους (Επικαιρότητα: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2022: *Προσφυγική Κρίση και ΕΕ, στοιχεία και αριθμοί & Ευρωπαϊκή Επιτροπή: Η ΕΕ και η προσφυγική κρίση*).

Συμπερασματικά, ο νέος κανονισμός αποτελεί τμήμα μιας γενικευμένης έκθεσης του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου, το οποίο προωθήθηκε το 2016, από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Η αναμόρφωση που πραγματοποιήθηκε με τον Κανονισμό του Δουβλίνου, ο οποίος καθορίζει την ευθύνη κάθε κράτους – μέλους για τη χορήγηση ασύλου και αποτελεί το επίκεντρο για την αναμόρφωση του συστήματος. Πρόσθετα, στη νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης λειτουργούν, η ντιρεκτίβα αποδοχής προσφύγων, ο νέος Κανονισμός Χορήγησης Ασύλου, το αναθεωρημένο Πλαίσιο Αποκατάστασης ΕΕ, η ενίσχυση της Φύλαξης των Ευρωπαϊκών Συνόρων και η ίδρυση ενός Πρακτορείου Ασύλου με αντικείμενο τη χορήγηση ασύλου (Επικαιρότητα Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Οδηγία Ελάχιστων Προδιαγραφών*).

Σχετικά με την Ελλάδα, η κοινή δήλωση ανάμεσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την Τουρκία, τον Μάρτιο του 2016, οδήγησε σε μεταβολή των συνόρων στις ευρωπαϊκές χώρες και ειδικότερα στην περιοχή των Βαλκανίων, φέρνοντας την Ελλάδα αλλά και τους μετανάστες ή πρόσφυγες σε δυσμενή θέση. Πλήθος ανθρώπων εγκλωβίστηκαν στην ελληνική επικράτεια. Έτσι, η Ελλάδα, που αποτελούσε μια χώρα διέλευσης, έναν ενδιάμεσο σταθμό, αποτέλεσε χώρα φιλοξενίας. Πλήθος μεταναστών

και προσφύγων μετακινήθηκαν από την ενδοχώρα στα νησιά του Βόρειου και Ανατολικού Αιγαίου, οπότε και προέκυψαν ανάγκες τροφής, ενδυμασίας, υγιεινής, εκπαίδευσης, ανάγκες δηλαδή που συνδέονται με την καθημερινή επιβίωση όσων μετακινήθηκαν. Καθώς, οι ένοπλες συγκρούσεις στις περιοχές της Μέσης Ανατολής αποτελούν μέρος της καθημερινότητας, ο αριθμός των ανθρώπων που εγκαταλείπουν τη χώρα τους είναι αυξημένος και οι μετακινήσεις πληθυσμών που έλαβαν χώρα από το 2014 και έπειτα, οδήγησαν περίπου 230 εκ. ανθρώπους στην αναζήτηση νέου τόπου διαμονής. Στους ανθρώπους που μετακινούνται περιλαμβάνονται ενήλικες, έφηβοι και παιδιά σχολικής ηλικίας.

Η μεγαλύτερη κοινότητα προσφύγων στην Ελλάδα είναι αυτή των Σύριων. Από τους Σύριους πρόσφυγες που διαβιούν την χώρα, το ήμισυ αφορά ανθρώπους μικρότερους από 18 ετών ενώ το 40% αφορά ανθρώπους που δεν έχουν συμπληρώσει το 14ο έτος της ηλικίας τους. Η εκπαίδευση των παιδιών αλλά και των ενηλίκων αποτελεί μείζων ζήτημα εφόσον συνδέεται με άλλες παραμέτρους, όπως η ένταξη στην αγορά εργασίας και στη συνέχεια στην κοινωνία (Maadad & Matthews, 2018; Watkins & Zyck, 2014).

Πέρα από την Ελλάδα, πλήθος ανθρώπων που έχουν εγκαταλείψει τη χώρα καταγωγής τους βρίσκονται στην Τουρκία, τον Λίβανο, την Ιορδανία, το Ιράκ, την Αίγυπτο, τις χώρες της Αφρικής (Κένυα, Τσαντ, Αιθιοπία), ενώ από την Ευρωπαϊκή Ήπειρο, τον μεγαλύτερο αριθμό μεταναστών και προσφύγων δέχεται η Ελλάδα. Οι άνθρωποι που καταφέρνουν να μετακινηθούν σε άλλες Ευρωπαϊκές Χώρες είναι ελάχιστοι σε σχέση με τους αριθμούς όσων καταφθάνουν στην ελληνική επικράτεια (Διεθνής Αμνηστία, 2014; Sirin & Rogers-Sirin, 2015; UNESCO, 2015).

Είναι γνωστό ότι τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα, έχει δεχτεί δυσανάλογα μεγάλο αριθμό μεταναστών και προσφύγων σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες και σε σχέση με τις δυνατότητές της. Η χώρα, ανέκαθεν αποτελούσε χώρα μετανάστευσης, εν τούτοις τα γεγονότα σε περιοχές, που συνορεύουν με τα ευρωπαϊκά εδάφη σε συνδυασμό με το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος της αποτελείται από θαλάσσια σύνορα, τα οποία είναι εύκολα προσεγγίσιμα, καθιστούν τη χώρα στην πρώτη γραμμή των σύγχρονων μεταναστευτικών κινήσεων (Jikky et al., 2012). Ο μεγάλος αριθμός μεταναστών και προσφύγων που καταφθάνουν στη χώρα, οδήγησε στην εντατική προσπάθεια σχεδιασμού και οργάνωσης προγραμμάτων εκπαίδευσης και ένταξης στην

ελληνική και κατ' επέκταση στην ευρωπαϊκή κοινωνία. Ωστόσο, υποστηρίζεται ερευνητικά ότι ο σχεδιασμός τους δεν λαμβάνει υπόψιν το πολιτισμικό υπόβαθρο και τις προϋπάρχουσες γνώσεις των ανθρώπων αυτών και δεν εστιάζει στην εκμάθηση συγκεκριμένων δεξιοτήτων και στην ανάγκη σχεδιασμού και οργάνωσης εκπαιδευτικών προγραμμάτων που θα βασίζονται στις γνώσεις των μεταναστών και θα αποσκοπούν στην κάλυψη των εκπαιδευτικών τους αναγκών. Έτσι, τα προγράμματα αποτυγχάνουν ωθώντας τους μετανάστες σε διαφορετικούς δρόμους βιοπορισμού, οι οποίοι δεν είναι πάντα νόμιμοι και συχνά συνδέονται με παράνομες ενέργειες και κυκλώματα με εγκληματική δράση. Η συμμετοχή μεταναστών σε εγκληματικές οργανώσεις επιτείνει τις στερεοτυπικές απόψεις σχετικά με τους μετανάστες και δεν βοηθά στην ομαλή ένταξη αυτών στην ελληνική κοινωνία (Ουζούνη, 2019).

1.4 Οι μεταναστευτικές ροές και η επίδρασή τους χαρακτηριστικά των μεταναστών / προσφύγων.

Στην ενότητα που προηγήθηκε, αναφέρθηκε ότι το 2014 αποτελεί χρονιά ορόσημο όσον αφορά τη μετακίνηση πληθυσμών καθώς ο αριθμός των ανθρώπων, που μετακινήθηκαν υπήρξε πολύ μεγάλος, οπότε και ξεπέρασε τον μέσο όρο μεταναστευτικών ροών, που καταγράφονταν τα προηγούμενα έτη. Η αθρόα μετακίνηση ανθρώπων, που καταγράφηκε από το 2014 και έπειτα, αποτέλεσε γόνιμο έδαφος για τη δράση εγκληματικών οργανώσεων, που δρουν στο συγκεκριμένο πεδίο. Άνθρωποι, που εγκαταλείπουν τη χώρα καταγωγής τους είτε αναζητώντας καλύτερες συνθήκες διαβίωσης, είτε υπό τον φόβο διωγμών και απειλής της ανθρώπινης υπόστασης, καταβάλλουν σε κυκλώματα μετακίνησης και εμπορίας ανθρώπων υπέρογκα χρηματικά ποσά, με σκοπό την παράνομη μετακίνησή τους. Πέραν της μετακίνησης, τα συγκεκριμένα κυκλώματα, σε αρκετές περιπτώσεις δρουν ως κυκλώματα σύγχρονης δουλείας, εφόσον εκμεταλλεύονται πλήθος ανθρώπων υπό την μορφή εμπορίας, δραστηριότητα γνωστή ως trafficking. Τα θύματα αυτών των κυκλωμάτων αναλαμβάνουν τη διακίνηση ανθρώπων εκούσια ή ακούσια. Η αποπληρωμή της μετακίνησής τους πραγματοποιείται υπό τη μορφή καταναγκαστικής εργασίας. Νεαρές γυναίκες, κορίτσια στην ηλικία της εφηβείας και νεαρά αγόρια, εργάζονται καταναγκαστικά στη βιομηχανία του έρωτα. Οι συνθήκες διαβίωσης αυτών των ανθρώπων είναι άθλιες, εφόσον στερούνται τα απαραίτητα για την επιβίωσή τους

όσον αφορά την τροφή, την υγειονομική περίθαλψη, την ενδυμασία, την καθαριότητα, ενώ η σωματική και σεξουαλική τους κακοποίηση αποτελούν στοιχεία της καθημερινότητάς τους. Τα κυκλώματα των δουλεμπόρων, εξαιτίας του μεγάλου αριθμού ανθρώπων, που μετακινούνται έχουν κατορθώσει να δρουν, σχεδόν ανενόχλητα ενώ τα περιστατικά, που εξιχνιάζονται σε σχέση με τους πραγματικούς αριθμούς είναι πολύ μικρά και αποτελούν την κορυφή του παγόβουνου. Τα θύματα αυτών των κυκλωμάτων, που καταφέρνουν να διαφύγουν είναι πολύ λίγα ενώ τα κυκλώματα λειτουργούν οργανωμένα. Αξίζει να σημειωθεί ότι από την εξιχνίαση ανάλογων περιπτώσεων προκύπτει ότι σε πολλές περιπτώσεις στα συγκεκριμένα κυκλώματα έχουν παρεισφρήσει άνθρωποι, που κατέχουν αξιώματα, οπότε και υποκινούν τη δράση των κυκλωμάτων κατά τέτοιο τρόπο ώστε οι όποιες υποψίες να καλύπτονται και οι έρευνες να προσανατολίζονται σε διαφορετική κατεύθυνση (Φτακλάκη, 2015).

Εφόσον οι σύγχρονες κοινωνίες, οι οποίες έχουν διαμορφωθεί υπό την αέναη μετακίνηση μαζών, απορρίπτουν την ιδέα της ελεύθερης μετακίνησης και της μετεγκατάστασης πληθυσμών από μια περιοχή σε μια άλλη, η δράση εγκληματικών οργανώσεων με σκοπό την παράνομη διακίνηση και εμπορία ανθρώπων θα αποτελεί επίκαιρο ζήτημα και θα εξακολουθεί να υφίσταται στο πέρασμα του χρόνου. Τα κυκλώματα αυτά στηρίζουν τη δράση τους στην ανοχή και εμπλοκή, σε πολλές περιπτώσεις ακόμα, και των επίσημων αρχών της χώρας, όπως αστυνομία, λιμενικό, υπηρεσία ασύλου, καθώς και σε πλήθος συνεργατών, που βρίσκονται στις χώρες διαφυγής και εγκατάστασης. Γίνεται κατανοητό ότι η νομιμοποίηση των διαδικασιών μετακίνησης και μετεγκατάστασης, που αποτελούν Δικαίωμα θεσμοθετημένο από το Χάρτη Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, σε συνδυασμό με την οργάνωση προγραμμάτων εργασιακής και κοινωνικής ένταξης αποτελούν, ίσως το μοναδικό τρόπο αντιμετώπισης των φαινομένων αυτών. Επίσης, αναφέρθηκε παραπάνω ότι τα προγράμματα εκπαίδευσης και εργασιακής ένταξης αποτυγχάνουν σε μεγάλο βαθμό να καλύψουν τις ανάγκες των μεταναστών. Η αδυναμία εργασιακής ένταξης ωθεί τους μετανάστες στην ενασχόλησή τους με εγκληματικές δραστηριότητες, οι οποίες τους εξασφαλίζουν αρκετά χρήματα και με σχετική ευκολία (Καρύδης, 1996). Η ένταξη των μεταναστών στην κοινωνία θα διευκολυνθεί σε σημαντικό βαθμό εφόσον διασφαλιστεί η επικοινωνία, κατά συνέπεια μια από τις πρώτες εκπαιδευτικές ανάγκες των μεταναστών και των προσφύγων σχετίζεται με την εκμάθηση της γλώσσας στην

περιοχή εγκατάστασης. Στη συνέχεια, πέραν της γλώσσας, ζητήματα που αφορούν τα ήθη, τα έθιμα και τα χαρακτηριστικά της εκάστοτε κοινωνίας, κρίνεται επίσης απαραίτητο να συμπεριλαμβάνονται στα εκπαιδευτικά προγράμματα, τα οποία πρέπει να συνδέονται με την αγορά εργασίας. Ταυτόχρονα, η αποδοχή της διαφορετικότητας και ο σεβασμός στην πολιτισμική διαφορετικότητα, αποτελεί επίσης ζήτημα προκειμένου οι μετανάστες να μην τίθενται στο περιθώριο. Εκπαίδευση και εργασιακή ένταξη, αποτελούν τους πυλώνες της ένταξης των μεταναστών στην τοπική κοινωνία, με οφέλη που είναι δυνατόν να προκύψουν εκατέρωθεν τόσο για τους μετανάστες όσο και για τον γηγενή πληθυσμό (Καλοφωλιάς, 2011).

Κεφάλαιο 2: Η Εκπαίδευση Μεταναστών και Προσφύγων

2.1 Κοινωνική Ένταξη Μεταναστών

Στην περίπτωση μεταναστών/προσφύγων ιδιαίτερης σημασίας ζητήματα συνιστούν οι έννοιες της κοινωνικής ένταξης και της κοινωνικής ενσωμάτωσης, όπως αναφέρεται και παραπάνω. Στις ανθρωπιστικές επιστήμες υποστηρίζεται ότι η έννοια της ένταξης είναι πιο ευρεία από την έννοια της ενσωμάτωσης, εφόσον συνιστά τρεις διαστάσεις. Την πολιτική, την οικονομική και την κοινωνική. Αυτές οι τρεις διαστάσεις αντιστοιχούν σε τρία υποσυστήματα, στο κράτος, στην αγορά εργασίας και στην κοινωνία των πολιτών (Woodward, 2001). Η διάσταση της πολιτικής συνδέεται άμεσα με τις εφαρμοζόμενες πολιτικές σχετικά με την ένταξη. Η οικονομική διάσταση συνάδει με το δικαίωμα όλων στην εργασία και στη μείωση της φτώχειας, καθώς και στην εξάλειψη της παιδικής εργασίας. Οι παραπάνω επιδιώξεις αποτελούν στόχους και ισχύουν σε παγκόσμιο επίπεδο. Τέλος, η κοινωνική διάσταση περιλαμβάνει την ιδιότητα του πολίτη στην οποία περιλαμβάνεται η κοινωνία των πολιτών και η κοινωνική ενσωμάτωση (March et al., 2006). Η ένταξη των μεταναστών στην κοινωνία αποτελεί ένα μείζον ζήτημα ενώ συνεπάγεται τη δίκαιη μεταχείρισή τους από την Πολιτεία καθώς και την αναγνώριση των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων τους. Τόσο η δίκαιη αντιμετώπιση όσο και η αναγνώριση των κοινωνικών δικαιωμάτων των μεταναστών αποτελούν ζητήματα, τα οποία τοποθετούνται στην κορυφή της λίστας της μεταναστευτικής πολιτικής, ενώ η χώρα προέλευσης τους, δεν πρέπει να επηρεάζει τους εν λόγω τομείς (Μπιγιάκη, 2007).

Η ανάπτυξη της έννοιας των κοινωνικών δικαιωμάτων, τα οποία λαμβάνουν θεσμοθετημένη μορφή τον 20^ο αιώνα συνεπάγονται την ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους, του κράτους Πρόνοιας που αφορά το σύνολο των πολιτών που διαμένουν σε μια περιοχή. Τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, ούτως ή άλλως αποτελούν βασικά σημεία της ανάπτυξης των κοινωνιών δυτικού τύπου, όπου πρεσβεύουν το σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα. Το κράτος Πρόνοιας, αφορά το εκπαιδευτικό σύστημα και τη δημιουργία κοινωνικών υπηρεσιών, οι οποίες θα εξυπηρετούν τις ανάγκες των πολιτών (Σπανού, 2000). Ιδιαίτερη έμφαση, δίνεται στον τομέα της εκπαίδευσης, τομέας που δρα καταλυτικά στη διαμόρφωση των κοινωνιών, εφόσον συμμετέχει στη διαμόρφωση και στη διάπλαση της συνείδησης των νέων ανθρώπων. Η εκπαίδευση παρέχει ίσες ευκαιρίες ενώ συνιστά τον σημαντικότερο φορέα κοινωνικοποίησης στη ζωή ενός ανθρώπου. Επίσης, αποτελεί μια εκ των βασικών συνιστωσών της οικονομικής ανάπτυξης ενώ πρόκειται και για τον θεμέλιο λίθο της δημοκρατίας και της ελευθερίας (Κόκκοτας, 1983).

Η παιδεία που παρέχεται δημόσια και δωρεάν στο σύνολο της ελληνικής επικράτειας, σύμφωνα με την παράγραφο 4, του Άρθρου 16, του Ελληνικού Συντάγματος αφορά όλους τους Έλληνες πολίτες και όλους όσους βρίσκονται εγκατεστημένοι εντός ελληνικού εδάφους, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η ιθαγένεια. Ωστόσο, με διμερείς διατάξεις ορίστηκε ότι οι ανήλικοι καθώς και όσοι επιθυμούν την παρακολούθηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων, υπάγονται στην υποχρέωση αποπεράτωσης τουλάχιστον της βασικής σχολικής φοίτησης.

Με αυτόν τον τρόπο είτε πρόκειται για ιθαγενείς είτε πρόκειται για αλλοδαπούς, επί ελληνικού εδάφους, το δικαίωμα στην εκπαίδευση εξισώνεται για όλους. Αδιαμφισβήτητα, η εκπαίδευση συνιστά ένα πεδίο ιδιαίτερης σημασίας, ενώ όπως έχει αναφερθεί και στις ενότητες που προηγήθηκαν, αποτελεί θεσμοθετημένο Ανθρώπινο Δικαίωμα. Η εκπαίδευση συνδέεται άμεσα με την ανάπτυξη και την οικονομική ευημερία της εκάστοτε χώρας, ως εκ τούτου είναι σημαντικό να παρέχεται στο σύνολο όσων διαμένουν στη χώρα, ανεξαρτήτως ιθαγένειας. Από την άλλη πλευρά, προκειμένου η εκπαίδευση να είναι αποτελεσματική, επιτάσσεται ο σχεδιασμός εκπαιδευτικών προγραμμάτων που θα συνάδουν με τις ανάγκες των αλλοδαπών, ανάγκες οι οποίες συνδέονται τόσο με τη γλώσσα διδασκαλίας όσο και με το σεβασμό στον πολιτισμό και την κουλτούρα των ανθρώπων αυτών (Λιανός, 2009). Η κοινωνική ένταξη των μεταναστών συνδέεται άμεσα με την εκμάθηση της γλώσσας, εφόσον με

αυτόν τον τρόπο εξασφαλίζεται η επικοινωνία με το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο. Πέραν της γλώσσας, η κοινωνική ένταξη συνεπάγεται την ένταξη στην αγορά εργασίας, που έχει ως αποτέλεσμα την αξιοπρεπή διαβίωση, τη δυνατότητα εύρεσης εργασίας ανάλογα με την κατάρτιση του εκάστοτε ατόμου, καθώς στο σύνολο των μεταναστών ενδέχεται να υπάρχουν άνθρωποι που στις χώρες καταγωγής τους έχουν λάβει ανώτερη ή ανώτατη εκπαίδευση. Η εύρεση εργασίας οδηγεί σε ένα σύνολο κοινωνικών δικαιωμάτων που βοηθούν στην ειλικρινή κοινωνική ένταξη. Τα δικαιώματα αυτά αφορούν την ιατροφαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη καθώς και τα επιδόματα ανεργίας στην περίπτωση απώλειας της εργασίας. Η αξιοπρεπής διαβίωση οδηγεί στο αίσθημα της ισότητας των πολιτών, σε αντίθεση με την αδυναμία ένταξης στην εργασία και τη χορήγηση επιδομάτων, όπου εντείνεται το αίσθημα της επαιτείας και της απόρριψης (Σκούρτου, Βρατσάλης, Γκόβαρης 2004).

Τέλος, την τελευταία δεκαετία είναι σαφές ότι η κοινωνική ένταξη επιτυγχάνεται και εκκινεί μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία. Στο σχολείο οι μαθητές θα μάθουν το σεβασμό στη διαφορετικότητα, θα μιλήσουν, θα παίξουν και τελικά θα αποκτήσουν φιλίες με μαθητές από χώρες της αλλοδαπής, ανθρώπους που αργότερα θα συναναστραφούν στη κοινωνία και θα κληθούν να συνεργαστούν στο πλαίσιο κοινής εργασίας. Με αυτόν τον τρόπο στερεοτυπικές αντιλήψεις του παρελθόντος θα εξαλειφθούν, επομένως η διαφορετικότητα θα γίνεται σεβαστή και η αποδοχή θα είναι δεδομένη. Για αυτόν τον λόγο η διαπολιτισμική εκπαίδευση κερδίζει ολοένα και περισσότερο έδαφος, ενώ τα εκπαιδευτικά συστήματα προσανατολίζονται προς αυτήν την κατεύθυνση.

2.2 Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση

2.2.1 Θεωρητική Προσέγγιση – Σκοποί και στόχοι της διαπολιτισμικής προσέγγισης

Η αθρόα μετακίνηση ανθρώπων τα τελευταία χρόνια οδήγησε σε ραγδαίες και απρόβλεπτες μεταβολές σε πλήθος τομέων, όπως ο πολιτισμός, τα οικονομικά δεδομένα, η κοινωνική συνοχή αλλά και η δομή των κοινωνιών. Από τους παραπάνω τομείς δεν είναι δυνατόν να εξαιρεθεί ο τομέας της εκπαίδευσης, ενώ η εκπαίδευση μεταναστών και προσφύγων αποτελεί μια πρόκληση εφόσον απευθύνεται σε

ανθρώπους διαφορετικού κοινωνικού και πολιτισμικού υποβάθρου, οπότε και η παροχή ποιοτικής εκπαίδευσης, που θα απευθύνεται σε αυτούς και θα ευθυγραμμίζεται με τις ανάγκες τους συνιστά ένα στοίχημα (Καρρά, 2015).

Από το 2015 και στη συνέχεια, στην Ελλάδα, τόσο οι αρμόδιες αρχές όσο και οι τοπικές κοινωνίες κλήθηκαν να διαχειριστούν την είσοδο, την παραμονή είτε σε μόνιμη βάση είτε υπό μορφή φιλοξενίας, πλήθους μεταναστών και προσφύγων. Έτσι, πέραν των βασικών βιοποριστικών αναγκών που καλύφθηκαν με πρωτοβουλία των αρχών, τη δράση εθελοντών και Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, υπήρξε επιτακτική η ανάγκη για εκπαίδευση, τόσο όσον αφορά τα παιδιά σχολικής ηλικίας, όσο και όσον αφορά τους ανθρώπους νεαρής ηλικίας. Η ανάγκη για εκπαίδευση επεκτείνεται και στην περίπτωση ενηλίκων, καθώς σχετικές έρευνες δείχνουν ότι μεγάλο μέρος ενήλικων μεταναστών δεν έχει φοιτήσει καθόλου στο σχολείο, ενώ ένα μικρό ποσοστό έχει ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση (Χατζή, 2022). Η σύγχρονη εκπαιδευτική πολιτική ορίζει την εκπαίδευση ως διαδικασία Δια Βίου, ενώ η εκπαίδευση ανθρώπων όλων των ηλικιακών ομάδων συνδέεται άμεσα με την ένταξη τους στην εργασία, επομένως, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, με την αξιοπρεπή διαβίωσή τους και την ένταξή τους στην κοινωνία (Αναγνώστου & Νικόλοβα, 2017). Έτσι, κρίθηκε απαραίτητος ο σχεδιασμός εκπαιδευτικών προγραμμάτων, τα οποία θα ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις και στις ανάγκες των ανθρώπων αυτών. Σε κάθε περίπτωση, ο σχεδιασμός των εκπαιδευτικών προγραμμάτων που απευθύνονται σε ανθρώπους μεταναστευτικής βιογραφίας, πρέπει να στηρίζεται στον σεβασμό της διαφορετικότητας. Οι άνθρωποι που εισέρχονται στη χώρα δεν είναι γνωστό το πότε και το αν θα αποχωρήσουν. Έτσι, η ανάγκη σχεδιασμού εκπαιδευτικών προγραμμάτων αφορά όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες, στις οποίες ούτως ή άλλως εγγράφηκαν πρόσφυγες και μετανάστες. Η είσοδος αλλοδαπών στην κοινωνία οδηγεί στην προαγωγή των ιδεών που αφορούν τις πολυπολιτισμικές κοινωνίες, όπου οι πολίτες – μέλη της, θα σέβονται τη γλωσσική, θρησκευτική και πολιτισμική ετερότητα. Το εκπαιδευτικό σύστημα εντείνει την προσπάθεια προαγωγής της κοινωνικής ένταξης των ανθρώπων που προέρχονται από την αλλοδαπή, ενώ μείζονος σημασίας ζήτημα είναι η διατήρηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που προσδίδει σε αυτούς τους ανθρώπους η χώρα καταγωγής, με λίγα λόγια, η διατήρηση της εθνικής τους ταυτότητας (Μάρκου, 1996).

Στη σύγχρονη εποχή, οι μετακινήσεις ανθρώπων και πληθυσμών είναι συνεχείς και συνιστούν θεσμοθετημένο ανθρώπινο δικαίωμα, όπως αναφέρθηκε και στις ενότητες που προηγήθηκαν. Υπό αυτό το πρίσμα, οι κοινωνίες, ολόενα και περισσότερο αναμένεται να εμφανίζουν ετερογένεια, χαρακτηριστικό που προκύπτει από τη διαφορετικότητα των μελών της. Η εκπαίδευση ως ο αρμόδιος φορέας προετοιμασίας των ανθρώπων για την έξοδό τους στην κοινωνία, οφείλει να συμπεριλάβει στους κόλπους της το ιδεώδες της διαφορετικότητας που συνιστά βασικό χαρακτηριστικό της πολυπολιτισμικής κοινωνίας, ενώ είναι κοινά αποδεκτό ότι η εκπαίδευση διαδραματίζει ρόλο βαρύνουσας σημασίας εφόσον μέσω αυτής διαμορφώνονται κοινωνικές συνειδήσεις, στάσεις και κοινωνικά αποδεκτές συμπεριφορές (Καγκά, 2001; Παλαιολόγου & Ευαγγέλου, 2003).

Σύμφωνα με τους Μπαλτατζή & Νταβέλο, (2009) στόχος της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι η προετοιμασία των μαθητών, οι οποίοι θα γίνουν μέλη πολυπολιτισμικών κοινωνιών, ως εκ τούτου πρέπει να εκπαιδευτούν στον σεβασμό και την αποδοχή της διαφορετικότητας. Βασικοί πυλώνες επί των οποίων δομείται η διαπολιτισμική διδασκαλία είναι ο σεβασμός στην ανθρώπινη ύπαρξη. Επομένως, ο σεβασμός στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια και στα ανθρώπινα δικαιώματα θεωρείται δεδομένος ενώ ο σεβασμός στην ανθρώπινη υπόσταση εμπεριέχει τον σεβασμό στην ελευθερία του ανθρώπου και στο δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού (Πανταζής, 2008). Ο δεύτερος πυλώνας της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης αφορά στην ιδέα της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης. Το «συμπεριληπτικό» σχολείο είναι ένα σχολείο για όλους, ένας χώρος στον οποίο φοιτούν ταυτόχρονα μαθητές τυπικής και μη τυπικής ανάπτυξης, μαθητές γηγενείς και αλλοδαποί. Στο συμπεριληπτικό σχολείο η έννοια της διαφορετικότητας θεωρείται δεδομένη κατά συνέπεια η ετερότητα αποτελεί την καθημερινότητα των εκπαιδευόμενων (Μπιγιάκη, 2009; Χατζησωτηρίου, 2014; Χολέβα, 2017).

Στο σημείο αυτό, πρέπει να αναφερθεί ότι σύμφωνα με αρκετούς θεωρητικούς του πεδίου της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, οι εκπαιδευτικές δομές αποτελούν μέσον κοινωνικής ένταξης, εν τούτοις συνιστούν και έναν εκ των ισχυρότερων μηχανισμών κοινωνικού αποκλεισμού (Κεσίδου, Ανδρούτσου & Τσάφος, 2010). Αυτό προκύπτει κατόπιν αξιολόγησης των δυτικών εκπαιδευτικών συστημάτων, όπου ο σεβασμός στη διαφορετικότητα προάγεται σε θεωρητική βάση, τα εκπαιδευτικά συστήματα σέβονται τη διαφορετικότητα και υποστηρίζουν το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού και της

ελευθερίας, εν τούτοις πρακτικά αφομοιώνουν τους μαθητές της κυρίαρχης κουλτούρας (Banks, 2004). Το γεγονός αυτό απορρέει από την παραδοχή ότι η εκπαίδευση δε χαρακτηρίζεται από ουδετερότητα αλλά χρωματίζεται από την εκάστοτε κυβερνητική πολιτική. Έτσι, προάγει συγκεκριμένες απόψεις και αντιλήψεις σχετικά με κοινωνικά ζητήματα μείζονος σημασίας (Σγούρα, Μάνεσης & Μητροπούλου, 2018).

2.2.2 Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση όπως εφαρμόστηκε από το 2014 κι έπειτα

Η ραγδαία αύξηση του αριθμού των ανθρώπων που μετακινήθηκαν προς την ευρωπαϊκή ήπειρο από το 2014 και έπειτα, δημιούργησε την επιτακτική ανάγκη λήψης των απαραίτητων μέτρων για την αποτελεσματική ένταξη αυτών των ανθρώπων στην κοινωνία, την εκπαίδευση και την εργασία. Σε πρώτη φάση, οι αποφάσεις που ελήφθησαν και τα μέτρα που υλοποιήθηκαν είχαν βραχυπρόθεσμο χαρακτήρα και αφορούσαν την κάλυψη αναγκών που σχετίζονταν με τη στέγαση, την παροχή ενδυμάτων, ειδών πρώτης ανάγκης και υγιεινής του σώματος. Επίσης, συμπεριλήφθησαν μαθήματα εκμάθησης της γλώσσας εφόσον η γλώσσα συνιστά το βασικό εργαλείο επικοινωνίας. Τα βραχυπρόθεσμα μέτρα που εφαρμόστηκαν οδήγησαν σε συζήτηση σχετικά με τα μεσοπρόθεσμα και βραχυπρόθεσμα μέτρα που έπρεπε να ληφθούν με σκοπό την αποτελεσματική ένταξη στην κοινωνία καθώς και την εργασιακή αποκατάσταση των ανθρώπων αυτών (Fazel, Reed, Panter-Brick, & Stein, 2012).

Καθώς το μεγαλύτερο ποσοστό των ανθρώπων που μετακινήθηκαν είτε ως μετανάστες, είτε διεκδικώντας προσφυγική ασυλία, υπήρξαν ανήλικοι και άνθρωποι νεαρής ηλικίας, οι αρμόδιοι στα κέντρα λήψης των αποφάσεων κατανόησαν ότι η εκπαίδευση αποτελεί ζήτημα βαρύνουσας σημασίας και επιχείρησαν μεταρρυθμίσεις προς αυτήν την κατεύθυνση. Η θέση της εκπαίδευσης στη ζωή των ανθρώπων απορρέει πρώτον, από τον Χάρτη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σύμφωνα με τον οποίο παιδιά και έφηβοι έχουν καθολικό δικαίωμα στην εκπαίδευση και δεύτερον, καθώς είναι γενικά αποδεκτό ότι η εκπαίδευση αποτελεί κομβικό σημείο που συνδέεται με την επαρκή κοινωνικοσυναισθηματική και διανοητική ανάπτυξη του ατόμου, εφοδιάζοντάς το με τα απαραίτητα εχέγγυα προκειμένου να αντιμετωπίσει το μέλλον. Τέλος, στη θέσπιση μέτρων σχετικά με την εκπαίδευση, συνυπολογίστηκαν οι

ιδιαίτερες συναισθηματικές και κοινωνικές ανάγκες που αντιμετωπίζουν οι αιτούντες άσυλο. Η μετακίνηση από τη χώρα καταγωγής συνιστά ένα τραυματικό γεγονός, εφόσον ο άνθρωπος καλείται να αντιμετωπίσει το άγνωστο, να απομακρυνθεί από τα υπόλοιπα μέλη της οικογενείας του, από τον φιλικό και οικείο κοινωνικό του περίγυρο. Επιπλέον, οι μετανάστες εγκαταλείπουν τα περιουσιακά τους στοιχεία και την εργασία τους. Υπό αυτό το πρίσμα, δημιουργούνται ψυχικά φορτία, τα οποία πρέπει να λαμβάνονται υπόψη από τους αρμόδιους όσον αφορά τα προγράμματα ένταξης. Η εγγραφή και παρακολούθηση του σχολείου συνιστά έναν τρόπο να ξεπεραστούν τα εμπόδια και οι άνθρωποι αυτοί να ορθοποδήσουν, ενώ όπως όλοι οι άνθρωποι πρέπει να έχουν την ευκαιρία επιτυχίας, ευκαιρία η οποία απευθύνεται στον παγκόσμιο πληθυσμό (Fazel, Reed, Panter-Brick, & Stein, 2012).

Η παροχή ποιοτικής εκπαίδευσης στους μετανάστες και στους πρόσφυγες συνεπάγεται επιτυχή κοινωνική ένταξη, οικονομική ανάπτυξη για τη χώρα φιλοξενίας και καινοτομία. Σύμφωνα με τον Bonin (2017), η εκπαίδευση μεταναστών και προσφύγων έχει μεγαλύτερο κόστος σε σχέση με την εκπαίδευση του γηγενή πληθυσμού, ωστόσο αποτελεί μια επένδυση με μακροπρόθεσμη προοπτική. Μεγάλος αριθμός των ανθρώπων που λαμβάνουν προσφυγική ασυλία αλλά και οι μετανάστες, ενδέχεται να επιστρέψουν στη χώρα καταγωγής τους κάποια στιγμή στο μέλλον. Το γεγονός ότι οι άνθρωποι αυτοί θα έχουν λάβει εκπαίδευση στα ευρωπαϊκά πρότυπα, αποτελεί έναν ισχυρό μετασχημαστικό παράγοντα των εν λόγω κοινωνιών.

Στην πραγματικότητα οι ευρωπαϊκές κοινωνίες, υπήρξαν απροετοίμαστες για την υποδοχή του όγκου των ανθρώπων που μετακινήθηκαν. Ως κοινωνίες έχουν διαμορφώσει τα χαρακτηριστικά τους, εφόσον πρόκειται για περιοχές στις οποίες με τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, επικράτησε ηρεμία και εδαφική ακεραιότητα. Ως εκ τούτου, η παροχή ποιοτικών εκπαιδευτικών υπηρεσιών με σκοπό την ένταξη των προσφύγων και μεταναστών στη γενική εκπαίδευση αποτελεί μια πρόκληση εδώ και αρκετά χρόνια. Το γεγονός ότι οι μεταναστευτικές ροές αυξάνονταν συνεχώς, ενέτεινε την πίεση προς τις κυβερνήσεις για την ένταξη των νεοεισαχθέντων στην εκπαίδευση. Κάθε χώρα σχεδίασε εκπαιδευτικά προγράμματα που απευθύνονταν σε μετανάστες ανάλογα και των οικονομικών δυνατοτήτων που διέθετε, ενώ σημαντικό ρόλο στον σχεδιασμό και την οργάνωση των προγραμμάτων, διαδραμάτισε και η προηγούμενη εμπειρία στον σχεδιασμό των προγραμμάτων αυτών (Koehler et al., 2018).

Το μεταναστευτικό κύμα κατά την περίοδο 1960 μέχρι 1980, στο οποίο περιλαμβάνεται η μετανάστευση για εύρεση εργασίας ή μετανάστευση για λόγους επανένωσης οικογενειών, δεν μπορεί να συγκριθεί με τις μεταναστευτικές ροές της διετίας 2015- 2016. Η αδυναμία σύγκρισης των δύο περιόδων σχετίζεται με τη σφοδρότητα του συγκεκριμένου μεταναστευτικού κύματος. Ως συνέπεια, οι προκλήσεις που δημιουργήθηκαν ήταν πολλές, ενώ κρίνεται απαραίτητο να ληφθεί υπόψη η απουσία σχετικής εμπειρίας, τουλάχιστον στην Ελλάδα (Γεωργογιάννης, 1997). Οι άνθρωποι που έφτασαν σε ευρωπαϊκό έδαφος τη συγκεκριμένη περίοδο, προέρχονται κατά κύριο λόγο από τη Συρία, το Ιράκ, το Αφγανιστάν και την Ερυθραία. Καθώς η πρόβλεψη για τις χώρες προέλευσής τους είναι δυσοίωνες, τα παιδιά, οι έφηβοι και οι νεαροί σε ηλικία, αναμένεται να διαμείνουν στις χώρες εγκατάστασης για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Ως εκ τούτου, η διαμόρφωση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων κατά τρόπο που να ευνοεί την ένταξη των ανθρώπων αυτών στην εκπαίδευση, στην κοινωνία και στο εργασιακό γίγνεσθαι, κρίνεται απολύτως απαραίτητη. Οι χώρες της Βόρειας και Δυτικής Ευρώπης, διαθέτουν μεγαλύτερη εμπειρία επί του ζητήματος σε σχέση με τις χώρες του ευρωπαϊκού νότου, καθώς αποτέλεσαν τις χώρες προορισμό κατά τα μεταναστευτικά κύματα του 1960 – 1980. Κατά γενική ομολογία, οι μετανάστες εκείνης της εποχής πέτυχαν στον τόπο διαμονής τους, εφόσον αποκαταστάθηκαν εργασιακά και εντάχθηκαν στις τοπικές κοινωνίες, διατηρώντας ωστόσο την πολιτισμική τους ταυτότητα (ΟΟΣΑ, 2006, 2015).

Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι οι συνθήκες ανάμεσα σε μετανάστες και πρόσφυγες διαφοροποιούνται. Το γεγονός ότι οι πρόσφυγες χαίρουν ενός καθεστώτος προστασίας, είναι πιθανόν να διευκολύνει την πρόσβασή τους στην εκπαίδευση. Οι μετανάστες, σε πολλές περιπτώσεις αντιμετωπίζουν σημαντικούς περιορισμούς όσον αφορά το νομικό καθεστώς. Υπό αυτό το πρίσμα, ενδέχεται η πρόσβασή τους στην εκπαίδευση να επηρεάζεται αρνητικά (Kasinitz et al., 2008).

Όλα τα ευρωπαϊκή κράτη που δέχθηκαν μετανάστες και πρόσφυγες κατά την μεταναστευτική κρίση της περιόδου 2015 – 2016, κατέβαλλαν σημαντικές προσπάθειες προκειμένου τόσο τα παιδιά όσο και οι άνθρωποι νεαρής ηλικίας να αποκτήσουν πρόσβαση στην εκπαίδευση. Στις χώρες που κατέβαλλαν σημαντική προσπάθεια προς αυτήν την κατεύθυνση ανήκουν η Σερβία, η Βουλγαρία και η Ελλάδα, χώρες στις οποίες ένα μεγάλο ποσοστό παιδιών σχολικής ηλικίας της τάξεως

του 50% έως και 62% εντάχθηκαν στο επίσημο σχολικό πρόγραμμα της εκάστοτε χώρας από τον Δεκέμβριο του 2018.

Συγκεκριμένα για την Ελλάδα, τον Δεκέμβριο του 2018, σε σχολεία ολόκληρης της ελληνικής επικράτειας ήταν εγγεγραμμένοι 11.500 μαθητές, αριθμός αυξημένος κατά 44% σε σχέση με τον αντίστοιχο αριθμό που καταγράφηκε τον Ιούνιο του 2018. Τα παιδιά αυτά διαμένουν σε δομές φιλοξενίας ασυνόδευτων παιδιών, σε ξενοδοχεία, σε καταφύγια και διαμερίσματα. Από τον παραπάνω αριθμό, υπολογίζεται ότι το 9% είναι εγγεγραμμένοι μαθητές σε σχολεία που βρίσκονται σε ελληνικά νησιά. Ο μεγαλύτερος αριθμός μαθητών προέρχονται από το Πακιστάν, το Αφγανιστάν, το Ιράκ και τη Συρία (UNHCR, 2019).

Ο σχεδιασμός εκπαιδευτικών προγραμμάτων, ως μέρος μιας ευρύτερης εκπαιδευτικής πολιτικής, πρέπει να στηρίζεται στις Αρχές της Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής. Η βασική αρχή που διέπει τη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση αφορά στη σημασία του πολιτισμού για την ανάπτυξη του διαπολιτισμικά κοινωνικοποιημένου ατόμου. Κάθε παιδί εισέρχεται στο εκπαιδευτικό περιβάλλον έχοντας βιώματα και εικόνες από τη χώρα καταγωγής του. Στην παραδοσιακή παιδαγωγική προσέγγιση, σημασία αποδίδεται στον πολιτισμό της χώρας προέλευσης και στον πολιτισμό της χώρας καταγωγής. Η σύγχρονη θεωρία της διαπολιτισμικής παιδαγωγικής αναφέρει και έναν ενδιάμεσο πολιτισμό, τον «*πολιτισμό των μεταναστών*», στη βιβλιογραφία ο όρος αναφέρεται συχνά ως *Migrantenkultur*. Ο πολιτισμός των μεταναστών προκύπτει από τον πολιτισμό της χώρας καταγωγής, όπως αυτός διαμορφώνεται με την εισαγωγή πολιτισμικών στοιχείων από τη χώρα προέλευσης (Μαλιγκούδη, 2008).

Η δεύτερη αρχή, αφορά την αρχή της ισοτιμίας των πολιτισμών και την αποδοχή του εκπαιδευτικού κεφαλαίου του εκάστοτε μαθητή. Κάθε άνθρωπος που μετακινείται, ανάλογα και με την ηλικία του, έχει παρακολουθήσει το εκπαιδευτικό πρόγραμμα της χώρας προέλευσης του και έχει ένα σύνολο γνώσεων που προϋπάρχουν. Επάνω σε αυτές τις γνώσεις πρέπει να στηριχθούν οι γνώσεις που θα προκύψουν από την παρακολούθηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε χώρες υποδοχής ή μόνιμης εγκατάστασης (Μαλιγκούδη, 2008). Η τρίτη και τελευταία αρχή της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, πρεσβεύει την πρόσβαση σε ίσες ευκαιρίες. Η ισότητα των ευκαιριών, οδηγεί στην εξίσωση των μαθητών της ημεδαπής με τους

μαθητές της αλλοδαπής, ενώ στην ουσία αποτελεί μια εκ των βασικών εκπαιδευτικών αρχών ούτως ή άλλως (Μαλιγκούδη, 2008).

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα που απευθύνονται στους μετανάστες / πρόσφυγες οφείλουν να δομούνται στις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης ενώ ταυτόχρονα πρέπει να αποβλέπουν στην κάλυψη των αναγκών τους, οι οποίες βρίσκονται σε άμεση σύνδεση με τα χαρακτηριστικά τους, όπως αυτά αναφέρονται στη παρακάτω ενότητα.

2.3 Χαρακτηριστικά Ενηλίκων Μεταναστών/ Προσφύγων

Πρόσφυγες και μετανάστες συνιστούν κοινωνικές ομάδες στις οποίες είναι δυνατόν να εντοπιστούν κοινά χαρακτηριστικά. Τα χαρακτηριστικά αυτά αφορούν πρώτον, την ηλικία. Το μεγαλύτερο μέρος προσφύγων και μεταναστών είναι άνθρωποι ηλικίας από 7 μέχρι 45 ετών. Μάλιστα, ένα μεγάλο μέρος αποτελείται από ανθρώπους ηλικίας 7 μέχρι 17 ετών, καθώς είναι σύνηθες να μετακινείται ένας τουλάχιστον ενήλικας με τα παιδιά του ή ένας έφηβος ηλικίας 17 ετών με τα μικρότερα αδέρφια του. Η κατάσταση αυτή διαμορφώνεται με αυτόν τον τρόπο λόγω της δυσκολίας που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες κατά την έξοδό τους από τη χώρα τους. Σε πολλές περιπτώσεις οι γονείς προτιμούν να αφήσουν τα παιδιά τους να φύγουν και οι ίδιοι να μείνουν στη χώρα καταγωγής τους, εφόσον η μετακίνησή τους ακολουθεί παράνομους δρόμους και σε πολλές περιπτώσεις απαιτείται η πληρωμή υπέρογκων χρηματικών ποσών. Το γεγονός ότι πλήθος μεταναστών και προσφύγων είναι παιδικής και εφηβικής ηλικίας οδηγεί στη διαπίστωση ότι τα άτομα αυτά έχουν ανάγκες που άπτονται της κοινωνικοσυναισθηματικής τους ανάπτυξης, εφόσον αυτή δεν έχει ολοκληρωθεί. Στις κοινωνικοσυναισθηματικές ανάγκες περιλαμβάνονται και οι ανάγκες εκπαίδευσης. Επίσης, σε μεγάλο ποσοστό πρόκειται για ανθρώπους με πολύ χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο. Αρκετοί δεν έχουν παρακολουθήσει ποτέ στη ζωή τους το σχολείο και ένα μικρό ποσοστό αναφέρει ότι έχει παρακολουθήσει μόνο το Δημοτικό (Χατζή, 2022). Ενδέχεται, οι άνθρωποι με υψηλό μορφωτικό επίπεδο σε περιπτώσεις συγκρούσεων και αναταραχών να έχουν τη δυνατότητα διαφυγής με μεγαλύτερη ευκολία σε σχέση με ανθρώπους που ανήκουν στα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα. Επιπλέον, καθώς οι περιοχές από τις οποίες προέρχεται το μεγαλύτερο μέρος των μεταναστών αφορά

κράτη με επικρατούσα θρησκεία το Ισλάμ, προκύπτει μια διάκριση ανάμεσα στην εκπαίδευση των αγοριών και των κοριτσιών, με αρκετά κορίτσια αλλά και ενήλικες γυναίκες που συμμετέχουν στις έρευνες να καταθέτουν ότι ποτέ δεν έχουν παρακολουθήσει το σχολείο (Φλώρου, 2019).

Οι ενήλικες άνδρες μετανάστες που καταφθάνουν στη χώρα έχουν εργασιακή εμπειρία που συνδέεται με την εργασία τους πριν τη μετακίνησή τους, τεχνίτες ή ιδιοκτήτες μαγαζιών, σύμφωνα με τα όσα καταγράφονται από τις σχετικές έρευνες (Φλώρου, 2019). Σε αναλογία με το ζήτημα της εκπαίδευσης, οι γυναίκες στη χώρα καταγωγής τους ασχολούνται κατ' αποκλειστικότητα με τις οικιακές εργασίες και τη φροντίδα των παιδιών και δεν εργάζονται, επομένως δε διαθέτουν εργασιακή εμπειρία (Σκλάβου, 2005).

Τα παραπάνω έχουν ως αποτέλεσμα την αδυναμία εύρεσης επαγγελματιών κύρους στις χώρες υποδοχής και διαμονής, γεγονός που επιβαρύνει περαιτέρω τον τραυματισμένο ψυχισμό των ανθρώπων αυτών. Η επιβαρυνόμενη ψυχική κατάσταση των ατόμων αυτών προκύπτει από τις συνθήκες που έχουν βιώσει. Σε πολλές περιπτώσεις, οι μετανάστες εγκαταλείπουν τη χώρα καταγωγής τους ακούσια, εφόσον βρίσκονται υπό καθεστώς διωγμού. Το γεγονός αυτό εντείνει σε μεγάλο βαθμό τα αρνητικά συναισθήματα. Ωστόσο, ακόμα και κατά την εκούσια εγκατάλειψη, η μετεγκατάσταση σε χώρα διαφορετική από τη χώρα καταγωγής και η ανάγκη επιβίωσης, αποτελεί μια τραυματική εμπειρία, εφόσον η ταυτότητα και τα χαρακτηριστικά του κάθε ανθρώπου συνάδουν με την εθνική του καταγωγή. Το χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο σε συνδυασμό με τη μικρή εργασιακή εμπειρία αλλά και τη δυσκολία εκμάθησης της ομιλούσας γλώσσας στη χώρα εγκατάστασης μπορεί να οδηγήσει σε κοινωνικό αποκλεισμό. Για τον λόγο αυτό οι μετανάστες εντάσσονται στις Ευπαθείς Ομάδες Πληθυσμού (Σκλάβου, 2005).

Τέλος, στα χαρακτηριστικά των μεταναστών/προσφύγων που ευνοούν τον κοινωνικό αποκλεισμό εντάσσονται και οι στερεοτυπικές αντιλήψεις που απορρέουν από τη θρησκεία του Ισλάμ. Ως αποτέλεσμα, φέρουν ένα σύνολο στερεοτυπικών αντιλήψεων σύμφωνα με τις οποίες θεωρούν ότι λόγω θρησκείας δεν μπορούν να ενταχθούν στις Δυτικές Κοινωνίες, όπου οι επικρατούσες θρησκείες συνδέονται με τον Χριστιανισμό και τον Προτεσταντισμό. Από τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις πηγάζει ένα σύνολο ζητημάτων που αφορούν και στις καθημερινές συνήθειες. Έτσι, το

αίσθημα του αποκλεισμού εντείνεται λόγω της έλλειψης χώρων προσευχής. Επίσης, οι διαφορές στις διατροφικές συνήθειες και η ελεύθερη κατανάλωση αλκοόλ που απαγορεύεται κατηγορηματικά στο Κοράνι, οδηγεί τους ανθρώπους αυτούς στη διαπίστωση ότι διαφέρουν από τον γηγενή πληθυσμό. Επιπλέον, ένα σύνολο αντιλήψεων σχετικά με τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία, τη δυνατότητα ελεύθερης κυκλοφορίας, ελεύθερης έκφρασης και ενδυμασίας αυτών, συνιστά ένα επιπλέον ζήτημα που ευνοεί την περιθωριοποίηση (Γρίβα & Στάμου, 2014).

Να σημειωθεί ότι οι μετανάστες και πρόσφυγες που έφθασαν στην Ελλάδα τα τελευταία 20 και πλέον χρόνια εντάχθηκαν χωρίς πλάνο, κάτι που εκτός από την Ελλάδα παρατηρείται και από άλλες ώρες υποδοχής. Αυτό επηρέασε τόσο τους μετανάστες / πρόσφυγες όσο και τους γηγενείς σε κοινωνικό, οικονομικό και ψυχολογικό επίπεδο. Πιο συγκεκριμένα οι άνθρωποι ερχόμενοι στις χώρες υποδοχής έρχονται αντιμέτωποι με το «επιπολιτισμικό άγχος», όρος που παραπέμπει στις επιπτώσεις στην υγεία τους στην προσπάθειά τους να αφομοιώσουν την κουλτούρα της χώρας υποδοχής. Όπως αναφέρθηκε οι πρόσφυγες και οι μετανάστες σε μεγάλο βαθμό φέρουν ιδεολογικά, θρησκευτικά και πολιτισμικά στοιχεία άκρως διαφορετικά από την χώρα υποδοχής, στοιχείο που επιτείνει ακόμα πιο πολύ το συγκεκριμένο φαινόμενο (Miller & Rasco, 2004) . Ο μεταναστευτικός πληθυσμός στη Ελλάδα είναι αρκετά ανομοιογενής. Κυρίως είναι μη νόμιμοι μετανάστες από Βουλγαρία, Ρουμανία, Γεωργία, Φιλιππίνες, Βιετνάμ, Αίγυπτο, Αφγανιστάν, Συρία κ.λ.π. Το μεγαλύτερο ποσοστό αντιστοιχεί σε νεαρούς άνδρες κυρίως από χώρες της Μεσης Ανατολής και Αφρικής. Εξάιρεση αποτελούν οι γυναίκες που προέρχονται κυρίως από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Πρόκειται κυρίως για (άγαμους) άντρες, σχετικά νεότερων ηλικιών και χαμηλότερων εκπαιδευτικών προσόντων, οι οποίοι πλήττονται περισσότερο από ανεργία και υποαπασχόληση (Triandafyllidou & Maroukis ,2009).

Το σχολείο είναι ένα είδος γέφυρας που οδηγεί στη νέα κοινωνία και επιτρέπει στα παιδιά των προσφύγων να κάνουν σχέδια για το μέλλον. Δηλαδή δεν παρέχει μόνο την εκπαίδευση αλλά μέσω της κοινωνικοποίησης παρέχει ένα πρότυπο για την οργάνωση και τη διαπραγμάτευση για την είσοδο στην μελλοντική κοινωνία. Συμπερασματικά το σχολείο χρησιμεύει ως ένας κοινωνικός και εκπαιδευτικός σύνδεσμος όπου μετανάστες και πρόσφυγες ακόμα και οι γονείς τους μπορούν μέσω της κοινωνικοποίησης να ενταχθούν μέσα στην κοινωνία (Κοτρόγιαννος, 2019).

Το προφίλ των μεταναστών / προσφύγων ενσωματώνει άτομα με αρκετά κοινά χαρακτηριστικά. Τα άτομα που ανήκουν στις εν λόγω κοινωνικές ομάδες είναι κυρίως νεαρής έως και μέση ηλικίας. Εξαιτίας της μικρής τους ηλικίας, συνήθως, διαθέτουν ελλιπή εργασιακή εμπειρία και δεξιότητες. Χαρακτηρίζονται, συνήθως, από χαμηλό μορφωτικό επίπεδο ενώ ασπάζονται θρησκείες, με κυρίαρχο τον Ισλαμισμό, που εκπροσωπούνται από μικρά ποσοστά ατόμων στις δυτικές κοινωνίες. Επίσης ιδεολογικά και πολιτισμικά φέρουν πολύ σημαντικές διαφορές με τις χώρες υποδοχής, όπως η θέση της γυναίκας και των παιδιών, διαφορετικά ήθη και έθιμα, διαφορετικές διατροφικές συνήθειες κ.α.. Άξιο αναφοράς είναι επίσης ότι στην συντριπτική πλειονότητα είναι άνδρες με εξαίρεση το μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών, που προέρχονται από χώρες της ανατολικής Ευρώπης. Τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά των ατόμων αυτών είναι ότι διακατέχονται από επιπολιτισμικό άγχος λόγω της ένταξης τους σε δυτικές κοινωνίες με διαφορετικά χαρακτηριστικά και αρκετοί εξ αυτών έχουν βιώσει πολύ αρνητικές εμπειρίες, όπως διωγμούς, πολέμους και φτώχεια. Επίσης ένα μεγάλο ποσοστό των προσφύγων και των μεταναστών αποτελούσαν μέλη περιθωριοποιημένων ομάδων και στις χώρες καταγωγής τους, στοιχείο που και αυτό διαμορφώνει αρνητικές εμπειρίες αλλά και συμπεριφορικές και ψυχολογικές διαταραχές (Καγιούλης, 2017).

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά διαμορφώνουν το σύνολο των αναγκών και πρέπει να ληφθούν υπόψιν στο σχεδιασμό και την οργάνωση προγραμμάτων εκπαίδευσης, εργασίας και κοινωνικής ένταξης. Σε διαφορετική περίπτωση, τα προγράμματα θα αποτελούν μέρος της κυβερνητικής πολιτικής αλλά θα αδυνατούν να καλύψουν με ρεαλιστικό και ουσιαστικό τρόπο την ένταξη των μεταναστών στην κοινωνία, με αποτέλεσμα η κοινωνική ένταξη των μεταναστών να μην επιτυγχάνεται.

2.4 Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού διατυπώνεται αρκετά συχνά τις τελευταίες δεκαετίες στη δημόσια και κοινωνική ζωή. Αναμφισβήτητα το φαινόμενο αυτό υπήρχε και νωρίτερα πριν χρησιμοποιηθεί ο συγκεκριμένος όρος. Ο όρος για πρώτη φορά διατυπώθηκε το 1989 σε κοινοτικό κείμενο. Τα επόμενα έτη παρατηρείται

ευρύτατη χρήση του όρου τόσο σε κοινοτικά κείμενα όσο και σε προγράμματα που οργανώνονται και ενισχύονται οικονομικά από την Ε.Ε (Καβουνίδη & Χολέζας, 2017).

Η λέξη «αποκλεισμός» υπονοεί την ύπαρξη περιορισμών στην πρόσβαση, είτε γίνονται με τη θέληση του ατόμου είτε όχι. Όταν δεν υλοποιούνται τα κοινωνικά δικαιώματα σε ορισμένους τομείς, το γεγονός αυτό μπορεί να οφείλεται είτε στο ότι ο πολίτης δεν μπορεί να τα υλοποιήσει είτε στο ότι δεν επιθυμεί συνειδητά να τα υλοποιήσει. Όταν όμως η αδυναμία υλοποίησης των δικαιωμάτων ή η επιλογή της μη υλοποίησης είναι αποτέλεσμα προηγούμενων αποκλεισμών, όπως από την παιδεία ή από την πληροφόρηση, πρέπει να θεωρούνται σαν περιπτώσεις αποκλεισμού (Room, 1995).

Όταν οι άνθρωποι είναι κοινωνικά αποκλεισμένοι μπορεί να αποκλείονται από διάφορες πλευρές της κοινωνίας στην οποία ζουν όπως από την απασχόληση, την εκπαίδευση, τη στέγαση, τις κοινωνικές επαφές κ.α. Σύμφωνα με την οικονομική και κοινωνική Επιτροπή, κάποιες από τις αιτίες στις οποίες οφείλονται ορισμένες μορφές κοινωνικού αποκλεισμού μπορεί να είναι ψυχολογικές, κοινωνικές, θρησκευτικές, πολιτισμικές και πολιτικές ενώ κάποιες άλλες μορφές να οφείλονται σε φυσικές μειονεξίες. Τέτοιου είδους καταστάσεις δε συνοδεύονται απαραίτητα από έλλειψη εισοδήματος όπως στην περίπτωση της φτώχειας (Warleigh, 2002). Με παρόμοιο τρόπο ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι δυνατόν να προκληθεί από μια πληθώρα αποστερήσεων, φραγμών δικαιωμάτων, διακρίσεων και ξενοφοβίας, ορισμένες από τις οποίες δημιουργούνται από τις ίδιες τις δημόσιες πολιτικές. Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι δυνατόν να αγκαλιάζει κάθε πλευρά της κοινωνικής ζωής (Bell, 2011). Άλλος ορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού εκτός από εκείνο των κοινωνικών δικαιωμάτων, που έχει συζητηθεί είναι εκείνος που έχει «σαν σημείο αναφοράς τη σχέση του ατόμου με τους κύριους θεσμούς ή μηχανισμούς παραγωγής και διανομής πόρων στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες -η αγορά εργασίας, το κράτος και η οικογένεια ή η κοινότητα». (Καβουνίδη & Χολέζας, 2017).

Ο Room και οι συνεργάτες του ορίζουν τον κοινωνικό αποκλεισμό ως «άρνηση και μη πραγμάτωση των κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών» παραπέμποντας σε περιορισμούς της πρόσβασής τους σε κοινωνικά αγαθά και υπηρεσίες, ανεξάρτητα με το αν οι περιορισμοί αυτοί είναι σκόπιμοι ή όχι. Ο κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται

με έλλειμμα είτε πολιτικής ολοκλήρωσης, είτε κοινωνικής, είτε διαπροσωπικής ολοκλήρωσης στην κοινωνία. (Κασιμάτη,1998)

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού υφίσταται από τη στιγμή που το εκάστοτε κράτος προκειμένου να διαφυλάξει την εθνική του ομοιογένεια, τα εθνικά του συμφέροντα, την ευημερία του γηγενούς πληθυσμού και τη δημόσια τάξη, θεσπίζει κανόνες που αφορούν την έκδοση και ανανέωση άδειας παραμονής των προσφύγων / μεταναστών. Επίσης, οι πρόσφυγες / μετανάστες, αν και παραμένουν νόμιμα στη χώρα, έχουν λιγότερα δικαιώματα από τους ιθαγενείς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η στέρηση του δικαιώματος ψήφου καθώς και του δικαιώματος διεκδίκησης δημόσιων θέσεων εργασίας. Ο κοινωνικός αποκλεισμός, άρρηκτα συνδεδεμένος με την ιδέα του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, στηρίζεται στη λανθασμένη άποψη ότι οι άνθρωποι που δεν ανήκουν στο ίδιο έθνος με τον γηγενή πληθυσμό δεν είναι δυνατόν να απολαμβάνουν ίσα δικαιώματα (Χρηστόπουλος, 2017).

Ο κοινωνικός αποκλεισμός επεκτείνεται στους τομείς της εκπαίδευσης και της εργασίας, οπότε και εντοπίζεται μια αμφίδρομη σχέση ανάμεσα σε κοινωνία – εκπαίδευση - εργασία. Ειδικά όσον αφορά την εκπαίδευση, ο αποκλεισμός είναι δυνατόν να είναι τυπικός, υπό την έννοια ότι για την σχολική ένταξη απαιτούνται ένα σύνολο επίσημων δικαιολογητικών και άτυπος, υπό την έννοια ότι το εκπαιδευτικό σύστημα δεν μπορεί να ανταποκριθεί στις εκπαιδευτικές ανάγκες πληθυσμών διαφορετικού πολιτισμικού υποβάθρου. Σε αυτήν την περίπτωση δεν εντάσσονται μόνο οι μετανάστες, εντάσσονται και άλλες κοινωνικές ομάδες όπως οι Ρομά. Η ελληνική κοινωνία δεν ήταν συνηθισμένη στην υποδοχή τόσο μεγάλου αριθμού ανθρώπων, τελείως διαφορετικής πολιτισμικής ταυτότητας. Τα μεταναστευτικά κύματα στην Ελλάδα, αφορούσαν Έλληνες της Μικράς Ασίας ή Έλληνες παλινοστούντες, επομένως ανθρώπους της ίδιας εθνικής ταυτότητας. Ως κοινωνία η ελληνική διατηρεί συντηρητικά χαρακτηριστικά και επιδιώκει την πολιτισμική ομοιογένεια. Ως εκ τούτου, η είσοδος ετερόκλιτων πολιτισμικά στοιχείων οδήγησε στη διατύπωση ρατσιστικών και ξενοφοβικών αντιλήψεων που σε πολλές περιπτώσεις πηγάζουν και υποκινούνται από πολιτικές δυνάμεις συναφούς ιδεολογίας (Βεργίδης, 1996 & Καρρά, 2015).

Το αρνητικό κλίμα εντός της σχολικής αίθουσας έχει σαν αποτέλεσμα να γεννώνται στα παιδιά μεταναστών αρνητικά συναισθήματα για την εκπαιδευτική

διαδικασία. Τα αρνητικά συναισθήματα οδηγούν σε κακή σχολική επίδοση. Τα αρνητικά συναισθήματα και η κακή σχολική επίδοση έχουν σαν αποτέλεσμα την πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου, διαδικασία γνωστή ως σχολική διαρροή. Η εγκατάλειψη του σχολείου συνεπάγεται την ελλιπή ανάπτυξη δεξιοτήτων, με αποτέλεσμα την αδυναμία εύρεσης εργασίας και την ενασχόληση με επαγγέλματα χαμηλού κύρους, επαγγέλματα που χαρακτηρίζονται ευκαιριακά και αποβλέπουν στην πρόσκαιρη κάλυψη των αναγκών, ενώ η ελλιπής εκπαίδευση συνδέεται με τη δράση και την παρείσφρηση σε εγκληματικές ομάδες. Με αυτόν τον τρόπο, ως αλυσιδωτή αντίδραση, ο εκπαιδευτικός αποκλεισμός συνδέεται με τον εργασιακό αποκλεισμό, οπότε εντείνεται ο κοινωνικός αποκλεισμός και η περιθωριοποίηση των μεταναστών / προσφύγων (Παλαιολόγου & Ευαγγέλου, 2011).

Σαφώς, ο κοινωνικός αποκλεισμός και τα χαρακτηριστικά του δεν αναφέρονται μόνο στους πρόσφυγες / μετανάστες αλλά γενικότερα σε όλες τα άτομα, που εντάσσονται στις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες.

2.5 Εκπαιδευτικές Ανάγκες Μεταναστών/ Προσφύγων

Οι ενήλικες εκπαιδευόμενοι έχουν ορισμένες εκπαιδευτικές ανάγκες, που προκύπτουν από τις προηγούμενες εμπειρίες τους. Ο εκπαιδευτής ενηλίκων θα πρέπει να τις λάβει σοβαρά υπόψιν του προκειμένου να επιτύχει, όσο το δυνατόν, τα βέλτιστα εκπαιδευτικά αποτελέσματα. Πριν γίνει αναφορά στον όρο «εκπαιδευτική ανάγκη» κρίνεται αναγκαίο να οριστεί η έννοια της «ανάγκης» γενικότερα.

Η σημασία του όρου ανάγκη έχει διαφοροποιηθεί αρκετά από τότε που χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά σύμφωνα με τον White. Κατά τους ειδικούς, η έννοια της ανάγκης μπορεί να προσδιοριστεί με τουλάχιστον τρεις τρόπους. Κατά την πρώτη προσέγγιση η ανάγκη προσδιορίζεται ως *«ασυμφωνία ανάμεσα στην πραγματική και την επιθυμητή κατάσταση»*. Κατά τη δεύτερη προσέγγιση ορίζεται ως *«επιθυμία ή προτίμηση της πλειοψηφίας»*, ενώ κατά την τρίτη προσέγγιση, ορίζεται ως *«έλλειμμα σε μια περιοχή που είναι επιβλαβής.»* Όλες, λοιπόν, οι προσεγγίσεις σχετίζονται με ανθρώπινες εκτιμήσεις και αξίες μέσα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο και όχι με αντικειμενικές αλήθειες (Α. Καψάλης & Α. Παπασταμάτης, 2000). Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και ο ορισμός που παραθέτουν οι Reviere, Berkowitz, Carter και

Ferguson, σύμφωνα με τους οποίους η ανάγκη ορίζεται ως «το κενό ανάμεσα στις πραγματικές και ιδανικές συνθήκες, που αναγνωρίζεται από τις αξίες του κοινωνικού συνόλου και ενδεχομένως επιδέχεται αλλαγή».

Ο όρος εκπαιδευτικές ανάγκες, απαιτεί περαιτέρω διερεύνηση εφόσον οι εκπαιδευτικές ανάγκες είναι δυνατόν να διαχωριστούν σε αντικειμενικές και υποκειμενικές. Οι αντικειμενικές ανάγκες αφορούν ένα κοινωνικό σύνολο ή μεμονωμένα άτομα, τα οποία πρέπει να ανταποκριθούν σε ένα υπάρχον κοινωνικό πλαίσιο και να προσαρμοστούν σε αυτό ενώ οι υποκειμενικές ανάγκες αφορούν τις ανάγκες που εντοπίζονται από το εκάστοτε άτομο και εστιάζονται στην προσωπική του άποψη σχετικά με τα ελλείμματα που αντιμετωπίζει (Βεργίδης & Καραλής, 1999 & Βεργίδης, 2003).

Πέραν των υποκειμενικών και αντικειμενικών αναγκών, οι εκπαιδευτικές ανάγκες μπορούν να διαχωριστούν αναλόγα με τη συνειδητοποίηση από τα άτομα των εκπαιδευτικών τους ελλειμμάτων. Έτσι, οι εκπαιδευτικές ανάγκες μπορούν να διακριθούν σε συνειδητές και ρητές, συνειδητές και μη ρητές και λανθάνουσες. Τις συνειδητές και ρητές εκπαιδευτικές ανάγκες, τις έχουν εντοπίσει τα ίδια τα άτομα ενώ συζητούν για αυτές προσπαθώντας να τις διερευνήσουν και να τις αποσαφηνίσουν περαιτέρω. Ακολουθούν οι συνειδητές αλλά μη ρητές ανάγκες. Σε αυτήν την περίπτωση το άτομο αναγνωρίζει τα εκπαιδευτικά του ελλείμματα ενώ δεν επιθυμεί να τα διερευνήσει και να συζητήσει για αυτά. Σε πολλές περιπτώσεις, οι ανάγκες αυτές αντικατοπτρίζουν ένα σύνολο εκπαιδευτικών ελλειμμάτων για τις οποίες το άτομο ενδέχεται να αισθάνεται ντροπή, οπότε και δεν επιθυμεί να συζητά ή δεν επιδιώκει την περαιτέρω διερεύνηση αυτών. Η τελευταία κατηγορία συνιστά τις λανθάνουσες ανάγκες, που αφορούν σε εκπαιδευτικές ανάγκες που το άτομο δεν μπορεί να αντιληφθεί, οπότε και δεν μπορεί ούτε να εκφράσει ούτε και να διερευνήσει (Βεργίδης & Καραλής, 1999).

Να σημειωθεί ότι οι ανάγκες είναι εφάμιλλες με την αέναη προσπάθεια των ατόμων να αναπτυχθούν πολύπλευρα τόσο προσωπικά όσο κοινωνικά και επαγγελματικά για να συμμετέχουν ισότιμα σε όλες τις διαστάσεις της κοινωνικής ζωής (Καραλής, 2005). Πιο συγκεκριμένα στην εκπαίδευση ενηλίκων οι εκπαιδευόμενοι συνδέουν άμεσα την εκπαιδευτική διαδικασία που συμμετέχουν με ανάγκες που επιθυμούν να καλύψουν. Κατά την Τσιμπουκλή οι ανάγκες εκπαίδευσης ευάλωτων

κοινωνικά ατόμων χαρακτηρίζονται από διάφορους κοινωνικούς, ατομικούς και εκπαιδευτικούς παράγοντες. Επίσης μπορούν να διαχωριστούν σε επαγγελματικές, γλωσσικές, κοινωνικές και προσωπικές ανάγκες. Για να είναι επιτυχή τα προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων και δη ατόμων που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικά ομάδες όπως πρόσφυγες ή μετανάστες, οι στόχοι των προγραμμάτων πρέπει να οριοθετούνται σε τρία επίπεδα, αυτά της εκμάθησης των: α) γνώσεων, β) δεξιοτήτων και γ) στάσεων που πρέπει να υιοθετήσουν οι εκπαιδευόμενοι έτσι ώστε να ενταχθούν ισότιμα στην κοινωνία (Rogers,1999).

Πιο συγκεκριμένα, οι εκπαιδευτικές ανάγκες προσφύγων / μεταναστών εστιάζονται στις παρακάτω διαστάσεις. Αρχικά, το ζήτημα της γλωσσικής επικοινωνίας είναι από τα πιο βασικά. Οι πρόσφυγες και οι μετανάστες χρειάζεται να διατηρήσουν τη δική τους γλώσσα αλλά παράλληλα να ενταχθούν στη νέα χώρα, καταφέροντας να μάθουν την ομιλούμενη γλώσσα (Desforges, 2003, Vincent & Warren, 1998). Η θέση αυτή συναντάται και στην έρευνα των Β. Καλαμοβράκα, Σ. Καψή και Α. Σκουφή, που πραγματοποιήθηκε το 2014 στα πλαίσια της πτυχιακής τους εργασίας με θέμα *«Διερεύνηση των Κοινωνικών Αναγκών και των Δυσκολιών των Υπηκόων Τρίτων Χωρών που Διαμένουν στον Δήμο Αρχανών-Αστερουσιών Ηρακλείου Κρήτης»*. Από τα αποτελέσματα της έρευνας βρέθηκε ότι η εκμάθηση της γλώσσας αποτελεί μια από τις βασικότερες ανάγκες του δείγματος (Κεφαλά, 2017). Πέρα από τη γνώση της ελληνικής γλώσσας είναι χρήσιμη και η γνώση μιας άλλης γλώσσας πλην της μητρικής τους, όπως η αγγλική γλώσσα που κάνει τη επικοινωνία με τη χώρα υποδοχής πιο εύκολη ειδικά σε περιπτώσεις που τα άτομα δεν κατέχουν την ελληνική γλώσσα σε ικανοποιητικό επίπεδο. Επίσης, οι πρόσφυγες / μετανάστες συνδέουν έντονα τις εκπαιδευτικές τους ανάγκες με την είσοδό τους στην αγορά εργασίας. Επιθυμούν, δηλαδή να αποκτήσουν δεξιότητες, που θα τους βοηθήσουν είτε να βρουν δουλειά είτε να αποκτήσουν μια καλύτερη θέση εργασίας. Προς αυτήν την κατεύθυνση κινείται και η έρευνα των Κούντιο, Παπαδάκη – Κλαυδιανού και Αρβανιτίδη, που πραγματοποιήθηκε το 2006 με τίτλο *«Απόκτηση Επαγγελματικών Δεξιοτήτων/Προσόντων για Οικονομικούς μετανάστες/τριες στον Αγροτικό Χώρο: Η περίπτωση της Θεσσαλίας»*, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της οποίας οι πρόσφυγες / μετανάστες θεωρούν ότι μπορούν να βελτιώσουν τη θέση τους στην αγορά εργασίας και κατ' επέκταση το βιοτικό τους επίπεδο εφόσον τους παραχθούν οι απαραίτητες γνώσεις (Κεφαλά, 2017). Οι Merriam και Caffarella (1999) κάνουν λόγο για την

προσπάθεια που κάνουν οι πρόσφυγες / μετανάστες, προκειμένου να μοιράσουν τον χρόνο τους μεταξύ της εκπαίδευσης, της εργασίας και της οικογένειας. Επομένως, όταν γίνεται λόγος για ενήλικους εκπαιδευόμενους, είναι γεγονός ότι πρωταρχικός τους ρόλος δεν είναι αυτός του εκπαιδευόμενου. Απασχολούνται και με άλλες υποχρεώσεις και ενδιαφέροντα που απορρέουν από την εργασία τους, την οικογένειά τους και το κοινωνικό τους γίγνεσθαι. Η εκπαίδευση που τους παρέχεται δεν μπορεί να είναι ανεξάρτητη των ρόλων, που συνδυάζουν στην καθημερινή τους ζωή ούτε να προσπαθεί να τους αποδεσμεύσει από το πλαίσιο μέσα στο οποίο ζουν (Λυκίδη, 2019). Οι ανάγκες αυτές εμπίπτουν σε συνειδητές και ρητές ανάγκες (Rogers, 1999). Οι εκπαιδευτικές ανάγκες των ατόμων, ωστόσο, δεν είναι ασύνδετες με τις ψυχοκοινωνικές τους ανάγκες καθώς οι μεν πρώτες επηρεάζονται από το κοινωνικό τους σύνολο.

Σε συνειδητές και μη ρητές εμπίπτουν οι ανάγκες για κοινωνικοποίηση, αποδοχή και κοινωνική ένταξη. Η υπό εξέταση ομάδα, μέσα από την ένταξή της στην αγορά εργασίας επιδιώκει, εκτός από τη βελτίωση της οικονομικής της κατάστασης, την αποδοχή από το κοινωνικό σύνολο και την ισότιμη αντιμετώπιση. Η συμμετοχή της ειδικής αυτής ομάδας εκπαιδευόμενων στην εκπαίδευση ενηλίκων δηλώνει ότι αναγνωρίζει τις μορφωτικές της ελλείψεις, ακόμα και αν δεν μπορεί να τις προσδιορίσει με ακρίβεια, καθώς και ότι περιμένει αποτελέσματα σχετικά με την απόκτηση γνώσεων και επαγγελματικών ικανοτήτων, τα οποία θα μπορέσει να αξιοποιήσει στην προσωπική και επαγγελματική της ζωή (Μπάτσιος, 2020). Πέρα από αυτά, επιδιώκει να καλλιεργήσει την αυτοεκτίμησή της προκειμένου να μπορέσει να συμβιώσει με τους γηγενείς και να τους μεταφέρει στοιχεία της δικής της κουλτούρας και πολιτισμού. Η διδασκαλία γίνεται κατά βάση στη γλώσσα της χώρας υποδοχής. Δεν υπάρχει η πρόβλεψη για τη δημιουργία ενός ειδικού προγράμματος για την εκμάθηση των γλωσσών τους. Έτσι, υπάρχει ο κίνδυνος αφομοίωσης στο νέο πολιτισμικό περιβάλλον, χωρίς τα άτομα να κατορθώσουν να διατηρήσουν τα δικά τους γλωσσικά στοιχεία. Η εμπειρική προσέγγιση στη διδασκαλία της γλώσσας, που αξιοποιεί τα βιώματα τους, δημιουργεί ένα φιλόξενο περιβάλλον διδασκαλίας και επιτρέπει στους εκπαιδευόμενους να χρησιμοποιήσουν τις ήδη υπάρχουσες γνώσεις προκειμένου να αποκτήσουν νέες. Έτσι, νιώθουν ότι το εκπαιδευτικό περιβάλλον δεν απειλεί, αλλά σέβεται τη γλώσσα τους. Οι ίδιοι εξαιτίας των προηγούμενων εμπειριών τους μπορεί να διστάζουν να εκφραστούν. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικός ο ρόλος κι η ευαισθησία των εκπαιδευτών ενηλίκων και το πώς θα προσεγγίσουν τους

εκπαιδευόμενους (McBrien, 2005). Τέλος, οι πρόσφυγες / μετανάστες χρειάζονται ίσες ευκαιρίες εκπαίδευσης. Για να γίνει όμως αυτό, είναι απαραίτητο να αναπτυχθεί ένα ολοκληρωμένο σύστημα παρεμβάσεων για την αντιμετώπιση των εμποδίων στη μάθηση και τη διδασκαλία όλων των εκπαιδευομένων. Χρειάζονται σε κρατικό επίπεδο παρεμβάσεις, που θα εμπεριέχουν δομές ψυχολογικής υποστήριξης των εκπαιδευομένων. Η ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου συστήματος παρεμβάσεων, που θα ενσωματώνει πλήρως την πολιτική και πρακτική βελτίωση, χρειάζεται να εστιάσει στην άρση των εμποδίων στη μάθηση και διδασκαλία και να εμπλέξει σε νέες σχέσεις τους μαθητές. Ο σχεδιασμός πρέπει να λαμβάνει υπόψη του όλους τους εκπαιδευόμενους (Immigrant Children and Youth, 2011)

Οι λανθάνουσες εκπαιδευτικές ανάγκες συνδέονται άμεσα με τις ψυχοκοινωνικές ανάγκες των ατόμων μεταναστευτικής βιογραφίας. Η συναισθηματική, ηθική και πρακτική υποστήριξη από το κοινωνικό σύνολο αλλά και από περιβάλλον, όπου διεξάγονται τα εκπαιδευτικά προγράμματα είναι απαραίτητα στοιχεία για την ευημερία των μεταναστών / προσφύγων. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα μπορούν να γίνουν για αυτά τα άτομα ένα ασφαλές μέρος, όπου μπορούν να αποκτήσουν γνώσεις και δεξιότητες αλλά και να κοινωνικοποιηθούν. Μπορούν επίσης να τους βοηθήσουν να αποκτήσουν, σε κάποιο βαθμό, μια κανονικότητα στη ζωή τους και να καλλιεργήσουν μελλοντικούς στόχους. Οι παραδοσιακές τους απόψεις, αξίες και τα έθιμά τους, ακόμη κι αν προέρχονται από ποικίλα πολιτισμικά περιβάλλοντα, μπορούν να διατηρηθούν και να εξελιχθούν, όσο παρέχεται ο σεβασμός από το κοινωνικό σύνολο. Ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια είναι σημαντικά για μια επιτυχή μετεγκατάσταση και σε αυτή τη διαδικασία εξομάλυνσης η εκπαίδευση μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο, αν είναι σε θέση να τους παρέχει ευέλικτες υπηρεσίες και προγράμματα (Burgoyne & Hull, 2007). Ενισχυτικά επίσης λειτουργεί και η αξιοποίηση των προηγούμενων εμπειριών των ατόμων. Σε αυτήν την κατεύθυνση κινείται ολοένα και περισσότερο το ενδιαφέρον της εκπαιδευτικής έρευνας, που στρέφεται στην κατανόηση των διεργασιών και των εμπειριών μάθησης από την πλευρά του εκπαιδευόμενου με στόχο να αφυπνίσει τις εμπειρίες και τις διαθέσεις για τη μάθηση σε όλη τη διάρκεια της ζωής αυτού που μαθαίνει. Ένα άτομο με τραυματισμένο ψυχισμό, όπως είναι η ομάδα στόχος, έχει ανάγκη να νιώσει ότι το χάσμα ανάμεσα στα προσφερόμενα εκπαιδευτικά προγράμματα και την προηγούμενη εμπειρία του μπορεί να γεφυρωθεί (Morrice, 2011 & Rutter, 2006).

Στον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων όλα τα παραπάνω πρέπει να λαμβάνονται υπόψιν και τα προγράμματα να μην έχουν στατικά χαρακτηριστικά αλλά να χαρακτηρίζονται από ευελιξία. Ο ορθός σχεδιασμός χαρακτηρίζεται από μια οριζόντια διερεύνηση των εκπαιδευτικών και ψυχοκοινωνικών αναγκών των ατόμων, στα οποία απευθύνεται ώστε να πολλαπλασιαστούν οι πιθανότητες συμμετοχής τους στην εκπαιδευτική διαδικασία. Ταυτόχρονα, τα κίνητρα συμμετοχής στην εκπαιδευτική διαδικασία, πρέπει να βοηθούν τον άνθρωπο να ξεπερνά τα εμπόδια, που λειτουργούν αποτρεπτικά και τον κάνουν να απορρίπτει τη σύνδεσή του με την εκπαιδευτική διαδικασία (Ρετινιώτη & Μάντζιου, 2010).

2.6 Κίνητρα και Εμπόδια Μεταναστών και Προσφύγων για την συμμετοχή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία

Αναφέρθηκε σε προηγούμενες ενότητες ότι ένα χαρακτηριστικό της εκπαίδευσης ενηλίκων συνιστά τον σεβασμό στις προϋπάρχουσες εμπειρίες και γνώσεις των εκπαιδευόμενων. Η εκπαίδευση μεταναστών και προσφύγων συνιστά περίπτωση στην οποία σημειώνεται η πρόσθετη δυσκολία που αφορά στα βιώματα από διαφορετικό κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο (Baris, 2018). Σε αντιδιαστολή με τους ενήλικες εκπαιδευόμενους, που είναι ιθαγενείς, οι μετανάστες και οι πρόσφυγες συνιστούν κοινωνικές ομάδες που πέραν των εκπαιδευτικών ελλειμμάτων, συγκεντρώνουν και ελλείμματα σε κοινωνικό επίπεδο, εφόσον πρέπει να ενταχθούν σε κοινωνίες με εκ διαμέτρου αντίθετα χαρακτηριστικά όσον αφορά τη δομή και τις κυρίαρχες πεποιθήσεις, όπως αναφέρθηκε παραπάνω.

2.6.1 Κίνητρα συμμετοχής στην Εκπαιδευτική Διαδικασία

Τόσο ο κλάδος της ψυχολογίας όσο και η επιστήμη της κοινωνιολογίας έχουν ενδιαφερθεί για την έννοια του κινήτρου. Ο όρος κίνητρο δύναται να κατευθύνει την ανθρώπινη συμπεριφορά σε τομείς όπως η οικονομία, η πολιτική, οι τέχνες και η παιδαγωγική. Ο όρος «κίνητρο» εμφανίζεται για πρώτη φορά γύρω στο 1930 και παίρνει τη θέση των όρων «επιθυμία» και «ανάγκη» (Κοντοπόδης & Αποστολίδης, 2002). Το κίνητρο αναφέρεται σε οτιδήποτε παρακινεί κάποιον να αναλάβει δράση

αφού η λέξη κίνητρο ετυμολογικά σχετίζεται με το ρήμα «κινώ». Το κίνητρο συνιστά μια βαθύτερη εσωτερική διαδικασία, την επιθυμία, την πρόθεση ενώ συνιστά πηγή ορμής και αιτία δράσης του υποκειμένου. Το κίνητρο μπορεί να προέρχεται από εξωτερικά στοιχεία όπως η ανταμοιβή, το χειροκρότημα, η αποζημίωση ή η κοινωνική αναγνώριση αλλά και από εσωτερικά, όπως η ικανοποίηση ενός ανθρώπου να διακριθεί στον επαγγελματικό του τομέα ή να ασχοληθεί με το επάγγελμα των γονέων του (Κοντοπόδης & Αποστολίδης, 2001). Ως εκ τούτου, το κίνητρο για τη συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία αφορά την επιθυμία και την πρόθεση του ατόμου να εμπλακεί στη διαδικασία αυτή. Η διάκριση μεταξύ κινήτριας δύναμης και κινήτρου είναι ότι η κινήτρια δύναμη είναι επίκτητη, ενώ το κίνητρο ή ο δυναμισμός της συμπεριφοράς είναι έμφυτος και πηγάζει από εσωτερική ανάγκη και επιθυμία του ανθρώπου (Νασιάκου, 1982).

Οι Mortain και Smart (Cross, 1981) απαριθμούν έξι θεμελιώδη κίνητρα που ενθαρρύνουν τους ενήλικες να συμμετέχουν σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Η ανάγκη για εκπαίδευση ή η ανάγκη για κατάρτιση στην περίπτωση όσων έχουν ολοκληρώσει έναν κύκλο σπουδών, είναι το πρώτο από αυτά τα κίνητρα. Γενικά, αναγνωρίζεται ότι η αναγκαιότητα της διά βίου μάθησης είναι πιο σημαντική από ποτέ, λόγω των ραγδαίων εξελίξεων στην κοινωνική, πολιτική και τεχνολογική γνώση. Οι εφευρέσεις της σύγχρονης επιστήμης πληθαίνουν διαρκώς και ως εκ τούτου ένα άτομο, είναι πιθανόν να αδυνατεί να συμβαδίσει.

Το δεύτερο κίνητρο αφορά την επιδίωξη της γνώσης με σκοπό την κοινωνική ένταξη. Η εκπαίδευση με σκοπό την ένταξη στην κοινωνία συνιστά την δεύτερη κινήτρια δύναμη. Η κοινωνική ένταξη συνεπάγεται την εξίσωση των μεταναστών και προσφύγων με τον γηγενή πληθυσμό. Η εκπαίδευση συνιστά το πρωταρχικό στοιχείο, το οποίο ενισχύει την καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού και της φτώχειας, στοιχείο που επίσης αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικά μεταναστών και προσφύγων, όπως αναφέρεται και στην αντίστοιχη ενότητα. Η παρακολούθηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων και προγραμμάτων κατάρτισης αφορά στην απόκτηση συγκεκριμένων δεξιοτήτων που αποβλέπουν στην εργασιακή αποκατάσταση. Η εργασιακή αποκατάσταση είναι άμεσα συνυφασμένη με την κοινωνική ένταξη, σύμφωνα με το τρίπτυχο εκπαίδευση – εργασία- κοινωνική ένταξη.

Η βελτίωση των επαγγελματικών προσόντων συνιστά το τρίτο κίνητρο της εκπαίδευσης ενηλίκων. Η είσοδος σε κοινωνίες που προϋποθέτουν τα διπλώματα και τα διαπιστευτήρια, έχουν ως αποτέλεσμα οι άνθρωποι που δε διαθέτουν τα απαραίτητα προσόντα κατάρτισης σε συνδυασμό με την ελλιπή γνώση των σύγχρονων τεχνολογιών να οδηγούνται στον σταδιακό εξοστρακισμό, καθιστώντας αδύνατη την αναβάθμιση του βιοτικού επιπέδου. Για το λόγο αυτό, κρίνεται ορθό ο σχεδιασμός εκπαιδευτικών προγραμμάτων που απευθύνονται σε πρόσφυγες και μετανάστες να συνοδεύεται από προγράμματα εργασίας στα οποία αυτοί οι άνθρωποι θα αφομοιωθούν.

Η κοινωνική ένωση είναι το τέταρτο κίνητρο. Σύμφωνα με τις παρακάτω πληροφορίες, μακροχρόνια άνεργοι ή πρώην χρήστες ναρκωτικών, άτομα εξαρτημένα από το αλκοόλ, γυναίκες που έχουν γεννήσει σε εφηβική ηλικία, μετανάστες και πρόσφυγες και οι λοιποί που ανήκουν σε ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες συχνά αναζητούν την επανασύνδεσή τους με την εκπαιδευτική διαδικασία. Η επιλογή κοινωνικοποίησης και εξόδου από την απομόνωση και από τον παραβατικό κύκλο ανθρώπων στον οποίο έχουν ενταχθεί τους παρέχεται εφόσον εγγραφούν σε εκπαιδευτικά προγράμματα που απευθύνονται σε μετανάστες και νεαρούς ενήλικες που σε αρκετές περιπτώσεις διαβιούν στο περιθώριο της κοινωνίας και φέρουν τα σημάδια των αποφάσεών τους.

Ο πέμπτος λόγος για την εκπαίδευση ενηλίκων είναι η απόδραση από τη βαρετή καθημερινότητα και τη ρουτίνα τους, η οποία εμφανίζεται ως συνέχεια της κοινωνικοποίησης και βοηθά στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού. Μετανάστες και πρόσφυγες συνιστούν ομάδες που βιώνουν την περιθωριοποίηση, ως εκ τούτου η σύνδεσή τους με την εκπαιδευτική διαδικασία μόνο θετικά αποτελέσματα μπορεί να αποφέρει.

Ο στόχος της προσφοράς είναι το τελευταίο κίνητρο. Είναι ευρέως αποδεκτό ότι η αγάπη για τη μάθηση, αυξάνεται σε ένα άτομο με την πάροδο του χρόνου καθώς εισέρχεται σε ένα πιο ώριμο στάδιο ζωής. Σε αυτό το σημείο, τα εκπαιδευτικά συστήματα που υποστηρίζουν τη στείρα μαθησιακή γνώση και συχνά εργάζονται επειγόντως και με αγωνία για να καλλιεργήσουν μια θετική συσχέτιση με τη μαθησιακή διαδικασία έχουν επίσης κάποια ευθύνη. Η εφηβεία προκαλεί επίσης απάθεια προς την πρόοδο που επιτυγχάνεται μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας λόγω όλων των εσωτερικών διεργασιών που περνάει ένα άτομο καθώς μεταβαίνει από την παιδική

ηλικία στην ενήλικη ζωή και τα ερεθίσματα της ζωής που προσφέρονται από τα μέσα ενημέρωσης και την κοινωνική δικτύωση είναι πολύ περισσότερα από αυτά που μπορεί να προσφέρει η εκπαιδευτική διαδικασία στην εν λόγω φάση. Ωστόσο, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η αδιαφορία για την εκπαιδευτική διαδικασία απαντάται και στους μετανάστες, για λόγους διαφορετικούς από αυτούς των εφήβων. Σε κάθε περίπτωση η εκπαίδευση συνιστά μια κινητοποίηση προς τη θετική κατεύθυνση, καθώς αναβαθμίζει και μετασχηματίζει τον άνθρωπο (Θεοδωρακοπούλου, 2017).

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι η παρουσία κινήτρων είναι απαραίτητη για την εκπαιδευτική διαδικασία καθώς ενισχύει τους εκπαιδευόμενους να καθορίσουν τους στόχους τους και, παρά τις προκλήσεις και τις αντιξοότητες, τελικά να τους επιτύχουν. Η διάκριση μεταξύ εσωτερικών κινήτρων —όπως η περιέργεια, η ορμή για μάθηση, η έμφυτη ανάγκη για γνώση και η εσωτερική ικανοποίηση— και εξωτερικών κινήτρων όπως η οικογένεια, οι φίλοι ή ο χώρος εργασίας—όπως η ανταμοιβή ή ο αποκλεισμός, ισχύουν και εδώ (Ryan & Deci, 2000).

Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποίησε η Θεοδωρακοπούλου (2017) οι βασικότεροι τομείς που αποτελούν τα κίνητρα των ενήλικων μεταναστών για συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία είναι η επαγγελματική τους αποκατάσταση, η δυνατότητα επικοινωνίας και η επιδίωξη κοινωνικής επαφής. Ακολουθούν η βελτίωση των οικογενειακών σχέσεων, η επανασύνδεση με την εκπαιδευτική διαδικασία και η επιδίωξη κοινωνικών ερεθισμάτων. Η ανάγκη εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας και η εύρεση εργασίας συνιστά τον βασικότερο λόγο συμμετοχής μεταναστών και προσφύγων στο Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας Ιωαννίνων, σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποίησε ο Κούτλας (2018). Σε παρόμοια αποτελέσματα κατέληξε και ο Ασπιώτης (2020), ο οποίος διεξήγαγε έρευνα για την αποσαφήνιση κινήτρων των ενήλικων μεταναστών που συμμετέχουν στο πρόγραμμα “Small Scale Integration Project”. Έτσι, το βασικό κίνητρο συμμετοχής στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα συνιστά η εκμάθηση της γλώσσας και η ανάπτυξη επαγγελματικών δεξιοτήτων που θα βοηθήσουν στην είσοδο στην αγορά εργασίας.

Σε παλαιότερη έρευνα της Περράκη (2016), οι συμμετέχοντες δήλωσαν ότι οι λόγοι συμμετοχής τους στο πρόγραμμα «Οδυσσέας» στο νομό Λασιθίου, ήταν η εκμάθηση των ελληνικών, τόσο σε επίπεδο προφορικής όσο και σε επίπεδο γραπτής επικοινωνίας. Οι λόγοι που η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας είναι σημαντική αφορά

στην δυνατότητα συναλλαγής με το δημόσιο, συμμετοχής σε εξετάσεις ελληνομάθειας από τις οποίες είναι δυνατόν να λάβουν το αντίστοιχο πιστοποιητικό, το οποίο βοηθά στην είσοδό τους στην αγορά εργασίας αλλά και την ένταξη τους στην ελληνική κοινωνία. Μακροπρόθεσμα, η γνώση ελληνικών θα βοηθήσει όσους επιθυμούν την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας.

2.6.2 Εμπόδια συμμετοχής στην εκπαιδευτική διαδικασία

Η θεωρητικός Patricia K. Cross (1981) διατύπωσε την άποψη ότι το βασικότερο εμπόδιο, που αντιμετωπίζουν οι πρόσφυγες / μετανάστες είναι η έλλειψη ενδιαφέροντος για τα εκπαιδευτικά προγράμματα, η οποία είναι τόσο μεγαλύτερη όσο μικρότερο είναι το μορφωτικό τους επίπεδο (Σταυρογιάννη, 2020).

Τα εμπόδια βάσει της τυπολογίας της Cross διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες. Στα α) Περιστασιακά / Καταστασιακά (situational) β) Θεσμικά (organizational) και γ) Προδιαθετικά (dispositional) εμπόδια.

Τα Περιστασιακά / Καταστασιακά εμπόδια σχετίζονται με τις δυσκολίες, που αντιμετωπίζει το άτομο στη ζωή του ως ενήλικας. Οι ενήλικες ασκούμενοι αντιμετωπίζουν συχνά προκλήσεις, που σχετίζονται με την κατάστασή τους, προϋπάρχοντα προβλήματα υγείας, κόπωση, αυξημένες οικογενειακές ευθύνες, επαγγελματικές προκλήσεις ή οικονομικές ανησυχίες. Ένα άλλο εμπόδιο είναι ο υπερπληθυσμός στις τάξεις. Οι ενήλικες, που έχουν επίγνωση των απαιτήσεών τους, προτιμούν να παρακολουθούν προγράμματα στα οποία μπορούν να συμμετέχουν ενεργά παρά να λαμβάνουν παθητικά πληροφορίες, όπως συμβαίνει συχνά με τους νεότερους μαθητές. Τέλος, δεδομένου ότι η εκμάθηση και η χρήση της νέας τεχνολογίας είναι ο κύριος στόχος, υπάρχει ανεπαρκής υλικοτεχνικός εξοπλισμός (Γιαννακοπούλου, 2008).

Τα Θεσμικά εμπόδια αναφέρονται στα εμπόδια, που προκύπτουν από τους Θεσμούς – Οργανισμούς, που προσφέρουν τα εκπαιδευτικά προγράμματα. Τα προγράμματα αυτά σε πολλές περιπτώσεις σχεδιάζονται στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής πολιτικής των μεταναστών αλλά δεν καλύπτουν τα ενδιαφέροντά τους, ενώ δε σχεδιάζονται με γνώμονα τις προϋπάρχουσες γνώσεις και την πολιτισμική ταυτότητα των ανθρώπων αυτών (Περράκη, 2016). Πολλοί από τους μετανάστες, σύμφωνα με τον Ασπιώτη (2020), αναφέρουν ότι τα προγράμματα δομούνται με τέτοιο τρόπο, που

προσπαθούν να τους εισάγουν στην ελληνική κουλτούρα και στην πραγματικότητα της ελληνικής κοινωνίας, γεγονός που για τους ίδιους δεν έχει ενδιαφέρον. Είναι άξιο αναφοράς ότι υπάρχει έλλειψη ενός ολοκληρωμένου εκπαιδευτικού συστήματος για την ένταξη και ενσωμάτωση των μεταναστών και των προσφύγων. Για αυτό ευθύνονται οι μεγάλες και άναρχες μεταναστευτικές και προσφυγικές ροές και η συσσώρευση πολλών μεταναστών / προσφύγων σε κέντρα υποδοχής και hotspot σε συγκεκριμένες περιοχές ανά την Ελλάδα, κυρίως σε νησιά και αστικά κέντρα. Αυτό κάνει πιο δύσκολο και σύνθετο τον σχεδιασμό και την υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων, που πρέπει να υλοποιούνται σε συγκεκριμένες περιοχές με πολλούς συμμετέχοντες και με συνήθη έλλειψη τεχνικών αλλά και ανθρώπινων πόρων. Η πολιτική επίσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι να εγκλωβίζονται τα άτομα αυτά στην ελληνική επικράτεια και να μη μοιράζονται σε πολλές χώρες ακόμα και για τους αιτούντες άσυλο-πρόσφυγες (Σταυρογιάννη, 2020).

Τέλος, στα Προδιαθετικά εμπόδια εντάσσονται τα εμπόδια, που πηγάζουν από την αρνητική στάση και τις πεποιθήσεις των ίδιων των ενηλίκων απέναντι στην εκπαίδευση. Τα εμπόδια αυτά κρίνονται και τα πιο σημαντικά εμπόδια, τα οποία το άτομο πρέπει να υπερνικήσει. Αρχικά, ο τρόπος, που αντιμετωπίζουν οι ίδιοι τον εαυτό τους και τις προσδοκίες τους τους οδηγεί σε έλλειψη ενδιαφέροντος για συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα. Οι δυσάρεστες εμπειρίες στην εκπαίδευση τους έχουν καλλιεργήσει μια αποκρυσταλλωμένη πεποίθηση ότι δεν είναι σε θέση να εισαχθούν εκ νέου στην εκπαιδευτική διαδικασία. Ακόμη κι αν αποφασίσουν να συμμετάσχουν, πολλές φορές βιώνουν συναισθήματα ενοχής και ανησυχίας για το πώς θα αντιδράσει το οικογενειακό και κοινωνικό τους περιβάλλον στην απόφασή τους να εισαχθούν στην εκπαίδευση ενηλίκων αναζητώντας μια δεύτερη ευκαιρία επανένταξης στην κοινωνία (Περράκη, 2016). Έπειτα οι πρόσφυγες / μετανάστες έχουν μικρή ή καθόλου εκπαιδευτική εμπειρία. Ως εκ τούτου, είναι φυσικό να αντιμετωπίζουν έναν φυσικό δισταγμό σχετικά με την παρακολούθηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Ειδικά στην περίπτωση μεταναστών / προσφύγων, το συγκεκριμένο εμπόδιο θεωρείται ανυπέρβλητο εφόσον υπάρχει η αίσθηση ότι το χάσμα ανάμεσα στις γνώσεις, που προϋπάρχουν και αυτές, που επιθυμούν να λάβουν είναι αγεφύρωτο. Πέραν της απουσίας εκπαιδευτικής εμπειρίας, οι άνθρωποι αυτοί πρέπει να ξεπεράσουν και ένα σύνολο στερεοτυπικών αντιλήψεων, που αφορούν στη μόρφωση των γυναικών και των κοριτσιών ενώ ζήτημα αποτελεί, όσον αφορά την εκπαίδευση νεαρών κοριτσιών, και

η εκπαίδευσή τους σε μεικτές αίθουσες. Το αίσθημα πιθανής αποτυχίας είναι ακόμη προδιαθετικό εμπόδιο, που αντιμετωπίζουν. Ακόμα κι αν ένας ενήλικας έχει την επιθυμία να εμπλακεί στην εκπαιδευτική διαδικασία και να αναπτύξει νέες δεξιότητες, η αντίληψη ότι δε θα τα καταφέρει αποτελεί αποτρεπτικό παράγοντα για την εγγραφή του σε εκπαιδευτικά προγράμματα. Το στοιχείο της προσωπικότητας, είναι υψίστης σημασίας μεταξύ των προαναφερθέντων ζητημάτων. Υπάρχει μια ομάδα ενηλίκων, που σταματούν να μαθαίνουν επειδή πιστεύουν ότι δεν μπορούν να μάθουν όσο κι αν προσπαθούν λόγω ηλικίας. Οι ενήλικες, που εμπίπτουν σε αυτήν την κατηγορία δε βρίσκουν νόημα να ξεκινήσουν προσπάθειες βελτίωσης των δεξιοτήτων τους, καθώς προβλέπουν την αποτυχία. Λόγω των τρομερών αναμνήσεων των σχολικών τους ημερών, της χαμηλής αυτοεκτίμησης και της συνολικής προσδοκίας αποτυχίας, αυτή η πεποίθηση είναι βαθιά ριζωμένη στο μυαλό τους. Σε πολλές περιπτώσεις, οι άνθρωποι αυτοί προφασίζονται οικογενειακές και εργασιακές υποχρεώσεις, έλλειψη χρόνου, άγχος από τις καθημερινές υποχρεώσεις, οικογενειακά προβλήματα, προβλήματα υγείας κ.α (Σταυρογιάννη, 2020). Επίσης, οι μετανάστες / πρόσφυγες, υποστηρίζουν ότι η παρακολούθηση ενός εκπαιδευτικού προγράμματος δεν θα συνεισφέρει στην εύρεση εργασίας ούτε και στην κοινωνική τους ένταξη. Τέλος, στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται εμπόδια, την καταγωγή των προσφύγων / μεταναστών. Έτσι, δεδομένου ότι μεγάλο μέρος των ανθρώπων, που εισέρχονται στη χώρα προέρχονται από περιοχές της Ανατολής και έχουν ασπαστεί τον ισλαμισμό, απορρίπτουν συνολικά τον δυτικό πολιτισμό και τη μορφή των δυτικών κοινωνιών. Οι άνθρωποι αυτοί υποστηρίζουν ότι η συμμετοχή τους σε εκπαιδευτικά προγράμματα δυτικών προτύπων θα αλλοιώσει την εθνική τους ταυτότητα, ενώ η κοινωνική ένταξη δεν είναι επιθυμητή από αυτούς εφόσον συνδέεται με την αποδοχή και τον σεβασμό απόψεων με τις οποίες είναι εκ διαμέτρου αντίθετοι, όπως η ισότητα των δύο φύλων (Περράκη, 2016). Ως αποτέλεσμα, απορρίπτουν τη συμμετοχή τους σε αυτά, ακόμα και αν πιστεύουν ότι η εκμάθηση της γλώσσας αποτελεί σημαντικό παράγοντα εύρεσης εργασίας, οπότε και συνδέεται άμεσα με την επαγγελματική τους αποκατάσταση.

Όπως γίνεται αντιληπτό από τα παραπάνω, τα εμπόδια, που έχουν να υπερνικήσουν οι πρόσφυγες / μετανάστες είναι αρκετά ενώ ένα εμπόδιο μπορεί να ενταχθεί σε οποιαδήποτε από τις τρεις κατηγορίες ανάλογα με την οπτική και το πλαίσιο, που το εξετάζουμε (Σταυρογιάννη, 2020). Επομένως κρίνεται απαραίτητη η

διαπολιτισμική εκπαίδευση του εκπαιδευτή ενηλίκων, ο ρόλος του οποίου παρουσιάζεται στο κεφάλαιο, που ακολουθεί.

2.7 Ο ρόλος του Εκπαιδευτή

Η εκπαίδευση που απευθύνεται σε εκπαιδευόμενους μεταναστευτικής βιογραφίας, χαρακτηρίζεται απαιτητική καθώς ο εκπαιδευτής πρέπει να ενθαρρύνει την προσπάθεια των ανθρώπων αυτών και να αναλογίζεται τα εμπόδια που πρέπει να ξεπεράσουν προκειμένου να ολοκληρώσουν το εκπαιδευτικό πρόγραμμα, εμπόδια που παρουσιάστηκαν στις ενότητες που προηγήθηκαν. Αρχικά, ο εκπαιδευτής οφείλει να αναδεικνύει τις ομοιότητες και να προσπαθεί να καλύψει τις διαφορές των ετερόκλιτων πολιτισμικών στοιχείων. Άνθρωποι διαφορετικής πολιτισμικής προέλευσης καλούνται να συνυπάρξουν σε επίπεδο εκπαιδευτικής δομής ενώ η εκπαιδευτική διαδικασία απαιτεί την απόρριψη των όποιων προκαταλήψεων. Κατά κανόνα, ο εκπαιδευτής απέχει από τα βιώματα των μεταναστών/προσφύγων, επομένως πρέπει να προσεγγίσει με ευαισθησία το ζήτημα αλλά και να αναπτύξει τις απαραίτητες στρατηγικές που θα οδηγήσουν στην αποτελεσματική συμβίωση διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων. Ταυτόχρονα, οφείλει να ενισχύει την ισότιμη συμμετοχή όλων των συμμετεχόντων στην εκπαιδευτική διαδικασία και να τηρεί ίσες αποστάσεις προς όλους. Ως εκ τούτου, ο εκπαιδευτής καλείται να υπερβεί τον εαυτό του, εφόσον και ο ίδιος έχει διαμορφωμένες απόψεις, ενώ είναι πιθανό και ο ίδιος να έχει ενστερνιστεί ένα σύνολο στερεοτυπικών και παγιωμένων αντιλήψεων. Αντιλήψεις σχετικά με τη φυλετική καταγωγή, με την ανωτερότητα του γηγενούς πληθυσμού και με το θρήσκευμα πρέπει να τίθενται στο περιθώριο, προκειμένου η διδασκαλία να πραγματοποιείται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Αντίστοιχα, οφείλει να βοηθά και τους εκπαιδευόμενους να απομακρύνονται από τις όποιες στερεοτυπικές αντιλήψεις, εφόσον απώτερος σκοπός της εκπαίδευσης ενηλίκων είναι η μετασχηματιστική διαδικασία (Κόκκος, 2005).

Επιπλέον, οφείλει να αναπτύξει δύο τρόπους ερμηνείας της αλληλεπίδρασης με τους εκπαιδευόμενους. Ο πρώτος τρόπος αφορά την παιδαγωγική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία οφείλει να προάγει τη σύναψη κοινωνικών δεσμών και κοινωνικών σχέσεων ενώ ο δεύτερος αφορά την εκπαιδευτική προσέγγιση και τη νοητική επεξεργασία των ερεθισμάτων, που απορρέουν από την εμπειρία της

διδασκαλίας σε ετερογενές περιβάλλον. Αδιαμφισβήτητα, ο εκπαιδευτής είναι ο μεσάζων και αυτός που επιφορτίζεται με την επιτυχία ή αποτυχία του εκπαιδευτικού προγράμματος και κατ' επέκταση του εγχειρήματος της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης (Μπεζιάτη & Θεοδοσοπούλου, 2006).

Εφόσον σκοπός του εκάστοτε προγράμματος είναι η επιτυχία αυτού, η πρώτη προσέγγιση ανάμεσα στον εκπαιδευτή και τους εκπαιδευόμενους πρέπει να πραγματοποιηθεί με διακριτικότητα και θετική διάθεση, ενώ ο εκπαιδευτής οφείλει να είναι προετοιμασμένος ότι οι εκπαιδευόμενοι μετανάστες / πρόσφυγες θα είναι απόμακροι και επιφυλακτικοί όσον αφορά τον ίδιο και την εκπαιδευτική διαδικασία. Ο εκπαιδευτής οφείλει να έχει ενημερωθεί για τα χαρακτηριστικά της ομάδας στην οποία καλείται να διδάξει, όσον αφορά την ηλικία, το εκπαιδευτικό υπόβαθρο αλλά και την εργασιακή εμπειρία, ώστε η προσέγγιση να είναι προσωπική. Επιπρόσθετα, οφείλει να είναι ενήμερος για τις διαπολιτισμικές διαφορές των ανθρώπων της ομάδας του, τα προβλήματα επικοινωνίας που οι εκπαιδευόμενοι αντιμετωπίζουν, τα κίνητρα συμμετοχής τους στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν. Κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας, ο εκπαιδευτικός είναι εκπρόσωπος αξιών, πολιτισμικών αντιλήψεων, προσδοκιών ενώ οφείλει να προσπαθεί να παραγκωνίσει της προκαταλήψεις και τα στερεότυπα που επηρεάζουν την διδασκαλία. Τα μηνύματα που θα μεταφέρει πρέπει να προάγουν την ισότητα των μελών της κοινωνίας, εφόσον βασική επιδίωξη είναι όχι μόνο η συνύπαρξη αλλά η ανάπτυξη θετικού κλίματος και η δημιουργία δεσμών ανάμεσα στους εκπαιδευόμενους. Επίσης, πρέπει να προσπαθήσει να κερδίσει την εμπιστοσύνη των εκπαιδευόμενων και να είναι γνώστης των δυσκολιών, των εμποδίων και της αγωνίας που αντιμετωπίζουν, προκειμένου να τους εμπυχώνει, να τους προτείνει λύσεις και να τους βοηθά να υπερβαίνουν τον εαυτό τους όταν φτάνουν στο σημείο να εγκαταλείψουν την προσπάθειά τους (Μπαλαμπανίδου, & Ποζουκίδης, 2010).

Βασικά χαρακτηριστικά του εκπαιδευτή στην διαπολιτισμική τάξη είναι η ανάπτυξη επικοινωνιακών δεσμών, οι οποίοι στηρίζονται στον σεβασμό, την αποδοχή και προϋποθέτουν αυτοέλεγχο και αυτογνωσία. Ο εκπαιδευτής πρέπει να επιδεικνύει ευαισθησία και να έχει θετική στάση απέναντι στους εκπαιδευόμενους. Επίσης, πρέπει να βρίσκεται σε μια διαρκή διαδικασία ανατροφοδότησης προκειμένου να είναι ενήμερος και εφοδιασμένος με τις απαραίτητες γνώσεις και δεξιότητες. Επιπλέον, πρέπει να είναι σε θέση να διατηρήσει τον κεντρικό ρόλο στην διαδικασία.

Επιπρόσθετα, πρέπει να είναι διορατικός και να έχει τη ψυχική ωριμότητα να κατανοεί τους εκπαιδευόμενους, τις ανάγκες τους, τις αγωνίες τους, δηλαδή να χαρακτηρίζεται από ενσυναίσθηση. Τέλος, πρέπει να είναι δίκαιος και να επιτρέπει στους ανθρώπους με τους οποίους συναναστρέφεται να είναι διαφορετικοί (Παλαιολόγου & Ευαγγέλου, 2003).

Το έργο των εκπαιδευτών χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερη δυσκολία και απαιτεί υποστήριξη από φορείς της πολιτείας. Έτσι, πρέπει να έχει προηγηθεί η διαμόρφωση των αναλυτικών προγραμμάτων, οι εκπαιδευτές να έχουν εκπαιδευτεί κατάλληλα, προκειμένου να είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν τη διαφορετικότητα των ανθρώπων στους οποίους θα διδάξουν. Οι ίδιοι οι εκπαιδευτές πρέπει να επιλέξουν την κατάλληλη μεθοδολογία και να επιλέξουν τις κατάλληλες εκπαιδευτικές μεθόδους μέσα από τις οποίες θα επιτύχουν το επιθυμητό αποτέλεσμα. Επίσης, πρέπει να είναι έτοιμοι προκειμένου να μπορούν ανά πάσα χρονική στιγμή να αντιμετωπίσουν προκαταλήψεις και φαινόμενα ξενοφοβίας ή ρατσισμού. Επιπλέον, η εκπαίδευση πρέπει να συνάδει με τις ανάγκες της εν λόγω ομάδας και όχι να αναλώνεται σε γενικότητες, δηλαδή οι παρεχόμενες γνώσεις να είναι εστιασμένες και να ενισχύει το αίσθημα στους εκπαιδευόμενους ότι προσεγγίζουν τους στόχους και εκπληρώνουν τις επιδιώξεις τους. Τέλος, ο εκπαιδευτικός πρέπει να είναι σε θέση να κατανοήσει ότι έστω ένα μικρό ποσοστό ανθρώπων νεαρής ηλικίας έχουν ολοκληρώσει την εκπαίδευσή τους ή έχουν φοιτήσει επί σειρά ετών στη χώρα καταγωγής τους. Έτσι, είναι αναμενόμενο να έχουν αναπτύξει διαφορετικούς τρόπους εκμάθησης και να εφαρμόζουν διαφορετικές μεθοδολογίες. Η εκπαιδευτική βάση του εκάστοτε εκπαιδευόμενου πρέπει να γίνεται σεβαστή καθώς αποτελεί μέρος της εκπαιδευτικής κουλτούρας των εκπαιδευόμενων (Γεωργογιάννης, 2006; Γκόβαρης, 2001).

Στο ευρύτερο εκπαιδευτικό πλαίσιο η αποδοχή της διαφορετικότητας και το αίσθημα της ενσυναίσθησης αποτελούν σημαντικές παράμετροι της ειρηνικής συμβίωσης και συνεκπαίδευσης των εκπαιδευόμενων μέσα στο μαθησιακό περιβάλλον, με την προοπτική της κοινωνικής ένταξης. Τονίζεται ότι βασικό σημείο στην προσπάθεια ένταξης στην ελληνική κοινωνία αποτελεί η καλλιέργεια δεξιοτήτων και η εναρμόνιση με την ελληνική κουλτούρα. Ωστόσο, σύμφωνα με το προεδρικό διάταγμα (ΠΔ 494/1983) η πολιτιστική κληρονομιά ορίζεται ως αναπόσπαστο κομμάτι της εθνικής ταυτότητας (Δαμανάκης, 1998). Κοινή παραδοχή αποτελεί το γεγονός ότι οι μετανάστες υφίστανται κοινωνικές διακρίσεις λόγω γλώσσας ή και θρησκείας που

αντανακλώνται στο περιβάλλον μάθησης και ενισχύονται ή συντηρούνται μέσα σε αυτό και η διαμορφωμένη απογευματική ζώνη των σχολείων ενισχύει τις κοινωνικές ανισότητες μεταξύ γηγενών και μεταναστών μαθητών. Στην πράξη η εκπαίδευση δεν μπορεί να παρέχεται επικουρικά, αλλά με τη δημιουργία κλίματος συνεργασίας, αποδοχής και ένταξης με την προοπτική της παροχής ίσων ευκαιριών στη γνώση και την εκπαίδευση. Σύμφωνα με την Πρεβεζάνου (2007), στο κοινωνικό σύνολο όλα τα άτομα διαφοροποιούνται βάση κάποιων χαρακτηριστικών όπως η γλώσσα, η θρησκεία, η εθνικότητα και συγκροτούν μια ομάδα εξαιτίας της διαφορετικότητάς τους. Ορισμένα θεωρούνται αποδεκτά από το κοινωνικό σύνολο ενώ άλλα κοινωνικό στίγμα και αντιμετωπίζονται με απόρριψη. Αναφορικά με τη Μουσούρου (2006), η εκπαίδευση αποτελεί καθοριστικό θεσμό συνύπαρξης και ενσωμάτωσης των μεταναστών για την ομαλή κοινωνική ένταξη. Δεδομένου ότι οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν είναι πολλές, καθώς δεν γνωρίζουν τη γλώσσα και δεν είναι προσαρμοσμένοι στην ελληνική κουλτούρα, κάθε εκπαιδευόμενος είναι ξεχωριστός και φυσιολογικά διαφορετικός.

Γεγονός αποτελεί επίσης, ότι ο εκπαιδευτής της εν λόγω ομάδας οφείλει να ενημερώνεται συνεχώς για τις σύγχρονες παιδαγωγικές μεθόδους. Οι εκπαιδευτές δεν πρέπει να επαναπαύονται στην όποια εξειδίκευσή τους σχετικά με τη διαπολιτισμική εκπαίδευση. Αντιθέτως οφείλουν να επιμορφώνονται συνεχώς με σκοπό την αυτοβελτίωσή τους. Αυτός είναι και ο σκοπός της διά βίου μάθησης, που στοχεύει στην ικανότητα προσαρμογής των ατόμων σε νέα δεδομένα και προκλήσεις που συναντούν καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους. Σύμφωνα με τους Πανιτσίδου και Παπασταμάτη (2010) η συνεχής επαγγελματική πρόοδος και ανάπτυξη των εκπαιδευτών ενισχύει τη βελτίωση της ποιότητας και των παροχών στην εκπαίδευση ενηλίκων. Πέρα από όμως από την ενημέρωση του εκπαιδευτή σχετικά με τις παιδαγωγικές μεθόδους, οφείλει να ενημερώνεται και ο ίδιος σχετικά με τις δομές ψυχικής υγείας. Δεδομένου ότι ασχολείται με ομάδες, που έχουν ήδη βεβαρυμένο ψυχισμό κρίνεται αναγκαίο να μπορεί να καθοδηγήσει έγκυρα τους εκπαιδευομένους του ώστε να λάβουν υπηρεσίες ψυχικής υγείας μιας και ο ίδιος αποτελεί τον βασικότερο διαμεσολαβητή ανάμεσα στους μετανάστες / πρόσφυγες και την ελληνική κοινωνία. Ο ίδιος καλείται να λειτουργήσει, όσο το δυνατόν, ως ολοκληρωμένος συντονιστής της εκπαιδευτικής διαδικασίας, με τέτοιον τρόπο, ώστε να συμβάλλει στην κινητοποίηση των εκπαιδευομένων στη μάθηση μέσω της πράξης (Μπάτσιος, 2020).

Συμπερασματικά, γίνεται κατανοητό ότι ο εκπαιδευτής μεταναστών και προσφύγων διαδραματίζει εξέχοντα ρόλο στην εκπαιδευτική διαδικασία και είναι ο τελικός αποδέκτης της αποτυχίας ή της επιτυχίας του προγράμματος. Η σχέση που θα αναπτύξει με τους εκπαιδευόμενους και η στάση που θα τηρήσει κατά τη διάρκεια του προγράμματος είναι δυνατόν να βοηθήσει τους εκπαιδευόμενους να αποκτήσουν μια θετική αντιμετώπιση για την εκπαιδευτική διαδικασία συνολικά. Επίσης, οι εκπαιδευτές είναι οι πρώτοι άνθρωποι, από την πλευρά της Ελλάδας, με τους οποίους οι άνθρωποι αυτοί θα αποκτήσουν πιο στενή σχέση. Έτσι, η θετική εικόνα για τον εκπαιδευτή είναι δυνατόν να συνδεθεί με θετική εικόνα για τη χώρα φιλοξενίας και τους Έλληνες γενικότερα, γεγονός που λειτουργεί θετικά στην μετέπειτα κοινωνική ένταξη.

2.8 Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

Σε έρευνα του Τσουκαλά (2011), «*Ο ρόλος της εκπαίδευσης σε θέματα τεχνολογίας για την ενσωμάτωση των μεταναστών στην οικονομική ζωή: Η περίπτωση της Ελλάδας*», έρευνα που διεξήχθη στο πλαίσιο εκπόνησης της διδακτορικής του διατριβής συλλέχθηκαν δεδομένα από δημόσιους φορείς. Στα δεδομένα που συλλέχθηκαν πλήθος στοιχείων αφορούσε τα εισοδήματα των μεταναστών, οπότε και κατέστη σαφές ότι η διαφορά ανάμεσα στον γηγενή πληθυσμό και τους μετανάστες, όσον αφορά τα εισοδήματα, είναι αξιοσημείωτη, με τα εισοδήματα των μεταναστών να είναι πενιχρά. Η διαφοροποίηση αποδίδεται στην απουσία εξειδίκευσης, οπότε αποτελεί μείζον ζήτημα να σχεδιαστούν εκπαιδευτικά προγράμματα κατάρτισης, μέσω των οποίων οι άνθρωποι της εν λόγω κοινωνικής ομάδας θα αποκτήσουν συγκεκριμένες δεξιότητες που θα μπορούν να αξιοποιήσουν στην αγορά εργασίας. Ταυτόχρονα, θα πρέπει, όπως αναφέρθηκε και κατά την παρουσίαση της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, τα εκπαιδευτικά προγράμματα που σχεδιάζονται να συνδέονται με την εργασία και η εργασία να συνδέεται με τις δεξιότητες που οι μετανάστες απέκτησαν κατά τη διάρκεια του εκπαιδευτικού προγράμματος.

Στην ποσοτική έρευνα των Γερμενή και Παλιογιάννη (2016) στο πλαίσιο εκπόνησης της πτυχιακής τους εργασίας με τίτλο: «*Μετανάστευση: Η ομαλή ένταξη των παιδιών στο σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον. Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού*»,

στόχος της έρευνας αποτέλεσε η διερεύνηση της ένταξης ανηλίκων που καταφθάνουν στην χώρα και το κατά πόσο το σχολείο διευκολύνει ή δυσχεραίνει την εν λόγω ένταξη. Δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 10 κοινωνικοί λειτουργοί. Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων προκύπτει ότι μείζον ζήτημα σχετικά με την ένταξη των μεταναστών και των προσφύγων στην κοινωνία, αποτελεί η πληθώρα ζητημάτων που καλούνται να αντιμετωπίσουν. Τα ζητήματα αυτά αφορούν την αλλαγή περιβάλλοντος, την αλλαγή του τρόπου και των συνηθειών της καθημερινότητας, ενώ ο σημαντικότερος παράγοντας που ενισχύει την ουσιαστική κοινωνική ένταξη και συμπερίληψη στην κοινωνία αφορά στο τομέα της εκπαίδευσης. Το εκάστοτε παιδί εντός του σχολικού περιβάλλοντος δημιουργεί σχέσεις με τους συνομηλίκους του, ενώ στα αρχικά στάδια απαιτείται στήριξη καθώς είναι αναμενόμενο να σημειώνεται δυστοκία όσον αφορά την επικοινωνία. Το παιδί που παρακολουθεί το σχολικό πρόγραμμα έχει ίσες ευκαιρίες σπουδών και στη συνέχεια ένταξης εργασία και τις λοιπές κοινωνικές δομές. Έτσι, σε αντιστοιχία με τα όσα αναφέρθηκαν σχετικά με τα πενιχρά εισοδήματα των μεταναστών, εξασφαλίζεται η αξιοπρεπής διαβίωση.

Σε έρευνα του Λαμπίδη (2020) στο πλαίσιο εκπόνησης της διπλωματικής του εργασίας με τίτλο: *«Διερεύνηση εκπαιδευτικών αναγκών ενήλικων μεταναστών και προσφύγων που διαβιούν σε δομές φιλοξενίας και Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης στη Βόρεια Ελλάδα, κατά την περίοδο Μάρτιος - Ιούνιος 2020»*, στην οποία συμμετείχαν 17 μετανάστες/ πρόσφυγες που διαμένουν σε Κέντρα Υποδοχής της Βόρειας Ελλάδας προκύπτει ότι υπάρχει μια πληθώρα εκπαιδευτικών προγραμμάτων που απευθύνονται σε μετανάστες, εν τούτοις όμως συνιστούν μη ολοκληρωμένες προσπάθειες. Σε αντίθεση με τις Ευρωπαϊκές χώρες όπου η εκπαίδευση μεταναστών αποτελεί ιδιαίτερα οργανωμένο πεδίο, τα εκπαιδευτικά προγράμματα που σχεδιάζονται στην ελληνική επικράτεια χαρακτηρίζονται από προχειρότητα, ενώ βασικό χαρακτηριστικό αποτελεί ότι δεν καλύπτουν τις ανάγκες τις εν λόγω κοινωνικής ομάδας. Τα συμπεράσματα του Λαμπίδη, ευθυγραμμίζονται με τα όσα αναφέρονται στο θεωρητικό πλαίσιο που προηγήθηκε. Πράγματι, η Ελλάδα, διαθέτει μικρή εμπειρία στο σχεδιασμό και την υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων, εφόσον ως χώρα δέχτηκε μεγάλο αριθμό μεταναστών κατά τη χρονική περίοδο 2014- 2016. Σε αντίθεση, οι χώρες της Κεντρικής και της Βόρειας Ευρώπης, διαθέτουν μεγαλύτερη εμπειρία στο σχεδιασμό προγραμμάτων, εφόσον πλήθος ανθρώπων μετακινήθηκε προς αυτές τις περιοχές με τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Επίσης, από τα αποτελέσματα της έρευνας προκύπτει ότι η πλειονότητα του δείγματος επιθυμεί τη συμμετοχή τους σε εκπαιδευτικά προγράμματα, ενώ τα εκπαιδευτικά θέματα που συγκεντρώνουν ενδιαφέρον είναι η εκμάθηση γλωσσών, υπολογιστών και θέματα σχετικά με την πολιτική και την ιστορία. Όπως αναφέρεται παραπάνω, η επιτυχία των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στηρίζεται στο σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων που θα καλύπτουν τα ενδιαφέροντα των μεταναστών. Τέλος, αρκετοί συμμετέχοντες στην έρευνα υποστηρίζουν την εκπαιδευτική διαδικασία και θέτουν σε δεύτερο πλάνο την επαγγελματική αποκατάσταση, εύρημα που δε συμφωνεί με τη μελέτη της βιβλιογραφίας, στην οποία υποστηρίζεται ότι τα εκπαιδευτικά προγράμματα πρέπει να συνδέονται με την αγορά εργασίας και να καταλήγουν σε εργασιακή αποκατάσταση των μεταναστών, που συνδέεται και με την κοινωνική ένταξη τους.

Στην έρευνα της Καριώτη (2020) με τίτλο: *«Οι εκπαιδευτικές ανάγκες των ενηλίκων προσφύγων – μεταναστών και η κοινωνική τους ένταξη. Μελέτη περίπτωσης στον Δήμο Λαρισαίων»*, στο πλαίσιο εκπόνησης της διπλωματικής της εργασίας, οι συμμετέχοντες εκφράζουν την άποψη ότι μείζονος σημασία ζήτημα είναι η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, σε συμφωνία με τη μελέτη της βιβλιογραφίας, εφόσον η γλώσσα συνιστά το βασικότερο μέσο επικοινωνίας και κατ' επέκταση ένταξης στη κοινωνία. Σε αντίστοιχα συμπεράσματα έχουν καταλήξει σε έρευνές τους η Σκλάβου (2005) και Τζουμαλάκη (2015). Σε αντίστοιχη έρευνα που πραγματοποίησε η Κεφαλάτο (2017), με τίτλο *«Μελέτη του βιώματος και των εκπαιδευτικών αναγκών των ενήλικων Σύρων προσφύγων: μία βιογραφική/φαινομενολογική προσέγγιση»* στο πλαίσιο εκπόνησης της διπλωματικής της εργασίας τονίζεται από τους συμμετέχοντες ότι η εκμάθηση και η δυνατότητα χρήσης της γλώσσας συνδέεται με την καθημερινότητα. Τα απαραίτητα καθημερινά ψώνια, η επίσκεψη σε έναν γιατρό καθιστούν αναγκαία την εκμάθηση της ελληνικής. Ωστόσο, στη συγκεκριμένη έρευνα αναδεικνύεται και η αναγκαιότητα εκμάθησης της αγγλικής γλώσσας. Για τους περισσότερους πρόσφυγες και μετανάστες η Ελλάδα συνιστά έναν ενδιάμεσο σταθμό. Ο τελικός τους προορισμός επιδιώκουν να είναι χώρα της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης, επομένως η αγγλική γλώσσα αποτελεί σημαντικό εφόδιο για την μετέπειτα πορεία της ζωής τους.

Στην ίδια έρευνα της Καριώτη, αναφέρθηκε από τους συμμετέχοντες και η επιθυμία παρακολούθησης εκπαιδευτικών προγραμμάτων που συνάδουν με το

επάγγελμα που ασκούσαν στον τόπο καταγωγής τους, ενώ σε αντίθεση με την έρευνα του Λαμπίδη, οι συμμετέχοντες υποστηρίζουν ότι επιθυμούν τα προγράμματα που θα παρακολουθήσουν να τους βοηθήσουν στην εύρεση εργασίας.

Σε έρευνα, που έγινε από τον Μπάτσιο το 2020 στα πλαίσια της εκπόνησης της διπλωματικής του εργασίας, με τίτλο «*Ο ρόλος των εκπαιδευτών ενηλίκων στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: Απόψεις των φοιτητών των Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων Σπουδών «Επιστήμες της Αγωγής» και «Εκπαίδευση Ενηλίκων» του ΕΑΠ.*» βρέθηκε ότι σε συνειδητές και μη ρητές εμπίπτουν οι ανάγκες για κοινωνικοποίηση, αποδοχή και κοινωνική ένταξη. Οι πρόσφυγες / μετανάστες μέσα από την ένταξή τους στην αγορά εργασίας επιδιώκουν, εκτός από τη βελτίωση της οικονομικής τους κατάστασης, την αποδοχή από το κοινωνικό σύνολο και την ισότιμη αντιμετώπιση. Από την άλλη η συμμετοχή και μόνο των μεταναστών / προσφύγων σε εκπαιδευτικά προγράμματα υποδηλώνει ότι αναγνωρίζει τις μορφωτικές τους ελλείψεις, ακόμα και αν δεν μπορούν να τις προσδιορίσουν με ακρίβεια, καθώς και ότι περιμένουν αποτελέσματα σχετικά με την απόκτηση γνώσεων και επαγγελματικών ικανοτήτων, τα οποία θα μπορέσουν να αξιοποιήσουν στην προσωπική και επαγγελματική τους ζωή. Στην έρευνα συμμετείχαν 60 μεταπτυχιακοί φοιτητές που παρακολουθούν τα μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών «Επιστήμες της Αγωγής» και «Εκπαίδευση Ενηλίκων» του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου.

Σε έρευνα, που έγινε από τους Burgoyne & Hull, το 2007, με τίτλο «*Classroom management strategies to address the needs of Sudanese refugee learners*» βρέθηκε ότι κυριότερη λανθάνουσα εκπαιδευτική ανάγκη των μεταναστών / προσφύγων είναι η ανάγκη για συναισθηματική, ηθική και πρακτική υποστήριξη από το κοινωνικό σύνολο αλλά και από περιβάλλον, όπου διεξάγονται τα εκπαιδευτικά προγράμματα. Συγκεκριμένα αναφέρουν ότι τα εκπαιδευτικά προγράμματα μπορούν να γίνουν για αυτά τα άτομα ένα ασφαλές μέρος, όπου μπορούν να αποκτήσουν γνώσεις και δεξιότητες αλλά και να κοινωνικοποιηθούν. Μπορούν επίσης να τους βοηθήσουν να αποκτήσουν, σε κάποιο βαθμό, μια κανονικότητα στη ζωή τους και να καλλιεργήσουν μελλοντικούς στόχους. Οι παραδοσιακές τους απόψεις, αξίες και τα έθιμά τους, ακόμη κι αν προέρχονται από ποικίλα πολιτισμικά περιβάλλοντα, μπορούν να διατηρηθούν και να εξελιχθούν, όσο παρέχεται ο σεβασμός από το κοινωνικό σύνολο. Ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια είναι σημαντικά για μια επιτυχή μετεγκατάσταση και σε αυτή τη

διαδικασία εξομάλυνσης η εκπαίδευση μπορεί να παίζει σημαντικό ρόλο, αν είναι σε θέση να τους παρέχει ευέλικτες υπηρεσίες και προγράμματα.

Σε έρευνες των Morrice, (2011) με τίτλο «*Being a refugee: learning and identity a longitudinal study of refugees in the UK*» και Rutter (2006) με τίτλο «*Refugee Children in the UK*» βρέθηκε ότι ενισχυτικά για τους πρόσφυγες / μετανάστες λειτουργεί και η αξιοποίηση των προηγούμενων εμπειριών τους καθώς ένα άτομο με τραυματισμένο ψυχισμό έχει ανάγκη να νιώσει ότι το χάσμα ανάμεσα στα προσφερόμενα εκπαιδευτικά προγράμματα και την προηγούμενη εμπειρία του μπορεί να γεφυρωθεί.

Στην έρευνα της Παλάσκα (2018) με τίτλο: «*Το ελληνικό σχολείο στην εποχή της διαπολιτισμικότητας. Απόψεις εκπαιδευτικών για τις πολιτικές διαχείρισης των εκπαιδευτικών αναγκών παιδιών μεταναστών και προσφύγων*» μελετήθηκαν οι εκπαιδευτικές ανάγκες μεταναστών από την πλευρά των εκπαιδευτικών. Οι συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί υποστήριξαν ότι ο καλύτερος τρόπος ένταξης των μεταναστών στην κοινωνία είναι η εκπαίδευση, όπου η διδασκαλία των μαθητών πρέπει να πραγματοποιείται στις τυπικές τάξεις και τουλάχιστον το πρώτο διάστημα, οι μαθητές αυτοί να παρακολουθούν και το τμήμα υποστήριξης, προκειμένου να μάθουν την ελληνική γλώσσα με εντατικό ρυθμό. Οι συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί τονίζουν την ανάγκη επιμόρφωσης σε ζητήματα που αφορούν τη διαχείριση της διαπολιτισμικής τάξης αλλά και την εφαρμογή μεθόδων διδασκαλίας. Στη συγκεκριμένη έρευνα, ενδιαφέρουν παρουσιάζουν κάποιες στερεοτυπικές απόψεις από την πλευρά των εκπαιδευτικών όπως ότι οι μεικτές τάξεις προσβάλλουν τα δικαιώματα των Ελλήνων μαθητών, άποψη που στο πλαίσιο της ελευθερίας της γνώμης είναι σεβαστή, ωστόσο δε συνάδει με τα εκπαιδευτικά ιδεώδη και το δικαίωμα όλων στην εκπαίδευση.

Επίσης, οι εκπαιδευτικοί που υποστηρίζουν ότι η μεικτή εκπαίδευση θίγει τα δικαιώματα των Ελλήνων μαθητών υποστηρίζουν ότι η διαπολιτισμικότητα δεν έχει θετικά αποτελέσματα, υπό την έννοια ότι δεν βοηθά στην ένωση αλλά ευνοεί τον διαχωρισμό των μαθητών. Οι εκπαιδευτικοί που καλούνται να διδάξουν σε τάξεις με ετερόκλητα πολιτισμικά στοιχεία πρέπει να πιστεύουν στη διαπολιτισμική εκπαίδευση και τα οφέλη αυτής στο σύγχρονο άνθρωπο και τη δομή των κοινωνιών. Εφόσον, ο εκπαιδευτικός δεν υποστηρίζει το εγχείρημα, οι πιθανότητες αποτυχίας αυξάνονται.

Τέλος, αρκετοί εκπαιδευτικοί υποστηρίζουν ότι η είσοδος μεταναστών στην εκπαίδευση καθυστερεί την πρόοδο των μαθητών, ενώ δεν τίθεται ζήτημα ποιότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης εφόσον τα παιδιά μεταναστών στις χώρες καταγωγής τους λαμβάνουν χαμηλότερης ποιότητας εκπαίδευση.

Οι παραπάνω απόψεις συνιστούν ένα δείγμα πεποιθήσεων που απορρέουν από τα συντηρητικά χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας, στα οποία έγινε αναφορά στο θεωρητικό πλαίσιο. Η συντηρητικότητα της κοινωνίας έγκειται στην προσπάθεια εθνικής ομοιογένειας, προσπάθεια η οποία χαρακτήρισε και την εκπαιδευτική διαδικασία. Στο πλαίσιο κοινωνιών όπου η μετακίνηση πληθυσμών είναι όλο και συχνότερη, οι παραπάνω απόψεις κρίνεται απαραίτητο να εγκαταλειφθούν εφόσον δεν βοηθούν ούτε την εκπαίδευση ούτε την κοινωνία να εγκαταλείψει τα κακώς κείμενα και τις παγιωμένες αντιλήψεις.

Η έρευνα της Ντόκου (2022) με τίτλο «*The learning strategies applied by adult refugees and migrants in order to acquire the dominant language of the host country. A Needs Analysis survey*» σε συμφωνία με τις έρευνες της Τζουμαλάκα, Σκλάβου και Καριώτη, αναδεικνύει το μείζον ζήτημα εκμάθησης της γλώσσας. Οι συμμετέχοντες τονίζουν ότι η εκμάθηση της γλώσσας αποτελεί το κλειδί για την ένταξή τους στην κοινωνία, εφόσον η χρήση της γλώσσας επεκτείνεται στο σύνολο των δραστηριοτήτων της καθημερινότητας. Επίσης, στη συγκεκριμένη έρευνα, οι συμμετέχοντες αναδεικνύουν τον ρόλο του εκπαιδευτή, ο οποίος με την εφαρμογή κατάλληλων στρατηγικών είναι δυνατόν να διευκολύνει σε μεγάλο βαθμό τη διαδικασία εκμάθησης και αφομοίωσης.

Γίνεται διακριτό από την παραπάνω ανασκόπηση ότι η πληθυσμιακή ομάδα των προσφύγων / μεταναστών διακρίνεται από τους γηγενείς, κυρίως, όσον αφορά την ίση μεταχείριση στον εργασιακό τομέα. Τα εμπόδια που τους απομακρύνουν εν τέλει από την εκπαιδευτική διαδικασία μπορούν να διακριθούν σύμφωνα με την τυπολογία της P. K. Cross (1981), που ακολουθήθηκε στην παρούσα εργασία, σε καταστασιακά, θεσμικά και προδιαθετικά. Στα καταστασιακά εντάσσονται τα προβλήματα, που σχετίζονται με την ιδιότητά τους ως ενήλικες, όπως η έλλειψη χρόνου λόγω επαγγελματικών και οικονομικών υποχρεώσεων. Στα θεσμικά εντάσσονται προβλήματα, που προκύπτουν από την οργάνωση και την υλοποίηση των ίδιων των προγραμμάτων. Τα προσφερόμενα εκπαιδευτικά προγράμματα, κατά βάση, δε

σχεδιάζονται με βάση τις ιδιαίτερες εκπαιδευτικές ανάγκες και τη πολιτισμική ταυτότητα των προσφύγων / μεταναστών με αποτέλεσμα οι ίδιοι να μη βρίσκουν ενδιαφέρον γι' αυτά. Στα προδιαθετικά εμπόδια εντάσσονται τα εμποδια, τα οποία προκύπτουν από τον τρόπο, που οι ίδιοι αντιμετωπίζουν τον εαυτό τους και τις προσδοκίες που έχουν από αυτόν. Στα ευρήματα πολλών ερευνών, που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα εργασία βρέθηκε ότι ο τραυματισμένος ψυχισμός και η χαμηλή αυτοεκτίμηση των ίδιων των προσφύγων / μεταναστών τους οδηγούν τελικά στην αποχή από τα εκπαιδευτικά προγράμματα. Τα κίνητρα της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας αφορούν στην ανάγκη για εκπαίδευση ή κατάρτιση με σκοπό την εύρεση εργασίας ή τη βελτίωση των επαγγελματικών προσόντων, την κοινωνική ένταξη αλλά και την κάλυψη συναισθηματικών αναγκών, όπως η ανάγκη για κοινωνικοποίηση, ενίσχυση της αυτοεικόνας και αγάπη για τη μάθηση. Ωστόσο, το σημαντικότερο στοιχείο προκειμένου να καταρτιστούν επιτυχημένα εκπαιδευτικά προγράμματα αποτελεί η διερεύνηση των εκπαιδευτικών αναγκών της ομάδας στόχου. Σύμφωνα με τους Βεργίδη & Καραλή (1999) και τον Βεργίδη (2003) οι εκπαιδευτικές ανάγκες μπορούν να διακριθούν σε αντικειμενικές και υποκειμενικές. Οι μεν πρώτες αφορούν ένα κοινωνικό σύνολο ή μεμονωμένα άτομα, τα οποία πρέπει να ανταποκριθούν σε ένα υπάρχον κοινωνικό πλαίσιο και να προσαρμοστούν σε αυτό ενώ οι δε δεύτερες αφορούν τις ανάγκες, που εντοπίζονται από το εκάστοτε άτομο και εστιάζονται στην προσωπική του άποψη σχετικά με τα ελλείμματα που αντιμετωπίζει. Πέρα από αυτή τη διάκριση, ο Βεργίδης αναφέρει ότι οι εκπαιδευτικές ανάγκες μπορούν να διακριθούν και ανάλογα με τη συνειδητοποίηση από τα άτομα των εκπαιδευτικών τους ελλειμάτων κι έτσι διακρίνει τις εκπαιδευτικές ανάγκες σε συνειδητές και ρητές, συνειδητές και μη ρητές και λανθάνουσες, διάκριση που ακολουθήθηκε και στην παρούσα έρευνα. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται οι ανάγκες, τις οποίες το άτομο τις έχει συνειδητοποιήσει, τις έχει αναγνωρίσει και μπορεί να εκφραστεί ανοιχτά για αυτές. Στη δεύτερη κατηγορία εντάσσονται οι ανάγκες, τις οποίες το άτομο έχει συνειδητοποιήσει αλλά δεν τις εκφράζει ρητά είτε γιατί δεν είναι σε θέση να τις προσδιορίσει με ακρίβεια είτε γιατί βιώνει αισθήματα ντροπής. Στην τελευταία κατηγορία εντάσσονται οι ανάγκες, τις οποίες το άτομο δεν έχει συνειδητοποιήσει και επομένως δεν μπορεί να μιλήσει για αυτές. Η διερεύνηση της τελευταίας κατηγορίας εκπαιδευτικών αναγκών αποτελεί μια δύσκολη και πολύπλοκη διαδικασία, που όμως είναι απαραίτητη για τον σχεδιασμό των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, που έγινε για τη διεξαγωγή της

παρούσας έρευνας βρέθηκε ότι οι εκπαιδευτικές ανάγκες των προσφύγων / μεταναστών είναι ποικίλες ενώ κάποιες από αυτές απαντώνται στις εκπαιδευτικές ανάγκες, που εμφανίζουν εν γένει οι ενήλικες εκπαιδευόμενοι. Ως κυριότερη συνειδητή και ρητή ανάγκη αναφέρεται η ανάγκη για συμμετοχή σε προγράμματα εκμάθησης της ομιλούμενης γλώσσας της χώρας υποδοχής ή και μιας δεύτερης γλώσσας, εκμάθησης υπολογιστών και γενικότερα σε προγράμματα, που προωθούν την ένταξή τους στην αγορά εργασίας και την κοινωνική τους ένωση. Έπειτα ως σημαντική επιδίωξη για αυτούς αναφέρεται η συμμετοχή τους σε προγράμματα με ευέλικτο ωράριο έτσι ώστε να μπορούν να συνδυάσουν τους διαφορετικούς ρόλους, που έχουν στην καθημερινότητά τους. Από έρευνες, που έγιναν σχετικά με τις συνειδητές και μη ρητές εκπαιδευτικές ανάγκες βρέθηκε ότι σημαντικότερη ανάγκη είναι αυτή της κοινωνικοποίησης μέσω του προγράμματος. Έπειτα αναδεικνύεται η ανάγκη τους να συμμετέχουν σε προγράμματα, όπου τους αποδέχονται και σέβονται την πολιτισμική τους ταυτότητα. Καταλήγοντας στην τελευταία κατηγορία εκπαιδευτικών αναγκών, από τις έρευνες βρέθηκε ότι σημαντικότερη λανθάνουσα εκπαιδευτική ανάγκη των μεταναστών / προσφύγων είναι η ανάγκη τους για συμμετοχή σε προγράμματα, όπου βιώνουν την ηθική υποστήριξη τόσο από τον εκπαιδευτή τους όσο και από τους υπόλοιπους συμμετέχοντες. Ο εκπαιδευτής, που θα αναλάβει να εκπαιδεύσει τη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα πρέπει να είναι ειδικά καταρτισμένος αφού ο ρόλος του είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Πέρα από τον ρόλο του ως δάσκαλος οφείλει να παίζει τον ρόλο του εμπνευστή και του καθοδηγητή, να αντιμετωπίζει όλους τους εκπαιδευόμενους με τον ίδιο τρόπο παραμερίζοντας στερεότυπα και προκαταλήψεις, που πιθανόν να έχει και ο ίδιος. Επίσης οφείλει να ενημερώνεται σχετικά με τις δομές ψυχικής υγείας προκειμένου να καθοδηγεί και να διευκολύνει τους εκπαιδευόμενους του. Ο εκπαιδευτής των προσφύγων / μεταναστών, πολλές φορές, είναι ο τελικός αποδέκτης της επιτυχίας ή της αποτυχίας του προγράμματος αφού δεν είναι λίγες οι φορές που οι εκπαιδευόμενοι ταυτίζουν την ποιότητα του προγράμματος με τη σχέση, που αναπτύσσουν με τον εκπαιδευτή τους.

Έπειτα από τη μελέτη της σχετικής με τις εκπαιδευτικές ανάγκες των μεταναστών / προσφύγων διαπιστώθηκε ότι δεν υπάρχουν πολλές έρευνες, που να αναφέρουν ονομαστικά τις λανθάνουσες εκπαιδευτικές ανάγκες των μεταναστών / προσφύγων. Η παρούσα έρευνα έχει ως στόχο να διερευνήσει και τρεις κατηγορίες των εκπαιδευτικών αναγκών της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας με σκοπό να

καταρτιστούν προγράμματα, που να διευκολύνουν την κοινωνική τους ένταξη μέσα από την ενσωμάτωσή τους στην αγορά εργασίας.

2.9 Αναγκαιότητα της έρευνας

Οι αυξημένες μεταναστευτικές ροές προς την Ελλάδα απαιτούν την ενσωμάτωση των μεταναστών / προσφύγων στην ελληνική κοινωνία προκειμένου να εξασφαλιστεί η ευημερία τόσο των γηγενών όσο και των ίδιων των μεταναστών / προσφύγων. Η εκπαίδευση αποτελεί μέσο για τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες ώστε να επιτευχθεί η ισότιμη και ενεργή ένταξή τους στην κοινωνία και την αγορά εργασίας. Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα διαθέτει πλήθος εκπαιδευτικών προγραμμάτων, που απευθύνονται σε άτομα μεταναστευτικής βιογραφίας, τα περισσότερα από αυτά, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, χαρακτηρίζονται από προχειρότητα ενώ από έρευνες που έγιναν σχετικά με την άποψη των προσφύγων / μεταναστών για τα εκπαιδευτικά προγράμματα βρέθηκε ότι δεν ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα και τις εκπαιδευτικές ανάγκες τους. Κρίνεται λοιπόν αναγκαίο να καταρτιστούν εκπαιδευτικά προγράμματα, που να ανταποκρίνονται στις πραγματικές εκπαιδευτικές ανάγκες των ανθρώπων αυτών λαμβάνοντας υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, τα κίνητρά τους για την εκπαιδευτική διαδικασία αλλά και τα εμποδία, που συναντούν και που εν τέλει τους απομακρύνουν από αυτήν. Το βασικότερο όμως για τη δημιουργία επιτυχημένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι η διερεύνηση των εκπαιδευτικών ανάγκων της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας, μιας και ανήκει στις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες.

Όπως αναδείχθηκε στη βιβλιογραφία, σύμφωνα με τον Βεργίδη, οι εκπαιδευτικές ανάγκες διακρίνονται, ανάλογα με τη συνειδητοποίηση από τα άτομα των εκπαιδευτικών τους ελλειμάτων, σε συνειδητές και ρητές, συνειδητές και μη ρητές και λανθάνουσες. Από τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας προκύπτει ότι παρότι η παρουσία προσφύγων / μεταναστών στην Ελλάδα είναι μακρά και έχει γίνει πληθώρα ερευνών σχετικά με τις εκπαιδευτικές τους ανάγκες, εν τούτοις παρατηρείται αποχή της εν λόγω ομάδας από την εκπαιδευτική διαδικασία.

Ένα κενό, που αναδείχθηκε από τη μελέτη της σχετικής με τις εκπαιδευτικές ανάγκες αφορά στην καταγραφή των λανθανουσών εκπαιδευτικών αναγκών.

Η παρούσα έρευνα επιχειρεί να διερευνήσει και να αναδείξει τις εκπαιδευτικές ανάγκες των μεταναστών / προσφύγων προκειμένου να σχεδιαστούν προγράμματα που θα ανταποκρίνονται σε αυτές τις ανάγκες και θα βοηθούν την εν λόγω ομάδα να ενταχθεί κοινωνικά μέσα από την ενσωμάτωσή της στην αγορά εργασίας. Επιπλέον, επιχειρείται η συμβολή στην ενίσχυση της έρευνας στην εκπαίδευση ενηλίκων και των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων γενικότερα. Τέλος, μέσα από τη διάκριση των εκπαιδευτικών αναγκών, που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα εργασία γίνεται προσπάθεια να καταγραφούν ακριβέστερα οι λανθάνουσες εκπαιδευτικές ανάγκες των προσφύγων / μεταναστών με σκοπό την αξιοποίηση των συμπερασμάτων από εκπαιδευτές ενηλίκων, φορείς εκπαίδευσης ενηλίκων αλλά και ερευνητές.

Κεφάλαιο 3: Ερευνητικό Μέρος

3.1 Σκόπος- Στόχοι -Ερευνητικά Ερωτήματα

Βασικός σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση των εκπαιδευτικών αναγκών των προσφύγων / μεταναστών έτσι ώστε να σχεδιαστούν προγράμματα που να ανταποκρίνονται σε αυτές τις ανάγκες και που θα τους προσφέρουν τη δυνατότητα να ενταχθούν ισότιμα στην ελληνική κοινωνία μέσα από την ενσωμάτωσή τους στην αγορά εργασίας.

Ως επιμέρους στόχοι τίθενται:

- η καταγραφή των εκπαιδευτικών αναγκών της εν λόγω ομάδας,
- η ανάδειξη των κινήτρων, που ωθούν τους πρόσφυγες / μετανάστες να συμμετάσχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία
- η ανάδειξη των εμποδίων, που τους απομακρύνουν από τη συμμετοχή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία
- η καταγραφή των χαρακτηριστικών των μεταναστών / προσφύγων
- η σκιαγράφηση του προφίλ του κατάλληλου για αυτήν την ιδιαίτερη πληθυσμιακή ομάδα εκπαιδευτή ενηλίκων.

Με σκοπό τη διερεύνηση των παραπάνω θεμάτων τίθενται στην παρούσα έρευνα τα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα:

1. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά των ενήλικων προσφύγων / μεταναστών και πώς αυτά επηρεάζουν τις εκπαιδευτικές τους ανάγκες με σκοπό την ένταξή τους στην αγορά εργασίας
2. Ποιες είναι οι εκπαιδευτικές ανάγκες των ενήλικων προσφύγων / μεταναστών έτσι ώστε να ενταχθούν στην αγορά εργασίας
3. Ποια είναι τα κίνητρα των προσφύγων / μεταναστών έτσι ώστε να συμμετάσχουν σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα
4. Ποια είναι τα εμπόδια, που συναντούν οι ενήλικες πρόσφυγες/μετανάστες κατά τη διάρκεια υλοποίησης του προγράμματος, τα οποία οδηγούν την εν λόγω ομάδα τελικά σε παραίτηση από το πρόγραμμα
5. Ποιο είναι το προφίλ του κατάλληλου, για τη συγκεκριμένα ομάδα – στόχο, εκπαιδευτή ενηλίκων

3.2 Μεθοδολογική προσέγγιση

Κύριος σκοπός της ερευνήτριας είναι η διεξοδική ανάλυση και κατανόηση προσωπικών και ιδιαίτερων γνωρισμάτων των συμμετεχόντων / ουσών, για αυτό τον λόγο επιλέχθηκε η ποιοτική έρευνα (Ιωσηφίδης, 2008). Πιο συγκεκριμένα, η ερευνήτρια επέλεξε την ποιοτική προσέγγιση επειδή οι εκπαιδευτικές ανάγκες συχνά δεν είναι συνειδητές και επομένως δεν μπορούν να διατυπωθούν με ακρίβεια. Έτσι, η ποιοτική προσέγγιση προσφέρει τη δυνατότητα της ουσιαστικότερης διερεύνησης των εκπαιδευτικών αναγκών και δίνει την ευκαιρία στους συμμετέχοντες / ουσες, που ανήκουν σε μια ευάλωτη κοινωνική ομάδα, να εκφραστούν πολύπλευρα ενώ παράλληλα παρουσιάζεται η δική τους οπτική σχετικά με το πώς βιώνουν οι ίδιοι την εκπαιδευτική πραγματικότητα, που τους αφορά και ποιες απόψεις έχουν γι' αυτήν. Το γεγονός αυτό συντείνει στη βαθύτερη κατανόηση της συμπεριφοράς τους. Επιπλέον, μέσα από την ποιοτική προσέγγιση η ερευνήτρια έχει την ευκαιρία να κατανοήσει την πραγματικότητα από την οπτική γωνία της υπό εξέταση ομάδας (Καριώτη, 2020). Συνακόλουθα, η ποιοτική μελέτη, έναντι της ποσοτικής, έδωσε το συγκριτικό πλεονέκτημα στην ερευνήτρια να τροποποιήσει τις ερωτήσεις που χρησιμοποιήθηκαν, δεδομένου ότι οι συνεντευξιαζόμενοι δεν κατείχαν την ελληνική γλώσσα στο ίδιο επίπεδο ενώ το αίσθημα εμπιστοσύνης, που αναπτύχθηκε ανάμεσα στην ερευνήτρια και τους συμμετέχοντες / ουσες μέσω της αλληλεπίδρασής τους της επέτρεψε να

ανιχνεύσει τον εσωτερικό τους κόσμο και να συλλέξει σαφέστερες απαντήσεις. Η δημιουργία ενός κλίματος οικειότητας και ασφάλειας κρίθηκε από την ερευνήτρια απαραίτητη προϋπόθεση προκειμένου να διεξαχθεί η έρευνα, δεδομένου ότι η υπό εξέταση ομάδα αποτελεί μια ευπαθή κοινωνική ομάδα. Τέλος, με την υιοθέτηση της συγκεκριμένης μεθόδου εξασφαλίστηκε η ακρίβεια και η αμεσότητα των απαντήσεων των συμμετεχόντων / ουσών, που είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για την καταγραφή των αυθεντικών απόψεων και των εμπειριών τους (Καλαφάτη, 2020).

Το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα έρευνα είναι η ημιδομημένη προσωπική συνέντευξη, η οποία περιέχει προκαθορισμένες, αλλά ανοιχτές (open-ended questions), με δυνατότητα διαφοροποίησης ανάλογα με το υποκείμενο και τα λεγόμενά του (Robson, 2010). Επελέγη συγκεκριμένα, η ημιδομημένη συνέντευξη, έναντι της δομημένης, διότι οι συνεντευζόμενοι δεν κατείχαν την ελληνική γλώσσα στο ίδιο επίπεδο, επομένως η ερευνήτρια χρειάστηκε να τροποποιήσει τις ερωτήσεις προκειμένου να γίνουν κατανοητές ή ακόμα και να κάνει διευκρινιστικές ερωτήσεις προκειμένου να λάβει απαντήσεις, που να ανταποκρίνονται στον σκοπό της παρούσας έρευνας. Η συνέντευξη έδωσε τη δυνατότητα στην ερευνήτρια να κατανοήσει καλύτερα τη συμπεριφορά των συμμετεχόντων / ουσών ενώ τους δίνει τη δυνατότητα να εκφραστούν με μεγαλύτερη ευελιξία και ελευθερία, καθώς δεν περιορίζεται γλωσσικά από συγκεκριμένες λέξεις και απαντήσεις και η διατύπωση των ερωτήσεων προκύπτει από τον βαθμό ανταπόκρισης των συμμετεχόντων (Robson, 2010). Η αλληλεπίδραση και η επικοινωνία, που αναπτύχθηκε ανάμεσα στα ερευνητικά υποκείμενα και την ερευνήτρια της έδωσε τη δυνατότητα να εξετάσει το κεντρικό ζήτημα μέσα από τη ματιά των ατόμων, που έλαβαν μέρος στην έρευνα. Συγκεκριμένα, επελέγη η «προσωπική» συνέντευξη (one-to-one interview) διότι έτσι η ερευνήτρια μπόρεσε να επιτύχει, όσο το δυνατόν, την αβίαστη έκφραση των θέσεων των συμμετεχόντων / ουσών ενώ δημιουργήθηκε έτσι ένα κλίμα εμπιστοσύνης (Καλαφάτη, 2020). Δεδομένου ότι οι συμμετέχοντες / ουσες της έρευνας ήταν πιθανό να νιώσουν αμηχανία λόγω του ότι η συνέντευξη έγινε στα ελληνικά και κάποιιοι από αυτούς δεν είχαν την ευχέρεια να εκφραστούν καλά, η προσωπική συνέντευξη μείωσε την πιθανότητα να βρεθούν σε άμυνα και να μην εξωτερικεύσουν στοιχεία, που μπορεί να ήταν χρήσιμα για την πληρέστερη διερεύνηση του θέματος της παρούσας έρευνας. Η ερευνήτρια επέλεξε να μη χρησιμοποιήσει ερωτηματολόγιο διότι οι πρόσφυγες / μετανάστες δεν μπορούσαν να διαβάσουν ελληνικό κείμενο ενώ η ίδια επιθυμούσε μια αμεσότερη επαφή μαζί τους προκειμένου να εξαγάγει συμπεράσματα και

από την εξωλεκτική τους συμπεριφορά. Επιπλέον, παρά τα πλεονεκτήματα της πολυμεθοδικής προσέγγισης, αναφέρεται ότι δεν έγινε τριγωνοποίηση διότι είναι μια αρκετά χρονοβόρα και δαπανηρή διαδικασία ενώ είναι πιθανό να δημιουργηθούν αντιφάσεις λόγω της διαφορετικής μεθοδολογίας, των χρονικών αποκλίσεων και της ποικιλομορφίας των δειγμάτων (Λαμπίδης, 2020). Δεδομένου λοιπόν, ότι η συνέντευξη αποτελεί το μοναδικό εργαλείο, που χρησιμοποιήθηκε για τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στον σχεδιασμό του πρωτόκολλου συνέντευξης προκειμένου να διατυπωθούν ερωτήματα, που θα παρέχουν στην ερευνήτρια αρκετά στοιχεία και θα καλύπτουν όλους τους άξονες των ερευνητικών ερωτημάτων. Το πρωτόκολλο συνέντευξης σχεδιάστηκε εξ ολοκλήρου από την ερευνήτρια και ήταν στην ελληνική γλώσσα.

Αναλυτικότερα, για τη διεξαγωγή της έρευνας έγιναν δια ζώσης ατομικές συνεντεύξεις στον χώρο του Ανοιχτού Σχολείου Μεταναστών Πειραιά, μέσα στη σχολική τάξη, όπου οι συνεντευξιαζόμενοι παρακολουθούσαν το πρόγραμμα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας. Η επιλογή του χώρου ήταν σκόπιμη διότι η ερευνήτρια ήθελε να εξασφαλίσει στους συμμετέχοντες / ουσες ένα οικείο και προσφιλές περιβάλλον. Πριν τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων, η ερευνήτρια παρουσίασε τον εαυτό της, σύμφωνα με τη δεοντολογία της έρευνας, και ενημέρωσε τους εκπαιδευόμενους για τον σκοπό της έρευνας. Η διάρκεια της συνέντευξης δεν ήταν προκαθορισμένη διότι υπήρχαν διαφορές στην ευχέρεια, που είχε ο κάθε συνεντευξιαζόμενος στην ελληνική γλώσσα. Έτσι, η διάρκεια των συνεντεύξεων διαμορφώθηκε περί τα 10-20 λεπτά. Οι συνεντεύξεις πάρθηκαν μέσα σε διάστημα 10 ημερών, από 3/12/22 έως και 13/12/22 ενώ η ερευνήτρια επισκέφθηκε τρεις φορές τη δομή παίρνοντας κάθε φορά από τέσσερις συνεντεύξεις. Όλες οι συνεντεύξεις μαγνητοφωνήθηκαν, με τη συγκατάθεση των συνεντευξιαζόμενων, και στη συνέχεια απομαγνητοφωνήθηκαν σε μορφή κειμένου (Παρ. Ι) προκειμένου να γίνει η επεξεργασία των απαντήσεων από την ερευνήτρια αλλά και να παρατεθούν αυτούσια αποσπάσματα, που ενισχύουν την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων. Στην αρχή κάθε απομαγνητοφώνησης παρατίθεται μια σύντομη περιγραφή των δημογραφικών στοιχείων του κάθε συνεντευξιαζόμενου αλλά και της εξωλεκτικής συμπεριφοράς του ή στοιχείων, που κίνησαν το ενδιαφέρον της ερευνήτριας και θεώρησε ότι έχουν ιδιαίτερη αξία στη διεξαγωγή της έρευνας. Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, η ερευνήτρια δεν κρατούσε σημειώσεις για να μην αποσπάσει την προσοχή των συνεντευξιαζόμενων αλλά και να μην τους δημιουργήσει συναισθήματα άγχους και αμηχανίας ενώ καθόλη τη διάρκεια της συνέντευξης διατηρούσε μαζί τους τη βλεμματική επαφή κρατώντας, όσο το δυνατόν,

ουδέτερη στάση σώματος (Pope & Mays, 1999). Μετά το τέλος της κάθε συνέντευξης, η ερευνήτρια αποφάσισε να αφιερώσει λίγο χρόνο προκειμένου να κρατήσει σημειώσεις, που θα τη βοηθούσαν στην εξαγωγή των συμπερασμάτων της έρευνας. Δεν έκανε σχόλια στις απαντήσεις των ατόμων ενώ παρείχε διευκρινιστικές και διευκολυντικές ερωτήσεις, προκειμένου να εξασφαλίσει ότι οι συνεντευξιαζόμενοι κατανοούν την ερώτηση. Τα άτομα συμμετείχαν οικειοθελώς στην έρευνα και όλα ήταν πρόθυμα εξ αρχής ενώ είχαν περιέργεια να μάθουν λεπτομέρειες για το πρόγραμμα. Ωστόσο, υπήρξε μια συνεντευξιαζόμενη, η οποία στην πρώτη επαφή που είχε με την ερευνήτρια δεν έδειξε προθυμία να συμμετάσχει στην έρευνα ενώ τη δεύτερη προσφέρθηκε να συμμετάσχει με προθυμία. Σημειώνεται ότι προκειμένου να επιβεβαιωθεί η συνάφεια των ερωτήσεων της συνέντευξης με τα υπό εξέταση ερευνητικά ερωτήματα, η πρώτη συνέντευξη αποτέλεσε πιλοτική συνέντευξη. Ωστόσο, η ερευνήτρια άντλησε αρκετά και αξιολογικά στοιχεία από τις απαντήσεις του συνεντευξιαζόμενου (Σ1) και επομένως δεν έγιναν αλλαγές στο αρχικό πρωτόκολλο συνέντευξης (Παρ. II) γι' αυτό και η ερευνήτρια το συμπεριέλαβε στις συνεντεύξεις που χρησιμοποιήθηκαν για τη εξαγωγή των συμπερασμάτων.

Μια από τις δυσκολίες, που αντιμετώπισε η ερευνήτρια στην παρούσα έρευνα ήταν η δημιουργία ενός κλίματος συναισθηματικής ασφάλειας και οικειότητας με άτομα που δεν την γνώριζαν και που διαθέτουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και ψυχοκοινωνικές ανάγκες, όπως είναι οι πρόσφυγες / μετανάστες. Επίσης, η χρήση απλού και ταυτόχρονα κατάλληλου λεξιλογίου τόσο στη διαμόρφωση του πρωτόκολλου συνέντευξης όσο και κατά τη διάρκεια της συνέντευξης αποτέλεσε μια ακόμη πρόκληση για την ερευνήτρια.

Στην παρούσα έρευνα η ερευνήτρια φρόντισε να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα ώστε να τηρηθεί η δεοντολογία της έρευνας. Αρχικά, η ερευνήτρια αφού παρουσίασε τον εαυτό της, ενημέρωσε τους εκπαιδευόμενους για τον σκοπό της έρευνας ενώ εγγυήθηκε για τη διασφάλιση του απορρήτου των προσωπικών τους δεδομένων. Όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι συμμετείχαν οικειοθελώς στη έρευνα ενώ η ερευνήτρια φρόντισε να τους καταστήσει σαφές ότι έχουν το δικαίωμα να αρνηθούν να απαντήσουν σε κάποια ερώτηση. Έπειτα τους ενημέρωσε ότι οι συνεντεύξεις θα μαγνητοφωνηθούν και στη συνέχεια θα απομαγνητοφωνηθούν και θα χρησιμοποιηθούν μόνο για την εξαγωγή των συμπερασμάτων της έρευνας ενώ μετά την παράδοση της εργασίας το υλικό θα καταστραφεί. Στη συνέχεια τους διαβεβαίωσε ότι θα έχουν τη δυνατότητα να έχουν πρόσβαση στην εργασία στο διαδίκτυο. Έπειτα από κάθε συνέντευξη ο συνεντευξιαζόμενος είχε το δικαίωμα να ελέγξει ότι είχε καταγραφεί μόνο η φωνή του και

όχι το πρόσωπό του. Τέλος, η ερευνήτρια μοίρασε στους συνεντευξιαζόμενους το έντυπο συναίνεσης, το οποίο και υπέγραψαν.

Η αμεροληψία τηρήθηκε αφού σε όλα τα άτομα δόθηκαν οι ίδιες ερωτήσεις. Ωστόσο, λόγω της διαφοροποίησης που εμφάνιζαν οι συμμετέχοντες / ουσες στο επίπεδο που είχαν στα ελληνικά, η ερευνήτρια τροποποίησε, όπου το έκρινε αναγκαίο, τη διατύπωση της ερώτησης χωρίς ωστόσο να αλλάξει το νόημά της. Με αυτόν τον τρόπο εξασφάλιζε ότι οι ερωτήσεις γίνονταν πάντα κατανοητές και ανταποκρίνονται στον σκοπό της έρευνας. Όλες οι συνεντεύξεις έγιναν στην ίδια αίθουσα ενώ η ερευνήτρια φρόντισε να εξασφαλίσει ένα ήσυχο περιβάλλον χωρίς παρεμβάσεις καθόλη τη διάρκεια της συνέντευξης.

Τα θεωρητικά και εμπειρικά δεδομένα, σύμφωνα με τα οποία δομήθηκε το πρωτόκολλο συνέντευξης αναφέρονται αναλυτικά στο υποκεφάλαιο, που ακολουθεί.

3.3. Σύνταξη Πρωτόκολλου Συνέντευξης

Για τη δημιουργία του πρωτόκολλο της συνέντευξης η ερευνήτρια, έπειτα από τη μελέτη της σχετικής με το θέμα της εργασίας βιβλιογραφίας, βασίστηκε στους στόχους της παρούσας εργασίας, από τους οποίους προέκυψαν τα ερευνητικά ερωτήματα. Το πρωτόκολλο συνέντευξης δημιουργήθηκε εξ ολοκλήρου από την ερευνήτρια, καθώς η συνέντευξη αποτελεί το μοναδικό ερευνητικό εργαλείο της παρούσας έρευνας και επομένως κρίθηκε απαραίτητο οι ερωτήσεις να είναι, όσο το δυνατόν, πιο αντιπροσωπευτικές για τα ερευνητικά ερωτήματα. Επίσης, το γεγονός ότι η ομάδα στόχος αποτελεί μια ευπαθή κοινωνική ομάδα, οδήγησε στην ανάγκη να δημιουργηθεί ένα πρωτόκολλο συνέντευξης όπου ο λόγος θα είναι απλός και κατανοητός και θα μπορεί να τροποποιηθεί ανάλογα με το υποκείμενο. Τέλος, η ερευνήτρια ήθελε να εξασφαλίσει την αυθεντικότητα του ερευνητικού της εργαλείου.

Πιο συγκεκριμένα η συνέντευξη χωρίστηκε σε 5 βασικούς άξονες, σύμφωνα με τα ερευνητικά ερωτήματα και εν τέλει τέθηκαν στους συνεντευξιαζόμενους 20 ερωτήσεις. Στο πρώτο μέρος τέθηκαν ερωτήσεις, που αφορούσαν στα δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων / ουσών, που κρίθηκαν απαραίτητα για τη δημιουργία του προφίλ τους. Στο δεύτερο μέρος τέθηκαν ερωτήσεις, που αφορούσαν τόσο στα εμπόδια, που συναντούν οι συμμετέχοντες / ουσες και τους απομακρύνουν τελικά από την εκπαιδευτική διαδικασία όσο και στις δυσκολίες, που αντιμετωπίζουν κατά τη διάρκεια υλοποίησης του

προγράμματος. Στο τρίτο μέρος τέθηκαν ερωτήσεις αναφορικά με τα κίνητρα, που ωθούν τους συνεντευξιαζόμενους να παρακολουθήσουν εκπαιδευτικά προγράμματα ενώ στο τέταρτο μέρος τέθηκαν ερωτήσεις, που αφορούσαν στο κατάλληλο για την ομάδα στόχο προφίλ του εκπαιδευτή ενηλικών. Τέλος, στο πέμπτο μέρος τέθηκαν ερωτήσεις σχετικές με τις εκπαιδευτικές ανάγκες της υπό εξέταση ομάδας. Ωστόσο λόγω της φύσης των ερευνητικών ερωτημάτων, που εξετάζει η παρούσα έρευνα από μια ερώτηση ενδέχεται να αντλήθηκαν στοιχεία για παραπάνω από έναν άξονες.

Οι ερωτήσεις, που τέθηκαν ήταν ανοιχτές, εκτός από κάποιες, που αφορούσαν στα δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων / ουσών, για να δοθεί στα άτομα η δυνατότητα να εκφράσουν ελεύθερα τις θέσεις τους. Δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή ώστε οι ερωτήσεις να μην είναι καθοδηγητικές, μεροληπτικές, αδιάκριτες ή διφορούμενες με σκοπό να δημιουργηθεί ένα φιλικό και οικείο περιβάλλον αλλά και να μη νιώσουν άβολα οι συνεντευξιαζόμενοι (Καλαφάτη, 2020). Σημειώνεται ότι οι ερωτήσεις τέθηκαν στους συνεντευξιαζόμενους προφορικά, χωρίς να τους δοθεί κάποιο έντυπο, διότι δεν ήταν εύκολο για αυτούς να διαβάσουν εκτενές κείμενο στα ελληνικά. Για τον ίδιο λόγο η ερευνήτρια ενημέρωσε, επίσης, προφορικά τους συμμετέχοντες / ουσες για τον σκοπό της έρευνας χρησιμοποιώντας απλό λόγο. Το μόνο, που δόθηκε σε έντυπη μορφή ήταν το έντυπο συναίνεσης, για λόγους συμμόρφωσης της παρούσας εργασίας με τη δεοντολογία της έρευνας. Τέλος, η ερευνήτρια ευχαρίστησε τους συμμετέχοντες / ουσες για τη συμβολή τους στην έρευνα και τους εγγυήθηκε για την τήρηση του απορρήτου των προσωπικών τους στοιχείων (Creswell, 2016).

3.4 Ερευνητικό δείγμα και επιλογή του

Η τεχνική δειγματοληψίας, που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα έρευνα είναι η τεχνική του «δείγματος ευκολίας» ή αλλιώς του «βολικού δείγματος», όπως αναφέρεται στη βιβλιογραφία. Η ερευνήτρια επέλεξε αυτήν την τεχνική δειγματοληψίας διότι της προσέφερε τη δυνατότητα να συλλέξει έναν αξιόλογο όγκο στοιχείων σε σχετικά μικρό χρονικό διάστημα (Λαμπίδης, 2020).

Βασική επιδίωξη για τη λήψη του δείγματος ήταν τα άτομα να συμμετάσχουν οικειοθελώς στην έρευνα για να μπορέσει να δημιουργηθεί ένα κλίμα ασφάλειας και εμπιστοσύνης. Επιπλέον, η αδυναμία παροχής μεταφραστική από τη δομή έδινε τη δυνατότητα μόνο σε άτομα, που μπορούσαν να επικοινωνήσουν στα ελληνικά σε

ικανοποιητικό βαθμό να συμμετάσχουν στην έρευνα. Έτσι, η επιλογή του δείγματος έγινε εν μέρει και από το διοικητικό προσωπικό της δομής, που γνώριζε ποια άτομα κατείχαν την ελληνική γλώσσα σε ικανοποιητικό επίπεδο. Οι περιορισμοί αυτοί είχαν ως αποτέλεσμα να προκύψει μια σειρά από παράγοντες, που δεν μπορούσαν να ελεγχθούν από την ερευνήτρια και επηρέασαν τη σύνθεση του δείγματος σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, όπως η ηλικία, η καταγωγή, το φύλο και το μορφωτικό επίπεδο. Ωστόσο, η σύνθεση του τελικού δείγματος έχει τα τυπικά χαρακτηριστικά της ομάδας στόχου. Επισημαίνεται ότι όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι υπέγραψαν το πρωτόκολλο συναίνεσης πριν τη συμμετοχή τους στην έρευνα αφού τους γνωστοποιήθηκε από την ερευνήτρια ο σκοπός της έρευνας και τους εγγυήθηκε η ίδια για την ανωνυμία και τη διασφάλιση των προσωπικών τους δεδομένων.

Το δείγμα της έρευνας επελέγη από το Ανοιχτό Σχολείο Μεταναστών Πειραιά, όπου η ερευνήτρια είχε προσωπική επαφή με έναν από τους εκπαιδευτές της δομής. Το πρόγραμμα βασίζεται στην εθελοντική δράση των δασκάλων και διεξάγεται κάθε Κυριακή. Ως εκπαιδευτής στο συγκεκριμένο πρόγραμμα μπορεί να εργαστεί οποιοσδήποτε θέλει να προσφέρει τη βοήθειά του εθελοντικά. Στην έρευνα πήραν μέρος δώδεκα (12) πρόσφυγες – μετανάστες από διαφορετικές χώρες. Στη συνέντευξη έλαβαν μέρος οχτώ (8) άντρες και τέσσερις γυναίκες (4) ηλικίας 25 – 45 ετών. Οι χώρες καταγωγής των συνεντευξιαζόμενων ήταν το Πακιστάν, η Αίγυπτος, η Συρία, η Αλβανία και η Αρμενία. Η συνέντευξη έλαβε χώρα στο σχολείο μέσα στη σχολική τάξη καθώς όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι παρακολουθούσαν πρόγραμμα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας.

Πιο αναλυτικά τα δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων / ουσών παρατίθενται στον παρακάτω πίνακα:

Συμ/χοντες	Ηλικία	Χώρα προέλευσης	Φύλο	Οικογενειακή κατάσταση	Αριθμός τέκνων	Έτη παραμονής στην Ελλάδα	Επάγγελμα
Σ1	43	Πακιστάν	Άρρεν	Έγγαμος	4	25	Τυπογράφος
Σ2	37	Πακιστάν	Άρρεν	Έγγαμος	0	17	Επιπλοποιός
Σ3	25	Συρία	Άρρεν	Άγαμος	0	6	Υπάλληλος σε super-market

Σ4	43	Αίγυπτος	Άρρεν	Έγγαμος	4	21	Υπάλληλος σε λαχαναγορά
Σ5	40	Αίγυπτος	Άρρεν	Άγαμος	0	15	Αποθηκάριος
Σ6	36	Αίγυπτος	Άρρεν	Έγγαμος	1	15	Οδηγός φορτηγού
Σ7	30	Αλβανία	Θήλυ	Άγαμη	0	6	Φύλαξη παιδιού
Σ8	47	Βουλγαρία	Θήλυ	Έγγαμη	1	20	Άνεργη
Σ9	37	Πακιστάν	Άρρεν	Άγαμος	0	15	Υπάλληλος σε φούρνο
Σ10	52	Αλβανία	Θήλυ	Έγγαμη	2	24	Καθαρίστρια
Σ11	34	Πακιστάν	Άρρεν	Έγγαμος	1	18	Ιδιωτικός υπάλληλος
Σ12	40	Αρμενία	Θήλυ	Έγγαμη	2	25	Άνεργη

3.5 Αξιοπιστία και Εγκυρότητα της Έρευνας

Η παρούσα έρευνα για να διασφαλίσει την ποιότητα και το κύρος της, χρησιμοποίησε συγκεκριμένες στρατηγικές, με σκοπό αφενός να ικανοποιήσει συγκεκριμένα κριτήρια ερευνητικής συνέπειας, και αφετέρου να αποκαλύψει λεπτομερώς την ερευνητική διαδικασία στον/στην αναγνώστη/τρια για να μπορεί να προβεί ο/η ίδιος/α σε αξιολογική κρίση σε ό,τι αφορά στην εγκυρότητα και αξιοπιστία της (Συμεού, 2017), ενώ όλα τα παραρτήματα παρατίθενται στο τέλος της εργασίας.

Η αξιοπιστία (reliability) αναφέρεται στις τιμές των εργαλείων συλλογής των δεδομένων, οι οποίες οφείλουν να είναι απαρέγκλιτες και συνεπείς. Για να εξασφαλιστεί η αξιοπιστία θα πρέπει οι τιμές να μένουν σταθερές και αμετάβλητες οποιαδήποτε στιγμή επαναληφθεί η μελέτη (Creswell, 2011), πράγμα που σημαίνει πως τα υποκείμενα, εάν τους χορηγηθεί ξανά το ίδιο εργαλείο θα διατηρήσουν την αρχική τους τοποθέτηση. Για να διασφαλιστεί η αξιοπιστία της έρευνας η ερευνήτρια φρόντισε να δημιουργήσει ένα κλίμα εμπιστοσύνης με τους συμμετέχοντες προκειμένου να λάβει αληθείς και ακριβείς απαντήσεις ενώ η ίδια αναδιατύπωνε τις ερωτήσεις σε περίπτωση που ο συνεντευξιαζόμενος δυσκολευόταν να την κατανοήσει. Με αυτόν τον τρόπο διασφαλίστηκε ότι ο ίδιος κατανοεί την ερώτηση και επομένως εκφράζει την ακριβή του θέση και σε ενδεχόμενη μελλοντική επανάληψη της έρευνας θα διατηρήσει την αρχική

οτου θέση. Επίσης, η ερευνήτρια έθεσε ως προϋπόθεση για τη λήψη του δείγματος, οι συμμετέχοντες / ουσες να μιλούν ελληνικά σε ικανοποιητικό βαθμό εφόσον δε θα υπήρχε μεταφραστής κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Καθόλη τη διάρκεια της συνέντευξης η ερευνήτρια διατηρούσε ουδέτερη στάση σώματος ενώ δεν έκανε κανένα σχόλιο στις απαντήσεις που έδιναν τα άτομα προκειμένου να τηρηθεί η αμεροληψία και η αντικειμενικότητα (Creswell, 2011). Η ερευνήτρια κράτησε σημειώσεις σχετικές με τα εξωγλωσσικά στοιχεία, που παρατηρούσε στους συνεντευξιαζόμενους κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Ωστόσο, οι σημειώσεις σκόπιμα δεν κρατήθηκαν την ώρα της διεξαγωγής της συνέντευξης προκειμένου να μη βρεθούν οι συνεντευξιαζόμενοι σε κατάσταση άμυνας. Έτσι, επετεύχθηκαν όσο το δυνατόν αληθείς απαντήσεις και δεν αποκρύφτηκαν στοιχεία, που μπορεί να φανούν χρήσιμα για την εξαγωγή των συμπερασμάτων. Επίσης, το δείγμα της έρευνας έχει τα τυπικά χαρακτηριστικά της ομάδας – στόχου. Τέλος, σημειώνεται ότι όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι συμμετείχαν οικειοθελώς στην έρευνα.

Η εγκυρότητα (validity) της ποιοτικής έρευνας έγκειται στη σαφήνεια της διατύπωσης των πληροφοριών, στη συνάφειά τους με το υπό εξέταση πεδίο μελέτης και τη δυνατότητα που παρέχουν στον ερευνητή να καταλήξει σε ασφαλή συμπεράσματα (Creswell, 2011). Στην παρούσα έρευνα, προκειμένου να εξασφαλιστεί η εγκυρότητά της, το ερευνητικό εργαλείο δημιουργήθηκε έπειτα από τη μελέτη της βιβλιογραφίας και χρησιμοποιήθηκε αφού εγκρίθηκε από την επιβλέπουσα. Με τον τρόπο αυτό η ερευνήτρια ήθελε να διασφαλίσει ότι οι ερωτήσεις ανταποκρίνονται στα ερευνητικά ερωτήματα και τους στόχους της εργασίας, δεν υπάρχουν ασάφειες στη διατύπωση ενώ δεν υπάρχουν ερωτήσεις, που να προσβάλλουν ή να φέρνουν σε αμηχανία τους συνεντευξιαζόμενους. Εφαρμόστηκε μια πιλοτική συνέντευξη για να διαπιστωθεί στην πράξη ότι οι ερωτήσεις, που τέθηκαν έχουν άμεση συνάφεια με τα ερευνητικά ερωτήματα της εργασίας, γεγονός που εν τέλει επιβεβαιώθηκε κι έτσι η πιλοτική συνέντευξη συμπεριλήφθηκε στο δείγμα της έρευνας. Επίσης, η ανάλυση των δεδομένων και η εξαγωγή των συμπερασμάτων έγινε τόσο ακολουθώντας το πρωτόκολλο διεξαγωγής μιας ποιοτικής έρευνας όσο και την καθοδήγηση της επιβλέπουσας. Τέλος, για τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας τηρήθηκαν όλοι οι κανόνες δεοντολογίας της ποιοτικής έρευνας, οι οποίοι αναφέρονται αναλυτικά παραπάνω στο κεφάλαιο 3.2 *Μεθοδολογική Προσέγγιση*.

3.6 Ανάλυση Δεδομένων

Στη συγκεκριμένη έρευνα χρησιμοποιήθηκε για την εξαγωγή των αποτελεσμάτων η μέθοδος «ανάλυσης περιεχομένου». Αρχικά, με στόχο την αξιοπιστία της έρευνας όλες οι συνεντεύξεις μαγνητοφωνήθηκαν και στη συνέχεια απομαγνητοφωνήθηκαν αυτολεξεί ενώ συμπεριλήφθηκαν και σημεία στίξης, όπως τα αποσιωπητικά για να δείξουν τυχόν παύσεις των συνεντευξιαζόμενων. Επίσης, προστέθηκαν και κάποια εξωλεκτικά στοιχεία, που η ερευνήτρια έκρινε ότι θα είναι χρήσιμα για την εξαγωγή των συμπερασμάτων. Έπειτα, ακολουθώντας το πρωτόκολλο για τη μέθοδο της «ανάλυσης περιεχομένου» οι απαντήσεις των συνεντευξιαζόμενων χωρίστηκαν σε τμήματα ανάλογα με τις πληροφορίες που παρείχαν και έπειτα από πολλές αναγνώσεις και προσεγγίσεις, η ερευνήτρια κωδικοποίησε τις απαντήσεις. Έτσι δημιουργήθηκαν ευρύτεροι κωδικοί, οι οποίοι αφορούσαν στα χαρακτηριστικά των μεταναστών / προσφύγων, στα κίνητρα που τους ωθούν να συμμετάσχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία, στα εμπόδια που συναντούν και εν τέλει τους απομακρύνουν από αυτήν, στο κατάλληλο για τη συγκεκριμένη ομάδα προφίλ εκπαιδευτή ενηλίκων και τέλος στις εκπαιδευτικές τους ανάγκες.

Ωστόσο, με σκοπό την πληρέστερη και πολύπλευρη ανάλυση των δεδομένων κάθε κωδικός χωρίστηκε σε υποθέματα, τα οποία η ερευνήτρια διέκρινε τόσο με βάση τη βιβλιογραφία όσο και με βάση τις πληροφορίες, που αναδεικνύονταν από τις απαντήσεις των ερωτώμενων.

Έτσι, ο κωδικός που αφορά στα χαρακτηριστικά των προσφύγων / μεταναστών χωρίστηκε σε τέσσερα υποθέματα, τα οποία η ερευνήτρια έκρινε ότι επηρεάζουν τις εκπαιδευτικές τους ανάγκες. Τα υποθέματα αυτά είναι η ηλικία, το επάγγελμα, το μορφωτικό τους επίπεδο και οι ψυχοκοινωνικές τους ανάγκες.

Ο κωδικός, που αφορά στα κίνητρα διακρίθηκε σε θέματα που σχετίζονται με την ανάγκη των συνεντευξιαζόμενων για εύρεση εργασίας, την παρότρυνση από το φιλικό ή το οικογενειακό τους περιβάλλον, την επανασύνδεση με την εκπαιδευτική διαδικασία, τη συνέχιση των σπουδών και την αγάπη για τη μάθηση, την απόδραση από τη ρουτίνα της καθημερινότητας, το εύλεκτο ωράριο του προγράμματος και την κάλυψη συναισθηματικών αναγκών. Το θέμα «συναισθηματικές ανάγκες» διακρίθηκε σε τέσσερα υποθέματα. Αυτά είναι η ανάγκη για κοινωνικοποίηση και αποδοχή, και τέλος η ανάγκη για ενίσχυση της αυτοεικόνας.

Ο κωδικός, που αφορά στα εμπόδια διακρίθηκε επίσης σε τρία υποθέματα, σύμφωνα με την τυπολογία της P. K. Cross. Τα υποθέματα αυτά είναι τα Καταστασιακά εμπόδια, τα Θεσμικά εμπόδια και τα Προδιαθετικά εμπόδια .

Στη συνέχεια, αναφορικά με τον κωδικό, που αφορά στο προφίλ του εκπαιδευτή η ερευνήτρια δε προχώρησε στον διαχωρισμό του σε θέματα διότι τα αποτελέσματα, που προέκυψαν ήταν ανεξάρτητα μεταξύ τους.

Τέλος, ο κωδικός που αφορά στις εκπαιδευτικές ανάγκες, διακρίθηκε, όπως προτείνει και ο Βεργίδης, σε τρία υποθέματα, που αφορούν σε συνειδητές και ρητές εκπαιδευτικές ανάγκες, συνειδητές και μη ρητές ανάγκες και λανθάνουσες εκπαιδευτικές ανάγκες.

Η διαδικασία ανάλυσης δεδομένων είναι μια περίπλοκη αλλά και δημιουργική διαδικασία, που ακολουθεί συγκεκριμένα βήματα, απαιτεί όμως και την προσωπική ικανότητα της ερευνήτριας, αφού είναι απαραίτητος ο αναστοχασμός (Κεφαλά, 2017). Η παράθεση των αναλυτικών αποτελεσμάτων της έρευνας γίνεται στο κεφάλαιο, που ακολουθεί.

Κεφάλαιο 4 : Αποτελέσματα της Έρευνας

Το παρόν κεφάλαιο αναφέρεται αναλυτικά στους άξονες αλλά και τις κατηγορίες και υποκατηγορίες των απαντήσεων ενώ επιχειρείται η ανάλυσή τους. Για τη διατήρηση της ανωνυμίας των συνεντευξιαζομένων δεν αναφέρονται ονόματα αλλά χρησιμοποιείται ο συμβολισμός «Σ1, Σ2 κ.ο.κ». Να σημειωθεί πως για την εξασφάλιση της εγκυρότητας θα παρατίθενται ενδεικτικά αποσπάσματα από τις απαντήσεις των συνεντευξιαζόμενων.

4.1 Ως προς τα χαρακτηριστικά των ενήλικων μεταναστών / προσφύγων

Από την εφαρμογή της μεθόδου της «ανάλυσης του περιεχομένου» προέκυψαν χαρακτηριστικά τα οποία σχετίζονται με την ηλικία, το κοινωνικομορφωτικό επίπεδο, το επαγγελματικό προφίλ αλλά και τα συναισθήματα, που βιώνουν στη χώρα υποδοχής. Η ερευνήτρια επέλεξε να αναφερθεί στα δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων ώστε να σκιαγραφηθεί το προφίλ τους και το κοινωνικό τους πλαίσιο με σκοπό να συσχετιστούν τα χαρακτηριστικά αυτά με τις εκπαιδευτικές τους ανάγκες.

Αναλυτικότερα, το πρώτο χαρακτηριστικό αναφέρεται στην ηλικία. Σχεδόν το σύνολο των συμμετεχόντων / ουσών ήταν άνω των 40 ετών. Μόνο τρεις (3)

συνεντευξιαζόμενοι ήταν κάτω των 40 ετών. Ο Σ3 ήταν 25 ετών, η Σ7 30 ετών και ο Σ7 36 ετών.

Το δεύτερο χαρακτηριστικό αναφέρεται στο μορφωτικό τους επίπεδο. Η πλειονότητα των συνεντευξιαζόμενων είχε παρακολουθήσει τη βασική εκπαίδευση στη χώρα καταγωγής της ή είχε διακόψει τη σχολική φοίτηση. Αναφέρονται ενδεικτικά:

Σ1: « ... 10 χρόνια πήγα σχολείο και μετά 2 χρόνια κολιτζ. »

Σ2: « ... έχω τελειώσει Λύκειο. Δεν έχω σπουδάσει κάτι συγκεκριμένο. »

Σ3: « Πήγα 9 χρόνια σχολείο στη χώρα μου και μετά που ξεκίνησε ο πόλεμος δεν ήθελα να τελειώσω το σχολείο. »

Σ12: « Τελείωσα το σχολείο στο Ιράν. »

Ωστόσο τρεις (3) συνεντευξιαζόμενοι δήλωσαν ότι είχαν παρακολουθήσει πανεπιστημιακές σπουδές στη χώρα τους. Αναφέρονται ενδεικτικά:

Σ4: « ... Λογιστής. »

Σ5: « ... Δάσκαλος είμαι. Αρχαιολόγος. »

Σ7: « ... Κοινωνική λειτουργός. »

Το τρίτο χαρακτηριστικό αναφέρεται στο επάγγελμα, που κάνουν στην Ελλάδα. Η πλειονότητα των συνεντευξιαζόμενων ασχολείται με χειρωνακτικά επαγγέλματα, με οικιακές υπηρεσίες, φύλαξη παιδιών, απασχόληση σε super market ή λαϊκές αγορές. Αναφέρονται ενδεικτικά:

Σ4: « ... Δουλεύω σε λαχαναγορά »

Σ7: « ... κρατάω ένα παιδί »

Σ9: « ... Δουλεύω σε φούρνο »

Σ10: « ... Είμαι καθαρίστρια. »

Σ6: « ... φορτηγατζής. »

Δύο (2) από τους δώδεκα (12) συνεντευξιαζόμενους στην ερώτηση αν εργάζονται στην Ελλάδα απάντησαν αρνητικά. Παρατίθενται αναλυτικά:

Σ8: « ... όχι, αυτή τη στιγμή δεν εργάζομαι. »

Σ12: «... Όχι.»

Ωστόσο ένας συνεντευξιαζόμενος δήλωσε ότι εργάζεται στον Δήμο Αθηναίων ως συντονιστής σε συνεργασία με το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου. Παρατίθεται ενδεικτικά:

Σ9 : «είμαι ιδιωτικός υπάλληλος στο Δήμο Αθηναίων ως συντονιστής σε συνεργασία με το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου»

Αναφορικά με τα συναισθήματα, που βιώνουν οι πρόσφυγες / μετανάστες στη χώρα υποδοχής παρατηρήθηκε ότι το μισό μέρος του δείγματος, δηλαδή έξι (6) από τους δώδεκα (12) δήλωσε ότι δε νιώθει να γίνεται διάκριση και δε δυσκολεύεται να βρει δουλειά λόγω της καταγωγής του ενώ μάλιστα δήλωσε ότι έχει πολλούς φίλους Έλληνες. Αναφέρονται χαρακτηριστικά:

Σ4: «Δε με δυσκολεύει. Όποιος θέλει να δουλέψει, θα δουλέψει...»

Σ5: «...Όχι. Έχω δουλέψει αρκετές δουλειές. Δεν λέει κανείς «δε θέλω αυτόν επειδή δεν είναι Έλληνας».

Σ6: «Όχι. Εγώ όπου και να πάω δουλεύω...»

Σ8: «όχι, όχι. Καθόλου. Δε με έχει δυσκολέψει ποτέ.»

Αξίζει να σχολιαστούν οι απαντήσεις δύο (2) από τους συνεντευξιαζόμενους, οι οποίοι δήλωσαν ότι από τη στιγμή που έμαθαν τη γλώσσα δεν αντιμετώπισαν κανένα πρόβλημα στην εύρεση εργασίας. Παρατίθενται τα παρακάτω αποσπάσματα από τις απαντήσεις:

Σ1: «...Όταν ξέρεις γλώσσα, πας μιλάς με κόσμο, βρίσκεις και από 'κει ευκαιρίες.»

Σ9: «τώρα όχι. Τώρα ξέρω τη γλώσσα. Το πολύ αν με διώχνανε σε έναν μήνα θα είχα βρει άλλη δουλειά.»

Ωστόσο, οι υπόλοιποι έξι (6) συνεντευξιαζόμενοι δήλωσαν ότι είναι αποδέκτες ρατσιστικών και ξενοφοβικών συμπεριφορών και ότι είναι πιο δύσκολο γι' αυτούς να βρουν δουλειά λόγω της καταγωγής τους. Αναφέρονται αναλυτικά:

Σ2: «Δεν ξέρουν πώς συμπεριφέρεσαι, είσαι ξένος, ήταν λίγο δύσκολο μέχρι να σε καταλάβουν, τι άνθρωπος είσαι και πώς είσαι.»

Σ3: *«Αν στείλεις ένα βιογραφικό ας πούμε αρκεί ο άλλος να διαβάσει ξένο όνομα. Αν δει ότι είσαι ξένος, τελείωσε. Υπάρχουν δουλειές ας πούμε που λένε «ζητείται Έλληνας».*

Σ7: *«Όταν βλέπουν ένα επίθετο αλβανικό, ξένο, εντάζει είναι λίγο...»*

Σ10: *«Αλλά πιστεύω ότι αν δεν έχεις και ένα μέσο...Στην αρχή είχα αντιμετωπίσει και έναν ρατσισμό.»*

Σ12: *«ναι. Πρώτα απ' όλα δεν ξέρουμε τη γλώσσα και μετά κάποιιοι δε θέλουν ξένους στη δουλειά τους. Μόνο αν είναι να πληρώσουν λιγότερο.»*

Αξίζει να σχολιαστούν ιδιαίτερα δύο (2) από αυτές τις έξι (6) απαντήσεις, όπου ο Σ11 αναφέρει ότι νιώθει ότι κάνει δουλειές που οι ντόπιοι αποφεύγουν ενώ η Σ10 δηλώνει ότι υπήρχε προκατάληψη για το πρόσωπό της και την αντιμετώπισαν ως κλέφτη μόνο και μόνο επειδή καταγόταν από την Αλβανία. Παρατίθενται συγκεκριμένα:

Σ11: *«...δεν έχεις τελειώσει κάποια σχολή, κάτι, ώστε να βρεις μια δουλειά γραφείου ή κάτι με αξιοπρέπεια, οπότε η δυσκολία ήταν ότι θα έβρισκες δουλειές που δε θα έκαναν εύκολα οι ντόπιοι. Οπότε υπάρχει δυσκολία, ναι.»*

Σ10: *«Ούτε κλέφτες είμαστε...έχουμε έρθει να δουλέψουμε και μάλιστα η γυναίκα που δούλευα στην αρχή με είχε δοκιμάσει...Και της είπα ότι εμείς εδώ έχουμε έρθει να δουλέψουμε, όχι να κλέψουμε και μου είπε: «ήμασταν επηρεασμένοι από άλλους...»*

Όπως αναδείχθηκε από τις απαντήσεις, που έδωσαν οι ερωτώμενοι, η πλειονότητα των προσφύγων / μεταναστών έχει χαμηλό μορφωτικό επίπεδο ενώ ασχολείται με επαγγέλματα χαμηλού κοινωνικού κύρους. Αναφορικά με τα συναισθήματα, που βιώνουν στη χώρα υποδοχής παρατηρήθηκε ότι οι απόψεις ήταν μοιρασμένες καθώς οι μισοί δήλωσαν ότι δεν αντιμετωπίζουν ρατσισμό και δε δυσκολεύονται περισσότερο από τους γηγενείς να βρουν δουλειά ενώ οι άλλοι μισοί δήλωσαν ότι βιώνουν ξενοφοβικές συμπεριφορές.

4.2 Ως προς τα κίνητρα των προσφύγων / μεταναστών έτσι ώστε να συμμετάσχουν σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

Ο άξονας αυτός εξετάζει τα κίνητρα των ενήλικων μεταναστών / προσφύγων προκειμένου να ξεκινήσουν ή/και να συνεχίσουν ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

Επισημαίνεται ότι οι ερωτώμενοι συμμετέχουν σε εθελοντικό πρόγραμμα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας, επομένως αρκετές από τις απαντήσεις που δόθηκαν αναφέρονται στα κίνητρά τους να συμμετέχουν στο συγκεκριμένο πρόγραμμα. Ωστόσο, η ερευνήτρια προσπάθησε μέσα από συμπληρωματικές ερωτήσεις να αντλήσει περισσότερα στοιχεία για τη συμμετοχή τους εν γένει σε εκπαιδευτικά προγράμματα.

Τα κίνητρα των συνεντευξιαζόμενων για να συμμετέχουν σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα συνοψίζονται στην ανάγκη για εύρεση εργασίας, την παρότρυνση από το φιλικό ή το οικογενειακό τους περιβάλλον, την επανασύνδεση με την εκπαιδευτική διαδικασία, τη συνέχιση των σπουδών και την αγάπη για τη μάθηση, την απόδραση από τη ρουτίνα της καθημερινότητας, το ευέλικτο ωράριο του προγράμματος και την κάλυψη συναισθηματικών αναγκών. Συγκεκριμένα αναφέρθηκαν η ανάγκη για κοινωνικοποίηση και αποδοχή, η ανάγκη για κοινωνική ένωση και η ανάγκη για προσωπική ικανοποίηση και ενίσχυση της αυτοεικόνας.

Σχεδόν το σύνολο των ερωτώμενων δήλωσε ότι το βασικότερο κίνητρο για αυτούς ήταν η εύρεση εργασίας, οι συναλλαγές με δημόσιες δομές και η επικοινωνία με τους άλλους ενώ κάποιοι επιθυμούσαν να λάβουν την ελληνική υπηκοότητα. Αναφέρεται ενδεικτικά ένα απόσπασμα από κάθε κατηγορία:

Σ4: «...Εντάζει και για τη δουλειά...»

Σ8: «... Θα ήθελα να δουλέψω γι' αυτό και είμαι εδώ. Για να μάθω καλύτερα τη γλώσσα, να πάρω ένα χαρτί γλωσσομάθειας και να μπορώ να κάνω μια πιο καλή δουλειά.»

Σ9: «Για να μάθω να γράφω και να διαβάζω...Αν κάποιος σου πει κάτι και πάρει χαρτί και γράψε πρέπει να ξέρουμε»

Σ12: «Για να μάθω καλύτερα ελληνικά και να προσπαθήσω να πάρω την υπηκοότητα.»

Αξίζει να σχολιαστεί ιδιαίτερα η απάντηση μιας από τους συνεντευξιαζόμενους, η οποία απάντησε ότι αρχικό της κίνητρο ήταν η απόκτηση του πιστοποιητικού ελληνομάθειας με σκοπό την εύρεση εργασίας. Στη συνέχεια της γεννήθηκε το κίνητρο της προσωπικής ικανοποίησης, που απορρέει από την απόκτηση της γνώσης εν γένει και της αποδοχής και υποστήριξης, που βιώνει στον χώρο του σχολείου. Εν τέλει, όπως αναφέρει, το κίνητρο αυτό αποδείχθηκε πιο ισχυρό προκειμένου να συνεχίσει. Παρατίθεται το απόσπασμα:

Σ10: «στην αρχή ξεκίνησα γιατί μου είπανε ότι δε θα έχω χαρτί αν δεν έχω μια ελληνομάθεια. Σιγά σιγά όμως μου έγινε επιθυμία να μάθω περισσότερα και περισσότερα. Έτσι ξεκίνησε. Στην αρχή δεν είχα ασχοληθεί, γιατί... και τώρα εργάζομαι πολύ σκληρά. Αλλά τώρα μου αρέσει πάρα πολύ....»

Ένα ακόμη κίνητρο, που αναδείχθηκε είναι η παρότρυνση και η υποστήριξη από το φιλικό και το οικογενειακό περιβάλλον των προσφύγων / μεταναστών, που τους κινητοποιεί ώστε να παρακολουθήσουν εκπαιδευτικά προγράμματα. Συγκεκριμένα επτά (7) συνεντευξιαζόμενοι δήλωσαν ότι η οικογένειά τους και οι φίλοι τους τους παρότρυναν να ξεκινήσουν το συγκριμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα ενώ η στήριξη που τους παρέχουν, τόσο σε πρακτικό όσο και σε ψυχολογικό επίπεδο, τους βοηθά να συνεχίσουν. Τα παρακάτω αποσπάσματα είναι επιβεβαιωτικά:

Σ1: «...δηλαδή οικογένειά μου στήριξε. Σπουδαία οικογένεια δηλαδή.»

Σ2: «με στηρίζουν και είναι και πολύ περήφανοι για μένα και μου λένε μπράβο που το συνεχίζεις και προσπαθείς...Με βοηθά να συνεχίσω.»

Σ4: «...Μόνο η γυναίκα μου μού είπε: «πρέπει να πας και πρέπει να κάνεις».»

Σ7: «καλά κάνεις» μου λένε «και πας σχολείο». Με στηρίζουν... Με βοηθά να συνεχίσω»

Σ10: «...στην αρχή ήταν λίγο διστακτικοί αλλά μετά με στήριζαν επειδή είδαν ότι ήθελα να μάθω»

Σ11: «Ναι, με βοηθάει γιατί με ενθαρρύνουν. Όταν είσαι λίγο κουρασμένος και θέλεις να παρατήσεις κάτι και κάνεις κουβέντα, με βοηθάει... Πιο πολύ ερχόμουν γιατί έρχονταν οι φίλοι μου.»

Σ12: «ναι. Με βοηθάει να συνεχίσω.»

Η ανάγκη για κάλυψη συναισθηματικών αναγκών φαίνεται ότι είναι επίσης ένα από τα βασικότερα κίνητρα της ομάδας – στόχου μιας και αναφέρθηκε από πολλούς συνεντευξιαζόμενους. Συγκεκριμένα αναφέρθηκε από τέσσερις (4) συνεντευξιαζόμενους η ανάγκη για κοινωνικοποίηση και αποδοχή. Το γεγονός ότι στον χώρο του σχολείου οι πρόσφυγες / μετανάστες νιώθουν οικεία και απολαμβάνουν την υποστήριξη και την αποδοχή τόσο των δασκάλων όσο και των υπόλοιπων μαθητών, φαίνεται ότι είναι ένας λόγος που θέλουν να συνεχίσουν το πρόγραμμα. Τα παρακάτω αποσπάσματα είναι επιβεβαιωτικά:

Σ1: *«Όποιος έρχεται 3^η βδομάδα 4^η βδομάδα, έχει και φιλική σχέση, δεν αφήνει σχολείο. Τόσο καλά περνάμε»*

Σ8: *«...πάνω από όλα φίλους θα έχω κερδίσει.»*

Σ9: *«... Εδώ είναι όλοι πολύ καλοί και μας δέχονται»*

Σ10: *«... Μου αρέσει η γνώση, μου αρέσει ότι μαθαίνω καινούργιες ειδικότητες και όλη αυτή η αλληλεγγύη μου αρέσει πάρα πολύ. Στο σχολείο με βοηθάνε πάρα πολύ»*

Σ12: *«...Αλλά έχω κάνει και φίλους. Περνάμε ωραία εδώ»*

Από τη Σ10 αναφέρθηκε επίσης η ανάγκη για κοινωνική ένωση. Αναφέρεται συγκεκριμένα:

Σ10: *«...Πρέπει να ενταχθούμε, να μας μάθει ο κόσμος, να μας εκτιμάει κι εμείς να μάθουμε αυτούς. Όλο αυτό έρχεται σιγά σιγά, η εμπιστοσύνη και όλο αυτό.»*

Μέσα από τις απαντήσεις, που έδωσαν οι συνεντευξιαζόμενοι Σ5 και Σ11 αναδείχθηκε επίσης η ανάγκη για επανασύνδεση με την εκπαιδευτική διαδικασία και τη συνέχιση των σπουδών τους ώστε να εργαστούν πάνω σε αυτό το αντικείμενο στην Ελλάδα. Αναφέρονται χαρακτηριστικά:

Σ5: *«Γι' αυτό προχωράω στη γλώσσα. Για να μείνω και να δουλέψω ως δάσκαλος...θέλω να γίνω δάσκαλος στα αρχαία.»*

Σ11: *«είχα τη επιθυμία να έχω μια σχέση με το σχολείο... Αν είχα τη δυνατότητα και έφτανα σε ένα επίπεδο, θα ήθελα να γραφτώ σε κανένα πανεπιστήμιο δεύτερης ευκαιρίας. Θα ήθελα να κάνω σπουδές για προσωπική ικανοποίηση.»*

Από τους δώδεκα (12) συνεντευξιαζόμενους, που αποτελούσαν το δείγμα της παρούσας έρευνας, οι πέντε (5) δήλωσαν ότι παρακολουθούν το πρόγραμμα γλωσσομάθειας για λόγους προσωπικής ικανοποίησης και ενίσχυσης της αυτοεικόνας. Παρατίθενται αναλυτικά:

Σ2: *«Για μένα, για μένα... θα είμαι πιο καλύτερος από τώρα, θα είμαι σαν άνθρωπος, στη συμπεριφορά, στη γλώσσα...»*

Σ3: *« Για μένα.»*

Σ4: *«...και εγώ να βοηθήσω τον εαυτό μου.»*

Σ7: « Για μένα. Για να ξέρω. Αλλά εντάξει , θα τα χρειαστώ κάποια στιγμή.»

Σ8: «...περισσότερο για μένα το κάνω»

Ένα ακόμα κίνητρο, το οποίο αναδείχθηκε μέσα από τις απαντήσεις των Σ8 και Σ11 είναι η απόδραση από τη ρουτίνα της καθημερινότητας. Χαρακτηριστικά αναφέρθηκε ότι η περίοδος της πανδημίας του covid – 19 ήταν μια αφορμή για ενασχόληση με εκπαιδευτικά προγράμματα. Παρατίθενται τα αποσπάσματα:

Σ11: «Τώρα ξεκίνησα μετά τον covid....»

Σ8: «... εγώ είχα γραφτεί πριν πολλά χρόνια, δηλαδή πριν 6 χρόνια αλλά ήταν η μικρή μου πολύ μικρή οπότε δεν μπορούσα να το συνεχίσω, οπότε σταμάτησα λίγο και τώρα γράφτηκα όταν ξεκίνησε ο covid.»

Καταλήγοντας, ένα ακόμη κίνητρο, που αναδείχθηκε μέσα από τις απαντήσεις, που δόθηκαν από τους Σ1 και Σ6 είναι το ευέλικτο ωράριο του προγράμματος. Συγκεκριμένα ανέφεραν ότι μπορούσαν να παρακολουθήσουν το πρόγραμμα επειδή διεξαγόταν Κυριακή απόγευμα και ήταν απαλλαγμένοι από επαγγελματικές υποχρεώσεις. Παρατίθενται τα αποσπάσματα:

Σ1: «...Είναι και Κυριακή. Όποτε βρίσκω χρόνο, έρχομαι σχολείο...»

Σ6: «...Τώρα με αυτή τη δουλειά έχω χρόνο. Θα κάτσω λίγο με την οικογένειά μου και την Κυριακή που έχω ρεπό, θα με αφήσουν 2 ώρες να έρθω σχολείο.»

Όπως γίνεται αντιληπτό από τα παραπάνω, βασικότερο κίνητρο για τη συμμετοχή των μεταναστών / προσφύγων σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα αναδείχθηκε η ανάγκη για εύρεση εργασίας και η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου. Σε ψυχολογικό επίπεδο, βασικότερο κίνητρο αναδείχθηκε η ανάγκη για κοινωνικοποίηση και ενίσχυση της αυτοκεικόνας.

4.3 Ως προς τα εμπόδια, που συναντούν οι ενήλικες πρόσφυγες / μετανάστες για να ξεκινήσουν ή / και να συνεχίσουν ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

Το παρόν κεφάλαιο αναφέρεται στα εμπόδια, που συναντούν οι πρόσφυγες / μετανάστες προκειμένου να ξεκινήσουν ή / και να συνεχίσουν ένα εκπαιδευτικό

πρόγραμμα. Ακολουθείται η διάκριση των εμποδίων σύμφωνα με την τυπολογία της P. K. Cross.

Αναφορικά με τα καταστασιακά εμπόδια, η πλειονότητα των συμμετεχόντων αναφέρθηκε στην έλλειψη χρόνου λόγω οικογενειακών και επαγγελματικών υποχρέωσεων ενώ αναφέρθηκαν και οι δυσκολίες, που αντιμετωπίζουν με τον κρατικό μηχανισμό και τις άδειες παραμονής στη χώρα. Συνεχίζοντας στα θεσμικά εμπόδια, οι απαντήσεις ήταν ισομοιρασμένες. Ένας συνεντευξιαζόμενος ανέφερε ως εμπόδιο το γεγονός ότι τα προγράμματα δεν ανταποκρίνονται στην κουλτούρα του ενώ ένας άλλος ανέφερε ως εμπόδιο την ίδια την έλλειψη προγραμμάτων αλλά και την έλλειψη οργανωμένων δομών, που να παρέχουν πληροφορίες για τα προγράμματα, που υλοποιούνται. Τέλος, αναφορικά με τα προδιαθετικά εμπόδια, αυτά δεν αναφέρθηκαν με ακρίβεια. Ωστόσο μέσα από τις θέσεις των συνεντευξιαζόμενων ως βασικότερο εμπόδιο αναδείχθηκε το αίσθημα αποτυχίας, που διακατέχει τη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα. Πιο συγκεκριμένα αναφέρθηκαν εμπόδια σχετικά με την ηλικία, την αυτοματαιώση. Συμπληρωματικά αναφέρθηκαν εμπόδια σχετικά με την έλλειψη υποστηρικτικού δικτύου από το στενό περιβάλλον, την αποχή από την εκπαιδευτική διαδικασία αλλά και την έλλειψη του αισθήματος μονιμότητας στη χώρα.

Ξεκινώντας αναλυτικά με τα καταστασιακά εμπόδια, η πλειονότητα των συνεντευξιαζόμενων δήλωσε ότι απείχε από την εκπαιδευτική διαδικασία λόγω έλλειψης χρόνου. Συγκεκριμένα, επτά (7) συνεντευξιαζόμενοι δήλωσαν ότι δουλεύουν πολλές ώρες και δεν έχουν χρόνο να παρακολουθήσουν κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή να ασχοληθούν στο σπίτι με εργασίες του προγράμματος ενώ δύο (2) συνεντευξιαζόμενες δήλωσαν ότι η δημιουργία της οικογένειας και η φροντίδα των παιδιών και του σπιτιού δεν τους επέτρεπε να συμμετάσχουν σε κάποιο πρόγραμμα. Παρατίθενται συγκεκριμένα:

Σ1: «...Όποτε βρίσκω χρόνο, έρχομαι σχολείο.»

Σ4: «...Δεν είχα χρόνο...»

Σ5: «...δεν είχα χρόνο. Δούλευα πολύ. Και Σαββατοκύριακα.»

Σ6: «Παλιά δεν είχα χρόνο. Δούλευα πολύ...»

Σ8: «...Γιατί δεν έχω τον χρόνο δηλαδή να παρακολουθήσω κάτι άλλο. Θα ήθελα βέβαια αλλά λόγω της μικρής δεν προλαβαίνω ...»

Σ9: «...Δεν είχα χρόνο...»

Σ10: «...Μια με τα παιδιά μικρά...»

Σ11: «...λόγω της δουλειάς δεν προλάβαινα...»

Σ12: «...δεν έχω χρόνο για τόσο διάβασμα.»

Συνεχίζοντας, μέσα από τις απαντήσεις, που δόθηκαν από επτά (7) από τους δώδεκα (12) αναδείχθηκε ότι ένα ακόμα καταστασιακό εμπόδιο είναι τα πρακτικά προβλήματα, που τα άτομα αντιμετωπίζουν στην καθημερινότητά τους. Συγκεκριμένα, οι περισσότεροι από αυτούς ανέφεραν τα προβλήματα, που αντιμετωπίζουν με τον κρατικό μηχανισμό και το δημόσιο σύστημα υγείας ενώ ανέφεραν και τη δυσκολία, που έχουν να φέρουν την οικογένειά τους στη χώρα παρότι η παραμόνη τους στη χώρα είναι πολυετής και νόμιμη. Αναφέρονται επιβεβαιωτικά:

Σ1: «...για λόγο χαρτιά που έχω, δηλαδή όταν πάω ανανέωση δυσκολεύομαι ίδια όπως ήταν πρώτη μέρα. Είμαι και νόμιμος, δουλεύω και νόμιμα και πάλι όταν λήξουνε χαρτιά ίδια είναι...»

Σ2: «...Τα χαρτιά. Προσπαθούμε και θα δείξει.»

Σ3: «...Λίγο με τα χαρτιά.»

Σ7: «...ότι δεν έχω κάρτα, δεν έχω ΑΜΚΑ κι αυτά. Δεν μπορώ να πάω σε δημόσιο νοσοκομείο. Τα πληρώνω όλα... αν φτιάξω τα χαρτιά μου θέλω κάτι να κάνω »

Σ9: «Τα χαρτιά.»

Σ10: «...Αν δεν είχες χαρτιά δεν μπορούσες να βρεις και δουλειά νόμιμη. Οπότε αυτό ήταν πάρα πολύ δύσκολο...»

Σ11: «...κυρίως στο σύστημα αντιμετωπίζω προβλήματα με τα χαρτιά.»

Περνώντας στα θεσμικά εμπόδια μέσα από τις απαντήσεις, που δόθηκαν από τους Σ2 και Σ11 αναφέρθηκαν εμπόδια, που προκύπτουν από τον ίδιο τον χαρακτήρα των προγραμμάτων, από την έλλειψη δομών, που να παρέχουν πληροφορίες σχετικά με την εύρεση προγραμμάτων αλλά και την ίδια την έλλειψη προγραμμάτων. Συγκεκριμένα ο Σ2 αναφέρει ότι με την εισαγωγή του στο πρόγραμμα ελληνομάθειας που παρακολουθεί, μια δυσκολία ήταν η ενσωμάτωσή του στην ελληνική κουλτούρα ενώ εν τέλει ο ίδιος προσαρμόστηκε στην κουλτούρα του προγράμματος προκειμένου

να το συνεχίσει. Ο Σ11 από την άλλη δήλωσε ότι με τον ερχομό του στη χώρα δε βρήκε κάποια οργανωμένη δομή ώστε να ενημερωθεί για τα παρεχόμενα προγράμματα και τα δικαιώματά του στην εκπαίδευση ενώ σε άλλο σημείο της συνέντευξής του δηλώνει ότι θα ήθελε να εκπαιδευτεί ως μεταφραστής αλλά δεν υπάρχει τέτοιο πρόγραμμα στον τόπο διαμονής του. Αναφέρονται με τη σειρά που αναφέρθηκαν τα συγκεκριμένα αποσπάσματα:

Σ2: *«Στην αρχή ήτανε λίγο δύσκολα, η κουλτούρα ήτανε διαφορετική και γι' αυτόν τον λόγο ήταν λίγο δύσκολο αλλά μετά έβαλα τον εαυτό μου σύμφωνα με την κουλτούρα που έχει εδώ.»*

Σ11: *«...ήμουν 16 χρονών και είχε έλλειψη πληροφοριών σε όλα τα επίπεδα... Δεν ήξερα καν τα δικαιώματά μου, δεν ήξερα σαν ανήλικος τι δικαιώματα έχω και αν μπορώ να συνεχίσω κάπου τις σπουδές μου. Για να συνεχίσω τις σπουδές μου έπρεπε να ξέρω από πού πρέπει να ξεκινήσω...»*

Σ11: *«Νομίζω ότι στην Αθήνα, δεν υπάρχει κάποιο τέτοιο πρόγραμμα... Λίγο δύσκολο γιατί θεωρώ ότι είναι μακριά.»*

Καταλήγοντας στα προδιαθετικά εμπόδια, αυτά είναι βαθύτερα. Η πλειονότητα των συνεντευξιαζόμενων δεν αναφέρθηκε ρητά στα προδιαθετικά της εμπόδια. Ωστόσο μέσα από τις απαντήσεις των Σ1, Σ4, Σ6 και Σ7 αναδείχθηκε ως σημαντικότερο το εμπόδιο, που σχετίζεται με το αίσθημα της αποτυχίας, που διακατείχε τους συνεντευξιαζόμενους. Οι συνεντευξιαζόμενοι προέβλεπαν την αποτυχία και οδηγούνταν στην αυτοματαίωση. Συγκεκριμένα οι Σ1 και Σ6 αναφέρθηκαν στην ηλικία τους και δήλωσαν ότι είναι αρκετά μεγάλοι πια για να εισαχθούν εκ νέου στην εκπαιδευτική διαδικασία. Αναφέρονται χαρακτηριστικά:

Σ1: *«Όχι, τώρα δεν είμαι και μικρός, εντάξει...»*

Σ6: *«Στα 36 δεν είναι εύκολο να μάθεις να γράφεις...»*

ενώ οι Σ4 και Σ7 δήλωσαν πως παρόλο που είχαν πανεπιστημιακές σπουδές στη χώρα τους δεν προσπάθησαν να ψάξουν στην Ελλάδα να εξασκήσουν το επάγγελμά τους διότι θεωρούν ότι δε θα έβρισκαν ανταπόκριση. Αναφέρονται συγκεκριμένα:

Σ4: *«Όχι, δεν το έψαξα...Γιατί δε θα πιστεύει εμένα κανένας. Ότι έχω πάει Πανεπιστήμιο και δουλεύω εργάτης.»*

Σ7: *«Γιατί μου έχουν πει κι άλλοι που είναι Έλληνες και δεν μπορούν να δουλέψουν πάνω σε αυτό...»*

Έπειτα, από τη συνέντευξη του Σ1 αναδείχθηκε ότι η μακροχρόνια αποχή από την εκπαιδευτική διαδικασία δημιουργεί έναν δισταγμό προκειμένου να συμμετάσχει σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Αναφέρεται συγκεκριμένα:

Σ1: *«Στην αρχή, εντάξει... Τόσα χρόνια αφήσαμε σχολείο, μετά ήρθαμε και συνηθίσαμε ξανά.»*

Από τη συνέντευξη του Σ11 αναδείχθηκε ένα ακόμα εμπόδιο, που σχετίζεται με την έλλειψη του αισθήματος της μονιμότητας στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα ο ερωτώμενος δήλωσε ότι δεν παρακολουθούσε εκπαιδευτικά προγράμματα διότι όταν έχασε τη δουλειά του αποφάσισε να εγκαταλείψει την Ελλάδα για να βρει αλλού μια καλύτερη ζωή. Αναφέρεται συγκεκριμένα:

Σ11: *«Το 2015 με το capital control έχασα τη δουλειά μου και αποφάσισα να πάω στη Γερμανία...»*

Τέλος, μέσα από τη συνέντευξη του Σ4 αναδείχθηκε ότι η έλλειψη υποστηρικτικού δικτύου λειτουργεί ανασταλτικά ως προς τη συμμετοχή των προσφύγων / μεταναστών στην εκπαιδευτική διαδικασία. Αναφέρεται επιβεβαιωτικά:

Σ4: *«...ήρθα μόνος μου δεν είχα κανέναν να με βοηθήσει.»*

Ανακεφαλαιώνοντας, όπως όλοι οι ενήλικες εκπαιδευόμενοι έτσι και οι πρόσφυγες / μετανάστες πρέπει να ξεπεράσουν πλήθος εμποδίων προκειμένου να συμμετάσχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία ενώ η υπερνίκηση αυτών είναι μια δύσκολη και επίπονη διαδικασία και απαιτεί τον μετασχηματισμό των ενήλικων εκπαιδευόμενων. Ως σημαντικότερα εμπόδια για την υπό εξέταση ομάδα αναδείχθηκαν η έλλειψη χρόνου, τα πρακτικά προβλήματα της καθημερινότητας, ο χαρακτήρας των προγραμμάτων, η έλλειψη προγραμμάτων και η χαμηλή αυτοπεποίθηση που διακατέχει την ομάδα στόχο. Όλα αυτά τα εμπόδια πρέπει να τα λάβει υπόψιν του ο εκπαιδευτής, που θα αναλάβει να ασχοληθεί με τη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα.

4.4 Ως προς το προφίλ του κατάλληλου, για τη συγκεκριμένα ομάδα – στόχο, εκπαιδευτή ενηλίκων.

Το παρόν κεφάλαιο επιχειρεί να αναδείξει ποιο είναι το καταλληλότερο προφίλ, που πρέπει να έχει ένας εκπαιδευτής ενηλίκων, ο οποίος θα αναλάβει να διδάξει ανθρώπους μεταναστευτικής βιογραφίας, όπως αυτό διαφαίνεται μέσα από τις απαντήσεις που έδωσαν οι ερωτώμενοι. Ως σημαντικά χαρακτηριστικά για τον εκπαιδευτή αναφέρθηκαν ο εμψυχωτικός του ρόλος, η προώθηση κοινωνικών δεσμών και η υποστήριξη εκτός της σχολικής τάξης. Να σημειωθεί ότι οι περισσότεροι συνεντευξιαζόμενοι δεν είχαν την ευχέρεια να εκφραστούν λεπτομερώς στα ελληνικά για το συγκεκριμένο θέμα, γι' αυτό η ερευνήτρια προσπάθησε να αντλήσει πληροφορίες μέσα από συμπληρωματικές ερωτήσεις.

Ως σημαντικότερο χαρακτηριστικό, που πρέπει να διαθέτει ο εκπαιδευτής ενηλίκων για τη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα, σύμφωνα με τους εκπαιδευόμενους, είναι αυτό του εμψυχωτή – φίλου. Η πλειονότητα των ερωτώμενων, συγκεκριμένα εννέα (9) συμμετέχοντες, δήλωσε ότι το σημαντικότερο γι' αυτούς είναι ότι ο εκπαιδευτής τους δε λειτουργεί μόνο ως δάσκαλος αλλά και ως εμψυχωτής, ενώ αναφέρθηκαν στη φιλική σχέση που έχουν αναπτύξει μαζί του. Αναφέρονται χαρακτηριστικά:

Σ1: *«Ήτανε και πολύ καλοί άνθρωποι, δάσκαλος..., έχει και φιλική σχέση, δεν αφήνει σχολείο...»*

Σ2: *«...Έχουμε και φιλική σχέση θα έλεγα. Δεν κρατάει κάποια απόσταση. Εντάξει σε έναν βαθμό μόνο αλλά και πάλι σε θεωρεί και φίλο του...»*

Σ5: *«Και φιλική και είναι και δάσκαλος...»*

Σ6: *«Είναι και φιλική...»*

Σ7: *«Έχουμε και φιλική σχέση...»*

Σ8: *«Περισσότερο είναι φιλική... Και ο τρόπος που κάνει το μάθημα και η σχέση που έχουμε. Δεν είναι όπως κάνει το μάθημα ένας δάσκαλος. Δηλαδή να παραδώσει μόνο το μάθημά του και να φύγει, δηλαδή μάς κάνει να καταλαβαίνουμε αυτά που λέει.»*

Σ10: *«είναι φιλική και βοηθάει πολύ σε όλα...»*

Σ11: «...Ας πούμε όταν υπάρχει κάποιο θέμα που πρέπει να συζητήσουμε, δεν είναι ποτέ *by the book*. Πάντα αφιερώνει χρόνο και η προσέγγισή της είναι πάντα ιδανική. Προσωπικά θεωρώ ότι όταν υπάρχει ένα φιλικό περιβάλλον μαθαίνεις περισσότερο.»

Σ12: «Δεν τον βλέπω τόσο σαν δάσκαλο όσο σαν δικό μου άνθρωπο.»

Αξίζει να σχολιαστεί ιδιαίτερα ότι τέσσερις (4) από τους εννέα συνεντευξιαζόμενους, που δηλώσαν ότι έχουν φιλική σχέση με τον εκπαιδευτή τους, πρόσθεσαν ότι διατηρούν επάφες και εκτός σχολείου μαζί του καθώς εκείνος τους υποστηρίζει και τους βοηθά στις ασκήσεις. Συγκεκριμένα, τόνισαν ότι το γεγονός ότι ο εκπαιδευτής τους είναι τόσο υποστηρικτικός τους κάνει να νιώθουν πολύ ευχάριστα και τους κινητοποιεί να συνεχίσουν το σχολείο. Αναφέρονται συγκεκριμένα:

Σ1: «...μέχρι και τηλέφωνα παίρνουμε όποτε δυσκολεύομαι στο σπίτι και λέω «δάσκαλε, κόλλησα εκεί, πες μου» και λύνουνε.»

Σ6: «...μιλάμε και στο *viber*.»

Σ7: «...Όχι μόνο εδώ στο σχολείο αλλά και έξω, αν έχουμε κάποιο πρόβλημα, κάτι, μας δίνουν το κινητό τους και μας λένε «αν θέλετε κάτι, πάρτε μας τηλέφωνο».

Σ12: «...Ό,τι χρειαστούμε τον παίρνουμε και τηλέφωνο.»

Επιπλέον, από τις απαντήσεις, που έδωσαν οι Σ1, Σ11 και Σ12 αναδείχθηκε ότι ένα ακόμα σημαντικό χαρακτηριστικό, που πρέπει να διαθέτει ο εκπαιδευτής ενηλίκων είναι να προωθεί τη σύναψη κοινωνικών δεσμών μέσα στην τάξη. Συγκεκριμένα, οι τρεις συνεντευξιαζόμενοι δήλωσαν ότι είναι θετικό γι' αυτούς το γεγονός ότι ο εκπαιδευτής τους να παροτρύνει να δουλεύουν σε ομάδες κι έτσι να κοινωνικοποιούνται και να γνωρίζονται καλύτερα μεταξύ τους. Τα παρακάτω αποσπάσματα είναι επιβεβαιωτικά:

Σ1: «...και ομαδικά και άλλο τρόπο. Δηλαδή ένα τρόπο είναι πολύ καλό και σωστό, δηλαδή μαθαίνει κάθε ένας μαθητής...»

Σ11: «...Κάνουμε και ομαδική δουλειά και ατομική.»

Σ12: «Εμένα με βοηθάει πολύ ο τρόπος του. Κάνουμε και ομάδες και γνωριζόμαστε καλύτερα και με τους άλλους και κάνουμε παρέα. Έχω πολλούς φίλους από το σχολείο...»

Όπως γίνεται διακριτό από τα παραπάνω, ο ρόλος του εκπαιδευτή μέσα στην τάξη αλλά και η προσωπικότητά του είναι πολύ σημαντικά χαρακτηριστικά προκειμένου να εμπνεύσει τους εκπαιδευόμενους του να ξεκινήσουν ή και να συνεχίσουν ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Το γεγονός αυτό καθίσταται ακόμη πιο σημαντικό όταν πρόκειται για ανθρώπους με τραυματισμένο ψυχισμό, όπου η αποδοχή και το αίσθημα του ανήκειν είναι πολύ σημαντικά μιας και οι ίδιοι έχουν εγκαταλείψει, πολλές φορές ακούσια, την πατρίδα τους. Πέρα όμως από το προφίλ του εκπαιδευτή, σημαντικό ρόλο για τη συμμετοχή των προσφύγων / μεταναστών σε εκπαιδευτικά προγράμματα είναι το κατά πόσο τα προγράμματα, που σχεδιάζονται ανταποκρίνονται στις εκπαιδευτικές τους ανάγκες.

4.5 Ως προς τις εκπαιδευτικές ανάγκες των ενήλικων μεταναστών / προσφύγων ώστε να ενταχθούν στην αγορά εργασίας.

Το παρόν κεφάλαιο επιχειρεί να αναδείξει τις εκπαιδευτικές ανάγκες των μεταναστών / προσφύγων, όπως αυτές αναδεικνύονται μέσα από τις απαντήσεις τους. Όπως έχει ήδη αναφερθεί στο σχετικό κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους, οι εκπαιδευτικές ανάγκες μπορούν να διακριθούν, ανάλογα με τη συνειδητοποίηση από τα άτομα των εκπαιδευτικών τους ελλειμμάτων, σε συνειδητές και ρητές, σε συνειδητές και μη ρητές και σε λανθάνουσες. Από τις απαντήσεις των συνεντευξιζόμενων, ως συνειδητές εκπαιδευτικές ανάγκες αναδείχθηκαν κυρίως η ανάγκη για συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα, που σχετίζονται με την εκμάθηση ελληνικών, αγγλικών και υπολογιστών και γενικότερα προγράμματα, που σχετίζονται με την εύρεση εργασίας. Συμπληρωματικά, αναδείχθηκαν ανάγκες σχετικές με την ύπαρξη προγραμμάτων με ευέλικτο ωράριο, προγραμμάτων, που να ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα της ομάδας – στόχου αλλά και προγραμμάτων με δομημένο περιεχόμενο. Τέλος, αναφέρθηκε η ανάγκη για δωρεάν εκπαιδευτικά προγράμματα. Ως συνειδητές αλλά μη ρητές εκπαιδευτικές ανάγκες αναδείχθηκαν κυρίως η ανάγκη για αποδοχή και κοινωνικοποίηση ενώ κάποιοι συμμετέχοντες δήλωσαν ότι θα ήθελαν να παρακολουθήσουν εκπαιδευτικά προγράμματα στο μέλλον χωρίς όμως να μπορούν να διατυπώσουν με ακρίβεια ποια είναι αυτά. Αναφορικά με τις λανθάνουσες εκπαιδευτικές ανάγκες ως κυριότερη αναδείχθηκε η ανάγκη για κινητοποίηση προκειμένου να συμμετάσχουν οι πρόσφυγες / μετανάστες σε εκπαιδευτικά

προγράμματα. Έπειτα, αναδείχθηκε η ανάγκη για συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα, όπου λαμβάνουν ηθική υποστήριξη ενώ, τέλος, αναδύθηκε η ανάγκη για δημιουργία περισσότερων προγραμμάτων έτσι ώστε οι πρόσφυγες / μετανάστες να μπορούν να τα παρακολουθήσουν κοντά στον τόπο διαμονής τους.

Ξεκινώντας με τις συνειδητές και ρητές εκπαιδευτικές ανάγκες, το σύνολο των συμμετεχόντων δήλωσε ότι βασικότερη επιδίωξή του ήταν να μάθει την ομιλούμενη γλώσσα της χώρα υποδοχής προκειμένου να βρει εργασία, να διαχειριστεί προβλήματα της καθημερινότητας, να λάβει την ελληνική υπηκοότητα αλλά και να επικοινωνήσει με τους άλλους. Αναφέρονται χαρακτηριστικά τα αποσπάσματα:

Σ1: *«Ηθελα να μάθω Ελληνικά γιατί μένουμε χρόνια και πρέπει να μιλάμε με έναν σωστό τρόπο, να καταλαβαίνουμε, πρέπει αν βγάλουμε διπλώματα, πρέπει να οδηγάμε, πρέπει να διαβάζουμε και πρέπει να ξεκινάω σχολείο...»*

Σ2: *«...να μην έχω κάποιο πρόβλημα αν θέλω να πάω κάπου, να μιλήσω σε κάποιον, σε έναν γιατρό.»*

Σ3: *«Στην αρχή με τη γλώσσα. Δεν μπορούσα να επικοινωνήσω με τους ανθρώπους.»*

Σ4: *«Εντάξει και για τη δουλειά αλλά και στον δρόμο, να χρειάζομαι ένα χαρτί, κάτι.»*

Σ5: *«Για να μάθω τη γλώσσα καλά. Και να διαβάζω και να γράφω.»*

Σ6: *«...μπορεί να ζητήσω υπηκοότητα. Μπορεί να χρειαστεί να κάνω δική μου δουλειά.»*

Σ7: *«...αφού έχω αποφασίσει να μείνω στην Ελλάδα, πρέπει να ξέρω να μιλάω τη γλώσσα.»*

Σ8: *«Θα ήθελα να δουλέψω γι' αυτό και είμαι εδώ...»*

Σ9: *«Πιο καλά τη γλώσσα»*

Σ10: *«...ξεκίνησα γιατί μου είπαν ότι δε θα έχω χαρτί αν δεν έχω μια ελληνομάθεια...»*

Σ11: *«...κυρίως στο σύστημα αντιμετωπίζω προβλήματα με τα χαρτιά. Σε όλα τα επίπεδα...»*

Σ12: *«Για να μάθω καλύτερα ελληνικά και να προσπαθήσω να πάρω την υπηκοότητα»*

Έπειτα από την ανάγκη για εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, αναδείχθηκε η ανάγκη για εκμάθηση υπολογιστών. Συγκεκριμένα το 1/3 των συνεντευξιαζόμενων

δήλωσαν ότι θα ήθελαν να μάθουν να χειρίζονται τους υπολογιστές τόσο για προσωπική ικανοποίηση όσο και για να διευκολυνθούν στην εύρεση εργασίας. Τα παρακάτω αποσπάσματα είναι επιβεβαιωτικά:

Σ1: «Για να μάθουμε computer... αυτά είναι σύγχρονα, πρέπει να μαθαίνεις. Ξεκινήσανε online μεταφορές...»

Σ3: «Υπολογιστές... Γιατί μου αρέσει η τεχνολογία και βρίσκεις πιο εύκολα δουλειά αν ξέρεις.»

Σ4: «Ε, θέλω να μάθω πως να κάνω πρόγραμμα... Γιατί μου αρέσει και πρέπει να ξέρεις...»

Σ8: «Ε, κάτι με τους υπολογιστές... Άμα τύχει και για δουλειά αλλά περισσότερο για μένα το κάνω...»

Επίσης, το 1/3 των συνεντευξιζόμενων, συγκεκριμένα οι Σ3, Σ6, Σ7 και Σ10 δήλωσαν ότι παρακολουθούν ήδη και μαθήματα αγγλικών για πρακτικούς και προσωπικούς λόγους. Παρατίθενται χαρακτηριστικά:

Σ3: «...Μόνο την ελληνική γλώσσα και αγγλικά και είμαι οκ. Προς το παρόν.»

Σ6: «Θέλω να μάθω τα αγγλικά...»

Σ7: «...κάνω τώρα και αγγλικά... Για μένα... Αλλά εντάξει, θα τα χρειαστώ κάποια στιγμή.»

Σ10: «μαθαίνω και αγγλικά... Ο γιος μου έχει παντρευτεί μια Πολωνή και έχει κι ένα παιδί οπότε θέλω να μιλάω.»

Επίσης, από τις απαντήσεις, που έδωσε το 1/2 των συνεντευξιζόμενων αναδείχθηκε η ανάγκη για προγράμματα, που να άπτονται του προσωπικού ενδιαφέροντος των εκπαιδευομένων. Συγκεκριμένα, δήλωσαν ότι αν βρουν κάποιο πρόγραμμα, που να τους ενδιαφέρει θα ήθελαν να το παρακολουθήσουν στο μέλλον. Παρατίθενται τα συγκεκριμένα αποσπάσματα:

Σ1: «...και άμα βρω κάτι που να μου αρέσει συμμετέχω.»

Σ5: «Πολλά θέλω να μάθω αλλά πιο πολύ θέλω να μάθω να δουλεύω σε ένα αεροπλάνο...»

Σ6: «Γενικά, ό,τι θα μπορούσαν να μου μάθουνε, θα το μάθω...»

Σ10: «...Μου αρέσει η γνώση, μου αρέσει ότι μαθαίνω καινούργιες ειδικότητες...»

Σ11: «...αν υπάρξει κάποιο πρόγραμμα, θα πάω.»

Σ12: «...αργότερα θα ήθελα να πάω σε μια σχολή αισθητικής...»

Από τις απαντήσεις, που έδωσε το 1/ 3 των συμμετεχόντων, συγκεκριμένα οι Σ1, Σ6, Σ11, Σ12, προέκυψε ότι οι εκπαιδευόμενοι έχουν ανάγκη από εκπαιδευτικά προγράμματα, που χαρακτηρίζονται από ευέλικτο ωράριο και προσαρμόζονται στις ανάγκες των ενηλίκων. Παρατίθενται τα αποσπάσματα:

Σ1: «Είναι και Κυριακή.»

Σ6: «...και την Κυριακή που έχω ρεπό, θα με αφήσουν 2 ώρες να έρθω σχολείο»

Σ11: «...εδώ είναι Κυριακή οπότε μπορώ να έρθω.»

Σ12: «Εξάλλου είναι Κυριακή και δε λείπω πολύ από το σπίτι...»

Επιπρόσθετα, οι Σ4 και Σ11 μίλησαν για την ανάγκη τους να έχουν ένα δομημένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Συγκεκριμένα, δήλωσαν ότι θα ήθελαν να έχουν βιβλία ώστε να καταστεί ευκολότερο γι' αυτούς να μάθουν την ελληνική γλώσσα. Παρατίθενται επιβεβαιωτικά:

Σ4: «...Καλύτερα να είχαμε κανένα βιβλίο. Δεν έχουμε βιβλία. Μόνο κάτι χαρτιά μας έχουν δώσει...»

Σ11: «...Καλό θα ήταν να είχαμε βιβλία για να μπορώ να τα βλέπω όλα μαζί. Αλλο είναι να μάθεις μια γλώσσα από τον δρόμο»

Μια τελευταία συνειδητή και ρητή εκπαιδευτική ανάγκη, που προέκυψε από τα λεγόμενα του Σ11, είναι αυτή της ύπαρξης δωρεάν εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Παρατίθεται χαρακτηριστικά:

Σ11: «...Θεωρώ ότι δεν υπάρχει κρατικός εύκολος τρόπος για να μάθεις τη γλώσσα όταν είσαι μετανάστης – πρόσφυγας...θα πρέπει να είναι κρατικό, όχι να το πληρώνω...»

Περνώντας στις συνειδητές και μη ρητές εκπαιδευτικές ανάγκες, από την πλειονότητα των συμμετεχόντων αναδείχθηκε ότι οι πρόσφυγες / μετανάστες έχουν ανάγκη να συμμετέχουν σε προγράμματα, όπου προωθείται η κοινωνικοποίησή τους και νιώθουν την αποδοχή από την εκπαιδευτική κοινότητα. Συγκεκριμένα, οι συνεντευξιαζόμενοι δήλωσαν ότι είναι θετικό γι' αυτούς το γεγονός ότι μέσω του

προγράμματος γνωρίζονται με νέα άτομα, κερδίζουν φίλους και κατ' επέκταση δημιουργούν κοινωνικούς δεσμούς. Παρατίθενται τα επιβεβαιωτικά αποσπάσματα:

Σ1: «...έχει και φιλική σχέση, δεν αφήνει σχολείο.»

Σ2: «...Έχουμε και φιλική σχέση θα έλεγα. Δεν κρατάει κάποια απόσταση.»

Σ5: «Είναι πολύ καλός άνθρωπος. Εμείς με τους Έλληνες δεν έχουμε μεγάλη διαφορά. Είναι κοντά. Σαν ξαδέρφια.»

Σ6: «Είναι και φιλική...»

Σ7: «Έχουμε και φιλική σχέση...Ήταν ένα συν για να έρθω σχολείο»

Σ8: «Μ' αρέσει το πώς εξηγούν οι δάσκαλοί μας, οι άνθρωποι εδώ μέσα, όλοι είναι πάρα πολύ καλοί...πάνω από όλα φίλους θα έχω κερδίσει.»»

Σ9: «Εδώ είναι όλοι πολύ καλοί και μας δέχονται»

Σ10: «...οι παρέες που κάνουμε. Είναι εμπειρίες ζωής. Οπότε για μένα είναι κέρδος.»

Σ11: «...Πιο πολύ ερχόμουν γιατί έρχονταν οι φίλοι μου.»

Σ12: «Κάνουμε και ομάδες και γνωριζόμαστε καλύτερα και με τους άλλους και κάνουμε παρέα. έχω, ναι... Και από το σχολείο πολλούς»

Συνεχίζοντας στις συνειδητές αλλά μη ρητές ανάγκες, αναδείχθηκε ότι από το σύνολο του δείγματος, οι οχτώ συνεντευξιαζόμενοι είχαν συνειδητές και ρητές εκπαιδευτικές ανάγκες, δηλώνοντας ότι στο μέλλον θέλουν να παρακολουθήσουν κάποιο συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Ωστόσο, το 1/4 του συνόλου δήλωσε ότι θα ήθελε μεν στο μέλλον να παρακολουθήσει κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα αλλά δεν είναι σε θέση να το προσδιορίσει με ακρίβεια. Αναφέρονται χαρακτηριστικά:

Σ2: «Εντάξει, τώρα αυτήν τη στιγμή δε μου έρχεται κάτι. Μπορεί αύριο μεθαύριο να θέλω να κάνω κάτι.»

Σ7: «δεν ξέρω ακόμα, θα το ψάξω τότε»

Σ11: «Ναι, αν υπάρξει κάποιο πρόγραμμα, θα πάω...»

Αναφορικά με τις λανθάνουσες εκπαιδευτικές ανάγκες, η διαδικασία για τον εντοπισμό τους είναι περισσότερο πολύπλοκη. Λόγω της φύσης τους δεν μπορούμε να καταλήξουμε σε ασφαλή συμπεράσματα καθώς στην έρευνα δε χρησιμοποιήθηκαν

ψυχομετρικά εργαλεία. Επομένως όσα θα αναφερθούν παρακάτω αποτελούν παρατηρήσεις της ερευνήτριας, βασισμένες στη βιβλιογραφία του σχετικού κεφαλαίου του θεωρητικού μέρους.

Ως κυριότερη λανθάνουσα εκπαιδευτική ανάγκη αναδείχθηκε είναι η ανάγκη για κινητοποίηση. Σε ερώτηση που έγινε στους συνεντευξαζόμενους σχετικά με το αν θα ήθελαν να παρακολουθήσουν στο μέλλον κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα εφτά (8) στους δώδεκα (12) απάντησαν θετικά. Ωστόσο, οι συνεντευξιαζόμενοι αυτοί διέμεναν στην Ελλάδα από 15– 25 χρόνια και παρόλα αυτά δεν είχαν παρακολουθήσει κάποιο άλλο εκπαιδευτικό πρόγραμμα πέρα από το πρόγραμμα ελληνομάθειας. Τα παρακάτω αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις είναι επιβεβαιωτικά:

Σ2: «...Μπορεί στο μέλλον να παρακολουθήσω κάτι. Ακόμα δεν ξέρω.» (έτη παραμονής στη χώρα:17)

Σ4: «Ναι, ναι, θέλω. Βέβαια.» (έτη παραμονής στη χώρα:21)

Σ5: «Πολλά θέλω να μάθω...» (έτη παραμονής στη χώρα:15)

Σ6: «Γενικά, ό,τι θα μπορούσαν να μου μάθουνε, θα το μάθω...» (έτη παραμονής στη χώρα:15)

Σ9: «Πολλά.» (έτη παραμονής στη χώρα:15)

Σ11: «Ναι, αν υπάρξει κάποιο πρόγραμμα, θα πάω.» (έτη παραμονής στη χώρα:15)

Σ12: «...αργότερα θα ήθελα να πάω σε μια σχολή αισθητικής αλλά είναι αρκετά τα λεφτά.» (έτη παραμονής στη χώρα:24)

Έπειτα αναδείχθηκε η ανάγκη για προγράμματα, όπου οι εκπαιδευόμενοι λαμβάνουν ηθική υποστήριξη και αναπτύσσουν φιλικές σχέσεις αναδείχθηκε έντονα μέσα από τις απαντήσεις, που έδωσαν οι ερωτώμενοι καθώς έξι (6) άτομα δήλωσαν ανοιχτά ότι είναι πολύ σημαντική γι' αυτούς η ύπαρξη θετικού κλίματος και η ηθική υποστήριξη του εκπαιδευτή τους τόσο μέσα στο σχολείο όσο και έξω από αυτό. Η φιλική σχέση με τον εκπαιδευτή φαίνεται ότι επηρεάζει τη μαθησιακή διαδικασία διότι οι εκπαιδευόμενοι ταυτίζουν την ποιότητα του προγράμματος με τη σχέση που έχουν με τον εκπαιδευτή τους. Αναφέρονται χαρακτηριστικά τα αποσπάσματα:

Σ1: «Ναι, είναι καλές σχέσεις.»

Σ3: «Οι άνθρωποι εδώ είναι πάρα πολύ καλοί και μας βοήθησαν πάρα πολύ.»

Σ7: «Από την αρχή ξεκίνησα πολύ καλά και εδώ με βοηθάνε πολύ.»

Σ9: «...μας βοηθάει πολύ και έξω από το σχολείο»

Σ10: «...μου αρέσει πάρα πολύ. Στο σχολείο με βοηθάνε πάρα πολύ»

Σ11: «Ας πούμε όταν υπάρχει κάποιο θέμα που πρέπει να συζητήσουμε, δεν είναι ποτέ *by the book*. Πάντα αφιερώνει χρόνο και η προσέγγισή της είναι πάντα ιδανική.»

Τέλος, από τις απαντήσεις των Σ1 και Σ11 αναδείχθηκε η ανάγκη για την ύπαρξη προγραμμάτων, που να είναι προσβάσιμα σε περισσότερα άτομα. Συγκεκριμένα, ο Σ1 δήλωσε ότι αφορμή για να ξεκινήσει το σχολείο ήταν το γεγονός ότι το πρόγραμμα διεξαγόταν στη γειτονιά του. Επομένως η ύπαρξη και μόνο των προγραμμάτων μπορεί να δημιουργήσει το κίνητρο για να τα παρακολουθήσει κανείς. Επιπλέον, ο Σ11 ανέφερε πως θα ήθελα να εκπαιδευτεί ως μεταφραστής αλλά το πρόγραμμα δεν είναι προσβάσιμο γι' αυτόν. Αναφέρονται συγκεκριμένα:

Σ1: «Εγώ ήρθα σχολείο όταν άκουσα... ήταν γειτονιά μου δίπλα το σχολείο και βλέπω «ξεκίνησαν τα σχολεία μεταναστών» και ήρθα να ρωτήσω και γύρισα σχολείο ...»

Σ11: «... θα ήθελα σαν μεταφραστής. ... Νομίζω ότι στην Αθήνα, δεν υπάρχει κάποιο τέτοιο πρόγραμμα. Κάπου στα Γιάννενα υπάρχει αυτό το πρόγραμμα. Λίγο δύσκολο γιατί θεωρώ ότι είναι μακριά. Έχω φίλους εδώ και οι άνθρωποι που είναι στη ζωή μου είναι εδώ, οπότε μου είναι δύσκολο να φύγω.»

Όπως γίνεται αντιληπτό, όλες οι κατηγορίες εκπαιδευτικών αναγκών είναι εξίσου σημαντικές. Πέρα από τις εκπαιδευτικές ανάγκες, που σχετίζονται με την εύρεση εργασίας και την κατάρτιση, οι πρόσφυγες / μετανάστες ομολογούν ότι έχουν εκπαιδευτικές ανάγκες, που σχετίζονται, κυρίως, με την ηθική υποστήριξη, την κοινωνικοποίηση και την κοινωνική ένταξη. Όλες αυτές οι ανάγκες πρέπει να λαμβάνονται υπόψη προκειμένου να καταρτιστούν επιτυχή εκπαιδευτικά, που ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα των προσφύγων / μεταναστών και να τους ενσωματώνουν στην αγορά εργασίας.

Κεφάλαιο 5: Συζήτηση – Συμπεράσματα - Προτάσεις

Σε συνέχεια της ανωτέρω ποιοτικής ανάλυσης των ερευνητικών δεδομένων, επιχειρείται ο σχολιασμός και η ερμηνεία τους σε συσχέτιση με τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, που πραγματοποιήθηκε στο Α΄ μέρος της εργασίας.

5.1 Συζήτηση – Συμπεράσματα

Το πρώτο ερευνητικό ερώτημα της παρούσας εργασίας σχετίζεται με τα χαρακτηριστικά των ενήλικων προσφύγων / μεταναστών. Ως πρώτο χαρακτηριστικό αναφέρεται η ηλικία της εν λόγω ομάδας. Το ηλικιακό εύρος των συνεντευξιαζόμενων ήταν 25 – 45 ετών, γεγονός που έρχεται σε αρμονία με την υπάρχουσα βιβλιογραφία. Σύμφωνα με αυτήν τα άτομα, που έρχονται στη χώρα είναι ηλικίας 7 – 45 ετών (Χατζή, 2022). Το δεύτερο χαρακτηριστικό σχετίζεται με το μορφωτικό τους επίπεδο. Από τα δημογραφικά στοιχεία αναδείχθηκε ότι η πλειονότητα των συνεντευξιαζόμενων είχε παρακολουθήσει τη βασική εκπαίδευση στη χώρα καταγωγής της ή είχε διακόψει τη σχολική φοίτηση. Το εύρημα της έρευνας συμφωνεί με τη βιβλιογραφία, που χρησιμοποιήθηκε καθώς ενισχύει τη θέση ότι σε μεγάλο ποσοστό τα άτομα, που έρχονται στη χώρα έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και άρα πλήθος εκπαιδευτικών ελλειμμάτων (Χαντζή, 2022). Ένα μικρό μέρος του δείγματος της έρευνας κατείχε πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Σε συσχέτισμό, που έγινε σχετικά με τις δυσκολίες, που αντιμετωπίζουν στη χώρα, βρέθηκε ότι τα άτομα αυτά δυσκολεύτηκαν λιγότερο να εκδώσουν τα χαρτιά της μόνιμης διαμονής τους στη χώρα αλλά και μπορούσαν να φέρουν ευκολότερα τις οικογένειές τους στη χώρα ενώ είχαν τα ίδια χρόνια παραμονής στη χώρα με τους άλλους συνεντευξιαζόμενους, που δήλωσαν ότι έχουν χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο και αντιμετωπίζουν προβλήματα στην καθημερινότητά τους σχετικά με τα απαραίτητα έγγραφα, που χρειάζονται στην Ελλάδα. Η θέση αυτή αναφέρεται και στη σχετική βιβλιογραφία, σύμφωνα με την οποία άτομα με υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο έχουν ευνοϊκότερη τύχη σε περιόδους αναταραχών (Φλώρου, 2019). Ωστόσο, για να καταλήξουμε σε ένα ασφαλές συμπέρασμα θα πρέπει να συνυπολογιστούν κι άλλοι παράγοντες, όπως για παράδειγμα το οικονομικό προφίλ και το είδος της δουλειάς που κάνουν στη χώρα υποδοχής. Από τους ερωτώμενους, που δήλωσαν ότι έχουν πανεπιστημιακές σπουδές στη χώρα τους, η πλειονότητα ήταν άντρες, γεγονός που ενισχύει τη θέση της σχετικής βιβλιογραφίας. Δεδομένου ότι οι περισσότεροι, που έρχονται ως πρόσφυγες / μετανάστες στην Ελλάδα ασπάζονται το Ισλάμ, η κοινωνική

θέση της γυναίκας είναι σαφώς κατώτερη από αυτή του άντρα (Γρίβα & Στάμου, 2014). Το τρίτο χαρακτηριστικό σχετίζεται με το είδος της δουλειάς, που κάνουν στην Ελλάδα. Από την έρευνα βρέθηκε ότι σχεδόν το σύνολο των ερωτώμενων αντιμετωπίζονται ως ανειδίκευτοι εργάτες, παρόλο που κάποιοι από αυτούς, όπως προαναφέρθηκε, κατείχαν πανεπιστημιακές σπουδές. Το εύρημα αυτό ενισχύει την υπάρχουσα βιβλιογραφία, σύμφωνα με την οποία τα άτομα μεταναστευτικής βιογραφίας κάνουν επαγγέλματα χαμηλού κοινωνικοοικονομικού κύρους, γεγονός που επιβαρύνει τον ήδη τραυματισμένο ψυχισμό τους και μειώνει την αυτοεικόνα τους (Σκλάβου, 2005). Ωστόσο για να καταλήξουμε σε ένα ασφαλές συμπέρασμα θα πρέπει, μεταξύ άλλων, να συνυπολογιστεί και το ποσοστό ανεργίας της χώρας υποδοχής. Το τέταρτο χαρακτηριστικό σχετίζεται με τα αισθήματα, που βιώνουν στη χώρα υποδοχής. Από τα αποτελέσματα της έρευνας βρέθηκε ότι το μισό μέρος του δείγματος αντιμετωπίζει ρατσισμό και κοινωνικές προκαταλήψεις στις διαπροσωπικές και επαγγελματικές τους σχέσεις. Το εύρημα αυτό ενισχύει τη θέση, που συναντάμε στην υπάρχουσα βιβλιογραφία, όπου τα άτομα αυτά βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό καθώς είναι αποδέκτες ρατσιστικών και ξενοφοβικών συμπεριφορών (Χρηστόπουλος, 2017). Ωστόσο το άλλο μισό μέρος του δείγματος δήλωσε ότι δεν αντιμετωπίζει προβλήματα με τους γηγενείς αλλά με τον κρατικό μηχανισμό.

Το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα σχετίζεται με τα κίνητρα των ενήλικων μεταναστών/προσφύγων προκειμένου να ξεκινήσουν ή/και να συνεχίσουν ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Από την παρούσα έρευνα ως βασικότερο κίνητρο για τους πρόσφυγες / μετανάστες αναδείχθηκε η ανάγκη για εύρεση εργασίας, αφού σχεδόν το σύνολο των συνεντευξιαζόμενων κινήθηκε προς αυτήν την κατεύθυνση. Συγκεκριμένα για τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα γλωσσομάθειας κάποιοι δήλωσαν ότι επιθυμούσαν να λάβουν την ελληνική υπηκοότητα. Το εύρημα αυτό συμφωνεί με τη σχετική βιβλιογραφία, όπου αναφέρεται ότι η ανάγκη για εκπαίδευση ή κατάρτιση για όσους έχουν ολοκληρώσει έναν κύκλο σπουδών είναι το πρωταρχικό κίνητρο καθώς μέσα από την εκπαίδευση προωθείται η κοινωνική ένταξη σύμφωνα με το τρίπτυχο εκπαίδευση – εργασία – κοινωνική ένταξη (Θεοδωρακοπούλου, 2017). Σημαντικό εύρημα της παρούσας έρευνας είναι το γεγονός ότι η παρότρυνση και η υποστήριξη από το φιλικό και οικογενειακό περιβάλλον είναι κινητοποιητικός παράγοντας για τους πρόσφυγες / μετανάστες ώστε να συμμετάσχουν σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Το εύρημα αυτό δεν αναφέρεται στη βιβλιογραφία, που χρησιμοποιήθηκε. Η κάλυψη των συναισθηματικών αναγκών διαδραματίζει επίσης πολύ σημαντικό ρόλο. Βασικότερο

κίνητρο για την υπό εξέταση ομάδα αναδείχθηκε η ανάγκη τους για κοινωνικοποίηση και αποδοχή. Από το δείγμα της έρευνας φάνηκε ότι το θετικό κλίμα, που υπήρχε μέσα στην τάξη, η σύναψη κοινωνικών δεσμών και η αποδοχή, που εισέπρατταν τόσο από τον εκπαιδευτή τους όσο και από τους άλλους συμμετέχοντες ήταν ένας από τους σημαντικότερους λόγους, που τους δημιούργησε την επιθυμία να συνεχίσουν το πρόγραμμα. Η θέση αυτή ενισχύει την ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφία, η οποία αναφέρει ότι μια από τις βασικότερες επιδιώξεις των ενήλικων προσφύγων / μεταναστών είναι να συμμετέχουν σε προγράμματα όπου νιώθουν οικεία και επικοινωνούν με τους άλλους (Θεοδωρακοπούλου, 2017 & Cross, 1981). Κινητοποιητικός παράγοντας γι' αυτούς υπήρξε, επίσης, η ανάγκη για ενίσχυση της αυτοεικόνας και της αυτοεκτίμησης καθώς μέσα από τη συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία επιδιώκεται η προσωπική ικανοποίηση και τέρψη, ενώ η ανάγκη για επανασύνδεση με την εκπαιδευτική διαδικασία και τη συνέχιση των σπουδών λειτουργεί επίσης κινητοποιητικά. Η θέση αυτή επιβεβαιώνεται και από τη Θεοδωρακοπούλου (2017), η οποία αναφέρει ότι η αγάπη για μάθηση και η προσωπική ικανοποίηση οδηγεί ένα άτομο στην απόφαση να συμμετάσχει σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Τέλος, αναφέρθηκε ως κίνητρο η απόδραση από τη ρουτίνα της καθημερινότητας και την ενασχόληση με τις οικιακές εργασίες, κίνητρο που έχει αναφερθεί επίσης από τη Θεοδωρακοπούλου (2017). Όπως γίνεται αντιληπτό, ο συγκεκριμένος άξονας συμφωνεί εν γένει με την ήδη σχετική υπάρχουσα βιβλιογραφία.

Το τρίτο ερευνητικό ερώτημα σχετίζεται με τα εμπόδια, που συναντούν οι πρόσφυγες / μετανάστες με αποτέλεσμα είτε να μην επιδιώκουν τη συμμετοχή τους σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα είτε να μην το ολοκληρώνουν. Ακολουθώντας τη διάκριση της P. K. Cross τα εμπόδια διακρίθηκαν σε καταστασιακά, θεσμικά και προδιαθετικά. Ξεκινώντας με τα καταστασιακά εμπόδια, ως βασικότερο αναδείχθηκε η έλλειψη χρόνου. Η πλειονότητα του δείγματος της έρευνας ανέφερε ότι θα ήθελε να παρακολουθήσει κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα αλλά λόγω ανειλημμένων επαγγελματικών, οικογενειακών και οικονομικών υποχρεώσεων δεν είχε τη δυνατότητα, εύρημα που συμφωνεί με την ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφία. Σύμφωνα με τη Γιαννακοπούλου (2008) σημαντικότερο εμπόδιο για τη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα αποτελούν εμπόδια, που σχετίζονται με την έλλειψη χρόνου. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με την P. K. Cross (1981) το άτομο ενδέχεται να προφασίζεται τα παραπάνω εμπόδια προκειμένου να καλύψει εσωτερικά εμπόδια που

συνδέονται με τις προσδοκίες, που έχει από τον εαυτό του. Παρόλα αυτά η παρούσα εργασία δεν μπορεί να καταλήξει με βεβαιότητα σε ένα τέτοιο συμπέρασμα καθώς δεν έχουν χρησιμοποιηθεί ψυχομετρικά εργαλεία. Εν συνεχεία, στην παρούσα έρευνα λίγο περισσότεροι από τους μισούς συνεντευξιαζόμενους αναφέρθηκαν, επίσης, σε προβλήματα σχετικά με τον κρατικό μηχανισμό. Συγκεκριμένα ανέφεραν ότι αντιμετωπίζουν προβλήματα στην έκδοση των απαραίτητων χαρτιών προκειμένου να εργαστούν νόμιμα αλλά και να φέρουν την οικογένειά τους στην Ελλάδα, επομένως για αυτούς η εκπαίδευση έχει δευτερεύουσα σημασία. Το εύρημα αυτό έρχεται να συμπληρώσει τη βιβλιογραφία, που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα έρευνα. Περνώντας στα θεσμικά εμπόδια, από την παρούσα έρευνα δεν προέκυψαν πολλά εμπόδια καθώς οι περισσότεροι συνεντευξιαζόμενοι δεν αναφέρθηκαν ρητά σε αυτά. Ωστόσο μέσα από ένα μικρό μέρος του δείγματος προέκυψε, αρχικά, ένα εμπόδιο, που σχετίζεται με τον τρόπο που σχεδιάζονται τα προγράμματα, που απευθύνονται σε πρόσφυγες / μετανάστες. Συγκεκριμένα αναφέρθηκε ότι τα προγράμματα είναι σχεδιασμένα με βάση την ελληνική κουλτούρα και δεν ανταποκρίνονται στην κουλτούρα των εκπαιδευόμενων, γεγονός που καθιστά την παρακολούθησή τους δυσκολότερη. Το παρόν εύρημα επιβεβαιώνεται και από τους Περράκη (2016) και Ασπιώτη (2020), σύμφωνα με τους οποίους τα προγράμματα σε πολλές περιπτώσεις δεν καλύπτουν τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες των προσφύγων / μεταναστών, ενώ δε σχεδιάζονται με γνώμονα τις προϋπάρχουσες γνώσεις και την πολιτισμική ταυτότητα των ανθρώπων αυτών αφού δομούνται με τέτοιο τρόπο, που προσπαθούν να τους εισάγουν στην ελληνική κουλτούρα και στην πραγματικότητα της ελληνικής κοινωνίας. Η έλλειψη διαθέσιμων προγραμμάτων, που να είναι προσβάσιμα στον τόπο διαμονής των προσφύγων / μεταναστών αλλά και οργανωμένων δομών στις οποίες μπορούν να απευθυνθούν προκειμένου να λάβουν πληροφορίες αναφέρθηκαν, επίσης, από ένα μικρό μέρος του δείγματος ως θεσμικά εμπόδια. Το συγκεκριμένο εύρημα ενισχύει τη θέση της Σταυρογιάννη (2020), η οποία αναφέρει ότι υπάρχει έλλειψη ενός ολοκληρωμένου εκπαιδευτικού συστήματος για τους πρόσφυγες / μετανάστες. Καταλήγοντας στα προδιαθετικά εμπόδια, ως σημαντικότερο εμπόδιο βρέθηκε το αίσθημα αποτυχίας, που διακατέχει τους πρόσφυγες / μετανάστες. Από τις απαντήσεις, που δόθηκαν διαφαίνεται ότι τα ίδια τα άτομα προβλέπουν την αποτυχία τους σχετικά με την αναζήτηση μιας καλύτερης θέσης εργασίας ή την αναζήτηση εργασίας σχετικής με το αντικείμενο σπουδών τους. Σημαντικό εύρημα αποτελεί επίσης ότι τα άτομα έθεταν οι ίδιοι την ηλικία τους ως εμπόδιο για να εισαχθούν εκ νέου στην εκπαιδευτική

διαδικασία. Τη θέση αυτή αναφέρουν και οι Περράκη (2016) και Σταυρογιάννη (2020), οι οποίες αναφέρουν ότι ο τρόπος, που αντιμετωπίζουν οι ίδιοι οι πρόσφυγες / μετανάστες τον εαυτό τους και οι προσδοκίες, που έχουν από αυτόν τους οδηγούν στην αυτοματαίωση και εν τέλει στην απομάκρυνση από την εκπαιδευτική διαδικασία. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι από την παρούσα έρευνα αναδείχθηκαν τρία προδιαθετικά εμπόδια, τα οποία έρχονται να συμπληρώσουν τη σχετική βιβλιογραφία, που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα έρευνα. Αρχικά, αναφέρθηκε η μακροχρόνια αποχή από την εκπαιδευτική ζωή, η οποία δημιουργεί στα άτομα έναν φυσικό δισταγμό προκειμένου να συμμετέχουν στα εκπαιδευτικά προγράμματα. Έπειτα η έλλειψη του αισθήματος μονιμότητας στη χώρα λειτουργεί ανασταλτικά καθώς καθιστά αδύνατο στα άτομα να οραματιστούν τη ζωή τους στην Ελλάδα και επομένως να εκπαιδευτούν. Τέλος, η έλλειψη υποστηρικτικού δικτύου στο φιλικό και οικογενειακό περιβάλλον φάνηκε να επηράζει τα άτομα στην απόφασή τους να λάβουν μέρος στα εκπαιδευτικά προγράμματα.

Όπως γίνεται αντιληπτό τα εμπόδια, που συναντούν οι πρόσφυγες / μετανάστες είναι πολλά, με σημαντικότερα τα προδιαθετικά εμπόδια αφού η υπερνίκηση αυτών απαιτεί τον μετασχηματισμό των εκπαιδευόμενων. Ο τραυματισμένος ψυχισμός των ανθρώπων αυτών και τα προβλήματα της καθημερινότητας τους οδηγούν στο να ιεραρχήσουν τις ανάγκες τους και να θέσουν εν τέλει την εκπαίδευση στο περιθώριο.

Το προφίλ του κατάλληλου, για την υπό εξέταση ομάδα, εκπαιδευτή ενηλίκων εξετάζεται στο τέταρτο ερευνητικό ερώτημα. Από την έρευνα βρέθηκε ότι η βασικότερη ανάγκη, που έχουν οι εκπαιδευόμενοι από τον εκπαιδευτή τους είναι η αποδοχή και η υποστήριξη. Η πλειονότητα των ερωτώμενων ταύτισε το πρόσωπο του εκπαιδευτή με την επιτυχία του προγράμματος και δήλωσε πως θέλει να συνεχίσει το πρόγραμμα επειδή υπάρχει θετικό κλίμα στην τάξη. Ένα ακόμα χαρακτηριστικό, που οι εκπαιδευόμενοι ανέφεραν ως θετικό για τον εκπαιδευτή τους είναι η προσωπική προσέγγιση. Το σύνολο σχεδόν των ερωτώμενων ανέφεραν πως έχουν φιλική σχέση με τον εκπαιδευτή τους, ενώ δήλωσαν πως επικοινωνούν και εκτός σχολείου για εκπαιδευτικά ζητήματα ή για να ζητήσουν βοήθεια για διάφορα προβλήματα, που αντιμετωπίζουν στην καθημερινότητά τους. Τα παραπάνω ευρήματα επιβεβαιώνουν τη σχετική βιβλιογραφία, όπου ο εκπαιδευτής διαδραματίζει εξέχοντα ρόλο για την άποψη, που σχηματίζουν οι εκπαιδευόμενοι όχι μόνο σχετικά με την εκπαιδευτική διαδικασία αλλά και για τον γηγενή πληθυσμό, καθώς ο εκπαιδευτής ενδεχομένως να

είναι το πρώτο πρόσωπο με τον οποίο αναπτύσσουν στενή επαφή στη χώρα υποδοχής. Αναφορικά με τον ρόλο του, σύμφωνα με τους εκπαιδευμένους, αυτός πρέπει να είναι εμπυχωτικός και υποστηρικτικός όταν τα άτομα εμφανίζουν σημάδια παραίτησης από το πρόγραμμα ενώ η προσέγγιση πρέπει να είναι προσωπική (Μπεζάτη & Θεοδοσοπούλου, 2006).

Συμπερασματικά, γίνεται κατανοητό ότι ο εκπαιδευτής μεταναστών και προσφύγων διαδραματίζει εξέχοντα ρόλο στην εκπαιδευτική διαδικασία και είναι ο τελικός αποδέκτης της αποτυχίας ή της επιτυχίας του προγράμματος. Η στοχευμένη επιλογή του εκπαιδευτή αλλά και η κατάρτισή του στη διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι βασικά στοιχεία για την διεξαγωγή ενός επιτυχημένου εκπαιδευτικού προγράμματος. Ο εκπαιδευτής πρέπει να είναι, όσο το δυνατόν, απαλλαγμένος από στερεοτυπικές αντιλήψεις και προκαταλήψεις προκειμένου να αντιμετωπίσει όλους τους εκπαιδευόμενους με τον ίδιο τρόπο και να τους δώσει ίσες ευκαιρίες.

Το πέμπτο ερευνητικό ερώτημα σχετίζεται με τις εκπαιδευτικές ανάγκες των μεταναστών / προσφύγων. Όπως αναφέρθηκε στο σχετικό κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους, οι εκπαιδευτικές ανάγκες διακρίνονται, ανάλογα με τον βαθμό συνειδητοποίησης από τα άτομα των εκπαιδευτικών τους ελλειμάτων, σε συνειδητές και ρητές, συνειδητές και μη ρητές και λανθάνουσες. Αναφορικά με τις συνειδητές και ρητές παρατηρήθηκε ότι οι πρόσφυγες / μετανάστες γνωρίζουν τις αντικειμενικές τους εκπαιδευτικές ανάγκες. Ως βασικότερη συνειδητή εκπαιδευτική ανάγκη αναδείχθηκε η ανάγκη για παρακολούθηση προγραμμάτων, που σχετίζονται με την εύρεση εργασίας, την επίλυση προβλημάτων της καθημερινότητας και τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου. Το δημοφιλέστερο εκπαιδευτικό πρόγραμμα ήταν αυτό της εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας, αφού αναφέρθηκε από το σύνολο των συμμετεχόντων. Συγκεκριμένα οι συμμετέχοντες επιλέγουν αυτό το εκπαιδευτικό πρόγραμμα προκειμένου να βρουν εργασία, να μπορούν να αυτοεξυπηρετηθούν αλλά και να λάβουν την ελληνική υπηκοότητα. Το 1/3 των συνεντευξιαζόμενων αναφέρθηκε, επίσης, σε προγράμματα σχετικά με την εκμάθηση των υπολογιστών τόσο για λόγους εύρεσης εργασίας όσο και για λόγους προσωπικής ικανοποίησης ενώ το ίδιο ποσοστό αναφέρθηκε στην εκμάθηση των αγγλικών για λόγους προσωπικής ικανοποίησης και επικοινωνίας στο εξωτερικό. Από μεγάλο μέρος του δείγματος αναφέρθηκε, επίσης, η επιθυμία για παρακολούθηση γενικότερα προγραμμάτων, που άπτονται του ενδιαφέροντός τους. Τα ευρήματα αυτά συμφωνούν, αρχικά, με τη σχετική

βιβλιογραφία, όπου αναφέρεται ότι βασικό κίνητρο συμμετοχής στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα συνιστά η εκμάθηση της γλώσσας και η ανάπτυξη επαγγελματικών δεξιοτήτων που θα βοηθήσουν στην είσοδο στην αγορά εργασίας (Ασπιώτης, 2020 & Rogers, 1999) ενώ προσθέτει και τον παράγοντα της προσωπικής ικανοποίησης, που δηλώνει ότι οι πρόσφυγες / μετανάστες διαθέτουν και εσωτερικά κίνητρα, που τους ωθούν στην παρακολούθηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Εν συνεχεία, η ανάγκη για δημιουργία προγραμμάτων που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες των ενηλίκων και να διαθέτουν ευέλικτο ωράριο προκειμένου να μπορούν να ανταποκριθούν αναφέρθηκε από το 1/3 του δείγματος, εύρημα, που συμφωνεί με τη θέση της Λυκίδη (2019). Σύμφωνα με αυτήν πρωταρχικός ρόλος των ενήλικων εκπαιδευόμενων δεν είναι αυτός του εκπαιδευόμενου καθώς συνδυάζουν πλήθος ρόλων στην καθημερινότητά τους και επομένως η εκπαίδευση δεν μπορεί να τους αποδεσμεύσει από αυτούς. Αντίθετα θα πρέπει να προσαρμόζεται στις ανάγκες τους. Ένα μικρό μέρος του δείγματος μίλησε επίσης για την ανάγκη σχεδιασμού δωρεάν και δομημένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων, κάνοντας λόγο συγκεκριμένα για την ανάγκη τους να τους δοθούν βιβλία. Το εύρημα αυτό αποτελεί εύρημα της παρούσας έρευνας καθώς δεν αναφέρεται στη βιβλιογραφία, που χρησιμοποιήθηκε για τη συγγραφή του θεωρητικού μέρους. Στο σημείο αυτό, αξίζει να τονιστεί ιδιαίτερα ότι παρά το γεγονός ότι σχεδόν το σύνολο των ερωτώμενων δήλωσαν ρητά πως θα ήθελαν στο μέλλον να παρακολουθήσουν κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα εντούτοις οι περισσότεροι από αυτούς στην πράξη δεν είχαν παρακολουθήσει κάποιο άλλο πρόγραμμα πέρα από το πρόγραμμα γλωσσομάθειας παρά τη μακροχρόνια παραμονή τους στη χώρα.

Αναφορικά με τις συνειδητές και μη ρητές εκπαιδευτικές ανάγκες, λόγω της φύσης τους είναι πιο δύσκολο να καταλήξουμε σε ασφαλή συμπεράσματα. Ωστόσο μέσα από την παρούσα έρευνα βασικότερη συνειδητή αλλά μη ρητή εκπαιδευτική ανάγκη αναδείχθηκε η ανάγκη για κοινωνικοποίηση και αποδοχή μέσω των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Η σύναψη κοινωνικών δεσμών αποτελεί μια μεγάλη ανάγκη που οι πρόσφυγες / μετανάστες επιχειρούν να καλύψουν με τη συμμετοχή τους στα προγράμματα, καθώς αναφέρθηκε σχεδόν από το σύνολο των συμμετεχόντων. Η θέση αυτή ενισχύει τη θέση του Μπάτσιου (2010), ο οποίος αναφέρει ότι η επιδίωξη της κοινωνικοποίησης μέσα από τα εκπαιδευτικά προγράμματα αποτελεί βασική μέριμνα των προσφύγων/μεταναστών. Επιπρόσθετα, αναφορικά με την παρακολούθηση προγραμμάτων σχετικών με την εκμάθηση δεξιοτήτων παρατηρήθηκε

ότι από το σύνολο των συμμετεχόντων η πλειονότητα ανέφερε ρητές εκπαιδευτικές ανάγκες. Ωστόσο ένα μικρό μέρος ανέφερε πως είχε την επιθυμία να παρακολουθήσει στο μέλλον κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα αλλά δεν ήταν σε θέση να το προσδιορίσει με ακρίβεια. Σύμφωνα με τους Βεργίδη & Καραλή (1999) η άρνηση αυτή μπορεί να οφείλεται στο αίσθημα ντροπής, που το άτομο μπορεί να βιώνει έχοντας συνειδητοποιήσει το σύνολο των εκπαιδευτικών του ελλειμμάτων και επομένως δεν επιθυμεί να συζητήσει περαιτέρω γι' αυτό.

Καταλήγοντας στις λανθάνουσες εκπαιδευτικές ανάγκες, συνδέονται κι αυτές με τις ψυχοκοινωνικές ανάγκες της ομάδας στόχου. Τα παρακάτω αποτελέσματα αποτελούν παρατηρήσεις της ερευνήτριας, βασισμένες στη βιβλιογραφία μιας και στην παρούσα έρευνα δε χρησιμοποιήθηκαν ψυχομετρικά εργαλεία. Από την έρευνα αυτή, λοιπόν, παρατηρήθηκε ότι κυριότερη λανθάνουσα εκπαιδευτική ανάγκη είναι η ανάγκη για κινητοποίηση καθώς, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, από το σύνολο του δείγματος η πλειονότητα ανέφερε ότι θα ήθελε μελλοντικά να συμμετάσχει σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα και έχει την επιθυμία να εμπλακεί στην εκπαιδευτική διαδικασία. Εν τούτοις οι περισσότεροι από αυτούς είχαν παρακολουθήσει μόνο το πρόγραμμα γλωσσομάθειας. Το εύρημα αυτό φανερώνει ότι η υπό εξέταση ομάδα εμφανίζει στην πράξη έναν δισταγμό ως προς τη συμμετοχή της στην εκπαιδευτική διαδικασία, ο οποίος ενδέχεται να περιλαμβάνει εμπόδια τόσο καταστασιακά και θεσμικά όσο και προδιαθετικά (Cross, 1981). Εξίσου σημαντική λανθάνουσα εκπαιδευτική ανάγκη των μεταναστών / προσφύγων αναδείχθηκε η ανάγκη για συμμετοχή σε προγράμματα, όπου λαμβάνουν ηθική υποστήριξη καθώς οι μισοί από τους συνεντευξιαζόμενους ανέφεραν ότι είναι πολύ σημαντική γι' αυτούς η ύπαρξη θετικού κλίματος και η ηθική υποστήριξη του εκπαιδευτή τους τόσο μέσα στο σχολείο όσο και έξω από αυτό. Οι εκπαιδευόμενοι ταύτιζαν την ποιότητα του εκπαιδευτικού προγράμματος με τον εκπαιδευτή, γεγονός που δείχνει ότι παραμερίζουν τις αξιώσεις τους από την εκπαιδευτική διαδικασία και αναζητούν ένα υποστηρικτικό δίκτυο. Το εύρημα αυτό ενισχύει τη θέση των Burgoyne & Hull (2007), οι οποίοι αναφέρουν ότι η συναισθηματική, ηθική και πρακτική υποστήριξη από το κοινωνικό σύνολο αλλά και από περιβάλλον, όπου διεξάγονται τα εκπαιδευτικά προγράμματα είναι απαραίτητα στοιχεία για την ευημερία των μεταναστών / προσφύγων. Από το εύρημα αυτό ωστόσο αναδεικνύεται και ο ρόλος, που διαδραματίζει ο εκπαιδευτής στη διεξαγωγή του προγράμματος. Ο εμπυχωτικός και υποστηρικτικός του ρόλος του εκπαιδευτή τόσο

εντός όσο και εκτός του σχολείου φαίνεται ότι έχει καθοριστική σημασία για τους εκπαιδευόμενους, θέση που επιβεβαιώνεται και σε έρευνα, που διέξήχθει από τον Μπάτσιο, το 2007. Τέλος, από τις απαντήσεις ενός μικρού μέρους του δείγματος αναδείχθηκε ότι η ύπαρξη περισσότερων προγραμμάτων, που να είναι πιο εύκολα προσβάσιμα στους συνεντευξιαζόμενους αποτελεί μια ακόμη λανθάνουσα εκπαιδευτική ανάγκη. Πιο συγκεκριμένα, αναδείχθηκε ότι πρόσφυγες / μετανάστες επιθυμούν τα προγράμματα, που παρακολουθούν να είναι κοντά στον τόπο διαμονής τους ώστε να μπορούν να συνδυάσουν την εκπαίδευση με την εργασία και την κοινωνική ζωή. Η θέση αυτή έρχεται να συμπληρώσει την ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφία.

Όπως γίνεται αντιληπτό, η κατάρτιση εκπαιδευτικών προγραμμάτων, τα οποία απευθύνονται στους πρόσφυγες / μετανάστες οφείλουν να είναι σχεδιασμένα λαμβάνοντας υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας με ιδιαίτερη έμφαση στις «αποσκευές» που φέρουν μαζί τους και τον τραυματισμένο ψυχισμό τους αλλά και τον σεβασμό στη δική τους πολιτισμική ταυτότητα. Ιδιαίτερη σημασία για τον σχεδιασμό επιτυχημένων προγραμμάτων έχει η κατανόηση από τη πλευρά της Πολιτείας των κινήτρων αλλά και των δυσκολιών, που αντιμετωπίζει η εν λόγω ομάδα διότι οφείλει να διευκολύνει τους πρόσφυγες / μετανάστες να υπερνικήσουν τα εμπόδια και η αρωγή της κρίνεται αναγκαία προκειμένου να αυξηθεί η συμμετοχή τους σε εκπαιδευτικά προγράμματα. Βασικότερο όμως στοιχείο, που θα οδηγήσει στον επιτυχημένο σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι η εις βάθος διερεύνηση των εκπαιδευτικών τους αναγκών, τόσο των συνειδητών και ρητών, των συνειδητών και μη ρητών όσο και λανθανουσών εκπαιδευτικών αναγκών. Με τον τρόπο αυτόν, θα καταρτιστούν προγράμματα, που θα ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες και ενδιαφέροντα των μεταναστών / προσφύγων. Τέλος, κρίνεται απαραίτητο, ο εκπαιδευτής, που θα αναλάβει να εκπαιδεύσει τα άτομα μεταναστευτικής βιογραφίας, να είναι ειδικά καταρτισμένος και προετοιμασμένος να φέρει εις πέρας αυτό το πολύπλοκο έργο. Ο ρόλος του είναι καταλυτικός για την επιτυχία του προγράμματος αφού οι συγκεκριμένοι εκπαιδευόμενοι φαίνεται να ταυτίζουν την επιτυχία του προγράμματος με τη σχέση, που αναπτύσσουν με τον εκπαιδευτή τους ενώ ο ίδιος λειτουργεί και ως διασομελαβητής μεταξύ αυτών και της ελληνική κοινωνίας.

Φτάνοντας στο τέλος της παρούσας έρευνας, κρίνεται ωφέλιμο να αναφερθούν ορισμένες προτάσεις για μελλοντική έρευνα, οι οποίες προέκυψαν μέσα από τους περιορισμούς και τις δυσκολίες, που αντιμετώπισε η γράφουσα κατά τη διεξαγωγή της έρευνας.

5.2 Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι περιορισμοί της παρούσας έρευνας οδηγούν στην ανάγκη να διεξαχθούν μελλοντικές βελτιωμένες έρευνες. Αρχικά, θα είχε ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον να γίνουν παρόμοιες έρευνες σε μεγαλύτερο δείγμα, το οποίο θα περιλαμβάνει και περισσότερες γυναίκες προκειμένου να διερευνηθεί και ο παράγοντας «φύλο» σε σχέση με τις εκπαιδευτικές ανάγκες. Από τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, προκύπτει μια ενδιαφέρουσα πρόταση για μελλοντική έρευνα. Η πλειονότητα του δείγματος δήλωσε ρητά ότι θα επιθυμεί να συμμετάσχει σε εκπαιδευτικά προγράμματα και θεωρεί ότι τα εκπαιδευτικά προγράμματα βοηθούν στην εύρεση εργασίας. Εν τούτοις, παρά τη μακροχρόνια παραμονή τους στην Ελλάδα απέχουν από αυτά. Επομένως, θα ήταν ενδιαφέρον να διεξαχθεί μια έρευνα, που θα χρησιμοποιεί ψυχομετρικά εργαλεία προκειμένου να διερευνηθούν τα βαθύτερα αίτια, που οδηγούν τους πρόσφυγες / μετανάστες στην απομάκρυνσή τους από την εκπαιδευτική διαδικασία. Επίσης, θα μπορούσαν να μελετηθούν οι εμπειρίες και οι θέσεις των ίδιων εκπαιδευτών μεταναστατευτικής βιογραφίας. Ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον θα παρουσίαζε επίσης μια έρευνα, η οποία θα διεξαχθεί με τη μέθοδο της τριγωνοποίησης. Με τον τρόπο αυτό θα μπορούσαν να εξαχθούν περισσότερα και ασφαλέστερα συμπεράσματα σχετικά με την υπό εξέταση ομάδα. Ελλάδα εντούτοις οι ίδιοι απέιχαν από αυτά. Τέλος, κρίνεται ενδιαφέρον να γίνει μια έρευνα, η οποία να μελετά το φαινόμενο της ανεργίας στη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα σε σχέση με το ποσοστό ανεργίας στη χώρα υποδοχής ώστε να αναδειχθεί ευκρινέστερα αν η ανεργία οφείλεται στην καταγωγή τους και στις στερεοτυπικές αντιλήψεις και την ξеноφοβία, που επικρατούν.

5.3 Περιορισμοί της Έρευνας

Κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας εντοπίστηκαν ορισμένοι περιοριστικοί παράγοντες, οι οποίοι με το πέρας της εργασίας κρίνεται απαραίτητο να αναφερθούν αναλυτικά.

Αρχικά, η ποιοτική φιλοσοφία και μεθοδολογία της έρευνας καθιστά αδύνατη τη γενίκευση των αποτελεσμάτων για τη συνολική ομάδα των προσφύγων / μεταναστών, που διαμένουν στην Ελλάδα. Στόχος, άλλωστε, των ποιοτικών ερευνών είναι η παρατήρηση και η αποτύπωση της πραγματικότητας, όπως αυτή βιώνεται από τα άτομα, τα οποία αποτελούν το δείγμα της έρευνας (Κεφαλά, 2017).

Συνεχίζοντας, μειονέκτημα της παρούσας έρευνας αποτελεί το γεγονός ότι δεν έγινε τριγωνοποίηση, ώστε τόσο η διαδικασία της συλλογής δεδομένων όσο και η αναλύσή τους να είναι περισσότερο ασφαλής και επιτυχής. Η ερευνήτρια επέλεξε να χρησιμοποιήσει τη συνέντευξη ως μοναδικό ερευνητικό εργαλείο διότι οι συνεντευξιαζόμενοι δεν είχαν την ευχέρεια να διαβάσουν κείμενο στα ελληνικά ώστε να τους δοθεί ερωτηματολόγιο ενώ με τη συνέντευξη εξασφάλιζε την άμεση επαφή μαζί τους. Ωστόσο ένα μειονέκτημα της συνέντευξης ότι αποτελεί μία χρονοβόρα διαδικασία. Επιπλέον, είναι πιθανό οι ερωτώμενοι να μη διατυπώνουν τις πραγματικές τους απόψεις αλλά αυτό που νομίζουν ότι θέλει να ακούσει η ερευνήτρια αποκρύπτοντας ή παραποιώντας πληροφορίες λόγω άμυνας ή έλλειψης εμπιστοσύνης προς αυτήν (Creswell, 2011). Το γεγονός αυτό καθώς και η πιθανή υποκειμενικότητα της ερευνήτριας στην ανάλυση των δεδομένων, συνιστούν παραμέτρους, που μπορεί να επηρεάσουν την αξιοπιστία της έρευνας.

Ένας ακόμα περιορισμός, που έπρεπε να ξεπεραστεί για την εκπόνηση της συγκεκριμένης μελέτης ήταν η δυσκολία, που είχε η ερευνήτρια στην εύρεση συμμετεχόντων, που να μιλούν ελληνικά σε ικανοποιητικό επίπεδο δεδομένου ότι δεν είχε πρόσβαση σε μεταφραστή. Το γεγονός ότι οι συνεντευξιαζόμενοι δεν μπορούσαν να εκφραστούν στη γλώσσα τους, ενδεχομένως να τους εμπόδιζε να εκφραστούν λεπτομερώς αλλά και να εκφράσουν με ευχέρεια τη συναισθηματική τους κατάσταση. Επιπρόσθετα, στη συνέντευξη έλαβε μέρος μικρός αριθμός γυναικών σε σχέση με τους άντρες, με αποτέλεσμα να μην μπορούμε να παρατηρήσουμε το υπό εξέταση θέμα λαμβάνοντας υπόψη τον παράγοντα «φύλο».

Αφού εξασφαλίστηκε το δείγμα της έρευνας, δημιουργήθηκε προβληματισμός σχετικά με την προθυμία των συμμετεχόντων να συμμετάσχουν στην έρευνα δεδομένου ότι η δομή, όπου διεξήχθη η έρευνα δεν είχε τη δυνατότητα να δεχτεί την ερευνήτρια πριν την έναρξη των συνεντεύξεων ώστε να δημιουργηθεί ακόμα μεγαλύτερο κλίμα εμπιστοσύνης μεταξύ εκείνης και των συνεντευξιαζόμενων. Ωστόσο, ο προβληματισμός αυτός δεν αποδείχθηκε εμπόδιο στην διεξαγωγή της έρευνας αφού οι συνεντευξιαζόμενοι έδειξαν πρόθυμοι να συμμετάσχουν στην έρευνα.

Προβληματισμός δημιουργήθηκε, επίσης, σχετικά με τη διατύπωση των ερωτήσεων. Δεδομένου ότι δεν κατείχαν όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι το ίδιο επίπεδο ελληνομάθειας προέκυψε δυσκολία στην εύρεση του κατάλληλου λεξιλογίου, που να είναι απλό χωρίς όμως να αλλοιώνει το νόημα της ερώτησης, αφού έτσι θα επηρεαζόταν η αξιοπιστία της έρευνας. Ωστόσο, η ερευνήτρια προσπάθησε να διαχειριστεί τις ερωτήσεις με ευελιξία προκειμένου να αρθεί αυτό το εμπόδιο και να γίνει οι ερωτήσεις κατανοητές σε όλους τους συνεντευξιαζόμενους.

Όλα τα ανωτέρω αποτελούν περιορισμούς, που ενδέχεται να έχουν επηρεάσουν σε κάποιο βαθμό την αξιοπιστία της έρευνας και θα ήταν ωφέλιμο να ληφθούν υπόψη στη διεξαγωγή παρόμοιων μελλοντικών ερευνών.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Andersson, P., & Guo, S. (2009). Governing through non/recognition: the missing ‘R’ in the PLAR for immigrant professionals in Canada and Sweden. *International journal of lifelong education*, 28, 423–437. DOI:[10.1080/02601370903031264](https://doi.org/10.1080/02601370903031264)
- Banks, J. (2004). *Εισαγωγή στην πολυπολιτισμική εκπαίδευση* (Ε. Κουτσοβάνου, Επιμ. Ν. Σταματάκης, Μτφρ.). Αθήνα: Παπαζήση. ISBN:9789600217445
- Baris, E. T. (2018). *Lifelong Learning Phenomenon in Migration*. In *Educational Development and Infrastructure for Immigrants and Refugees*. IGI Global. DOI: 10.4018/978-1-5225-3325-2.ch002
- Bell, M. (2011). *Promoting equality through social inclusion: case studies from the European Social Charter*, 76-94. Retrieved from: <https://academic.oup.com/british-academy-scholarship-online/book/20139/chapter/179141977>
- Bonin, H. (2017). *Education of migrants: A social investment*. *European expert network on economics of education (EENEE policy brief 3/2017)*. Retrieved from: <https://eenee.eu/wp-content/uploads/2021/05/PolicyBrief3-2017.pdf>.
- Burgoyne, U. & Hull, O. (2007). *Classroom management strategies to address the needs of Sudanese refugee learners: Support document - Methodology and literature review*. Retrieved from: : <http://www.ncver.edu.au>.
- Creswell, J. W. (2011). *Η Έρευνα στην Εκπαίδευση: Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση της Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας* (μτφ. Ν. Κουβαράκου). Αθήνα: Ίων. (έτος έκδοσης πρωτότυπου 2008)
- Cross K.P. (1981). *Οι ενήλικες ως εκπαιδευόμενοι*. San Francisco: Jossey – Bass
- Fazel, M., Reed, R. V., Panter-Brick, C., & Stein, A. (2012). *Mental health of displaced and refugee children resettled in high-income countries: Risk and protective factors*. *The Lancet*, 379(9812), 266–282. Retrieved from : [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(11\)60051-2/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(11)60051-2/fulltext)
- Huddleston, T., Niessen, J., Drag, J., (2013). *Using EU Indicators of Immigrant*

- Immigrant Children and Youth. (2011). *Enabling Their Success at School*. Los Angeles: Center for Mental Health in Schools. Retrieved from : <http://smhp.psych.ucla.edu/pdfdocs/immigrant.pdf>.
- Javeau, C. (2000). *Η έρευνα με ερωτηματολόγιο: Το εγχειρίδιο του καλού ερευνητή*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Kasinitz, P., Mollenkopf, J., Waters, M., & Holdaway, J. (2008). *Inheriting the city. The children of immigrants come of age*. New York: Russel Sage. ISBN100871544784
- Koehler, C., Kakos, M., Sharma-Brymer, V., Schneider, J., Tudjman, T., Van den Heerik, A., & Toumpoulidis, G. (2018). *Multi-country partnership to enhance the education of refugee and asylum-seeking youth in Europe-PERAE: comparative report*.
- Maadad, N., & Matthews, J. (2018): Schooling Syrian refugees in Lebanon: building hopeful futures, *Educational Review*, 72(1,) 1-16 doi:10.1080/00131911.2018.1508126
- March, J. C., Oviedo-Joekes, E. & Romero, M. (2006): Drugs and social exclusion in Ten European Cities. *European Addiction Research*, 12 (1), 33-41 doi: 10.1159/000088581
- McBrien, J.L. (2005). *Educational Needs and Barriers for Refugee Students in the United States: A Review of the Literature*. *Review of Educational Research*, 75(3), 329-364.
- Miller, K. E., & Rasco, L. M. (Eds.). (2004). *The mental health of refugees: Ecological approaches to healing and adaptation*. New York: Taylor & Francis. Retrieved from: https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9781410610263/mental-health-refugees-kenneth-miller-lisa-rasco?_gl=1*1optm97*_ga*MjI3OTA3NTMxLjE2NzY0NzYyNzk.*_ga_0HYE8YG0M6*MTY3NjQ3NjI3OS4xLjAuMTY3NjQ3NjI3OS4wLjAuMA..
- Morrice, L. (2011). *Being a refugee: learning and identity a longitudinal study of refugees in the UK*. London: Trentham Books.

Integration. Final Report for Directorate-General for Home Affairs. Brussels: European Commission. Retrieved from : https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/using-eu-indicators-immigrant-integration_en

OECD (2006). *Where Immigrant Students Succeed - A Comparative Review of Performance and Engagement in PISA 2003.* Paris: OECD Publishing. Retrieved from: <http://www.oecd.org/education/school/programmeforinternationalstudentassessmentpisa/whereimmigrantstudentsucceed-acomparativereviewofperformanceandengagementinpisa2003.htm>. Return to ref 2006 in article

OECD (2015). *Helping immigrant students to succeed at school – and beyond.* Paris. Retrieved from: <https://www.oecd.org/education/Helping-immigrant-students-to-succeed-at-school-and-beyond.pdf>.

Robson, C. (2010). *Η Έρευνα του Πραγματικού Κόσμου: Ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές* (μτφ. Β. Νταλάκου και Κ. Βασιλικού) (2^η εκδ). Αθήνα: Gutenberg. (έτος έκδοσης πρωτότυπου 1993)

Rogers, A. (1999). *Η Εκπαίδευση Ενηλίκων.* Αθήνα: Μεταίχμιο.

Room, G. (Ed.). (1995). *Beyond the threshold: the measurement and analysis of social exclusion.* Policy Press.

Rutter, J. (2006). *Refugee Children in the UK.* London: Open University Press.

Ryan, R. M., & Deci, E.L. (2000). *Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions*, 54-67. Retrieved from: https://selfdeterminationtheory.org/wpcontent/uploads/2020/04/2020_RyanDeci_CEP_PrePrint.pdf

Silverman, D. (2000). *Doing qualitative research: A practical handbook.* London: Sage Publications.

Sirin, S., & Rogers-Sirin, L. (2015). *The educational and mental health needs of Syrian refugee children.* Washington, DC: Migration Policy Institute. Retrieved from : <https://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/FCD-Sirin-Rogers-FINAL.pdf>

Triandafyllidou, A., & Maroukis, T. (2009). *Irregular Migration In Greece Cladestino Research Project Counting the Uncountable: Data and Trends across*

- Europe*. Retrieved from:
https://www.researchgate.net/publication/228664014_IRREGULAR_MIGRATION_IN_GREECE_CLANDESTINO_Research_Project_Counting_the_Uncountable_Data_and_Trends_across_Europe
- Warleigh, A. (2002). *The economic and social committee. Understanding European Union Institutions*, 163-176.
- Watkins, K., & Zyck, St. (2014). *Living on hope, hoping for education. The failed response to the Syrian refugee crisis*. UK. O.D.I. Retrieved from:
<https://resourcecentre.savethechildren.net/sites/default/files/documents/9169.pdf>
- Woodward, A & Kohli, M. (2001), Inclusions/exclusions p. 18. Στο Woodward, A. & Kohli, M., *Inclusions and Exclusions in European Societies*. Routledge, London and New York 2001, 6-20, Retrieved from : <https://www.jstor.org/stable/43919993>
- UNESCO. (2015). *Bridging learning gaps for the youth. UNESCO education response to the Syria crisis*. Παρίσι: UNESCO. Retrieved from: <https://goo.gl/MXF6kT>
- UNHCR. *Σύμβαση της Γενεύης του 1951: Ερωτήσεις και Απαντήσεις*. Ανακτήθηκε από:<http://www.unhcr.gr/fileadmin/Greece/General/Geneva1951faq.pdf>
- United Nations. (2000). *Protocol to Prevent, suppress and punish trafficking in persons, especially women and children, supplementing the united nations convention against transnational organized crime*, Retrieved from:
<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/protocol-prevent-suppress-and-punish-trafficking-persons>
- UNHCR. (2019). *ACCESS TO EDUCATION FOR REFUGEE AND MIGRANT CHILDREN IN EUROPE*. Retrieved from :<https://www.unhcr.org/neu/wp-content/uploads/sites/15/2019/09/Access-to-education-europe-19.pdf>
- Αναγνώστου, Ν., & Νικόλοβα, Μ. (2017). *Η ενσωμάτωση των προσφύγων στο εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα: πολιτική και διαχείριση σε κινούμενη άμμο*. ΕΛΙΑΜΕΠ. Ανακτήθηκε από: <https://goo.gl/HR6fQU>
- Ασπιώτης, Π. (2020). *Κίνητρα και εμπόδια των αλλοδαπών ενήλικων εκπαιδευόμενων στο πρόγραμμα «Small Scale Integration Project»" Επαγγελματική εκπαίδευση των μεταναστών που υλοποιήθηκε στον Νομό Ιωαννίνων*. (Μεταπτυχιακή Διπλωματική

- Εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Ιωάννινα). Ανακτήθηκε από:
<https://apothesis.eap.gr/handle/repo/10435?offset=460>
- Βεργίδης, Δ., & Καραλής, Θ. (1999). *Εκπαίδευση Ενηλίκων, Σχεδιασμός, Οργάνωση και Αξιολόγηση Προγραμμάτων* (Τόμος Γ), Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
- Βεργίδης, Δ., Καραλής, Α. (2008). *Εισαγωγή στην εκπαίδευση ενηλίκων. Σχεδιασμός, οργάνωση και αξιολόγηση προγραμμάτων* (2^η έκδοση, τόμ. Γ'). Πάτρα: ΕΑΠ
- Γεωργογιάννης, Π., (1997). *Θέματα Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα: ISBN13 9789600106824
- Γεωργογιάννης, Π. (2006). *Εκπαιδευτική, διαπολιτισμική επάρκεια και ετοιμότητα των εκπαιδευτικών Α/βάθμιας και Β/βάθμιας εκπαίδευσης. Βηματισμοί για μια αλλαγή στην εκπαίδευση*. Τόμος Ι. Πάτρα: Εκδ. Γεωργογιάννης Π. ISBN: 9789608206328
- Γεωργαράκης, Ν. (2009). *Η μεταναστευτική πολιτική: στάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική διοίκηση*. Στο Χρ. Βαρουξή, Ν. Σαρρή, & Α. Φραγκίσκου (Επιμ.), *Όψεις μετανάστευσης και μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα σήμερα* (σσ. 33-60). Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. Ανακτήθηκε από:
<https://doi.org/10.12681/dial.16278>
- Γεωργιάδης, Θ.Δ. & Πανταζής, Α.Β., (2020). *Αναγκαστική Μετανάστευση στην Ελλάδα, Πολιτική Κοινωνικής και Επαγγελματικής Ένταξης Προσφύγων/ Μεταναστών*. Εκδόσεις Διάδραση, ISBN13 9789609541060
- Γιαβρίμης, Π. (2022). Απόψεις εκπαιδευτικών για την ένταξη των μεταναστών και προσφύγων και την ελληνική εκπαιδευτική πολιτική. *Παιδαγωγικός Λόγος*, 28(1). Ανακτήθηκε από:
<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/plogos/article/view/31206/24265>
- Γιαννακοπούλου Ε., (2014). *Οδηγός Μελέτης για την πιστοποίηση της εκπαιδευτικής επάρκειας εκπαιδευτών ενηλίκων της μη τυπικής εκπαίδευσης*. ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ ISBN 9789605668686
- Γκόβαρης, Χ. (2001). *Εισαγωγή στη διαπολιτισμική εκπαίδευση*. Αθήνα: Ατραπός ISBN13 9789609539579

- Γρίβα, Ε., & Στάμου, Α. (2014). *Ερευνώντας τη Διγλωσσία στο Σχολικό Περιβάλλον. Οπτικές Εκπαιδευτικών, Μαθητών και Μεταναστών Γονέων*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη, ISBN13 9786185105228
- Δαμανάκης, Μ. (1998). *Η Εκπαίδευση των Παλιννοστούτων και Αλλοδαπών Μαθητών στην Ελλάδα: Διαπολιτισμική Προσέγγιση*. Αθήνα: Gutenberg
- Διεθνής Αμνηστία. (2014). *Το ανθρώπινο κόστος του φρουρίου Ευρώπη: παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων μεταναστών και προσφύγων στα σύνορα της Ευρώπης*. Ανακτήθηκε από: <https://goo.gl/9qqwCv>
- Έμκε-Πουλοπούλου, Η.-Ε. (2007). *Η μεταναστευτική πρόκληση*. Αθήνα: Παπαζήσης ISBN13 9789600220742
- Επικαιρότητα: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2022). *Προσφυγική Κρίση και ΕΕ, στοιχεία και αριθμοί*. Ανακτήθηκε από: <https://www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/society/20170629STO7863/0/prosfugiki-krisi-kai-ee-stoicheia-kai-arithmoi>
- Επικαιρότητα: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2017). *Οδηγία Ελάχιστων Προδιαγραφών*. Ανακτήθηκε από: <https://www.europarl.europa.eu/news/el/press-room/20170615IPR77507/recognised-refugees-should-get-five-year-renewable-residence-permits>
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή: *Η ΕΕ και η προσφυγική κρίση*, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ανακτήθηκε από: <https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/1aa55791-3875-4612-9b40-a73a593065a3>
- Θεοδωρακοπούλου, Θ. (2017). *Διά Βίου Εκπαίδευση Ενήλικων Μεταναστών. Διερεύνηση ψυχοκοινωνικών παραγόντων συμμετοχής και εγκατάλειψης*. (Διδακτορική Διατριβή ΕΚΠΑ, Αθήνα). Ανακτήθηκε από: <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/42680?lang=el#page/1/mode/2up>
- Καβουνίδα, Τ., & Χολέζας, Ι. (2017). *Οι διαδρομές των νέων μεταναστευτικής προέλευσης στην εκπαίδευση και την αγορά εργασίας*. Ανακτήθηκε από: https://www.kepe.gr/images/meletes/STUDIES_75_Cavounidis_Cholezas_educational_and_labour_market_trajectories_of_youth_of_migrant_origin.pdf

- Καγιούλης, Χ. Π. (2017). *Σύγχρονα μεταναστευτικά ρεύματα στην Ελλάδα της κρίσης* (Διδακτορική Διατριβή, ΤΕΙ Δυτικής Μακεδονίας). Ανακτήθηκε από: https://anaktisis.uowm.gr/cgi/users/login?target=https%3A%2F%2Fanaktisis.uowm.gr%2F9351%2F1%2FL39_2017.pdf
- Καγκά, Ε. (2001). *Το άνοιγμα του σχολείου στην πολυγλωσσία και τον πολιτισμό. Περίπτωση διαθεματικής προσέγγισης*. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 5, 37-48. Ανακτήθηκε από: <http://www.pi-schools.gr/publications/epitheorisi/teyxos5/>
- Καλαφάτη, Κ. (2020). *Τα κίνητρα των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν κατά τη συμμετοχή τους σε Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών* (Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, ΕΑΠ, Πάτρα). Ανακτήθηκε από: file:///C:/Users/eveli/Downloads/129311_%CE%9A%CE%91%CE%9B%CE%91%CE%A6%CE%91%CE%A4%CE%97_%CE%9A%CE%91%CE%A4%CE%97%CE%A6%CE%95%CE%9D%CE%99%CE%91.pdf..pdf
- Καλοφωλιάς, Κ. (2011). *Το μεταναστευτικό ζήτημα στη Μεσόγειο (Ισπανία – Ιταλία-Ελλάδα)*. Αθήνα. Μιγάλη Σιδέρη. ISBN13 9789604680313
- Καραλής, Θ. (2005). *Σχεδιασμός, Διοίκηση, Αξιολόγηση Προγραμμάτων Εκπαίδευσης Ενηλίκων. Σχεδιασμός Προγραμμάτων, Διερεύνηση Εκπαιδευτικών Αναγκών*. Τόμος Β. ΕΑΠ: Πάτρα.
- Καρύδης, Β. (1996). *Η Εγκληματικότητα των Μεταναστών στην Ελλάδα, Ζητήματα Θεωρίας και Αντιεγκληματικής Πολιτικής*. Αθήνα. Παπαζήσης. ISBN 978-960-02-1189-4.
- Κασιμάτη, Κ. (1998). *Κοινωνικός αποκλεισμός: η ελληνική εμπειρία*. Αθήνα: Gutenberg. ISBN139789600107517
- Καψάλης Α. & Παπασταμάτης Α. (2000). *Διδακτική Ενηλίκων*. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
- Κεσίδου, Α., Ανδρούτσου, Α., & Τσάφος, Β. (2010, Μάιος 14-15). *Παράλληλες πολιτικές διαχείρισης της πολυπολιτισμικότητας στο σχολείο μέσα από το παράδειγμα της εκπαίδευσης παιδιών Ρομά* [Πρακτικά Συνεδρίου]. Μετανάστευση, πολυπολιτισμικότητα και εκπαιδευτικές προκλήσεις: πολιτική - έρευνα – πράξη,

Αθήνα.

Ανακτήθηκε

από:

http://www.diapolis.auth.gr/diapolis_files/drasi9/ypodراسi9.2b_2013/4_%CE%A7%CF%81%CE%AE%CF%83%CE%B9%CE%BC%CE%B5%CF%82%20%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%B4%CE%AD%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82%20&%20%CE%A5%CF%80%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%B9%CE%BA%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%20%CF%85%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CF%8C/4.8_%CE%A0%CF%81%CE%B1%CE%BA%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC%20%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%B5%CE%B4%CF%81%CE%AF%CF%89%CE%BD%20&%20%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%AC%20%CE%94%CE%B9%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82/%CE%95%CE%A0%CE%91%CE%94%CE%99%CE%A0%CE%95_%CE%A0%CF%81%CE%B1%CE%BA%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC%20%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%B5%CE%B4%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85%20_2010.PDF

Κεφαλά, Α. (2017). *Μελέτη του βιάματος και των εκπαιδευτικών αναγκών των ενήλικων Σύρων προσφύγων: μία βιογραφική/φαινομενολογική προσέγγιση*. (Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, ΕΑΠ). Ανακτήθηκε από: <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/21186/4/KephalaAnastasiaMsc2017.pdf>

Κόκκος, Α. (2005). *Μεθοδολογία Εκπαίδευσης Ενηλίκων, Τόμος Α: Θεωρητικό πλαίσιο και προϋποθέσεις μάθησης*. Πάτρα. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Κόκκοτας, Π. (1983). *Η Ελευθερία στην εκπαίδευση* (2^η έκδοση αναθ.). Αθήνα: Γρηγόρη

Κολοβός, Ι. (2011). *Μεταναστευτική Πολιτική και Ενσωμάτωση Μεταναστών – Η Περίπτωση της Ελλάδας*: Πελασγός. ISBN: 9789605222758.

Κοντοπόδης Ζ., Αποστολίδης Α. (2001). *Η Σημασία των Κινήτρων στην Εκπαίδευση* ΣΕΛΕΤΕ.

Κοτρόγιαννος, Δ.Α. (2019). *Εκπαίδευση Μεταναστών στην Ελλάδα: Μια μελέτη περίπτωσης*. (Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου). Ανακτήθηκε από:

<https://amitos.library.uop.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/5562/%CE%9A%CE%9F%CE%A4%CE%A1%CE%9F%CE%93%CE%99%CE%91%CE%9D%CE>

%9D%CE%9F%CE%A3%20-
%20%CE%94%CE%99%CE%A0%CE%9B%CE%A9%CE%9C%CE%91%CE%
A4%CE%99%CE%9A%CE%97.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Κούντιος, Γ. Α. (2006). *Διερεύνηση εκπαιδευτικών αναγκών οικονομικών μεταναστών/μεταναστριών για την απόκτηση επαγγελματικών δεξιοτήτων παραγωγής προϊόντων υψηλής ποιότητας* (Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).

Κούτλας, Κ. (2018). *Διερεύνηση κινήτρων και εμποδίων στην εκπαίδευση των ενηλίκων μεταναστών και προσφύγων στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (Σ.Δ.Ε.). Η περίπτωση του ΣΔΕ Ιωαννίνων* (Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Αθήνα). Ανακτήθηκε από:
file:///C:/Users/eveli/Downloads/%CE%9A%CE%9F%CE%A5%CE%A4%CE%9B%CE%91%CE%A3%20%CE%9A%CE%A9%CE%9D%CE%A3%CE%A4%CE%91%CE%9D%CE%A4%CE%99%CE%9D%CE%9F%CE%A3%20%CE%94%CE%95.pdf

Λαμπίδης, Γ. (2020). *Διερεύνηση εκπαιδευτικών αναγκών ενήλικων μεταναστών και προσφύγων που διαβιούν σε δομές φιλοξενίας και Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης στη Βόρεια Ελλάδα, κατά την περίοδο Μάρτιος - Ιούνιος 2020* (Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, ΕΑΠ, Αλεξανδρούπολη). Ανακτήθηκε από:
file:///C:/Users/eveli/OneDrive/%CE%A5%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%82/%CE%95%CE%9B%CE%9B%CE%97%CE%9D%CE%9F%CE%93%CE%9B%CE%A9%CE%A3%CE%97%20%CE%92%CE%99%CE%92%CE%9B%CE%99%CE%9F%CE%93%CE%A1%CE%91%CE%A6%CE%99%CE%91/%CE%94%CE%99%CE%A0%CE%9B%CE%A9%CE%9C%CE%91%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%95%CE%A3/FINAL%20POST%20GRADUATE%20PAPER%20-%20LAMPIDIS%20EKE%202020%20-%2019-9-20.pdf

Λιανός, Θ. (2009). *Ανθρώπινη κατάσταση και κοινωνική δικαιοσύνη*. Αθήνα: Gutenberg ISBN13, 9789600112559

Λυκίδη, Σ. (2019). *Η ενσυναίσθηση των εκπαιδευτών αναφορικά με τα εμπόδια μάθησης των μεταναστών και προσφύγων εκπαιδευομένων τους στην εκπαίδευση ενηλίκων. Μια ερευνητική προσέγγιση στο πλαίσιο προγραμμάτων εκμάθησης ελληνικών στον Νομό Αττικής* (Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, ΕΑΠ, Αθήνα). Ανακτήθηκε από:

file:///C:/Users/eveli/Downloads/111896_%CE%9B%CE%A5%CE%9A%CE%99

%CE%94%CE%97_%CE%A3%CE%A4%CE%91%CE%A5%CE%A1%CE%9F
%CE%A5%CE%9B%CE%91-
%CE%A6%CE%A9%CE%A4%CE%95%CE%99%CE%9D%CE%97.pdf

- Μαλιγκούδη Χ., (2008). *Βασικές Αρχές της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, ΥΠ.Ε.Π.Θ., Ένταξη παιδιών παλιννοστούντων & αλλοδαπών στο σχολείο για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Γυμνάσιο). Μεθοδολογικός Οδηγός για τη χρήση σχολικών βιβλίων του Γυμνασίου. Η διαπολιτισμική διάσταση στη διδασκαλία.* Επιστ. Εποπτεία Π. Ξωχέλλης. Θεσσαλονίκη.
- Μάρκου Π., (1996). *Προσεγγίσεις της πολυπολιτισμικότητας και διαπολιτισμική εκπαίδευση – Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών,* ΥΠΕΠΘ, Αθήνα ISBN9607335090
- Μουσούρου, Λ. Μ. (2006). *Παιδιά Παλιννοστούντων και Αλλοδαπών στο Ελληνικό Σχολείο. Στο Μετανάστευση και Ένταξη των Μεταναστών στην Ελληνική Κοινωνία.* Αθήνα: Gutenberg.
- Μπαλαμπανίδου, Ζ., & Ποζουκίδης, Ν. (2010). Ανίχνευση επιμορφωτικών αναγκών των εκπαιδευτικών στη διαπολιτισμική εκπαίδευση: μια μελέτη περίπτωσης. Στο Π. Γεωργογιάννης & Β. Μπάρος (Επιμ.), *Διαπολιτισμική εκπαίδευση-μετανάστευση διαχείριση συγκρούσεων και παιδαγωγική της δημοκρατίας,* Τόμος II (σσ. 192-203). Πάτρα: ΚΕ.Δ.ΕΚ <https://doi.org/10.12681/hjre.14100>
- Μπαλτατζής, Δ., & Νταβέλος, Π. (2009). *Η σημασία της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στο σύγχρονο σχολείο και τα προβλήματά της.* Στο Π. Γεωργογιάννης (Επιμ.). *Διαπολιτισμική εκπαίδευση. Ελληνικά ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα,* Τόμος I (σσ. 252-262). Πάτρα: ΚΕ.Δ.ΕΚ.
- Μπάτσιος, Α. (2020). *Ο ρόλος των εκπαιδευτών ενηλίκων στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: Απόψεις των φοιτητών των Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων Σπουδών «Επιστήμες της Αγωγής» και «Εκπαίδευση Ενηλίκων» του ΕΑΠ.* Βέροια. Ανακτήθηκε από:
[file:///C:/Users/eveli/Downloads/%CE%91.%CE%9C.122085%20%CE%9C%CE%A0%CE%91%CE%A4%CE%A3%CE%99%CE%9F%CE%A3%20%CE%91%CE%98%CE%91%CE%9D%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%9F%CE%A3%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/eveli/Downloads/%CE%91.%CE%9C.122085%20%CE%9C%CE%A0%CE%91%CE%A4%CE%A3%CE%99%CE%9F%CE%A3%20%CE%91%CE%98%CE%91%CE%9D%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%9F%CE%A3%20(2).pdf)
- Μπεζάτη, Θ., & Θεοδοσοπούλου, Μ. (2006). *Στόχοι της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και ο ρόλος της εκπαίδευσης ενηλίκων.* Ανακτήθηκε από:
<http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/139>

- Μπιργιλάκη, Ν. (2009, Νοέμβριος 27-29). *Κοινωνική Ένταξη των Μεταναστών και Ανοικτή εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση στην Ελλάδα* [Πρακτικά Συνεδρίου]. 5^ο Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση, Αθήνα. Ανακτήθηκε από: <https://eproceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/openedu/issue/view/55>
- Μουσούρου Λ. (1991). *Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική*. Αθήνα: Gutenberg. ISBN13 9789600103083
- Νικολαΐδου, Α., & Τσάρπα, Ι. (2021). *Εκπαίδευση Ενηλίκων Προσφύγων και Εναλλακτικές μέθοδοι επιμόρφωσης* [Πρακτικά Συνεδρίου]. 1ο Διεθνές Διαδικτυακό Εκπαιδευτικό Συνέδριο Από τον 20ο στον 21ο αιώνα μέσα σε 15 ημέρες, 608-617.
- Ουζούνη, Δ. (2019). *Ο μετανάστης ως θύμα και ως θύτης του εγκλήματος: Μια εγκληματολογική προσέγγιση*. (Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, ΑΠΘ). Ανακτήθηκε από: <http://ikee.lib.auth.gr/record/319261/files/GRI-2020-27337.pdf>
- Παλαιολόγου, Ν., & Ευαγγέλου, Ο. (2003). *Διαπολιτισμική παιδαγωγική: εκπαιδευτικές διδακτικές και ψυχολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Ατραπός. ISBN13 9789608325364
- Παλαιολόγου, Ν., & Ευαγγέλου, Ο. (2011). *Διαπολιτισμική παιδαγωγική: Εκπαιδευτική Πολιτική για παιδιά μεταναστών*. Αθήνα: Πεδίο. ISBN13978960405850
- Παναγίδης, Π., & Χατζησωτηρίου, Χ. (2014). Από την παροικιακή και μειονοτική εκπαίδευση στον λόγο της διαπολιτισμικότητας: πολιτική, προκλήσεις και εισηγήσεις. Στο Χ. Χατζησωτηρίου & Κ. Ξενοφώντος (Επιμ.), *Διαπολιτισμική εκπαίδευση: προκλήσεις, παιδαγωγικές θεωρήσεις και εισηγήσεις* (σσ. 153-172). Καβάλα: Σαΐτα
- Πατραγάς Ν.Θ.Κ., (2017). *Αδελφοί Μουσουλμάνοι: Η μήτρα της ισλαμιστικής ενόπλου βίας. Η μαρτυρία του εξ απορρήτων του εθνάρχου Νάσερ Σάμη Σάραφ*. Αθήνα: Λημών. ISBN13 9786185259044
- Περράκη, Χ. (2016). *Κίνητρα και εμπόδια των αλλοδαπών ενήλικων εκπαιδευόμενων και η σχέση αυτών με το βαθμό ικανοποίησης από τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα "Οδυσσέας" Εκπαίδευση των μεταναστών στην ελληνική γλώσσα, την ελληνική ιστορία και τον ελληνικό πολιτισμό" στο Νομό Λασιθίου*. (Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, ΕΑΠ, Σητεία). Ανακτήθηκε από: https://apothesis.eap.gr/handle/repo/10395/browse?type=title&sort_by=1&order=A SC&rpp=50&etal=-1&null=&starts_with=%CE%9A

- Πρεβεζάνου, Β. (2007). *Ιδεολογικές διαστάσεις του άλλου στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο*. Αθήνα: Κέδρος
- Ρετινιώτη, Α., & Μάντζιου, Ι. (2010). *Η πρόσβαση των φτωχών και κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων που ζουν στο κέντρο της Αθήνας, στους τομείς της υγείας, της εκπαίδευσης και της εργασίας*. (Ερευνητική Εργασία, Κοινωνική Υπηρεσία Γιατρών του Κόσμου). Ανακτήθηκε από: https://blogs.sch.gr/apostoliamac/files/2012/01/116_Research-No1.pdf
- Σγούρα Α., Μάνεσης Ν., & Μητροπούλου Φ. (2018). Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και κοινωνική ένταξη των παιδιών – προσφύγων: Αντιλήψεις Εκπαιδευτικών. *Διάλογοι! Θεωρία και Πράξη στις Επιστήμες της Αγωγής και της Εκπαίδευσης*, 4, 108-129. Ανακτήθηκε από: <http://dx.doi.org/10.12681/dial.16278>
- Σκλάβου, Κ. (2005). *Μελέτη εκπαιδευτικών αναγκών και στάσεων για την εκπαίδευση των ενήλικων προσφύγων και μεταναστών : Η περίπτωση του λεκανοπέδιου Αττικής*. (Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, ΕΑΠ). Ανακτήθηκε από: <https://apothesis.eap.gr/handle/repo/20485>
- Σκούρτου Ε., Βρατσάλης Κ., & Γκόβαρης Χ. (2004). *Εμπειρογνωμοσύνη: Μετανάστευση στην Ελλάδα και Εκπαίδευση: Αποτίμηση της υπάρχουσας κατάστασης – Προκλήσεις και προοπτικές βελτίωσης*. (Εμπειρογνωμοσύνη, Πανεπιστήμιο Αιγαίου) Ανακτήθηκε από: [http://old.psych.uoa.gr/~vpavlop/index.files/pdf/ddpms%20IMEPO%20immigratio n%20and%20education%20\(Skourtou%20et%20al.\).pdf](http://old.psych.uoa.gr/~vpavlop/index.files/pdf/ddpms%20IMEPO%20immigratio n%20and%20education%20(Skourtou%20et%20al.).pdf)
- Σπανού, Κ., (2000). *Διοίκηση, Πολίτες και Δημοκρατία*. Αθήνα: Παπαζήση. ISBN13 978960021478
- Σταυρογιάννη, Ρ. Δ. (2020). *Κίνητρα συμμετοχής και εμπόδια εκπαιδευόμενων στην εκπαίδευση Ενηλίκων. Η περίπτωση του ΣΔΕ Λαμίας* (Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου). Ανακτήθηκε από: https://amitos.library.uop.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/6080/%CE%A3%CE%A4%CE%91%CE%A5%CE%A1%CE%9F%CE%93%CE%99%CE%91%CE%9D%CE%9D%CE%97%20%CE%94%CE%97M%CE%97%CE%A4%CE%A1%CE%91%20%CE%A6%CE%95%CE%92%CE%A1%CE%9F%CE%A5%CE%91%CE%A1%CE%99%CE%9F%CE%A3_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- Συμεού, Λ. (2017). *Εγκυρότητα και Αξιοπιστία στην Ποιοτική Έρευνα: Το παράδειγμα μιας έρευνας για τη συνεργασία σχολείου – οικογένειας* [Πρακτικά Συνεδρίου]. 9^ο Συνέδριο Παιδαγωγικής Εταιρίας Κύπρου. Ανακτήθηκε από: <https://eclass.uop.gr/modules/document/file.php/TS162/%CE%95%CE%B3%CE%BA%CF%85%CF%81%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1%20%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%BF%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82%20%CE%AD%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B1%CF%82.pdf>
- Τσαούσης, Δ. (1991). *Η Κοινωνία του ανθρώπου, Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Gutenberg. ISBN13 9739600105056
- Φτακλάκη, Ε. (2015). *Human Trafficking, η σύγχρονη δουλεία, Break the Chain*. Ανακτήθηκε από: <https://www.verena.gr/content/human-trafficking-%CE%B7-%CF%83%CF%8D%CE%B3%CF%87%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B7-%CE%B4%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CF%86%CF%84%CE%B1%CE%BA%CE%BB%CE%AC%CE%BA%CE%B7>
- Φλώρου, Ι. (2019). *Διαπολιτισμική εκπαίδευση και κοινωνική ένταξη των ενηλίκων μεταναστών και προσφύγων. Αντιλήψεις εκπαιδευτών των μεταναστών και προσφύγων στα Κ.Δ.Β.Μ από το διαμέρισμα της Θεσσαλίας*. (Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, ΕΑΠ, Πάτρα). Ανακτήθηκε από: <https://apothesis.eap.gr/handle/repo/42713>
- Χαντζή, Χ. (2022). *Κοινωνική Ανισότητα, Ετερότητα και η Ελληνική ως Δεύτερη ή ξένη γλώσσα*. (Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών). Ανακτήθηκε από: <https://nemertes.library.upatras.gr/server/api/core/bitstreams/554c80c9-a4c1-4971-a12a-7b93cac513bb/content>
- Χασάπης, Δ. (2000). *Σχεδιασμός, Οργάνωση, Εφαρμογή και Αξιολόγηση Προγραμμάτων Επαγγελματικής Κατάρτισης: Μεθοδολογικές Αρχές και Κριτήρια Ποιότητας*. Εκδόσεις. Μεταίχμιο: Αθήνα

- Χατζηνικολάου, Κ. (2015). Νοτιοανατολικό δίχτυ προστασίας. Έρευνα-δράση για την πρόληψη της εμπορίας παιδιών και προστασία ασυνόδευτων ανηλίκων μεταναστών και προσφύγων. *Διάλογοι! Θεωρία και Πράξη στις Επιστήμες της Αγωγής και Εκπαίδευσης*, 1, 130-139. Ανακτήθηκε από: <http://dx.doi.org/10.12681/dial.8884>
- Χατζησωτηρίου, Χ. & Ξενοφώντος, Κ. (2014). *Διαπολιτισμική εκπαίδευση. Προκλήσεις, παιδαγωγικές θεωρήσεις και εισηγήσεις*. Καβάλα: Εκδόσεις Σαΐτα. Ανακτήθηκε από: <http://www.poed.com.cy/Portals/0/pdf/ebook%20Intercultural%20Education.pdf>
- Χολέβα, Α. (2017). Κι αν ήσουν εσύ; Ένα πρόγραμμα ευαισθητοποίησης στα ανθρώπινα δικαιώματα και σε θέματα προσφύγων με βιωματικές δραστηριότητες, τεχνικές θεάτρου και εκπαιδευτικού δράματος. *Διάλογοι! Θεωρία και Πράξη στις Επιστήμες Αγωγής και Εκπαίδευσης*, 3, 142-156. Ανακτήθηκε από: <http://dx.doi.org/10.12681/dial.15208>
- Χριστόπουλος, Δ. (2017). Μετανάστευση και κοινωνικά σύνορα. Διαδικασίες αφομοίωσης, ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού. *Νήσος*, 41, 165–169. Ανακτήθηκε από: <https://doi.org/10.12681/hpsa.14542>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΑΠΟΜΑΓΝΗΤΟΦΩΝΗΣΕΙΣ

1^η απομαγνητοφώνηση
Προσωπικά Στοιχεία Συνεντευξιζόμενου
Όνομα: Adnan
Ηλικία: 43
Χώρα Καταγωγής: Πακιστάν
Έτη παραμονής στην Ελλάδα: 25
Οικογενειακή Κατάσταση: Παντρεμένος
Παιδιά: 4
Επάγγελμα: Τυπογράφος

Σπουδές: έχει ολοκληρώσει το σχολείο (12 χρόνια)

Περιγραφή Συνεντευξιζόμενου

Ο Adnan ήταν ένας ιδιαίτερα ευγενικός άνθρωπος. Το επίπεδο των ελληνικών του ήταν ικανοποιητικό αλλά σε κάποια σημεία υπήρχε δυσκολία συνεννόησης. Ο Adnan ήταν αντιπρόεδρος του Σχολείου Μεταναστών. Καθόλη τη διάρκεια της συνέντευξης, η βλεμματική του επαφή δεν ήταν ιδιαίτερα άμεση ενώ η στάση του σώματός του έδειχνε ότι δεν ένιωθε ιδιαίτερα άνετα. Ωστόσο απαντούσε πρόθυμα σε όλες τις ερωτήσεις. Έδειχνε ένας άνθρωπος, που τον ευχαριστούσε ιδιαίτερα ο χώρος του σχολείου και η ενασχόληση με τα θέματά του.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ονομάζομαι Σταματίου Ευαγγελία, είμαι δασκάλα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών στο τμήμα Διαχείριση Σχολικής Μονάδας με κατεύθυνση Εκπαίδευση Ενηλίκων και Διά Βίου Μάθηση. Βρίσκομαι στο Ανοιχτό Σχολείο Μεταναστών Πειραιά και έχω απέναντί μου τον 1^ο συνεντευξιζόμενο. Αρχικά, σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας. Η βοήθειά σας είναι πολύτιμη για την έρευνά μου.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εργάζεστε στην Ελλάδα;

Σ1: Μάλιστα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι δουλειά κάνετε;

Σ1: Δουλεύω τυπογραφείο.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πόσο καιρό βρίσκεστε στην Ελλάδα;

Σ1: Είμαι 25 χρόνια.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θέλετε να παραμείνετε στην Ελλάδα;

Σ1: Είμαι και...

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ή θέλετε να αλλάξετε χώρα μετά;

Σ1: Όχι. Τώρα έχουνε περάσει 25 χρόνια, δε βρίσκω να αλλάξω. Δηλαδή είμαι πάρα πολλά χρόνια.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ωραία. Έχετε οικογένεια;

Σ1: Οικογένεια έχω αλλά όχι εδώ. Στο Πακιστάν.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θέλετε να έρθει η οικογένειά σας στην Ελλάδα;

Σ1: Εεε, ήθελα αλλά δεν μπορούσα, δηλαδή έχω και 4 παιδιά, πρέπει να έχω μεγαλύτερο εκκαθαριστικό, δεν μπορούσα να καταφέρω και δεν μπορώ να κάνω αίτηση γιατί 16.000 εκκαθαριστικό θέλω και έχω 4 παιδιά. Και γι' αυτό τον λόγο δεν έχω κάνει αίτηση.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί θέλετε να είναι η οικογένειά σας στην Ελλάδα; Θέλετε να είστε μαζί;

Σ1: Αυτό. Πρέπει να είμαστε μαζί. Για να μεγαλώσουν παιδιά πρέπει να είναι μάνα και πατέρα μαζί με το παιδιά. Φυσικό τρόπο αυτό είναι. Αυτό που κάνουμε δεν είναι και σωστό. Αλλού είναι μάνα και αλλού είναι πατέρα. Εντάξει, στήριξη κάνω οικονομικά όσο μπορώ αλλά να είμαι και κοντά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Σπουδάσατε στη χώρα σας;

Σ1: Ναι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι σπουδάσατε;

Σ1: 12 χρόνια. 10 χρόνια πήγα σχολείο και μετά 2 χρόνια κολιτζ.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: 2 χρόνια κολλέγιο;

Σ1: Όχι 12 χρόνια συνεχόμενα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Α, δηλαδή μέχρι να τελειώσετε το σχολείο.

Σ1: Ναι και Αγγλικά Efe.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι επίπεδο είναι αυτό; Ας πούμε στα ελληνικά περίπου τι επίπεδο είναι; Είναι καλό επίπεδο αγγλικών ή είναι μέτριο;

Σ1: Καλό καλό.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Καλό. Ωραία. Πέρα από το σχολείο μάθατε κάτι;

Σ1: Όχι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Δουλέψατε στη χώρα σας;

Σ1: Δημόσιο υπάλληλο πήγα, δούλεψα 2 χρόνια ως οδηγός και μετά άφησα... κι έφυγα και ήρθα στην Ελλάδα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί το αφήσατε;

Σ1: Δεν ξέρω. Από τότε δεν ήτανε και πολύ... δε μου άρεσα...ούτε αρέσανε και στους γονείς μου αυτή η δουλειά, ήτανε και επικίνδυνα γιατί... και η μάνα μου συνέχεια έλεγε «λάθος επέλεξες» κι αυτά... και εντάξει άφησα κι έφυγα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Οπότε δε σας στήριζε η οικογένειά σας;

Σ1: Ναι , ναι. Ήτανε λίγο δύσκολα. Για κάποιο λόγο, δεν ξέρω. Τώρα σκέφτομαι έχω κάνει λάθος αλλά εντάξει έχουνε περάσει 25 χρόνια. Τελείωσε. Όταν ήμουνα μικρός, δεν είχα... 23 – 24 χρονών ήμουνα. Πήρα ένα απόφαση, φεύγω και μετά...

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Όταν φύγατε, είχατε οικογένεια εκεί;

1^{ος} συνεντευξιαζόμενος: Όχι, μετά παντρεύτηκα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Δηλαδή παντρευτήκατε όσο ήσασταν στην Ελλάδα;

Σ1: '98 έγινε νόμιμος, 2000 πήγα Πακιστάν και παντρεύτηκα. Και πάω κάθε χρόνο όποτε βλέπω ευκαιρία από δουλειά, δηλαδή 2 φορές τον χρόνο... μία φορά τον χρόνο σίγουρα. Είναι low season, δηλαδή δεν έχει πολλή κίνηση η δουλειά και βρίσκω 2 μήνες άδεια και φεύγω.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στο Πακιστάν θέλετε να ξαναγυρίσετε;

Σ1: Ναι γιατί έχει οικογένειά μου που με τραβάει. Αυτό. Παιδιά μεγαλώνω. Πηγαίνω συχνά. Δεν τα αφήνω πολύ διάρκεια. Φέτος χρονιά 2 φορές πήγα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ είστε ευχαριστημένος από τη δουλειά που κάνετε;

Σ1: Ναι, εντάξει δεν έχω δει πολλή δυσκολία. Σαν Ελλάδα δεν έχω δει κρίση. Δηλαδή δούλευα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Δουλεύετε στην ίδια δουλειά;

Σ1: Ίδια δουλειά (με έμφαση). Ίδια δουλειά χρόνια. Άλλαξα μια εταιρία αλλά πάλι ίδια δουλειά δηλαδή έκλεισε η μια εταιρεία και μου είπανε έλα για μας και πήγα από ‘κει. Στη διάρκεια της κρίσης που ήτανε, εγώ δούλευα. Δεν είχα ποτέ πρόβλημα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Είστε ευχαριστημένος και από τα οικονομικά και από τους συνεργάτες;

Σ1: Ναι, ναι πολύ καλά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ στην Ελλάδα, αντιμετωπίζετε δυσκολίες; Στο να ζήσετε; Με τους άλλους ανθρώπους;

Σ1: Κοίτα κάποια στιγμή αλλά εγώ προσωπικά όχι, εγώ δε δυσκολεύτηκα. Δεν είμαι ευχαριστημένος τόσα χρόνια για λόγο χαρτιά που έχω, δηλαδή όταν πάω ανανέωση δυσκολεύομαι ίδια όπως ήταν πρώτη μέρα. Είμαι και νόμιμος, δουλεύω και νόμιμα και πάλι όταν λήξουνε χαρτιά ίδια είναι. Δεν έχει μεγάλη διαφορά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στην Ελλάδα τι σας έκανε να ξεκινήσετε το σχολείο; Γιατί θέλατε να πάτε σχολείο;

Σ1: Ήθελα να μάθω Ελληνικά γιατί μένουμε χρόνια και πρέπει να μιλάμε με έναν σωστό τρόπο, να καταλαβαίνουμε, πρέπει αν βγάλουμε διπλώματα, πρέπει να οδηγάμε, πρέπει να διαβάζουμε και πρέπει να ξεκινάω σχολείο. Μόλις ήρθα σχολείο, βλέπω διαφορετικά πράγματα, εε... μαθαίνουμε πολλά, δηλαδή και Ιστορία, δηλαδή σύνολο σχολεία μαθαίνεις και γλώσσα και πολλά άλλα που δεν τα ξέρεις, δεν τα γνωρίζεις, μαθαίνεις.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ήρθατε σχολείο από την πρώτη μέρα που ήρθατε στην Ελλάδα ή μετά;

Σ1: Όχι, όχι. Εγώ ήρθα σχολείο όταν άκουσα... ήταν γειτονιά μου δίπλα το σχολείο και βλέπω «ξεκίνησαν τα σχολεία μεταναστών» και ήρθα να ρωτήσω και γύρισα σχολείο 2006. 2007 ξεκίνησα. 2006 ξεκίνησε σχολείο, '07 ξεκίνησα εγώ.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Σας αρέσει το σχολείο;

Σ1: Ναι (έκφραση χαράς). Πολύ.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ στο σχολείο, θέλετε να το συνεχίσετε το πρόγραμμα;

Σ1: Μέχρι τώρα, ναι, δε θέλω να αφήσω. Είναι και Κυριακή. Όποτε βρίσκω χρόνο, έρχομαι σχολείο. Δηλαδή είμαι ευχαριστημένος από το σχολείο, από το να βγαίνεις έξω σχολείο κάτι μαθαίνεις.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Κάτι άλλο εκτός από τα ελληνικά θέλετε να μάθετε; Ίσως μια δεξιότητα μία τέχνη για να το χρησιμοποιήσετε στη δουλειά σας ή σε μια άλλη δουλειά;

Σ1: Όχι, τώρα δεν είμαι και μικρός, εντάξει. Συνέχεια δουλεύω 25 χρόνια ίδια δουλειά, έχουμε μάθει. Δεν έχω σκοπό να μάθω κάτι άλλο.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εκτός από τα ελληνικά ,έχετε παρακολουθήσει κανένα άλλο πρόγραμμα εκπαίδευσης;

Σ1: Κοίτα, μια φορά ένα πρόγραμμα που βγάζει κράτος, ΟΑΕΔ βγάζει, excel.. Υπολογιστές. Πήγα στο πρόγραμμα, συνέχισα, είχα χρόνο. Αυτό έκανα και όποτε βρίσκω κάπου χρόνο, δουλεύω 5 μέρες, καμιά φορά δουλεύω και Σάββατο και άμα βρω κάτι που να μου αρέσει συμμετέχω.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ Γιατί το παρακολουθήσατε αυτό;

Σ1: Για να μάθουμε computer.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί σας άρεσε ή για τη δουλειά;

Σ1: Όχι, αυτά είναι σύγχρονα, πρέπει να μαθαίνεις. Ξεκινήσανε online μεταφορές, όσο μεγαλώνεις μαθαίνεις και θέλεις. Ένα εργαλείο είναι. Καλό είναι να ξέρεις.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Κατάλαβα. Εδώ στο σχολείο σας δυσκολεύει κάτι να παρακολουθήσετε το μάθημα;

Σ1: Όχι γιατί είμαστε χρόνια. Εμένα προσωπικά όχι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στην αρχή;

Σ1: Στην αρχή, εντάξει. Μπαίνεις σε έναν νέο. Τόσα χρόνια αφήσαμε σχολείο, μετά ήρθαμε και συνηθίσαμε ξανά. Ήτανε λίγο. 2 πρώτες βδομάδες, 3 βδομάδες περάσανε. Ήτανε και πολύ καλοί άνθρωποι, δάσκαλος. Όποιος έρχεται 3^η βδομάδα 4^η βδομάδα, έχει και φιλική σχέση, δεν αφήνει σχολείο. Τόσο καλά περνάμε.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Σας αρέσει τόσο πολύ εδώ;

Σ1: Ναι. Είναι και ευγενικοί άνθρωποι, είναι δάσκαλοι. Δεν το ξέραμε, δηλαδή μαθαίνεις.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Οι δάσκαλοι είναι και φίλοι σας δηλαδή εδώ;

Σ1: Ναι, ναι. Μιλάμε (έκφραση ικανοποίησης). Και καλό είναι να μαθαίνεις γλώσσα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στη χώρα σας οι δικοί σας άνθρωποι, η οικογένειά σας, ας πούμε, τι λέει για το ότι πάτε σχολείο;

Σ1: Εντάξει ξέρουνε και οι άνθρωποι για ποιον λόγο πάμε. Έχουμε πει μαθαίνουμε γλώσσα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Σας στηρίζουν δηλαδή;

Σ1: Ναι, ναι βέβαια. Το σχολείο είναι καλό πράγμα. Εντάξει εγώ είμαι άνθρωπος που πήγα και Πακιστάν σχολείο, δηλαδή οικογένειά μου στήριξε. Σπουδαία οικογένεια δηλαδή. Ο πατέρας μου και η μάνα μου έχουνε πάει και εκείνοι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Σας λένε να μάθετε και κάτι άλλο;

Σ1: Κοίτα ο άνθρωπος όσο μαθαίνει τόσο καλός είναι αλλά τώρα δεν είμαστε και παιδιά. Όσο μαθαίνουμε καλό είναι. Αλλά τώρα δε μου λένε. Μαθαίνεις, καλά κάνεις. Όσο μαθαίνουμε καλά κάνουμε. Τι να πούνε τώρα...

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στο πρόγραμμα εδώ υπάρχει κάτι που θα αλλάζατε;

Σ1: Όχι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στον τρόπο διδασκαλίας;

Σ1: Όχι, είναι πολύ καλός. Είναι έμπειροι γιατί οι περισσότεροι δάσκαλοι είναι συνεχόμενα πάνω από 5 χρόνια. Έχουνε μάθει. Έχουνε και τρόπο πολύ σωστό. Δεν έχω δυσκολία. Δηλαδή λύνουνε. Τόσο έμπειροι είναι. Ξέρουνε πότε μαθαίνει ο μαθητής.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ο δάσκαλος πώς κάνει το μάθημα;

Σ1: Κοίτα αρχικά ξεκινάμε από 0 και σπουδάζουμε. Μετά όσο μαθαίνεις ο τρόπος αλλάζει, συμπληρώνεις λέξεις και ομαδικά και άλλο τρόπο. Δηλαδή ένα τρόπο είναι πολύ καλό και σωστό, δηλαδή μαθαίνει κάθε ένας μαθητής. Δηλαδή ξέρει ο δάσκαλος μέχρι που είναι και τι στήριξη θέλει, εργασίες πώς λύνουνε, πώς δυσκολεύουνε... μέχρι

και τηλέφωνα παίρνουμε όποτε δυσκολεύομαι στο σπίτι και λέω «δάσκαλε, κόλλησα εκεί, πες μου» και λύνουνε.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Άρα σας στηρίζει ο δάσκαλος και εκτός σχολείου.

Σ1: Ναι , είναι καλές σχέσεις.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Άρα δε θα αλλάζατε τίποτα στον τρόπο που το κάνει;

Σ1: Όχι , όχι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς σας φαίνεται εσάς το ότι ο δάσκαλός σας είναι από άλλη χώρα από εσάς; Σας δυσκολεύει ή...; (έκανα πιο συγκεκριμένη την ερώτηση γιατί του ήταν δύσκολο να απαντήσει).

Σ1: Όχι , όχι. Καθόλου.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Κατά πόσο πιστεύετε το ότι είστε από μια άλλη χώρα σας δυσκολεύει να βρείτε δουλειά; Ας πούμε το ότι είστε στην Ελλάδα σας δυσκολεύει να βρείτε δουλειά;

Σ1: Αυτό ήτανε πάντα δύσκολα. Δηλαδή πάντα βρίσκαμε δουλειά με φιλική, δηλαδή από φίλους. Δηλαδή ένας φίλος μου ή κάποιος γνωστός δουλεύει σε ένα εργοστάσιο και χρειάζεται κάποια άτομα αυτός λέει και με το αφεντικό του, έχω έναν φίλο και άμα χρειάζεται πηγαίναμε μαζί και... τέτοιο τρόπο. Μέχρι που δεν ξέρεις γλώσσα. Όταν ξέρεις γλώσσα, πας μιλάς με κόσμο, βρίσκεις και από 'κει ευκαιρίες.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Κατάλαβα. Μετά το σχολείο εσείς τι θέλετε να έχετε κερδίσει από αυτό; Τι περιμένετε; Πέρα από τη γλώσσα;

Σ1: Όπου κολλάγαμε γλώσσα , σχολείο ανοίγει δουλειές, δηλαδή αρχικά δουλεύεις σε ένα μαγαζί μέσα σαν βοηθός κάτι... δηλαδή ένας φίλος μου ήρθε σχολείο άρχισε να γράφει και έγινε οδηγός, οδηγός ταξί, γιατί ξεκίνησε, έδωσε εξετάσεις, επαγγελματικός οδηγός γιατί πρέπει να κόψει και ένα απόδειξη. Εεε, βοηθάει, ανοίγει δουλειές. Δε φτάνει να μιλάς. Πρέπει να διαβάζεις, να γράφεις. Όταν ξεκινάς τέτοια σου ανοίγει ένα επίπεδο δουλειές. Σημειώνεις, γράφεις, πρακτορεία που στέλνουνε πράγματα νησιά και παιδιά που δουλεύουνε... εκεί δεν μπορεί να δουλέψει ένας απλός που δεν ξέρει να διαβάζει γλώσσα. Εκεί μόνο αυτός μπορεί να δουλέψει, που...από που ήρθε αυτό το πακέτο. Δηλαδή πρακτορεία, logistics...δηλαδή ανοίγει πολλές δουλειές.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πέρα από τη δουλειά, κάτι άλλο; Είναι κάτι που σας ευχαριστεί; Για σας ας πούμε, το ότι έχετε μάθει μια καινούργια γλώσσα; Ή το κάνετε μόνο για τη δουλειά; Είναι αναγκαίο για τη δουλειά;

Σ1: Όχι, γλώσσα είναι γλώσσα. Αν είσαι σε μία χώρα που έχει δικό του γλώσσα πρέπει να ξέρεις. Τότε κυκλοφορείς. Βοηθάς πολλές πλευρές . Παντού. Πρέπει να ξέρεις γλώσσα (με έμφαση). Αν είσαι σε ξένη χώρα και δεν ξέρεις γλώσσα, εεε, είσαι σφηνωμένος (με γέλιο). Δεν μπορείς να κάνεις κάτι. Αν χάσεις κάτι, δεν μπορείς να ρωτήσεις, πού πάω και πού είσαι και τι θέλω να κάνω. Μπορεί να είσαι άρρωστος και θέλεις βοήθεια. Γλώσσα είναι κύριο πράγμα (με έμφαση και γέλιο). Τα πάντα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ωραία, η συνέντευξή μας τελειώνει εδώ. Σας ευχαριστώ πολύ.

Σ1: Έγινε. Κι εγώ ευχαριστώ. Πιστεύω να απάντησα (με γέλιο).

2^η απομαγνητοφώνηση
Προσωπικά Στοιχεία Συνεντευξιζόμενου
Όνομα: Afzan
Ηλικία: 37
Χώρα Καταγωγής: Πακιστάν
Έτη παραμονής στην Ελλάδα: 17
Οικογενειακή Κατάσταση: Παντρεμένος
Παιδιά: Όχι
Επάγγελμα: Επιλοποιός
Σπουδές: Έχει ολοκληρώσει το σχολείο (12 χρόνια)
Περιγραφή Συνεντευξιζόμενου
Ο Afzan ήταν ένας ιδιαίτερα ευγενικός άνθρωπος. Το επίπεδο των ελληνικών του ήταν καλό κι έτσι η συνέντευξη κύλησε ομαλά. Καθόλη τη διάρκεια της συνέντευξης, διατηρούσε τη βλεμματική του επαφή, καθόταν άνετα στην καρέκλα του ενώ η στάση του σώματος του μαρτυρούσε μια σοβαρότητα και έναν σεβασμό για τη διαδικασία. Ήταν πρόθυμος να μιλήσει και ήθελε να βοηθήσει την ερευνήτρια.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ονομάζομαι Σταματίου Ευαγγελία, είμαι δασκάλα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών στο τμήμα Διαχείριση Σχολικής Μονάδας με κατεύθυνση Εκπαίδευση Ενηλίκων και Διά Βίου Μάθηση. Βρίσκομαι στο Ανοιχτό Σχολείο Μεταναστών Πειραιά και έχω απέναντί μου τον 2^ο συνεντευξιαζόμενο. Αρχικά, σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας. Η βοήθειά σας είναι πολύτιμη για την έρευνά μου.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πόσα χρόνια βρίσκεστε στην Ελλάδα;

Σ2: Περίπου 17.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εργάζεστε στην Ελλάδα;

Σ2: Ναι, μάλιστα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι δουλειά κάνετε;

Σ2: Δουλεύω σε ένα εργοστάσιο σαν επιπλοποιός.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θέλετε να μείνετε στην Ελλάδα;

Σ2: Μάλιστα, εννοείται. Γιατί είμαι πολλά χρόνια εδώ και μ' αρέσει κιόλας. Και γι' αυτόν τον λόγο είμαι εδώ.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Μάλιστα, ωραία. Έχετε οικογένεια;

Σ2: Εδώ , όχι. Η οικογένεια με περιμένει στο Πακιστάν.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Έχετε παιδιά;

Σ2: Όχι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Είστε χρόνια παντρεμένος;

Σ2: Όχι. Πρόσφατα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Άρα παντρευτήκατε όσο ήσασταν εδώ στην Ελλάδα.

Σ2: Μάλιστα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θέλετε να έρθει η γυναίκα σας εδώ;

Σ2: Θα ήθελα. Προσπαθώ

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ποιο είναι το πρόβλημα;

Σ2: Τα χαρτιά. Προσπαθούμε και θα δείξει.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Μάλιστα. Γιατί θέλετε να έρθει και η γυναίκα σας εδώ;

Σ2Θα ήθελα και η γυναίκα να είναι εδώ στα δύσκολά μου και στα εύκολά μου. Θα ήθελα κι εκείνη να είναι εδώ. Από τη στιγμή που την παντρεύτηκα θα πρέπει να μοιραστώ τον χρόνο μου μαζί της.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θέλετε να κάνετε παιδιά;

Σ2: Εννοείται.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ στην Ελλάδα;

Σ2: Μάλιστα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στη χώρα σας σπουδάσατε;

Σ2: Μάλιστα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι σπουδάσατε;

Σ2: Είμαι 10 χρόνια...έχω τελειώσει Λύκειο. Δεν έχω σπουδάσει κάτι συγκεκριμένο.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Δουλεύατε στη χώρα σας;

Σ2: Μάλιστα, σαν επιπλοποιός.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πόσο εύκολο ήταν να κάνετε εδώ την ίδια δουλειά;

Σ2: Εντάξει, ήξερα τη δουλειά απλά με είχε δυσκολέψει λίγο η γλώσσα. Ξεκίνησα στην αρχή ήτανε λίγο δύσκολο, με βοηθήσανε τα παιδιά στη δουλειά μου και από 'κει και μετά βρήκα τον δρόμο και ήτανε...εντάξει... εύκολο.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Κατά πόσο πιστεύετε ότι οι σπουδές αναγνωρίζονται στην Ελλάδα; Δηλαδή το ότι ξέρατε τη δουλειά πιστεύετε ότι πληρωνόσασταν καλά γι' αυτό;

Σ2: Μέχρι ένα σημείο εντάξει, δεν ήταν και τόσο καλό. Μετά όμως που έμαθα κι εγώ τα δικαιώματά μου, τα ζήτησα και αναγνωρίστηκε αυτό.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Άρα ο εργοδότης δεν είχε τη διάθεση αυτή.

Σ2: Από μόνος του όχι. (έκφραση δυσαρέσκειας). Στην αρχή, μετά εντάξει μου φέρθηκε σωστά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Είστε ικανοποιημένος από τη δουλειά εδώ;

2^{ος} συνεντευξιαζόμενος: Εντάξει. Ευχαριστημένος.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Από την αρχή κάνατε αυτή τη δουλειά;

Σ2: Αυτή τη δουλειά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ στην Ελλάδα αντιμετωπίζετε δυσκολίες;

Σ2: Εδώ στην Ελλάδα στην αρχή είχα θέμα με τη γλώσσα μετά βρήκαμε αυτό (εννοεί το σχολείο) και μάθαμε και τώρα με τα χαρτιά μας. Ας πούμε έχω κάνει τα χαρτιά μου και έχω πάρει την άδεια παραμονής αλλά μετά που θέλω να κάνω την ανανέωση παίρνει πολύ χρόνο. Η δυσκολία μας αυτή τη στιγμή είναι αυτό.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Άλλη δυσκολία πέρα από αυτό έχετε; Με τους ανθρώπους; (σχόλια ερευνήτριας για να μιλήσει ο συνεντευξιαζόμενος για τον τομέα των κοινωνικών του σχέσεων)

Σ2: Όχι όχι. Δε θα ήθελα να κατηγορήσω κάποιον.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί ξεκινήσατε το σχολείο;

Σ2: Έμαθα χωρίς το σχολείο τη γλώσσα. Όμως μετά επειδή μ' αρέσει πάρα πολύ η γλώσσα ήθελα να μιλάω καλά. Και ακόμα πιο πέρα, θα ήθελα να μάθω κι άλλα και να μην έχω κάποιο πρόβλημα αν θέλω να πάω κάπου, να μιλήσω σε κάποιον, σε έναν γιατρό. Οτιδήποτε. Θα ήθελα να ξέρω καλά. Και γι' αυτό τον λόγο ήρθα εδώ στο σχολείο.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ήρθατε σχολείο από την πρώτη μέρα που ήρθατε στην Ελλάδα;

Σ2: Όχι όχι. Εγώ ήρθα στο σχολείο τα τελευταία 5 χρόνια.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θέλετε να το συνεχίσετε το σχολείο;

Σ2: Εννοείται. Μέχρι να καταλάβω...εντάξει...ποτέ δε μαθαίνεις τα πάντα αλλά συμπληρώνεις και προσπαθώ.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί θέλετε να συνεχίσετε το σχολείο;

Σ2: Για μένα, για μένα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Έχετε παρακολουθήσει ποτέ άλλο πρόγραμμα;

Σ2: Προς το παρόν όχι. Μπορεί στο μέλλον να παρακολουθήσω κάτι. Ακόμα δεν ξέρω.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Υπάρχει κάτι που σας δυσκολεύει στο πρόγραμμα;

Σ2: Όχι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ούτε στην αρχή;

Σ2: Στην αρχή ήταν λίγο δύσκολα, η κουλτούρα ήταν διαφορετική και γι' αυτόν τον λόγο ήταν λίγο δύσκολο αλλά μετά έβαλα τον εαυτό μου σύμφωνα με την κουλτούρα που έχει εδώ.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ήταν δύσκολο να προσαρμοστείτε;

Σ2: Όχι γιατί ήξερα τη γλώσσα από πριν.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στη χώρα σας οι δικοί σας άνθρωποι, η οικογένειά σας, ας πούμε, τι λέει για το ότι πάτε σχολείο;

Σ2: με στηρίζουν και είναι και πολύ περήφανοι για μένα και μου λένε μπράβο που το συνεχίζεις και προσπαθείς.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς νιώθετε που σας στηρίζει η οικογένειά σας;

Σ2: Με βοηθάει να συνεχίσω.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Σας λένε να μάθετε και κάτι άλλο πέρα από τη γλώσσα;

Σ2: Ό,τι είναι εξαρτάται από μένα. Αν θέλω κάτι εγώ πιστεύω θα με στηρίξουν. Δεν ήταν ποτέ εμπόδιο πουθενά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Είστε ικανοποιημένος από το πρόγραμμα εδώ;

Σ2: Πολύ.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θα αλλάζατε κάτι;

Σ2: Όχι, δε θα ήθελα (λίγο σκεπτικά απάντησε). Τα βασικά πράγματα είναι πολύ καλά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Από τους δασκάλους είστε ικανοποιημένος;

Σ2: Εντάξει προσπαθούν, βοηθάνε πάρα πολύ. Εντάξει να είσαι ξένος και να μην ξέρεις τη γλώσσα και να σου μάθει κάποιος είναι δύσκολο. Και εκείνοι προσπαθούν πάρα πολύ. Δίνουνε μάχη.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς σας φαίνεται ο τρόπος που γίνεται το μάθημα; θα αλλάζατε κάτι;

Σ2: Όχι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς κάνει το μάθημα ο δάσκαλος;

Σ2: Και σε ομάδες και κάνει το μάθημα αυτός. Μας ρωτά τι θέλετε. Συζητάμε. Έχουμε και φιλική σχέση θα έλεγα. Δεν κρατάει κάποια απόσταση. Εντάξει σε έναν βαθμό μόνο αλλά και πάλι σε θεωρεί και φίλο του, Κάπως έτσι. Δεν είναι πολύ αυστηρά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θα αλλάζατε κάτι στον τρόπο που κάνει το μάθημα;

Σ2: Τίποτα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς σας φαίνεται εσάς το ότι ο δάσκαλός σας είναι από άλλη χώρα από εσάς;

Σ2: Όχι καθόλου. Αφού είμαι σε μια χώρα και μαθαίνω τη γλώσσα εδώ πέρα πρέπει να είναι ο δάσκαλος από τη χώρα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ Κατά πόσο πιστεύετε το ότι είστε από μια άλλη χώρα σας δυσκολεύει να βρείτε δουλειά εδώ;

Σ2: Ήτανε στην αρχή λίγο δύσκολο γιατί δεν ξέρεις τη γλώσσα. Δεν ξέρουν πως συμπεριφέρεσαι, είσαι ξένος, ήταν λίγο δύσκολο μέχρι να σε καταλάβουν, τι άνθρωπος είσαι και πως είσαι. Μέχρι να μάθω τη γλώσσα που είναι βασικό. Και μετά, εντάξει, βρίσκεις.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Μετά το σχολείο εσείς τι θέλετε να έχετε κερδίσει από αυτό; Τι περιμένετε; Πέρα από τη γλώσσα;

Σ2: Εγώ θέλω να πιστεύω ότι θα είμαι πιο καλύτερος από τώρα, θα είμαι σαν άνθρωπος, στη συμπεριφορά, στη γλώσσα, που είναι βασικό και πιστεύω ότι θα είμαι πολύ ευχαριστημένος.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Έχετε φίλους εδώ;

Σ2: Μάλιστα. Και στο σχολείο και εκτός σχολείου. Και Έλληνες φίλους και από την

<u>3^η απομαγνητοφώνηση</u>
Προσωπικά Στοιχεία Συνεντευξιζόμενου
Όνομα: Samer
Ηλικία: 25
Χώρα Καταγωγής: Συρία
Έτη παραμονής στην Ελλάδα: Πάνω από 6
Οικογενειακή Κατάσταση: Όχι
Παιδιά: Όχι
Επάγγελμα: Υπάλληλος στο Lidl
Σπουδές: έχει ολοκληρώσει το σχολείο (12 χρόνια)

πατρίδα μου.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Υπάρχει κάτι άλλο που θα θέλατε να μάθετε πέρα από τη γλώσσα;

Σ2: Εντάξει , τώρα αυτήν τη στιγμή δε μου έρχεται κάτι. Μπορεί αύριο μεθαύριο να θέλω να κάνω κάτι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ωραία, η συνέντευξή μας τελειώνει εδώ. Σας ευχαριστώ πολύ.

Σ2: Κι εγώ ευχαριστώ. Καλό πτυχίο και ελπίζω να βοήθησα.

Περιγραφή Συνεντευξιζόμενου
<p>Ο Samer ήταν ένα ευγενικό και χαμογελαστό παιδί, που ήταν ιδιαίτερα πρόθυμο να δώσει τη συνέντευξη στην ερευνήτρια αλλά τον άγχωνε το γεγονός ότι δεν ήξερε τη διαδικασία. Αφού η ερευνήτρια τον καθησύχασε ότι θα τα πάει μια χαρά, άρχισε η συνέντευξη. Καθόλη τη διάρκεια της συνέντευξης, ο Samer, διατηρούσε τη βλεμματική επαφή, καθόταν άνετα στην καρέκλα του ενώ είχε διαρκώς το ένα χέρι στην τσέπη του. Δε φαινόταν να έχει άγχος για τα ελληνικά του και έδειχνε πιο πολύ σαν να μιλάει σε κάποιον φίλο του. Οι εκφράσεις του προσώπου του έδειχναν περισσότερα από όσα έλεγε κι έτσι η δυσαρέσκειά του φαινόταν ακόμα κι αν δεν το έλεγε ρητά. Έδειχνε κάπως απαθής και δε φάνηκε να τον ευχαριστούσε ιδιαίτερα η διαδικασία της μάθησης.</p>

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ονομάζομαι Σταματίου Ευαγγελία, είμαι δασκάλα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών στο τμήμα Διαχείριση Σχολικής Μονάδας με κατεύθυνση Εκπαίδευση Ενηλίκων και Διά Βίου Μάθηση. Βρίσκομαι στο Ανοιχτό Σχολείο Μεταναστών Πειραιά και έχω απέναντί μου τον 3^ο συνεντευξιαζόμενο. Αρχικά, σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας. Η βοήθειά σας είναι πολύτιμη για την έρευνά μου.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πόσα χρόνια βρίσκεστε στην Ελλάδα;

Σ3: Πάνω από 6

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εργάζεστε στην Ελλάδα;

Σ3: Ναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι δουλειά κάνετε;

Σ3: Δουλεύω στα Lidl

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θέλετε να μείνετε στην Ελλάδα;

Σ3: Ναι (με γέλιο και έκφραση χαράς).

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Έχετε οικογένεια;

Σ3: Όχι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Είναι κάποιος άλλος εδώ μαζί σας;

Σ3: Η μητέρα μου.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θα θέλατε να κάνετε δική σας οικογένεια εδώ στην Ελλάδα;

Σ3: Ναι γιατί όχι;

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στη χώρα σας σπουδάσατε;

Σ3: Ναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι σπουδάσατε;

Σ3: Πήγα 9 χρόνια σχολείο στη χώρα μου και μετά που ξεκίνησε ο πόλεμος δεν ήθελα να τελειώσω το σχολείο.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ ήρθατε εξαιτίας του πολέμου;

Σ3: Ναι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Η υπόλοιπη οικογένεια είναι στη Συρία;

Σ3: Ναι, ο πατέρας μου είναι στη Συρία.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ θέλετε να σπουδάσετε κάτι;

Σ3: βασικά τώρα πάω σε μια σχολή που λέγεται «δεύτερη ευκαιρία» για τους ενήλικους (πιθανότατα εννοεί τα ΣΔΕ), δουλεύω και θέλω να τελειώσω και το σχολείο.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ είστε ικανοποιημένος από τη δουλειά που κάνετε;

Σ3: Εντάξει μια χαρά είναι. (είχε μια έκφραση δυσαρέσκειας και έπειτα ειρωνικό γέλιο). Λίγα τα χρήματα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ στην Ελλάδα αντιμετωπίζετε δυσκολίες;

Σ3: Δυσκολία...ξέρω γω. Λίγο με τα χαρτιά. Αυτά. Δεν είναι κάτι άλλο. Εντάξει και που είσαι ξένος είναι λίγο δύσκολο γενικά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Σε τι δυσκολεύεστε;

Σ3: Στην αρχή με τη γλώσσα. Δεν μπορούσα να επικοινωνήσω με τους ανθρώπους.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Έχετε φίλους εδώ;

Σ3: Ναι, βεβαίως.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι σας έκανε να ξεκινήσετε το σχολείο;

Σ3: Ήθελα να βελτιώσω τα Ελληνικά γιατί δε μιλάω και τέλεια κι εγώ...Μπορώ να πω ότι το σχολείο με βοήθησε πάρα πολύ. Όταν ήρθα ήξερα λίγα Ελληνικά αλλά εδώ έμαθα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θέλετε να συνεχίσετε το σχολείο;

3^{ος} συνεντευξιαζόμενος: Ναι, βεβαίως.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί θέλετε να συνεχίσετε το σχολείο;

Σ3: Για μένα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στο άλλο σχολείο που πηγαίνετε τι πρόγραμμα παρακολουθείτε;

Σ3: Είναι σαν το Γυμνάσιο για να πάρω το απολυτήριο

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί θέλετε να πάρετε το απολυτήριο;

Σ3: Γιατί όπου κι αν πας χρειάζεται. Τουλάχιστον να έχεις τελειώσει το σχολείο. Δεν μπορείς να βρεις δουλειά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Έχετε παρακολουθήσει κάποιο άλλο πρόγραμμα πέρα από αυτά;

Σ3: Όχι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θα θέλατε να παρακολουθήσετε κάτι άλλο;

Σ3: Όχι δεν έχω κάτι άλλο. Μόνο την ελληνική γλώσσα και αγγλικά και είμαι οκ. Προς το παρόν.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στο μέλλον αν προκύψει κάτι που σας ενδιαφέρει θα θέλατε να το μάθετε;

Σ3: Ναι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι θα θέλατε να μάθετε;

Σ3: Υπολογιστές

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί θέλετε να μάθετε υπολογιστές;

Σ3: Γιατί μου αρέσει η τεχνολογία και βρίσκεις πιο εύκολα δουλειά αν ξέρεις.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Υπάρχει κάτι που σας δυσκολεύει στο πρόγραμμα;

Σ3: Όχι. Οι άνθρωποι εδώ είναι πάρα πολύ καλοί και μας βοήθησαν πάρα πολύ.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Οι δικοί σας άνθρωποι τι λένε για το πρόγραμμα που παρακολουθείτε;

Σ3: Δεν ξέρω. Η μητέρα μου είναι μόνο εδώ. Τι να πει... Με στηρίζει με τις επιλογές μου

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς νιώθεις που η μητέρα σου σε στηρίζει; (εδώ η ερευνήτρια έκανε σχόλιο γιατί ο συνεντευξιαζόμενος φάνηκε από το βλέμμα του ότι δεν μπορούσε να

απαντήσει με ευχέρεια) Σε βοηθάει το γεγονός ότι σε στηρίζει; Δηλαδή, αν δε σε στηρίζε θα ήταν το ίδιο για σένα;

Σ3: Ναι, το ίδιο θα ήταν.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Είστε ικανοποιημένος από το πρόγραμμα εδώ;

Σ3: Ναι, μια χαρά είναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Υπάρχει κάτι που θα αλλάζατε;

Σ3: Όχι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Είστε ικανοποιημένος από τον τρόπο που κάνει ο εκπαιδευτής το μάθημα;

Σ3: Ναι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θα αλλάζατε κάτι;

Σ3: Όχι. Όλα είναι πάρα πολύ καλά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς κάνει ο εκπαιδευτής το μάθημα;

Σ3: Λέει αυτός το μάθημα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς σας φαίνεται εσάς το ότι ο δάσκαλός σας είναι από άλλη χώρα από εσάς; (δεν μπόρεσε να απαντήσει, γι' αυτό η ερευνήτρια αναγκάστηκε να κάνει την ερώτηση πιο κλειστή). Σας δυσκόλεψε αυτό;

Σ3: Όχι καθόλου

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Κατά πόσο πιστεύετε το ότι είστε από μια άλλη χώρα σας δυσκολεύει να βρείτε δουλειά εδώ;

Σ3: Με δυσκολεύει πολύ.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί το πιστεύετε αυτό;

Σ3: Αν στείλεις ένα βιογραφικό ας πούμε αρκεί ο άλλος να διαβάσει ξένο όνομα. Αν δει ότι είσαι ξένος, τελείωσε. Υπάρχουν δουλειές ας πούμε που λένε «ζητείται Έλληνας».

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Μετά το σχολείο εσείς τι θέλετε να έχετε κερδίσει από αυτό; Τι περιμένετε; Πέρα από τη γλώσσα;

4^η απομαγνητοφώνηση

Προσωπικά Στοιχεία Συνεντευξιζόμενου

Όνομα: Afzan

Ηλικία: 43

Χώρα Καταγωγής: Αίγυπτος

Έτη παραμονής στην Ελλάδα: 21

Οικογενειακή Κατάσταση: Παντρεμένος

Παιδιά: 4

Επάγγελμα: Υπάλληλος σε λαχαναγορά

Σπουδές: έχει ολοκληρώσει πανεπιστημιακές σπουδές στην Αίγυπτο στη Λογιστική

Σ3: Όσο ξέρεις καλά ελληνικά θα είναι καλύτερη η ζωή σου και δε θα έχεις δυσκολίες.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Άρα το σχολείο το κάνετε μόνο για τη γλώσσα;

Σ3: Για μένα το κάνω. Για να περνάω πιο καλά εδώ

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πόσο εύκολο ήταν να κάνετε φίλους στην Ελλάδα

Σ3: Δεν ήταν δύσκολο.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ωραία, η συνέντευξή μας τελειώνει εδώ. Σας ευχαριστώ πολύ.

Σ3: Αυτό ήταν;(γέλια). Ευχαριστώ πολύ. (γελάει και αποχωρεί).

Περιγραφή Συνεντευξιζόμενου

Ο Afzan ήταν ένας ιδιαίτερα ευγενικός άνθρωπος, με χαμογελαστά μάτια και παρόλο που δεν μπορούσε να εκφραστεί καθαρά στα ελληνικά, ήταν ιδιαίτερα ομιλητικός και περιγραφικός. Καθόλη τη διάρκεια της συνέντευξής μας κουνούσε τα χέρια του, διατηρούσε τη βλεμματική επαφή και είχε άνετη στάση σώματος. Από την τάξη που μπήκε η ερευνήτρια ήταν ο πρώτος που ήθελε να συμμετέχει και φάνηκε να έχει ιδιαίτερη αγάπη για το σχολείο και τη γνώση.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ονομάζομαι Σταματίου Ευαγγελία, είμαι δασκάλα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής

Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών στο τμήμα Διαχείριση Σχολικής Μονάδας με κατεύθυνση Εκπαίδευση Ενηλίκων και Διά Βίου Μάθηση. Βρίσκομαι στο Ανοιχτό Σχολείο Μεταναστών Πειραιά και έχω απέναντί μου τον 4^ο συνεντευξιαζόμενο. Αρχικά, σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας. Η βοήθειά σας είναι πολύτιμη για την έρευνά μου.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πόσα χρόνια βρίσκεστε στην Ελλάδα;

Σ4: 21

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εργάζεστε στην Ελλάδα;

Σ4: Ναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι δουλειά κάνετε;

Σ4: Δουλεύω σε λαχαναγορά

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θέλετε να μείνετε στην Ελλάδα;

Σ4: Ναι (έκφραση ευχαρίστησης). Αγαπάω την Ελλάδα πάρα πολύ. Πραγματικά. Δε σου το λέω έτσι. Εντάξει. Περνάω λίγο δύσκολα με κάποιους ανθρώπους αλλά εντάξει έχω γίνει κι εγώ σαν Έλληνας. Πρέπει να απαντήσω, πρέπει να κάνω.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Η οικογένειά σας ήταν από την αρχή εδώ;

Σ4: Όχι. Πήγα κάτω, παντρεύτηκα, έκανα και τα παιδιά, μετά σκεφτόμουνα να φύγω αλλά μετά πήγα 30 χρονών. Έφτιαξα χαρτιά, τα πάντα και ήρθαν εδώ.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πόσο εύκολο ήταν να έρθει η οικογένειά σας στην Ελλάδα;

Σ4: Πάρα πολύ εύκολο. Εγώ έμενα και δούλευα εδώ, η γυναίκα μου είναι δασκάλα Αγγλικών όποτε πήγε στην Πρεσβεία, είδανε ότι δεν είναι μια έτσι, είναι από Πανεπιστήμιο δασκάλα Αγγλικών.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Η γυναίκα σας δουλεύει τώρα;

Σ4: Όχι δε δουλεύει, κρατάει τα παιδιά .

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Σπουδάσατε στη χώρα σας;

Σ4: Ναι. Πανεπιστήμιο έχω σπουδάσει

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι σπουδάσατε;

Σ4: Λογιστής.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ μπορούσατε να δουλέψετε ως λογιστής;

Σ4: Εεε, ήρθα μόνος μου δεν είχα κανέναν να με βοηθήσει, εεε... και τώρα εντάξει.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ψάξατε να κάνετε αυτό το επάγγελμα;

Σ4: Όχι, δεν το έψαξα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πιστεύετε ότι αν ψάχνατε, θα βρίσκατε;

Σ4: Όχι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί το πιστεύετε αυτό;

Σ4: Γιατί δε θα πιστεύει εμένα κανένας. Ότι έχω πάει Πανεπιστήμιο και δουλεύω εργάτης. Πώς είσαι εργάτης και έχεις πάει Πανεπιστήμιο. Μου έχουνε πει πολλά, ας πούμε. Γιατί δε δουλεύεις στην πατρίδα σου;

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ είστε ικανοποιημένος από τη δουλειά που κάνετε;

Σ4: Ναι. Μια χαρά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Και οικονομικά και από τους συναδέλφους;

Σ4: Ναι. Και οικονομικά και με τους ανθρώπους είμαστε μαζί 12 χρόνια.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πριν από αυτή τη δουλειά, κάνατε άλλες δουλειές;

Σ4: Ναι, σε οικοδομή.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ήσασταν ικανοποιημένος;

Σ4: Εντάξει. Μ' αρέσει εμένα η δουλειά. Δεν είμαι άνθρωπος που θέλει να κάθεται. Δεν πάω μια μέρα και κάθομαι την άλλη μέρα. Είναι δύσκολη δουλειά και εγώ χρειάζομαι το μεροκάματο και δουλεύω (εννοεί την τωρινή του δουλειά).

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ στην Ελλάδα αντιμετωπίζετε δυσκολίες;

Σ4: Εεε, καμιά φορά καμιά δυσκολία. Απλά καμιά φορά κάποιιοι άνθρωποι δεν μπορούν να καταλάβουν. Δηλαδή τι να σου πω. Ό,τι και να πεις σε κοιτάνε επειδή είσαι ξένος. Ό,τι και να κάνεις και να προσπαθείς να γίνεις Έλληνας, το λάθος που κάνεις εσύ είναι μεγάλο ενώ το λάθος που κάνει ο Έλληνας δεν είναι. Δηλαδή γιατί κάθεται σε αυτήν την καρέκλα; Εγώ είμαι Έλληνας. Το έχω δει πολλές φορές. Παλιά με

πειράζε, τώρα δε με πειράζει. Αλλά έχω δει και Έλληνες που είναι πολύ καλοί. Δεν είναι όλοι έτσι (έκφραση χαράς). Κάποιοι άνθρωποι είναι άγιοι και προσπαθούν να βοηθήσουν.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί ξεκινήσατε το σχολείο;

Σ4: Γιατί ήθελα να βοηθήσω τα παιδιά και εγώ να βοηθήσω τον εαυτό μου. Μιλούσα Ελληνικά αλλά ήθελα να μάθω τα γράμματα. Δηλαδή καμιά φορά μου φέρνει το παιδί χαρτί από το σχολείο και δεν μπορώ να το διαβάσω. Έχω φέρει και τη γυναίκα μου. Να μάθουμε και οι δύο να μπορούμε να βοηθήσουμε και οι δύο. Εντάξει και για τη δουλειά αλλά και στον δρόμο, να χρειάζομαι ένα χαρτί, κάτι. Να είμαι κι εγώ...(πιθανότατα εννοεί ανεξάρτητος) ό,τι μπορώ να μάθω, να μάθω.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Είστε ικανοποιημένος από το σχολείο;

Σ4: Ναι, μια χαρά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θα αλλάζατε κάτι;

Σ4: Όχι. Απλά εντάξει. Καλύτερα να είχαμε κανένα βιβλίο. Δεν έχουμε βιβλία. Μόνο κάτι χαρτιά μας έχουν δώσει. Σαν το σχολείο. Κι εγώ ζήτησα από ένα παιδί από την Α' Δημοτικού. Του λέω «έχεις κανένα βιβλίο;»

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πέρα από τη γλώσσα, θα θέλατε να μάθετε κάτι άλλο;

Σ4: Εντάξει, τώρα με αυτά καλά είμαι. Δεν έχω και χρόνο να μάθω κάτι άλλο;

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Αν είχατε χρόνο, θα θέλατε να μάθετε κάτι άλλο;

Σ4: Ναι, ναι, θέλω. Βέβαια. (έκφραση νοσταλγίας)

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι θα θέλατε να μάθετε;

Σ4: Ε, θέλω να μάθω πως να κάνω πρόγραμμα και τέτοια (εννοεί υπολογιστές). Σπίτι ασχολούμαι πάρα πολύ.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί θέλετε να μάθετε υπολογιστές;

Σ4: Γιατί μου αρέσει και πρέπει να ξέρεις (εννοεί για να βρει δουλειά)

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Έχετε παρακολουθήσει κάποιο άλλο πρόγραμμα όσο είστε στην Ελλάδα;

Σ4: Όχι, όχι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς και ξεκινήσατε τώρα το σχολείο και όχι παλιότερα;

Σ4: Δεν είχα χρόνο και δε με βοηθάει κανείς, ξέρεις, πήγαινε να μάθεις. Μόνο η γυναίκα μου μου είπε «πρέπει να πας και πρέπει να κάνεις».

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Κατά πόσο σας βοήθησε το γεγονός ότι σας στήριξε η γυναίκα σας να ξεκινήσετε το σχολείο;

Σ4: Πάρα πολύ. Αυτή μου το είπε.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Υπάρχει κάτι που σας δυσκολεύει στο πρόγραμμα;

Σ4: Όχι, καθόλου. Γιατί ήξερα τη γλώσσα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Είστε ικανοποιημένος από τον εκπαιδευτή σας;

Σ4: Ναι, εντάξει, μια χαρά είναι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Σας ικανοποιεί ο τρόπος που κάνει το μάθημα;

Σ4: Εντάξει καλά είναι, αλλά κάποια παιδιά δεν ξέρουν Ελληνικά. Μπορεί να λέει μια λέξη κι εγώ να την καταλαβαίνω. Άλλοι δεν την καταλαβαίνουν. Θα με βοηθούσε να έχω ένα βιβλίο και να ξεκινήσουν μαζί μας από την αρχή.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ποια είναι η σχέση που έχετε με τον εκπαιδευτή σας;

Σ4: Εντάξει, είναι δάσκαλος. Δεν έχουμε ζητήσει κάτι έξω από το σχολείο. Δεν έχω και χρόνο. Κάνω το μάθημα και φεύγω. Αν είχα χρόνο θα ήθελα να με βοηθήσει σε κάτι που ξέρει καλύτερα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς σας φαίνεται εσάς το ότι ο δάσκαλός σας είναι από άλλη χώρα από εσάς;

Σ4: Επειδή εγώ καταλαβαίνω τι λέει, δεν έχω πρόβλημα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Κατά πόσο πιστεύετε το ότι είστε από μια άλλη χώρα σας δυσκολεύει να βρείτε δουλειά εδώ;

Σ4: Δε με δυσκολεύει. Όποιος θέλει να δουλέψει, θα δουλέψει. Στην οικογένειά μου δε με χαϊδεύανε επειδή ήμουν ο μικρότερος. Ήρθα εδώ μόνος μου και έπρεπε να βγάλω μεροκάματο.

5^η απομαγνητοφώνηση

Προσωπικά Στοιχεία Συνεντευξιζόμενου

Όνομα: Mahmoud

Ηλικία: 40

Χώρα Καταγωγής: Αίγυπτος

Έτη παραμονής στην Ελλάδα: 15

Οικογενειακή Κατάσταση: Ανύπαντρος

Παιδιά: 0

Επάγγελμα: Αποθηκάριος

Σπουδές: έχει ολοκληρώσει πανεπιστημιακές σπουδές στην Αίγυπτο στην Αρχαιολογία

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πιστεύετε ότι αμείβετε λιγότερο από έναν Έλληνα που κάνει την ίδια δουλειά;

Σ4: Όχι. Άμα είσαι μάστορας, είσαι μάστορας.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Μετά το σχολείο εσείς τι θέλετε να έχετε κερδίσει από αυτό; Τι περιμένετε; Πέρα από τη γλώσσα;

4^{ος} συνεντευξιζόμενος: Να διαβάζω και να γράφω. Εντάξει τα παιδιά ξέρουν. Μπορεί να χρειαστώ κι εγώ στη δουλειά μου. Μπορεί να χρειαστεί να κόβω τιμολόγια. Αυτά ήθελα να μάθω.

Σταματίου Ευαγγελία: Ωραία, η συνέντευξή μας τελειώνει εδώ. Σας ευχαριστώ πολύ.

4^{ος} συνεντευξιζόμενος: Εγώ ευχαριστώ.

Περιγραφή Συνεντευξιζόμενου

Ο Mahmoud ήταν ένας πολύ ευγενικός άνθρωπος. Στη χώρα του δούλευε ως δάσκαλος Αρχαιολογίας σε Γυμνάσιο και γι' αυτό είχε μεγάλη αγάπη για το σχολείο και την ελληνική γλώσσα. Μετά το σχολείο ήθελε να πάει στο Πανεπιστήμιο και να σπουδάσει Αρχαία Ελληνικά. Στην Ελλάδα δεν είχε δικούς του ανθρώπους. Στην Αίγυπτο έχει δύο αδέρφια 15 και 30 ετών. Καθόλη τη διάρκεια τη συνέντευξης ήταν γελαστός και διατηρούσε τη βλεμματική επαφή, ωστόσο σε πολλά σημεία δεν μπορούσε να κατανοήσει την ερευνήτρια με αποτέλεσμα να τροποποιηθούν αρκετά οι ερωτήσεις και να γίνουν περισσότερο κλειστού τύπου.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ονομάζομαι Σταματίου Ευαγγελία, είμαι δασκάλα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών στο τμήμα Διαχείριση Σχολικής Μονάδας με κατεύθυνση Εκπαίδευση Ενηλίκων και Διά Βίου Μάθηση. Βρίσκομαι στο Ανοιχτό Σχολείο Μεταναστών Πειραιά και έχω απέναντί μου τον 5^ο συνεντευξιαζόμενο. Αρχικά, σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας. Η βοήθειά σας είναι πολύτιμη για την έρευνά μου.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πόσα χρόνια βρίσκεστε στην Ελλάδα;

Σ5: 15

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εργάζεστε στην Ελλάδα;

Σ5: Ναι. Αποθηκάριος είμαι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θέλετε να μείνετε στην Ελλάδα;

Σ5: Ναι. Αυτό θα προσπαθήσω να μείνω εδώ για πάντα. Τόσα χρόνια που μένω εδώ δεν έχω φύγει στην πατρίδα μου καμιά φορά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Έχετε οικογένεια εδώ;

Σ5: Ελεύθερος είμαι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θέλετε να κάνετε οικογένεια εδώ;

Σ5: Μακάρι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί θέλετε να μείνετε στην Ελλάδα;

Σ5: Γιατί μου αρέσει εδώ και οι άνθρωποι έχουν καλύτερο χαρακτήρα. Είχα πάει στην Ιταλία και έμεινα στην Ιταλία αλλά δε θέλω να μείνω έξω από την Ελλάδα. Γιατί ο χαρακτήρας είναι κοντά μας. Με τα παιδιά που είμαστε εδώ δεν είμαστε σαν φίλοι, είμαστε σαν οικογένεια και με τα παιδιά που δουλεύουμε μαζί, είμαστε σαν αδέρφια 10 χρόνια και οι περισσότεροι είναι Έλληνες. Για' αυτό δε θέλω να φύγω από εδώ.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Σπουδάσατε στη χώρα σας;

Σ5: Δάσκαλος είμαι. Αρχαιολόγος.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στη χώρα σας δουλέψατε ως δάσκαλος;

Σ5: Δούλεψα έναν χρόνο κι έφυγα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί φύγατε από την Αίγυπτο;

Σ5: Μπορώ να κρατήσω ή...;

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εννοείται ότι μου λέτε, αν θέλετε. Αν αισθάνεστε άβολα, πάμε παρακάτω.

Σ5: Είχα σχέση με μια κοπέλα από το Πανεπιστήμιο και πέθανε και δεν μπορούσα να μείνω εκεί.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ στην Ελλάδα ψάξατε να κάνετε αυτή τη δουλειά;

Σ5: Όχι. Ήταν πρόβλημα η γλώσσα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θα θέλατε να δουλέψετε ως δάσκαλος εδώ;

Σ5: Γι' αυτό προχωρώ στη γλώσσα. Για να μείνω και να δουλέψω ως δάσκαλος. Γιατί τα αρχαία ελληνικά μοιάζουν με τα Αιγυπτιακά, δηλαδή μοιάζουν με αυτά που διάβαζα πριν έρθω και μ' αρέσουν τα αρχαία ελληνικά και θέλω να γίνω δάσκαλος στα αρχαία.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Είστε ικανοποιημένος από τη δουλειά σας στην Ελλάδα;

Σ5: Είμαι ικανοποιημένος από τους ανθρώπους που δουλεύω μαζί. Γιατί είμαστε τόσα χρόνια και εγώ δεν έχω πρόβλημα μαζί του και ο άνθρωπος με προσέχει πάρα πολύ.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Οικονομικά είστε ευχαριστημένος;

Σ5: Είμαι ευχαριστημένος.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στην Ελλάδα αντιμετωπίζετε δυσκολίες;

Σ5: Όχι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί ξεκινήσατε το σχολείο;

Σ5: Για να μάθω τη γλώσσα καλά. Και να διαβάζω και να γράφω. Και μετά θέλω, αν γίνεται, να πάω σε ένα Πανεπιστήμιο

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πέρα από τη γλώσσα, θα θέλατε να μάθετε κάτι άλλο;

Σ5: Πολλά θέλω να μάθω αλλά πιο πολύ θέλω να μάθω να δουλεύω σε ένα αεροπλάνο (πιλότος).

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Έχετε παρακολουθήσει κάποιο άλλο πρόγραμμα όσο είστε στην Ελλάδα;

Σ5: Όχι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι σας έκανε να ξεκινήσετε τώρα το σχολείο ενώ είστε τόσα χρόνια εδώ;

Σ5: Ήθελα να μάθω και να πάω στο Πανεπιστήμιο. Το είχα στο μυαλό μου τόσα χρόνια αλλά δεν είχα χρόνο. Δούλευα πολύ. Και Σαββατοκύριακα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Υπάρχει κάτι που σας δυσκολεύει στο σχολείο;

Σ5: Εδώ είναι καλοί άνθρωποι. Πάρα πολύ καλοί. Σε βοηθάνε. Μιλάνε, μιλάνε, μιλάνε...όλοι είναι καλοί χαρακτήρες. Καλόψυχοι. Και σε ρωτάνε συνέχεια αν έχουμε κάποιο πρόβλημα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Οι δικοί σας άνθρωποι τι λένε για το ότι πάτε σχολείο;

Σ5: Τα αδέρφια μου είναι μόνο στην Αίγυπτο και δεν ξέρουν ότι πάω σχολείο. Απλά σε ρωτάνε για άλλα πράγματα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Υπάρχει κάποιος λόγος που δεν έχετε πει στα αδέρφια σας ότι πάτε σχολείο;

Σ5: Όχι, απλά ρωτάνε άλλα πράγματα. Πώς είσαι, πότε θα στείλεις χρήματα γιατί είναι μικρά και δε δουλεύουν.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Είστε ικανοποιημένος από το πρόγραμμα εδώ;

Σ5: Στο σχολείο; Ναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θα αλλάζατε κάτι;

Σ5: Όχι. Καλά είναι όλα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Με τον εκπαιδευτή σας τι σχέση έχετε;

Σ5: Και φιλική και είναι και δάσκαλος. Είναι πολύ καλός άνθρωπος. Όλοι είναι πολύ καλοί.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς σας φαίνεται εσάς το ότι ο δάσκαλός σας είναι από άλλη χώρα από εσάς;

Σ5: Είναι πολύ καλός άνθρωπος. Εμείς με τους Έλληνες δεν έχουμε μεγάλη διαφορά. Είναι κοντά. Σαν ξαδέρφια. Δηλαδή πριν έρθω εδώ πολλοί φίλοι Έλληνες έμεναν στην Αίγυπτο.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πιστεύετε το ότι είστε από μια άλλη χώρα σας δυσκολεύει να βρείτε δουλειά εδώ;

Σ5: Όχι. Έχω δουλέψει αρκετές δουλειές. Δεν λέει κανείς «δε θέλω αυτόν επειδή δεν είναι Έλληνας». Καθένας κοιτάει τη δουλειά του. Αν του κάνεις τη δουλειά σωστά είναι εντάξει. Μια φορά πήγα σε ένα γραφείο που ήταν η «Χρυσή Αυγή». Δε σε ρωτάει κανείς κάτι. Απλά σε ρωτάνε αν έχεις χαρτιά. Αν έχεις χαρτιά είναι εντάξει.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Έχετε φίλους εδώ;

Σ5: Όσους θέλεις εσύ (γελάει). Και Έλληνες και Αιγύπτιους.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ήταν εύκολο για εσάς να κάνετε φίλους εδώ;

Σ5: Εύκολο.

Σταματίου Ευαγγελία : Μετά το σχολείο εσείς τι θέλετε να έχετε κερδίσει από αυτό; Τι περιμένετε; Πέρα από τη γλώσσα;

Σ5: Καινούριους ανθρώπους.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Για εσάς τι θα σημαίνει;

Σ5: Εγώ θα είμαι ευχαριστημένος που δε θα χρειάζομαι κάποιον να με βοηθήσει να διαβάσω ένα χαρτί. Γιατί την πρώτη φορά που ήρθα εδώ, είχα αυτό το πρόβλημα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ωραία, η συνέντευξή μας τελειώνει εδώ. Σας ευχαριστώ πολύ.

Σ5: Κι εγώ.

Περιγραφή Συνεντευξιζόμενου

Ο Ali ήταν ένας ευγενικός άντρας, που ήταν ιδιαίτερα πρόθυμος να συμμετέχει στην έρευνα. Στην αρχή της συνάντησης με την ερευνήτρια δεν έδειχνε ιδιαίτερα άνετος ενώ κρατούσε μια αμυντική και επιφυλακτική στάση. Όταν η ερευνήτρια του δήλωσε ότι τα προσωπικά του στοιχεία θα είναι απόρρητα και δε θα δημοσιευθούν, εκείνος δήλωσε χαρακτηριστικά ότι από τη στιγμή που δέχθηκε να δώσει συνέντευξη είναι σύμφωνος σε όλα και αυτά θα πρέπει η ερευνήτρια να βρει κάποιον άλλο να του τα πει. Στη συνέχεια όμως ένωσε άνετα και μάλιστα έδινε εκτενείς απαντήσεις με αρκετά προσωπικά στοιχεία. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης είχε το ένα χέρι στην τσέπη του ενώ το άλλο το κουνούσε όσο μιλούσε. Καθόταν άνετα στην καρέκλα του και ήταν ιδιαίτερα σοβαρός.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ονομάζομαι Σταματίου Ευαγγελία, είμαι δασκάλα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών στο τμήμα Διαχείριση Σχολικής Μονάδας με κατεύθυνση Εκπαίδευση Ενηλίκων και Διά Βίου Μάθηση. Βρίσκομαι στο Ανοιχτό Σχολείο Μεταναστών Πειραιά και έχω απέναντί μου τον 6^ο συνεντευξιζόμενο. Αρχικά, σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας. Η βοήθειά σας είναι πολύτιμη για την έρευνά μου.

6^η απομαγνητοφώνηση

Προσωπικά Στοιχεία Συνεντευξιζόμενου

Όνομα: Ali

Ηλικία: 36

Χώρα Καταγωγής: Αίγυπτος

Έτη παραμονής στην Ελλάδα: 15

Οικογενειακή Κατάσταση: Παντρεμένος

Παιδιά: 1

Επάγγελμα: οδηγός φορτηγού

Σπουδές: μηχανικός στα χωράφια

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πόσα χρόνια βρίσκεστε στην Ελλάδα;

Σ6: 15

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εργάζεστε στην Ελλάδα;

Σ6: Ναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι δουλειά κάνετε;

Σ6: φορτηγατζής.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θέλετε να μείνετε στην Ελλάδα;

Σ6: Ναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Έχετε οικογένεια;

Σ6: Ναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Είναι στην Ελλάδα;

Σ6: Μόνο η γυναίκα μου και το παιδί μου.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Σπουδάσατε στη χώρα σας;

Σ6: Ναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι σπουδάσατε;

Σ6: Μηχανικός στα χωράφια και μηχανικός τρακτέρ.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στη χώρα σας δουλεύατε πάνω σε αυτό;

Σ6: Ναι και ήμουν και μπογιατζής. Δούλευα εκεί 11 χρόνια.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί αφήσατε την Αίγυπτο;

Σ6: Για να διορθώσω λίγο τα οικονομικά μου.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ προσπαθήσατε να δουλέψετε ως μηχανικός;

Σ6: Όχι γιατί δεν ήξερα τη γλώσσα. Έκανα δουλειές που δε χρειάζονταν τη γλώσσα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πιστεύετε ότι στην Ελλάδα αναγνωρίζονται οι σπουδές σας;

Σ6: Εντάξει, δεν έχω παράπονο. Είναι που δεν μπορώ να κάνω αυτή τη δουλειά στην Αθήνα γιατί δεν έχει χωράφια. Εδώ μπορούσα να δουλέψω μόνο ως μπογιατζής

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Είστε ευχαριστημένος από τη δουλειά που κάνετε εδώ;

Σ6: Πολύ ευχαριστημένος και οικονομικά και από τους ανθρώπους. Δηλαδή δεν έχω παράπονο. Έχω κάνει κι άλλες δουλειές. Κι εκεί ευχαριστημένος. Γι' αυτό έμαθα να

μιλάω αλλιώς δε θα μίλαγα. Στην αρχή που ήρθα δεν ήξερα. Αλλά δεν ήξερα να γράφω. Γι' αυτό είμαι εδώ τώρα. Λίγο αργά είναι αλλά δεν πειράζει.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί το λέτε αυτό;

Σ6: Στα 36 δεν είναι εύκολο να μάθεις να γράφεις αλλά θα το μάθω γιατί θέλω να περάσω τη ζωή μου εδώ.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στην Ελλάδα αντιμετωπίζετε δυσκολίες;

Σ6: Με τους ανθρώπους όχι. Λίγο με τη δουλειά, το 2010 με την κρίση πήγα στη λαχαναγορά γιατί ο άνθρωπος δε θα σταματήσει να φάει αλλά δε θα βάψει το σπίτι του. Δυσκολίες όπως όλος ο κόσμος. Σε μας στην Αίγυπτο είναι πιο δύσκολα. Παντού είναι δύσκολα αλλά αυτός που θέλει να κοιμηθεί θα κοιμηθεί κι αυτός που θέλει να δουλέψει, θα δουλέψει. Παράπονα δεν έχω από την Ελλάδα. Παράπονα έχω από τη χώρα μου.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί ξεκινήσατε το σχολείο;

Σ6: Για να μάθω περισσότερα πράγματα. Και για την Ελλάδα και για την ιστορία γιατί αύριο μεθαύριο μπορεί να ζητήσω υπηκοότητα. Μπορεί να χρειαστεί να κάνω δική μου δουλειά. Δε θα χρειαστεί να γράψω; Να κόψω ένα τιμολόγιο κάτι;

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πόσο καιρό πηγαίνετε σχολείο;

Σ6: 1 μήνα

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι είναι αυτό που σας έκανε να ξεκινήσετε τώρα το σχολείο;

Σ6: Παλιά δεν είχα χρόνο. Δούλευα πολύ. Τώρα με αυτή τη δουλειά έχω χρόνο. Θα κάτσω λίγο με την οικογένειά μου και την Κυριακή που έχω ρεπό, θα με αφήσουν 2 ώρες να έρθω σχολείο.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πέρα από τη γλώσσα θα θέλατε να μάθετε κάτι άλλο;

Σ6: Γενικά, ό,τι θα μπορούσαν να μου μάθουνε, θα το μάθω. Είμαι μαζί τους. Δηλαδή μ' αρέσει πάρα πολύ. Πιστεύω τα Ελληνικά θα με βοηθήσουν να βοηθήσω κι εγώ το παιδί μου, που είναι 3 ετών και δεν μπορώ να το βοηθήσω και δε μιλάει ακόμα Ελληνικά και πάει στο σχολείο και δεν καταλαβαίνει τι λένε.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι άλλο θα θέλατε να μάθετε;

Σ6: Θέλω αύριο μεθαύριο να ανοίξω μια δική μου εταιρεία οπότε θέλω να μάθω αυτό. Δε θα κάτσω μια ζωή να είμαι υπάλληλος. Αυτός που έχει εταιρία δεν είναι πιο έξυπνος από εμένα. Αλλά αυτός είναι 25-30 χρόνια εδώ. Εγώ είμαι 15. Ε, πιστεύω άμα φτάσω άλλα 5 χρόνια εδώ και με το σχολείο. Πιστεύω έτσι θα μπορώ και να έχω εγώ τους υπαλλήλους σε μένα, όχι εγώ υπάλληλος στους άλλους.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ έχετε παρακολουθήσει κάποιο άλλο πρόγραμμα;

Σ6: Όχι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Από το πρόγραμμα αυτό είστε ευχαριστημένος;

Σ6: Πάρα πολύ. Αλλά θα ήθελα να το ξεκινήσω πολύ πριν. Δηλαδή παιδιά της ηλικίας μου έχουν ξεκινήσει εδώ και 4-5 χρόνια και τώρα είναι πολύ καλά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θα αλλάζατε κάτι στο πρόγραμμα;

Σ6: Όχι ,όχι. Ο δάσκαλός μας μάς βοηθάει πάρα πολύ. Από την αρχή καταλάβαινα πολύ καλά οπότε μ' αρέσει και ο δάσκαλος.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Αν ήσασταν εσείς ο δάσκαλος της τάξης, θα κάνατε κάτι ακόμα;

Σ6: Πιο πολύ από τον κ. Χ, αποκλείεται.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι λένε οι δικοί σας άνθρωποι για το πρόγραμμα; Σας στηρίζουν

Σ6: Με στηρίζουν αλλά εγώ δεν έχω τον χρόνο. Η γυναίκα μου μού κρατάει τα χαρτιά μου για να διαβάζω αλλά εγώ δεν έχω τον χρόνο. Θα κάτσω 5 λεπτά γιατί θα χρειαστώ να βγω έξω να πω έναν καφέ. Προτιμώ και αυτό. Για το ψυχολογικό μου, να ξεκουραστώ ψυχολογικά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι σχέση έχετε με τον δάσκαλό σας;

Σ6: Είναι και φιλική, μιλάμε και στο viber αλλά γράφουνε πολύ όταν είμαι στη δουλειά (γελάει) και δεν μπορώ να τους απαντήσω. Εγώ το ζήτησα αυτό δηλαδή. Του είπα ότι δε μου φτάνει μόνο μια μέρα την εβδομάδα. Θέλω να κάνουμε και κάτι άλλο. Γράφουμε όλοι μας. Δηλαδή το «καλημέρα» και το «καλησπέρα» και το «πώς είσαι» και «είμαι καλά», βοηθάνε.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς σας φαίνεται το γεγονός ότι ο εκπαιδευτής σας είναι από άλλη χώρα; Σας δυσκόλεψε;

Σ6: Όχι γιατί και στη δουλειά μου είναι κι άλλοι ξένοι. Εγώ δεν το κοιτάω αυτό. Είμαστε όλοι άνθρωποι. Οπότε εμένα δε με απασχολεί από που είναι ο δάσκαλος.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πιστεύετε το ότι είστε από άλλη χώρα σας δυσκολεύει να βρείτε δουλειά εδώ;

Σ6: Όχι. Εγώ όπου και να πάω δουλεύω. Δούλευα σε μανάβικο, σε χασάπικο και μπογιατζής. Εγώ πάντα έχω όρεξη για δουλειά. Πρέπει να αγαπάς αυτό που κάνεις για να προχωρήσεις. Πρέπει να αγαπάς και το σπίτι σου για να το κρατήσεις.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Όταν τελειώσετε το πρόγραμμα τι πιστεύετε ότι θα έχετε κερδίσει;

Σ6: Πρώτα τα γράμματα, να γράφω και να διαβάζω. Δεύτερον άλλους ανθρώπους που γνωρίζω και τρίτον μπορεί να προχωρήσω και σε κάτι άλλο. Τώρα ας πούμε και στα αγγλικά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θέλετε να μάθετε αγγλικά;

Σ6: Ναι, γιατί όχι; Αν κάποιος δάσκαλός μου μπορεί να μου μάθει. Θέλω να μάθω τα αγγλικά από τα ελληνικά, όχι από τα αραβικά, για να μάθω καλύτερα και τα ελληνικά. Αλλά από αραβικά δε θέλω να ξαναδιαβάσω. Δε θέλω να γυρίσω πίσω. Εγώ θέλω να πάω μπροστά. Το πίσω τέλος, το ξεχνάμε. Προχωράμε μπροστά. Ως οικογένεια, ως παιδάκι που πρέπει να μεγαλώσει πιο όμορφα, σε πιο καλή χώρα, σε πιο καλούς ανθρώπους. Δηλαδή μακάρι να ζούμε καλά όπως ζούμε μια ζωή εδώ. Δηλαδή εγώ μια χαρά είμαι εδώ.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Έχετε φίλους εδώ;

Σ6: Πολλούς, πιο πολλούς από την Αίγυπτο. Περισσότερους Έλληνες έχω φίλους εδώ. Με βοηθάνε όλοι εδώ, οι αστυνομικοί με βοηθάνε πάρα πολύ με τα χαρτιά. Και στη δουλειά μου είναι όλοι πάρα πολύ σεβαστικοί. Δηλαδή εδώ γνωρίζω πάρα πολλούς ανθρώπους. Στη χώρα μου πέρα από τους γονείς μου και 2-3 φίλους δε γνωρίζω άλλους. Αλλά εδώ γνωρίζω πάρα πολλούς και εδώ έχω κάνει την οικογένειά μου κι εγώ ήρθα εδώ 19 χρονών. Οπότε όλες οι γνωριμίες μου είναι εδώ στην Ελλάδα. Δηλαδή όλοι αυτοί που γνώριζα στην Αίγυπτο, όλοι έχουνε φύγει. Αγγλία, Γαλλία, Ιταλία, παντού. Εδώ έχω τη ζωή μου. Μια μηχανή, ένα αμάξι, το σπίτι μου, ενοίκιο βέβαια αλλά εδώ είναι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Είστε ικανοποιημένος από τον τρόπο που ζείτε εδώ;

7^η απομαγνητοφώνηση
Προσωπικά Στοιχεία Συνεντευξιαζόμενου
Όνομα: Amalinda
Ηλικία: 30
Χώρα Καταγωγής: Αλβανία
Έτη παραμονής στην Ελλάδα: 6
Οικογενειακή Κατάσταση: Ανύπαντρη
Παιδιά: 0
Επάγγελμα: φύλαξη παιδιού
Σπουδές: έχει σπουδάσει κοινωνική λειτουργός στην Αλβανία

Σ6: Αμέ .

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Η συνέντευξή μας τελειώνει εδώ. Σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας.

Σ6: Να είσαι καλά.

Περιγραφή Συνεντευξιαζόμενου
<p>Η Amalinda ήταν μια χαμογελαστή κοπέλα. Στην πρώτη συνάντηση με την ερευνήτρια δεν ήθελε να συμμετάσχει στην έρευνα, έπειτα όμως, όταν η εκπαιδευτριά της ρώτησε την τάξη για εθελοντές, εκείνη, μεταξύ άλλων προθυμοποιήθηκε. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, ήταν χαμογελαστή και είχε τα χέρια της σταυρωμένα και ακουμπισμένα στο θρανίο. Πριν ξεκινήσουμε είπε αστεειυόμενη ότι δε θα κουράσει την ερευνήτρια γιατί δε θα πει πολλά. Δεν ήταν ιδιαίτερα άνετη στο να χειρίζεται τα ελληνικά και να απαντάει σε ανοιχτού τύπου ερωτήσεις, γι' αυτό οι ερωτήσεις τροποποιήθηκαν αρκετά ενώ η ερευνήτρια προσπαθούσε να της πει μια κατάλληλη λέξη προκειμένου να εκφραστεί</p>

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ονομάζομαι Σταματίου Ευαγγελία, είμαι δασκάλα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών στο τμήμα Διαχείριση Σχολικής Μονάδας

με κατεύθυνση Εκπαίδευση Ενηλίκων και Διά Βίου Μάθηση. Βρίσκομαι στο Ανοιχτό Σχολείο Μεταναστών Πειραιά και έχω απέναντί μου τον 7^ο συνεντευξιαζόμενο. Αρχικά, σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας. Η βοήθειά σας είναι πολύτιμη για την έρευνά μου.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πόσα χρόνια βρίσκεστε στην Ελλάδα;

Σ7: 6

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εργάζεστε στην Ελλάδα;

Σ7: Ναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι δουλειά κάνετε;

Σ7: κρατάω ένα παιδί

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θέλετε να μείνετε στην Ελλάδα;

Σ7: Ναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Έχετε οικογένεια;

Σ7: όχι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: θέλετε να κάνετε οικογένεια;

Σ7: ναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στην Ελλάδα;

Σ7: Ναι, γιατί όχι;

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Σπουδάσατε στη χώρα σας;

Σ7: Ναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι σπουδάσατε;

Σ7: Κοινωνική λειτουργός

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στη χώρα σας δουλεύατε πάνω σε αυτό;

Σ7: 1 χρόνο

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί αφήσατε την Αλβάνια;

Σ7: Είχα ένα πρόβλημα υγείας

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ προσπαθήσατε να δουλέψετε ως κοινωνική λειτουργός;

Σ7: Όχι γιατί δεν ήξερα τη γλώσσα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Αν ψάχνατε , πιστεύετε ότι θα βρίσκατε;

Σ7: Όχι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί το λέτε αυτό;

Σ7: Γιατί μου έχουν πει κι άλλοι που είναι Έλληνες και δεν μπορούν να δουλέψουν πάνω σε αυτό. Δεν έχει δουλειά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Είστε ευχαριστημένος από τη δουλειά που κάνετε εδώ;

Σ7: Ναι (απάντησε διστακτικά). Εντάξει

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: και οικονομικά και από τους ανθρώπους;

: ναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στην Ελλάδα αντιμετωπίζετε δυσκολίες;

Σ7: ότι δεν έχω κάρτα, δεν έχω ΑΜΚΑ κι αυτά. Δεν μπορώ να πάω σε δημόσιο νοσοκομείο. Τα πληρώνω όλα. Με τους ανθρώπους, δεν έχω κάποιο πρόβλημα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί δεν έχετε κάρτα;

Σ7: Γιατί είμαι 6 χρόνια εδώ και ο νόμος λέει 7 χρόνια

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί ξεκινήσατε το σχολείο;

Σ7: Για να μάθω καλύτερα ελληνικά. Και να γράψω και να μιλήσω καλύτερα

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: γιατί θέλετε να μάθετε καλύτερα ελληνικά;

Σ7: αφού έχω αποφασίσει να μείνω στην Ελλάδα, πρέπει να ξέρω να μιλάω τη γλώσσα

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: θέλετε να το συνεχίσετε το πρόγραμμα;

Σ7: ναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πέρα από τη γλώσσα θα θέλατε να μάθετε κάτι άλλο;

Σ7: ναι, αν φτιάξω τα χαρτιά μου θέλω κάτι να κάνω. Θέλω να το ψάξω μόλις τελειώσω το σχολείο, κάτι να κάνω. Για να βρω μια καλύτερη δουλειά

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι άλλο θα θέλατε να μάθετε;

Σ7: δεν ξέρω ακόμα, θα το ψάξω τότε

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ έχετε παρακολουθήσει κάποιο άλλο πρόγραμμα;

Σ7: κάνω τώρα και αγγλικά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί παρακολουθείτε αγγλικά;

Σ7: Για μένα. Για να ξέρω. Αλλά εντάξει, θα τα χρειαστώ κάποια στιγμή.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Από το πρόγραμμα αυτό είστε ευχαριστημένη;

Σ7: Πάρα πολύ. Από την αρχή ξεκίνησα πολύ καλά και εδώ με βοηθάνε πολύ. Δηλαδή καταλάβαινα αλλά έκανα πολλά λάθη

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θα αλλάζατε κάτι στο πρόγραμμα;

Σ7: Όχι, είμαι πολύ ευχαριστημένη.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι γνώμη έχετε για τον δάσκαλό σας;

Σ7: Είμαι πολύ ευχαριστημένη. Η κυρία Χ είναι πολύ καλή. Όλοι εδώ. Δεν είχαμε πάντα την κυρία Χ. τις προηγούμενες χρονιές είχαμε άλλους. Είμαι πολύ ευχαριστημένη με όλους. Όχι μόνο εδώ στο σχολείο αλλά και έξω, αν έχουμε κάποιο πρόβλημα, κάτι, μας δίνουν το κινητό τους και μας λένε «αν θέλετε κάτι, πάρτε μας τηλέφωνο». Έχουμε και φιλική σχέση.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: σας βοηθάει το ότι έχετε φιλική σχέση;

Σ7: Ναι, ναι. Ήταν ένα συν για να έρθω σχολείο

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Αν ήσασταν εσείς ο δάσκαλος της τάξης, θα κάνατε κάτι ακόμα;

Σ7: όχι. Τα καταλαβαίνω μια χαρά

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι λένε οι δικοί σας άνθρωποι για το πρόγραμμα; Σας στηρίζουν;

Σ7: «καλά κάνεις» μου λένε «και πας σχολείο». Με στηρίζουν.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι σημαίνει για εσάς το γεγονός ότι σας στηρίζουν οι δικοί σας άνθρωποι;

Σ7: Με βοηθάει να συνεχίσω.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς σας φαίνεται το γεγονός ότι ο εκπαιδευτής σας είναι από άλλη χώρα; Σας δυσκόλεψε;

Σ7: Όχι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πιστεύετε το ότι είστε από άλλη χώρα σας δυσκολεύει να βρείτε δουλειά εδώ;

Σ7: λίγο ναι (γέλασε)

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί το πιστεύετε αυτό;

Σ7: επειδή έχω συγγενείς που έχουν γεννηθεί εδώ και έχουν σπουδάσει εδώ και πάλι δεν έχουν βρει δουλειά σε τομέα που έχουν σπουδάσει. Όταν βλέπουν ένα επίθετο αλβανικό, ξένο, εντάξει είναι λίγο... (έκανε έκφραση δυσαρέσκειας πιθανότατα γιατί δεν μπορούσε να βρει την κατάλληλη λέξη για να το εκφράσει)

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Όταν τελειώσετε το πρόγραμμα τι πιστεύετε ότι θα έχετε κερδίσει;

Σ7: Πρώτα από όλα θα με βοηθήσει στα χαρτιά και μετά στην επικοινωνία με τους ανθρώπους, που είναι σημαντικό.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: έχετε φίλους εδώ;

Σ7: έχω, ναι. Και Έλληνες και από Αλβανία

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: δυσκολευτήκατε να κάνετε φίλους;

Σ7: όχι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Η συνέντευξή μας τελειώνει εδώ. Σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας.

Σ7: Να είσαι καλά. Ευχαριστώ και καλές γιορτές.

8^η απομαγνητοφώνηση
Προσωπικά Στοιχεία Συνεντευξιζόμενου
Όνομα: Sonia
Ηλικία: 47
Χώρα Καταγωγής: Βουλγαρία
Έτη παραμονής στην Ελλάδα: 20
Οικογενειακή Κατάσταση: Παντρεμένη
Παιδιά: 1
Επάγγελμα: άνεργη
Σπουδές: έχει τελειώσει το σχολείο
Περιγραφή Συνεντευξιζόμενου
<p>Η Sonia ήταν μια πολύ ευγενική γυναίκα με ιδιαίτερη περιέργεια για την εργασία που εκπονεί η ερευνήτρια και το πρόγραμμα. Καθόλη τη διάρκεια της συνέντευξης φορούσε μάσκα κι έτσι δεν ήταν εφικτό να γίνουν αντιληπτές όλες οι εκφράσεις του προσώπου της. Ωστόσο, όσο μιλούσε κουνούσε συνεχώς τα χέρια της και διατηρούσε τη βλεμματική επαφή ενώ διαφαινόταν ένα άγχος στο βλέμμα της. Παρόλα αυτά ήταν ένας ιδιαίτερα ζωντανός και δραστήριος άνθρωπος με θετική διάθεση.</p>

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ονομάζομαι Σταματίου Ευαγγελία, είμαι δασκάλα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών στο τμήμα Διαχείριση Σχολικής Μονάδας με κατεύθυνση Εκπαίδευση Ενηλίκων και Διά Βίου Μάθηση. Βρίσκομαι στο Ανοιχτό Σχολείο Μεταναστών Πειραιά και έχω απέναντί μου τον 8^ο συνεντευξιζόμενο. Αρχικά, σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας. Η βοήθειά σας είναι πολύτιμη για την έρευνά μου.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πόσα χρόνια βρίσκεστε στην Ελλάδα;

Σ8:20

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εργάζεστε στην Ελλάδα;

Σ8: Όχι, αυτή τη στιγμή δεν εργάζομαι. Έχω τη μικρή που πάει σχολείο και πρέπει κάποιος να την προσέχει και δεν έχω βοήθεια από πουθενά οπότε...αυτή τη δουλειά κάνω (γελάει)

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θέλετε να μείνετε στην Ελλάδα;

Σ8: Ναι, αμέ. Είμαι παντρεμένη και με Έλληνα οπότε εδώ είναι η μοίρα μου (γελάει)

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Είστε ευχαριστημένη από τον τρόπο που ζείτε εδώ;

Σ8: Ναι. Μ' αρέσει η Ελλάδα. Μ' αρέσουν τα νησιά της, οι άνθρωποι είναι φιλόξενοι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στη χώρα σας σπουδάσατε;

Σ8: Όχι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στην Ελλάδα δουλεύατε παλιότερα;

Σ8: Είχα δουλέψει. Καθάριζα σπίτια, σίδερο, τέτοια πράγματα

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στην Ελλάδα αντιμετωπίζετε δυσκολίες;

Σ8: Δεν έχω κάποιες δυσκολίες. Με έχουν δεχτεί πάρα πολύ καλά οι άνθρωποι. Εεε...αυτά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θα θέλατε να δουλέψετε εδώ;

Σ8: Ναι (διστακτικά). Θα ήθελα να δουλέψω γι' αυτό και είμαι εδώ. Για να μάθω καλύτερα τη γλώσσα, να πάρω ένα χαρτί γλωσσομάθειας και να μπορώ να κάνω μια πιο καλή δουλειά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Το σχολείο λοιπόν το ξεκινήσατε για λόγους δουλειάς;

Σ8: ναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: θέλετε να το συνεχίσετε;

Σ8: βεβαίως

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: είστε ικανοποιημένη από το πρόγραμμα;

Σ8: βεβαίως, πάρα πολύ. Από όλους είμαι ικανοποιημένη. Μ' αρέσει το κλίμα εδώ

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θα αλλάζατε κάτι στο πρόγραμμα;

Σ8: Όχι ,είμαι πολύ ευχαριστημένη.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ έχετε παρακολουθήσει κάποιο άλλο πρόγραμμα;

Σ8: ναι, έχω παρακολουθήσει μαθήματα υπολογιστή. Εεε αυτό. Γιατί δεν έχω τον χρόνο δηλαδή να παρακολουθήσω κάτι άλλο. Θα ήθελα βέβαια αλλά λόγω της μικρής δεν προλαβαίνω

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι θα θέλατε να μάθετε;

Σ8: Ε, κάτι με τους υπολογιστές γιατί με ενδιαφέρει αυτό το θέμα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί θέλετε να μάθετε υπολογιστές;

Σ8: Μ' αρέσει να μπαίνω στο google και να διαβάζω πράγματα

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Άρα για εσάς όχι για τη δουλειά;

Σ8: Άμα τύχει και για δουλειά αλλά περισσότερο για μένα το κάνω

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στο πρόγραμμα εδώ υπάρχει κάτι που σας δυσκολεύει;

Σ8: Όχι, καθόλου. Έχουμε προγραμματίσει και τον χρόνο έτσι για να μπορούν όλοι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πόσο καιρό παρακολουθείτε το σχολείο;

Σ8: Κοιτάζετε, εγώ είχα γραφτεί πριν πολλά χρόνια, δηλαδή πριν 6 χρόνια αλλά ήταν η μικρή μου πολύ μικρή οπότε δεν μπορούσα να το συνεχίσω, οπότε σταμάτησα λίγο και τώρα γράφτηκα όταν ξεκίνησε ο covid.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι σας έκανε να ξεκινήσετε τώρα το σχολείο;

Σ8: Ο λόγος είναι επειδή μου ζητάνε παντού το χαρτί γλωσσομάθειας. Αυτός ήταν ο λόγος αλλά εντάξει μ' αρέσει κ έρχομαι. Αν δε μ' άρεσε, δε θα ερχόμουν.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι σας αρέσει εδώ;

Σ8: Μ' αρέσει το πώς εξηγούν οι δάσκαλοί μας, οι άνθρωποι εδώ μέσα, όλοι είναι πάρα πολύ καλοί. Ό,τι και να ρωτάω μού το απαντάνε. Αυτό.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι γνώμη έχετε για τον δάσκαλό σας;

Σ8: δασκάλα έχω και είμαι πολύ ικανοποιημένη

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Αν ήσασταν εσείς η δασκάλα της τάξης, θα αλλάζατε κάτι;

Σ8: όχι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι σας αρέσει από την εκπαιδευτριά σας;

Σ8: Και ο τρόπος που κάνει το μάθημα και η σχέση που έχουμε. Δεν είναι όπως κάνει το μάθημα ένας δάσκαλος. Δηλαδή να παραδώσει μόνο το μάθημά του και να φύγει, δηλαδή μάς κάνει να καταλαβαίνουμε αυτά που λέει.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς είναι η σχέση σας;

Σ8: Περισσότερο είναι φιλική.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Σας βοηθάει εσάς αυτό;

Σ8: Πάρα πολύ, πάρα πολύ

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι λένε οι δικοί σας άνθρωποι για το πρόγραμμα;

Σ8: οι δικοί μου άνθρωποι είναι πολύ ευχαριστημένος (αναφέρθηκε μόνο στον σύζυγό της). Δηλαδή του αρέσει που ασχολούμαι και έρχομαι και μαθαίνω δυο πράγματα παραπάνω.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Σας λέει να μάθετε και κάτι άλλο;

Σ8: Όχι , όχι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Αν το αποφασίζατε εσείς , θα σας στήριζε;

Σ8: Ναι , ναι εννοείται

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς σας φαίνεται το γεγονός ότι ο εκπαιδευτριά σας είναι από άλλη χώρα; Σας δυσκόλεψε;

Σ8: Όχι δε με δυσκολεύει. Άμα είναι καλός άνθρωπος, δε με δυσκολεύει καθόλου. Για μένα πιο σημαντικό είναι ο άνθρωπος

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πιστεύετε το ότι είστε από άλλη χώρα σας δυσκολεύει να βρείτε δουλειά εδώ;

Σ8: όχι, όχι. Καθόλου. Δε με έχει δυσκολέψει ποτέ.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Όταν τελειώσετε το πρόγραμμα τι πιστεύετε ότι θα έχετε κερδίσει;

Σ8: πάνω από όλα φίλους θα έχω κερδίσει. Και γνώση. Αυτό

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: έχετε φίλους εδώ;

Σ8: ναι πολλούς

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: δυσκολευτήκατε να κάνετε φίλους;

Σ8: όχι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Η συνέντευξή μας τελειώνει εδώ. Σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας.

Σ8: κι εγώ ευχαριστώ

9η απομαγνητοφώνηση
Προσωπικά Στοιχεία Συνεντευξιζόμενου
Όνομα: Mohametnavid
Ηλικία: 37
Χώρα Καταγωγής: Πακιστάν
Έτη παραμονής στην Ελλάδα: 15
Οικογενειακή Κατάσταση: Ανύπαντρος
Παιδιά: 0
Επάγγελμα: υπάλληλος σε φούρνο
Σπουδές: έχει τελειώσει το σχολείο στο Πακιστάν
Περιγραφή Συνεντευξιζόμενου
Ο Mohametnavid ήταν ένας πολύ φιλικός άνθρωπος. Δεν μπορούσε να μιλήσει άνετα την ελληνική γλώσσα, μπορούσε να κατανοήσει τι τον ρωτούσε η ερευνήτρια αλλά όχι όλες τις λέξεις. Γι' αυτόν τον λόγο δεν μπορούσε να γίνει εκτενής συζήτηση και οι απαντήσεις είναι μονολεκτικές. Σε πολλά σημεία χρειάστηκε η παρέμβαση της

ερευνήτριας προκειμένου να διευκολύνει τον συνεντευξιζόμενο να εκφραστεί. Καθόλη τη διάρκεια της συνέντευξης ήταν προσεκτικός και αγχωμένος με τη γλώσσα αλλά μετά το τέλος της συνέντευξης ρωτούσε πληροφορίες την ερευνήτρια για το πρόγραμμα και την εργασία που εκπονεί και έδειχνε ιδιαίτερο θαυμασμό για το πανεπιστήμιο. Μάλιστα, ρωτούσε αν υπάρχει πανεπιστήμιο για τους αλλοδαπούς. Παρόλα αυτά ήταν αρκετά διστακτικός στην έκφρασή του.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ονομάζομαι Σταματίου Ευαγγελία, είμαι δασκάλα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών στο τμήμα Διαχείριση Σχολικής Μονάδας με κατεύθυνση Εκπαίδευση Ενηλίκων και Διά Βίου Μάθηση. Βρίσκομαι στο Ανοιχτό Σχολείο Μεταναστών Πειραιά και έχω απέναντί μου τον 9^ο συνεντευξιζόμενο. Αρχικά, σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας. Η βοήθειά σας είναι πολύτιμη για την έρευνά μου.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πόσα χρόνια βρίσκεστε στην Ελλάδα;

Σ9: 15

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εργάζεστε στην Ελλάδα;

Σ9: Ναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι δουλειά κάνετε;

Σ9: Δουλεύω σε φούρνο

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θέλετε να μείνετε στην Ελλάδα;

Σ9: Ναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί θέλετε να μείνετε στην Ελλάδα;

Σ9: Το έχω συνηθίσει.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Έχετε οικογένεια;

Σ9: Όχι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θέλετε να κάνετε οικογένεια;

Σ9: Ναι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ στην Ελλάδα;

Σ9: Ναι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στη χώρα σας σπουδάσατε;

Σ9: Όχι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί ξεκινήσατε το σχολείο;

Σ9: Για να μάθω να γράφω και να διαβάζω. Εντάξει, τη γλώσσα την έχω μάθει.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί θέλετε να μάθετε να γράφετε και να διαβάζετε;

Σ9: Για να ξέρουμε. Αν κάποιος σου κάτι και πάρε χαρτί και γράψε πρέπει να ξέρουμε.
(εννοεί πιθανότατα για να είναι πιο ανεξάρτητος στην καθημερινότητά του)

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στην Ελλάδα αντιμετωπίζετε δυσκολίες;

Σ9: Τα χαρτιά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Κάτι άλλο εκτός από τα χαρτιά; Με ανθρώπους ή με δουλειές;

Σ9: Αυτό παντού γίνεται.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πόσο καιρό παρακολουθείτε το πρόγραμμα εδώ;

Σ9: 4 χρόνια

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θέλετε να το συνεχίσετε;

Σ9: ναι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι σας αρέσει εδώ;

Σ9: όλα. Εδώ είναι όλοι πολύ καλοί και μας δέχονται

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θα αλλάζατε κάτι στο πρόγραμμα;

Σ9: Όχι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Κάτι άλλο πέρα από τη γλώσσα θέλετε να μάθετε;

Σ9: Πολλά. Για τη δουλειά αλλά δεν έχω χρόνο.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Αν είχατε χρόνο τι θα θέλατε να μάθετε;

Σ9: Πιο καλά τη γλώσσα

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ έχετε παρακολουθήσει κάποιο άλλο πρόγραμμα;

Σ9: Όχι. Δεν είχα χρόνο

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι λένε οι δικοί σας άνθρωποι για το πρόγραμμα; Σας στηρίζουν;

Σ9: Όχι. Μου λένε ότι «δεν το ξεκίνησες παιδί, το ξεκινάς τώρα;»

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Σας πειράζει που δε σας στηρίζουν;

Σ9: Όχι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στο πρόγραμμα εδώ υπάρχει κάτι που σας δυσκολεύει;

Σ9: Όχι γιατί ξέρω τη γλώσσα

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πιστεύετε το ότι είστε από άλλη χώρα σας δυσκολεύει να βρείτε δουλειά εδώ;

Σ9: τώρα όχι. Τώρα ξέρω τη γλώσσα. Το πολύ αν με διώχνανε σε έναν μήνα θα είχα βρει άλλη δουλειά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Είστε ευχαριστημένος από τη δουλειά που κάνετε εδώ;

Σ9: Ναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: έχετε φίλους εδώ;

Σ9: ναι πολλούς

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: δυσκολευτήκατε να κάνετε φίλους;

Σ9: όχι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι γνώμη έχετε για τον δάσκαλό σας;

Σ9: είμαι ευχαριστημένος

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς είναι η σχέση σας;

Σ9: μας βοηθάει πολύ και έξω από το σχολείο

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς σας φαίνεται το γεγονός ότι ο εκπαιδευτήριά σας είναι από άλλη χώρα; Σας δυσκόλεψε;

Σ9: Όχι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Όταν τελειώσετε το πρόγραμμα τι πιστεύετε ότι θα έχετε κερδίσει;

Σ9: θα μπορώ να γράφω και να διαβάζω και να έχω πιο καλή ζωή

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ωραία, σας ευχαριστώ πάρα πολύ. Η συνέντευξή μας τελειώνει εδώ.

Σ9: κι εγώ ευχαριστώ

10^η απομαγνητοφώνηση
Προσωπικά Στοιχεία Συνεντευξιζόμενου
Όνομα: Albana
Ηλικία: 52
Χώρα Καταγωγής: Αλβανία
Έτη παραμονής στην Ελλάδα: 24
Οικογενειακή Κατάσταση: Παντρεμένη
Παιδιά: 2
Επάγγελμα: δουλεύει ως καθαρίστρια στα χωριά S.O.S
Σπουδές: έχει τελειώσει ΕΠΑΛ στην Αλβανία με ειδικότητα τορναδόρου
Περιγραφή Συνεντευξιζόμενου
Η Albana ήταν μια πολύ φιλική γυναίκα. Καθόλη τη διάρκεια της συνέντευξης ήταν άνετη και χαμογελαστή. Κάθε φορά που μιλούσε για τη γνώση που της προσφέρει το σχολείο, είχε μια έκφραση ευγνωμοσύνης στο πρόσωπο της. Μιλούσε αρκετά καλά ελληνικά κι έτσι μπορούσε να εκφραστεί με ευχέρεια για τα συναισθήματά της πράγμα που έκανε και την ίδια να είναι πιο άνετη.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ονομάζομαι Σταματίου Ευαγγελία, είμαι δασκάλα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών στο τμήμα Διαχείριση Σχολικής Μονάδας με κατεύθυνση Εκπαίδευση Ενηλίκων και Διά Βίου Μάθηση. Βρίσκομαι στο Ανοιχτό Σχολείο Μεταναστών Πειραιά και έχω απέναντί μου τον 10^ο συνεντευξιζόμενο. Αρχικά, σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας. Η βοήθειά σας είναι πολύτιμη για την έρευνά μου.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πόσα χρόνια βρίσκεστε στην Ελλάδα;

Σ10: 24

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εργάζεστε στην Ελλάδα;

Σ10: εργάζομαι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι δουλειά κάνετε;

Σ10σε έναν οργανισμό που λέγεται Παιδικά Χωριά S.O.S. Είμαι καθαρίστρια

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θέλετε να μείνετε στην Ελλάδα;

Σ10: Ναι, θα ήθελα να μείνω εδώ. Είναι πολλά χρόνια οπότε εδώ είναι η δεύτερη πατρίδα μου

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Έχετε οικογένεια;

Σ10: έχω οικογένεια, είμαι παντρεμένη. Τα παιδιά εδώ μεγάλωσαν, ήρθαν μικρά και τώρα μένουν στην Αγγλία.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στη χώρα σας σπουδάσατε;

Σ10: έκανα ΕΠΑΛ γιατί για οικονομικούς λόγους δεν μπορούσαμε να προχωρήσουμε. Ήμουν ατορνάδορος.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Δουλέψατε στην Αλβανία;

Σ10: Μόνο 4 χρόνια. Μετά ξεκινήσανε αυτές οι φασαρίες που έγιναν το '90, μετά παντρεύτηκα οπότε δεν είχα την ευκαιρία να δουλέψω. Μετά ήρθαν και τα παιδιά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Είστε ευχαριστημένη από τη δουλειά σας εδώ;

Σ10: Δουλεύω τα τελευταία 7 χρόνια στον οργανισμό αυτό. Είμαι πάρα πολύ ευχαριστημένη, με τιμάνε και σαν άνθρωπο και για τη δουλειά που κάνω. Δεν έχω κανένα πρόβλημα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Οικονομικά είστε ευχαριστημένη;

Σ10: Εντάξει, τα βγάζω πέρα. Είναι λίγο δύσκολα γιατί και ο άντρας μου δεν εργάζεται. Δε βρίσκει δουλειά, οπότε είναι πρόβλημα

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στην Ελλάδα αντιμετωπίζετε δυσκολίες;

Σ10: οι δυσκολίες ήταν πολλές στην αρχή. Η μεγαλύτερη δυσκολία ήταν ότι δεν ήξερα τη γλώσσα, οικονομικά ήταν πολύ δύσκολα γιατί μόλις ήρθαμε ξεκινήσαμε από το μηδέν, για τα χαρτιά γιατί δεν μπορούσαμε να φτιάξουμε τα χαρτιά μας. Δηλαδή ήταν

πολύ δύσκολα, γιατί έπρεπε να βρούμε δουλειά. Αν δεν είχες χαρτιά δεν μπορούσες να βρεις και δουλειά νόμιμη. Οπότε αυτό ήταν πάρα πολύ δύσκολο. Πρέπει να ενταχθούμε, να μας μάθει ο κόσμος, να μας εκτιμάει κι εμείς να μάθουμε αυτούς. Όλο αυτό έρχεται σιγά σιγά, η εμπιστοσύνη και όλο αυτό.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί ξεκινήσατε το σχολείο;

Σ10: στην αρχή ξεκίνησα γιατί μου είπαν ότι δε θα έχω χαρτί αν δεν έχω μια ελληνομάθεια. Σιγά σιγά όμως μου έγινε επιθυμία να μάθω περισσότερα και περισσότερα. Έτσι ξεκίνησε. Στην αρχή δεν είχα ασχοληθεί, γιατί... και τώρα εργαζομαι πολύ σκληρά. Αλλά τώρα μου αρέσει πάρα πολύ. Μου αρέσει η γνώση, μου αρέσει ότι μαθαίνω καινούργιες ειδικότητες και όλη αυτή η αλληλεγγύη μου αρέσει πάρα πολύ. Στο σχολείο με βοηθάνε πάρα πολύ

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πόσο καιρό παρακολουθείτε το πρόγραμμα εδώ;

Σ10: ξεκίνησα στην πρώτη καραντίνα

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Κάτι άλλο πέρα από τη γλώσσα θέλετε να μάθετε;

Σ10: μαθαίνω και αγγλικά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί μαθαίνετε αγγλικά;

Σ10: Γιατί είναι και τα παιδιά μου εκεί και μ' αρέσει κιόλας. Ο γιος μου έχει παντρευτεί μια Πολωνή και έχει κι ένα παιδί οπότε θέλω να μιλάω. Αλλά ανέκαθεν μου άρεσαν και τα αγγλικά. Άμα μπορούσα θα μάθαινα πολλές γλώσσες

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ έχετε παρακολουθήσει κάποιο άλλο πρόγραμμα;

Σ10: κάτι άλλο όχι. Δεν έτυχε. Σαν άνθρωπος θέλω να συμμετέχω σε διάφορα αλλά δεν είχε τύχει. Μια με τα παιδιά μικρά... τώρα πηγαίνω παράλληλα σε ένα άλλο σχολείο, Γυμνάσιο, εδώ

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι λένε οι δικοί σας άνθρωποι για το πρόγραμμα; Σας στηρίζουν;

Σ10: στην αρχή ήταν λίγο διστακτικοί αλλά μετά με στήριξαν επειδή είδαν ότι ήθελα να μάθω

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Είστε ευχαριστημένη από το σχολείο;

Σ10: είμαι πολύ ευχαριστημένη.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θα αλλάζατε κάτι;

Σ10: Όχι, δε νομίζω. Τους έχω σε πολλή εκτίμηση όλους εδώ. Έχω μάθει πάρα πολλά κοντά τους.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Αν ήσασταν εσείς η δασκάλα, θα κάνατε κάτι διαφορετικό;

Σ10: Όχι, δε νομίζω ότι θα έκανα κάτι διαφορετικό.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πιστεύετε το ότι είστε από άλλη χώρα σας δυσκολεύει να βρείτε δουλειά εδώ;

Σ10: στην αρχή ναι, γιατί δεν είχαμε τα χαρτιά. Δυσκολεύτηκα να βρω δουλειά μέχρι να πάρω τα χαρτιά. Αλλά πιστεύω ότι αν δεν έχεις και ένα μέσο... Στην αρχή είχα αντιμετωπίσει και έναν ρατσισμό. Όχι από σχολεία και από δουλειά, αλλά από τη γειτονιά, από τα άλλα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Σας ενοχλούσε εσάς αυτό;

Σ10: Στην αρχή με πείραζε, όταν ο άλλος σου έλεγε ότι είσαι από την Αλβανία και έρχεσαι να κλέψεις. Αυτό με πείραζε πάρα πολύ γιατί λέω δεν είναι έτσι. Ούτε κλέφτες είμαστε... έχουμε έρθει να δουλέψουμε και μάλιστα η γυναίκα που δούλευα στην αρχή με είχε δοκιμάσει. Άφηνε χρήματα σε διάφορα μέρη αλλά είδε ότι εγώ δεν πειράζω και μου το είπε κι εκείνη ότι «σε δοκίμαζα αλλά είδα ότι εσύ δεν πειράζεις». Και της είπα ότι εμείς εδώ έχουμε έρθει να δουλέψουμε, όχι να κλέψουμε και μου είπε: «ήμασταν επηρεασμένοι από άλλους...»

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: έχετε φίλους εδώ;

Σ10: ναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: δυσκολευτήκατε να κάνετε φίλους;

10^{ος} συνεντευξιζόμενος: όχι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς είναι η σχέση σας με τον εκπαιδευτή σας;

Σ10: είναι φιλική και βοηθάει πολύ σε όλα. Δηλαδή ό,τι κι αν θέλουμε.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς σας φαίνεται το γεγονός ότι ο εκπαιδευτήριά σας είναι από άλλη χώρα; Σας δυσκόλεψε;

Σ10: Όχι. Μ' άρεσε που ήξερε καλά τη γλώσσα γιατί έτσι θα μάθαινα κι εγώ καλύτερα

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Όταν τελειώσετε το πρόγραμμα τι πιστεύετε ότι θα έχετε κερδίσει;

Σ10: γνώση (απάντησε αμέσως με έκφραση ευγνωμοσύνης) , εμπειρίες, ανθρώπους, άλλες κουλτούρες, αυτή η αλληλεγγύη...οι παρέες που κάνουμε. Είναι εμπειρίες ζωής. Οπότε για μένα είναι κέρδος. Πάνω απ' όλα η γνώση. (γελάει)

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ωραία, σας ευχαριστώ πάρα πολύ. Η συνέντευξή μας τελειώνει εδώ.

Σ10: κι εγώ ευχαριστώ. Ελπίζω να βοήθησα. Κάναμε ωραία κουβέντα

11^η απομαγνητοφώνηση
Προσωπικά Στοιχεία Συνεντευξιζόμενου
Όνομα: Monteser
Ηλικία: 34
Χώρα Καταγωγής: Πακιστάν
Έτη παραμονής στην Ελλάδα: 18
Οικογενειακή Κατάσταση: Παντρεμένος
Παιδιά: 1
Επάγγελμα: ιδιωτικός υπάλληλος στο Δήμο Αθηναίων ως συντονιστής σε συνεργασία με το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου
Σπουδές: έχει τελειώσει το Λύκειο στο Πακιστάν και είχε ξεκινήσει σπουδές Ιατρικής
Περιγραφή Συνεντευξιζόμενου
Ο Monteser ήταν ένας πολύ ευγενικός και σοβαρός άνθρωπος, με ιδιαίτερη αγάπη για το σχολείο και τη γνώση. Καθόλη τη διάρκεια της συνέντευξης είχε τα χέρια του σταυρωμένα ενώ το βλέμμα του έδειχνε άγχος. Χαρακτηριστικό είναι ότι όσο μιλούσε με την ερευνήτρια δε διατηρούσε τη βλεμματική επαφή αλλά κοιτούσε το χαρτί με τις ερωτήσεις της ερευνήτριας. Ωστόσο χειριζόταν σχεδόν άριστα την ελληνική γλώσσα, γεγονός που του επέτρεψε να εκφράζεται λεπτομερώς.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ονομάζομαι Σταματίου Ευαγγελία, είμαι δασκάλα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών στο τμήμα Διαχείριση Σχολικής Μονάδας με κατεύθυνση Εκπαίδευση Ενηλίκων και Διά Βίου Μάθηση. Βρίσκομαι στο Ανοιχτό

Σχολείο Μεταναστών Πειραιά και έχω απέναντί μου τον 11^ο συνεντευξιαζόμενο. Αρχικά, σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας. Η βοήθειά σας είναι πολύτιμη για την έρευνά μου.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πόσα χρόνια βρίσκεστε στην Ελλάδα;

Σ11: 18

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εργάζεστε στην Ελλάδα;

Σ11: εργάζομαι ως ιδιωτικός υπάλληλος

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θα θέλατε να μου πείτε λίγο πιο συγκεκριμένα;

Σ11: είμαι ιδιωτικός υπάλληλος στο Δήμο Αθηναίων ως συντονιστής σε συνεργασία με το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θέλετε να μείνετε στην Ελλάδα;

Σ11: Ναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Έχετε οικογένεια;

Σ11: εδώ όχι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Έχετε στο Πακιστάν;

11^{ος} συνεντευξιαζόμενος: Στο Πακιστάν ναι. Έχω και 1 παιδί 6 χρονών.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Για ποιον λόγο η οικογένειά σας δεν είναι στην Ελλάδα ;

Σ11: Υπάρχει πρόβλημα με το σύστημα που δεν είναι εύκολη η διαδικασία για να φέρω την οικογένειά μου εδώ. Κανονικά είναι 7 χρόνια που πρέπει να εκπληρώνεις στην Ελλάδα ώστε να σου δώσει το σύστημα το δικαίωμα να φέρεις την οικογένειά σου εδώ. Για κάποιο λόγο εγώ έχω περάσει 18 χρόνια αλλά ακόμα και σήμερα παλεύω για να φέρω την οικογένεια μου εδώ.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Για ποιον λόγο θα θέλατε την οικογένειά σας εδώ στην Ελλάδα;

Σ11: Εφόσον ζω και αγαπώ την Ελλάδα και ζω τα τελευταία 18 χρόνια εδώ και θεωρώ ότι η Ελλάδα είναι η πατρίδα μου, οπότε θα ήθελα και το παιδί μου και γενικά η οικογένειά μου να είναι εκεί που ζω εγώ

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στη χώρα σας σπουδάσατε;

Σ11: έχω τελειώσει το Λύκειο και είχα ξεκινήσει το Κολλέγιο αλλά δυστυχώς δεν τελείωσα και έφυγα για την Ελλάδα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στο κολλέγιο τι ξεκινήσατε να σπουδάζετε;

Σ11: Εεε, science. Για Ιατρική ήταν ο προορισμός.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι σας έκανε να φύγετε από το Πακιστάν;

Σ11: Υπήρχαν θέματα στην οικογένεια και έπρεπε να φύγω, θέμα του θανάτου. Και είχα 2 επιλογές. Είτε να πάω στο Τουμπάι να συνεχίσω τις σπουδές μου είτε να πάω στην Ευρώπη, που η Ευρώπη ήταν παράνομη αλλά την επέλεξα εφόσον έχει «ελεύθερη» ζωή (**σχόλιο ερευνήτριας: τη στιγμή που είπε τη λέξη «ελεύθερη» έκανε την κίνηση των εισαγωγικών με τα χέρια του**)

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: όταν φτάσατε στην Ελλάδα θέλατε να συνεχίσετε τις σπουδές σας; Ποια ήταν τα σχέδιά σας;

Σ11: όταν έφτασα εδώ, η εικόνα για την Ευρώπη και για την Ελλάδα ήταν πολύ διαφορετική. Θεωρούσα ότι ήταν όλα ρόδινα και εύκολα. Όταν έφτασα στην Ελλάδα ήμουν 16 χρονών και είχε έλλειψη πληροφοριών σε όλα τα επίπεδα. Τότε δεν είχα ούτε ίντερνετ οπότε ήταν συγκεκριμένες οι πληροφορίες για μένα. Δεν ήξερα καν τα δικαιώματά μου, δεν ήξερα σαν ανήλικος τι δικαιώματα έχω και αν μπορώ να συνεχίσω κάπου τις σπουδές μου. Για να συνεχίσω τις σπουδές μου έπρεπε να ξέρω από πού πρέπει να ξεκινήσω αλλά νομίζω το βασικότερο ήταν η γλώσσα που δεν ήξερα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς μάθατε τα Ελληνικά;

Σ11: Ελληνικά έμαθα από τις δουλειές και από φίλους που έκανα αργότερα μέσα από τις δουλειές.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Έχετε κάνει κι άλλες δουλειές στην Ελλάδα;

Σ11: Έχω κάνει αρκετές δουλειές. Στην αρχή ξεκίνησα σε οικοδομή, μετά σε ένα εργοστάσιο. Μετά έπιασα δουλειά σε ένα μαγαζί και μετά σε φαγάδικο για πολλά χρόνια.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Είστε ευχαριστημένος από τη δουλειά σας εδώ;

Σ11: γενικά, ναι, είμαι ευχαριστημένος. Και από τους ανθρώπους και οικονομικά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στην Ελλάδα αντιμετωπίζετε δυσκολίες;

Σ11: κυρίως στο σύστημα αντιμετωπίζω προβλήματα με τα χαρτιά. Σε όλα τα επίπεδα. Θεωρώ ότι δεν υπάρχουν κρατικές δομές με το βασικότερο την παιδεία. Θεωρώ ότι δεν υπάρχει κρατικός εύκολος τρόπος για να μάθεις τη γλώσσα όταν είσαι μετανάστης – πρόσφυγας για να μπορέσεις να ενταχθείς εύκολα. Δεν υπάρχουν τέτοια προγράμματα για να μπει σε κάποια σχολή – δομή.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Οπότε εσείς θα θέλατε ένα πρόγραμμα που να σας οργανώνει και να σας συντονίζει; Θα σας ρωτούσα και μετά για αυτό.

Σ11: Ναι, ακριβώς. Και θα πρέπει να είναι κρατικό, όχι να το πληρώνω.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί ξεκινήσατε το σχολείο;

Σ11: βασικά, μετά από αρκετά χρόνια, όταν στάθηκα λίγο στα πόδια μου με τα ελληνικά μου, είχα τη επιθυμία να έχω μια σχέση με το σχολείο γιατί δεν ήταν επιλογή μου που έφυγα από τη χώρα. Θεωρώ ότι το έκανα από απωθημένο κυρίως. Με στενοχώρησε που άφησα τις σπουδές μου οπότε ήθελα να έχω μια επαφή με το σχολείο. Αν είχα τη δυνατότητα και έφτανα σε ένα επίπεδο, θα ήθελα να γραφτώ σε κανένα πανεπιστήμιο δεύτερης ευκαιρίας. Θα ήθελα να κάνω σπουδές για προσωπική ικανοποίηση.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: τι θα θέλατε να σπουδάσετε;

Σ11: επειδή τα τελευταία χρόνια ασχολούμαι σαν συντονιστής των διερμηνέων, θα ήθελα σαν μεταφραστής. Αν υπάρχει κάτι. Έχω ψάξει λίγο. Νομίζω ότι στην Αθήνα, δεν υπάρχει κάποιο τέτοιο πρόγραμμα. Κάπου στα Γιάννενα υπάρχει αυτό το πρόγραμμα. Λίγο δύσκολο γιατί θεωρώ ότι είναι μακριά. Έχω φίλους εδώ και οι άνθρωποι που είναι στη ζωή μου είναι εδώ, οπότε μου είναι δύσκολο να φύγω.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Το πρόγραμμα εδώ θέλετε να το συνεχίσετε;

Σ11: με το σχολείο έχω μια σχέση από το 2009 αλλά λόγω της δουλειάς δεν προλάβαινα να έρθω αλλά έμμεσα έχω μια σχέση με το σχολείο και θα ήθελα να συνεχίσω να έχω αυτήν την επαφή.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: έχετε παρακολουθήσει κάτι άλλο εδώ;

Σ11: όχι, δυστυχώς

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θα θέλατε να παρακολουθήσετε κάτι άλλο;

Σ11: Ναι, αν υπάρξει κάποιο πρόγραμμα, θα πάω.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στο πρόγραμμα εδώ υπάρχει κάτι που σας δυσκολεύει;

Σ11: Προς το παρόν όχι γιατί θεωρώ ότι έχω ένα επίπεδο στα ελληνικά και τα καταφέρνω. Φυσικά υπάρχει μια δυσκολία στη Γραμματική που είναι αρκετά δύσκολη. Καλό θα ήταν να είχαμε βιβλία για να μπορώ να τα βλέπω όλα μαζί. Άλλο είναι να μάθεις μια γλώσσα από τον δρόμο.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Υπάρχει κάτι άλλο που σας δυσκολεύει;

Σ11: Ο χρόνος γιατί παράλληλα δουλεύεις κιόλας. Αλλά εντάξει, εδώ είναι Κυριακή οπότε μπορώ να έρθω. Δεν έχεις αυτή την ευελιξία. Έχεις τη δουλειά σου, έχεις και το σπίτι σου που είσαι μόνος σου και δεν έχεις οικογένεια και ταυτόχρονα πρέπει να βρεις λίγο χρόνο επειδή αγαπάς το σχολείο και θέλεις να έχεις μια επαφή. Με τον χρόνο λίγο περιορίζομαι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι λένε οι δικοί σας άνθρωποι για το πρόγραμμα; Σας στηρίζουν;

11^{ος} συνεντευξιαζόμενος: με ρωτάνε πως είναι το σύστημα εδώ, αν είναι το ίδιο. Είναι τελείως διαφορετικό, εμείς έχουμε πιο πολύ το αγγλικό σύστημα. Μου φαίνεται πιο εύκολο εδώ γιατί εμείς κάτω έχουμε και ξύλο από τον δάσκαλο. Οπότε είναι λίγο πιο αυστηρά. Έχουμε επίσης και τη στολή στο σχολείο.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Σας στηρίζει η οικογένειά σας;

Σ11: Ναι. Είναι χαρούμενοι που πηγαίνω σχολείο γιατί νομίζω θα ήθελαν και οι ίδιοι να είχαν πάει, οπότε...

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Σας βοηθάει εσάς το ότι οι δικοί σας άνθρωποι σας στηρίζουν;

Σ11: Ναι, με βοηθάει γιατί με ενθαρρύνουν. Όταν είσαι λίγο κουρασμένος και θέλεις να παρατήσεις κάτι και κάνεις κουβέντα, με βοηθάει.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Είστε ευχαριστημένος από το σχολείο;

Σ11: ναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θα αλλάζατε κάτι;

Σ11: προς το παρόν όχι γιατί τώρα μετά από πολύ καιρό έχω ξαναρχίσει το σχολείο, οπότε νομίζω, όχι νομίζω είμαι σίγουρος, ότι κάνουν πολύ καλή δουλειά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πόσο καιρό παρακολουθείτε το πρόγραμμα;

Σ11: Τώρα ξεκίνησα μετά τον covid. Πριν ερχόμουν αλλά δεν έκανα μάθημα. Πιο πολύ ερχόμουν γιατί έρχονταν οι φίλοι μου.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τον προηγούμενο καιρό γιατί δεν το είχατε ξεκινήσει; Γιατί το ξεκινήσατε τώρα;

Σ11: Το 2015 με το capital control έχασα τη δουλειά μου και αποφάσισα να πάω στη Γερμανία αλλά δεν άντεξα πολύ και γύρισα πίσω και ξανάπιασα δουλειά αλλά δούλευα τρελές ώρες, δηλαδή χωρίς ρεπό, οπότε δεν μπορούσα να υποστηρίξω το σχολείο

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: είστε ικανοποιημένος από τον εκπαιδευτή σας εδώ;

Σ11: πολύ ικανοποιημένος. (με έμφαση)

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς κάνει το μάθημα;

Σ11: Έχουμε ένα βιβλίο . Από εκεί κάνουμε τα μαθήματα. Μας δίνει και εργασίες. Κάνουμε και ομαδική δουλειά και ατομική.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι σχέση έχετε με τον εκπαιδευτή σας;

Σ11: Προσωπικά έχω φιλική σχέση γιατί γνωριζόμασταν πριν έρθω στο σχολείο.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ήταν ένα θετικό για εσάς αυτό για να έρθετε σχολείο;

Σ11: Πιστεύω πως ναι. Προσωπικά θεωρώ ότι όταν υπάρχει ένα φιλικό περιβάλλον μαθαίνεις περισσότερο. Όταν το βλέπω σαν υποχρέωση δεν μπορώ. Το «πρέπει» μου κλωτσάει λίγο ενώ όταν είναι το «θέλω» μου, τότε μπορώ να το υποστηρίξω και με βοηθάει το φιλικό περιβάλλον.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Αν ήσασταν εσείς ο εκπαιδευτής της τάξης, θα κάνατε κάτι διαφορετικό;

Σ11: Όχι. Με καλύπτει απόλυτα. Ας πούμε όταν υπάρχει κάποιο θέμα που πρέπει να συζητήσουμε, δεν είναι ποτέ by the book. Πάντα αφιερώνει χρόνο και η προσέγγισή της είναι πάντα ιδανική.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς σας φαίνεται το γεγονός ότι ο εκπαιδευτήριά σας είναι από άλλη χώρα; Σας δυσκόλεψε;

Σ11: Όχι, δε με δυσκόλεψε γιατί ούτως ή άλλως ήταν ξένη η γλώσσα, οπότε ήταν ντόπια και ήξερε καλύτερα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πιστεύετε το ότι είστε από άλλη χώρα σας δυσκολεύει να βρείτε δουλειά εδώ;

Σ11: θεωρώ πως ναι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί το πιστεύετε αυτό;

Σ11: Το βασικότερο είναι ότι δεν ξέρεις τη γλώσσα. δεν έχεις τελειώσει κάποια σχολή, κάτι, ώστε να βρεις μια δουλειά γραφείου, ή κάτι με αξιοπρέπεια, οπότε η δυσκολία ήταν ότι θα έβρισκες δουλειές που δε θα έκαναν εύκολα οι ντόπιοι. Οπότε υπάρχει δυσκολία, ναι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: έχετε φίλους εδώ;

Σ11: ναι. Και Έλληνες και από το Πακιστάν

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: δυσκολευτήκατε να κάνετε φίλους;

Σ11: όχι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Όταν τελειώσετε το πρόγραμμα τι πιστεύετε ότι θα έχετε κερδίσει;

Σ11: θέλω μετά το πρόγραμμα να δώσω και για Γ2 και μετά μου δίνει τη δυνατότητα να γραφτώ σε κάποιο πανεπιστήμιο, οπότε ναι, έχει πρόοδο. Προσωπικά θέλω να εξελιχθώ.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ωραία, σας ευχαριστώ πάρα πολύ. Η συνέντευξή μας τελειώνει εδώ.

Σ11: εγώ σας ευχαριστώ

12^η απομαγνητοφώνηση
Προσωπικά Στοιχεία Συνεντευξιαζόμενου
Όνομα: Ζέτα
Ηλικία: 40
Χώρα Καταγωγής: Αρμενία
Έτη παραμονής στην Ελλάδα: 25
Οικογενειακή Κατάσταση: Παντρεμένη
Παιδιά: 2
Επάγγελμα: άνεργη
Σπουδές: έχει τελειώσει το Λύκειο στο Ιράν
Περιγραφή Συνεντευξιαζόμενου
<p>Η Ζέτα ήταν μια πολύ χαμογελαστή και ευγενική γυναίκα. Καθόλη τη διάρκεια της συνέντευξης έδειχνε άνετη και καθόταν άνετα στην καρέκλα της. Έδειχνε ότι γνώριζε καλά τον χώρο στον οποίο διεξήχθη η συνέντευξη και ένιωθε οικεία. Μετά το τέλος της συνέντευξης ρώτησε την ερευνήτρια αν γνώριζε πληροφορίες για να την υποστηρίξει και για το πως να διαβάσει προκειμένου να τα καταφέρει.</p>

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Ονομάζομαι Σταματίου Ευαγγελία, είμαι δασκάλα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών στο τμήμα Διαχείριση Σχολικής Μονάδας με κατεύθυνση Εκπαίδευση Ενηλίκων και Διά Βίου Μάθηση. Βρίσκομαι στο Ανοιχτό Σχολείο Μεταναστών Πειραιά και έχω απέναντί μου τον 12^ο συνεντευξιαζόμενο. Αρχικά, σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας. Η βοήθειά σας είναι πολύτιμη για την έρευνά μου.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πόσα χρόνια βρίσκεστε στην Ελλάδα;

Σ12: 25

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εργάζεστε στην Ελλάδα;

Σ12: Όχι.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θέλετε να μείνετε στην Ελλάδα;

Σ12: Ναι. Έχω κάνει οικογένεια εδώ. Είμαι παντρεμένη και έχω 2 γιους και ένα εγγόνι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Σπουδάσατε στη χώρα σας;

Σ12: Τελείωσα το σχολείο στο Ιράν. Εκεί πήγα σχολείο

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί ήρθατε στην Ελλάδα;

12^{ος} συνεντευξιαζόμενος: Για καλύτερη ζωή

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ ψάχνετε για δουλειά;

Σ12: τώρα όχι. Δούλευα σε ένα τυροπιτάδικο αλλά δεν ήμουν ευχαριστημένη με τα λεφτά και έφυγα. Τώρα καμιά φορά κάνω αποτριχώσεις σε γυναίκες.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Στην Ελλάδα αντιμετωπίζετε δυσκολίες;

Σ12: θέλω να πάρω υπηκοότητα αλλά είναι δύσκολο. Η ύλη είναι δύσκολη και δεν έχω χρόνο για τόσο διάβασμα. Στην αρχή ήταν πολύ δύσκολο με τα οικονομικά αλλά βρήκε ο άντρας μου καλή δουλειά και τα βγάλαμε πέρα.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Γιατί ξεκινήσατε το σχολείο;

Σ12: Για να μάθω καλύτερα ελληνικά και να προσπαθήσω να πάρω την υπηκοότητα

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: γιατί θέλετε την υπηκοότητα;

Σ12: αρχικά και για τα επιδόματα και μετά είμαι πολλά χρόνια εδώ. Εδώ νιώθω ότι είναι η πατρίδα μου πια. Γιατί να μην την έχω;

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πέρα από τη γλώσσα θα θέλατε να μάθετε κάτι άλλο;

Σ12: αργότερα θα ήθελα να πάω σε μια σχολή αισθητικής αλλά είναι αρκετά τα λεφτά.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Εδώ έχετε παρακολουθήσει κάποιο άλλο πρόγραμμα;

Σ12: όχι, μόνο ελληνικά

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Από το πρόγραμμα αυτό είστε ευχαριστημένη;

Σ12: Πάρα πολύ. Ο κύριος Χ είναι πάρα πολύ καλός δάσκαλος και προσπαθεί όσο μπορεί να μας βοηθήσει όλους.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Θα αλλάζατε κάτι στο πρόγραμμα;

Σ12: Όχι ,είμαι πολύ ευχαριστημένη.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι σχέση έχετε με τον δάσκαλό σας;

Σ12: Είναι πολύ καλός μαζί μας. Ότι χρειαστούμε τον παίρνουμε και τηλέφωνο. Δεν τον βλέπω τόσο σαν δάσκαλο όσο σαν δικό μου άνθρωπο.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: σας βοηθάει το ότι έχετε φιλική σχέση;

Σ12: Ναι. Είναι ωραίο γιατί περνάμε ωραία στο σχολείο

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Αν ήσασταν εσείς ο δάσκαλος της τάξης, θα κάνατε κάτι ακόμα;

Σ12: όχι. Εμένα με βοηθάει πολύ ο τρόπος του. Κάνουμε και ομάδες και γνωριζόμαστε καλύτερα και με τους άλλους και κάνουμε παρέα. Έχω πολλούς φίλους από το σχολείο.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Τι λένε οι δικοί σας άνθρωποι για το πρόγραμμα; Σας στηρίζουν;

Σ12: ναι. Εξάλλου είναι Κυριακή και δε λείπω πολύ από το σπίτι. Καμιά φορά ο άντρας μου θέλει να πάμε βόλτα που έχει ρεπό αλλά του αρέσει που προσπαθώ

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: σας βοηθάει το ότι σας στηρίζει ο άντρας σας

Σ12: ναι. Με βοηθάει να συνεχίσω.

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πώς σας φαίνεται το γεγονός ότι ο εκπαιδευτής σας είναι από άλλη χώρα; Σας δυσκόλεψε;

Σ12: Όχι. Ήθελα για να ξέρει καλύτερα τα ελληνικά

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Πιστεύετε το ότι είστε από άλλη χώρα σας δυσκολεύει να βρείτε δουλειά εδώ;

Σ12: ναι. Πρώτα απ' όλα δεν ξέρουμε τη γλώσσα και μετά κάποιιοι δε θέλουν ξένους στη δουλειά τους. Μόνο αν είναι να πληρώσουν λιγότερο

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Όταν τελειώσετε το πρόγραμμα τι πιστεύετε ότι θα έχετε κερδίσει;

Σ12: θέλω να πιστεύω ότι θα μπορέσω να πάρω την υπηκοότητα. Αλλά έχω κάνει και φίλους. Περνάμε ωραία εδώ

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: έχετε φίλους εδώ;

Σ12: έχω, ναι. Και από το σχολείο πολλούς

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: δυσκολευτήκατε να κάνετε φίλους;

Σ12: στην αρχή που δεν ήξερα κανέναν εδώ ,ναι

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Η συνέντευξή μας τελειώνει εδώ. Σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας.

Σ12: Να είσαι καλά. Ευχαριστώ και καλές γιορτές

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

1. Εργάζεστε στην Ελλάδα; (αν ναι) Τι δουλειά κάνετε;
2. Πόσο καιρό βρίσκεστε στην Ελλάδα;
3. Θέλετε να μείνετε στην Ελλάδα;
4. Έχετε οικογένεια; (Αν ναι) Είναι μαζί σας στην Ελλάδα; (αν όχι) γιατί δεν είναι μαζί σας; Έχετε παιδιά; (αν ναι) πόσα; Θα θέλατε να έρθουν στην Ελλάδα; Γιατί θα το θέλατε;
5. Σπουδάσατε στη χώρα σας; (αν ναι) τι σπουδάσατε; Κάνετε αυτό που σπουδάσατε; (αν όχι) γιατί; Τι δουλειά κάνετε στη χώρα σας;
6. (Αν έχει σπουδές) Πιστεύετε ότι οι σπουδές σας αναγνωρίζονται όπως πρέπει στην Ελλάδα; Κάνετε στην Ελλάδα αυτό που σπουδάσατε;(αν όχι) Τι δουλειά κάνετε εδώ; Είστε ευχαριστημένος/η από τη δουλειά που κάνετε εδώ;
7. Τι δυσκολίες αντιμετωπίζετε στην Ελλάδα;
8. Τι είναι αυτό που σας έκανε να ξεκινήσετε το σχολείο; / Γιατί ξεκινήσατε το σχολείο;
9. Τι είναι αυτό που σας κάνει να θέλετε να συνεχίσετε το πρόγραμμα; / Γιατί θέλετε να το συνεχίσετε; Υπάρχει κάτι άλλο που θα θέλατε να μάθετε, εκτός από τη γλώσσα; (αν ναι) γιατί θέλετε να το μάθετε;
10. Εδώ έχετε παρακολουθήσει άλλα προγράμματα εκπαίδευσης; (αν ναι) τι παρακολουθήσατε; Γιατί το παρακολουθήσατε;
11. Υπάρχει κάτι που σας δυσκολεύει στο να παρακολουθήσετε ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης; (αν ναι) Τι είναι αυτό;
12. Τι λένε οι δικοί σας άνθρωποι για το πρόγραμμα που παρακολουθείτε (σχολείο); Σας λένε να μάθετε κι άλλα πράγματα; (αν τον στηρίζουν) Κατά πόσο σας βοηθάει το ότι σας στηρίζουν; (αν δεν τον στηρίζουν) Κατά πόσο σας δυσκολεύει το ότι δε σας στηρίζουν σε αυτό;

13. Κατά πόσο είστε ικανοποιημένος/η από το πρόγραμμα αυτό; Υπάρχει κάτι που θα αλλάζατε; (αν ναι) τι θα ήταν αυτό;
14. Τι περιμένετε από τον εκπαιδευτή σας; Πώς θέλετε να κάνει το μάθημα; Πώς θέλετε να είναι απέναντί σας;
15. Εκτός από το μάθημα θέλετε να σας καθοδηγεί (βοηθάει) σε κάτι άλλο;
16. Αν ήσασταν εσείς ο εκπαιδευτής (δάσκαλος) της ομάδας θα κάνατε κάτι διαφορετικό; (αν ναι) τι θα ήταν αυτό;
17. Πώς σας φαίνεται το γεγονός ότι ο εκπαιδευτής σας είναι από άλλη χώρα από εσάς;
18. Κατά πόσο πιστεύετε ότι το ότι είστε από άλλη χώρα σας δυσκολεύει στο να βρείτε δουλειά εδώ;
19. Γιατί το πιστεύετε αυτό;
20. Κατά πόσο πιστεύετε ότι το να παρακολουθήσετε ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης θα κάνει τη ζωή σας καλύτερη στην Ελλάδα;

Σημείωση: Οι ερωτήσεις θα τροποποιηθούν ανάλογα με τις ανάγκες και το προφίλ του συνεντευξιζόμενου.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

ΕΝΤΥΠΟ ΣΥΝΑΙΝΕΣΗΣ ΕΘΕΛΟΝΤΗ ΓΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΕΡΕΥΝΑ

Ερευνητικός Φορέας: Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Τίτλος Ερευνητικής μελέτης: Οι Εκπαιδευτικές Ανάγκες Μεταναστών και Προσφύγων και η Κοινωνική Ένταξή τους Μέσα Από την Ενσωμάτωσή τους στην Αγορά Εργασίας.

Σκοπός της μελέτης: Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία.

Ονοματεπώνυμο Ερευνήτριας: Σταματίου Ευαγγελία

Συγκατάθεση:

Ο/Η ..... συναινώ να συμμετάσχω στην έρευνα, που διεξάγει η Σταματίου Ευαγγελία στα πλαίσια συγγραφής διπλωματικής εργασίας, με θέμα: Οι Εκπαιδευτικές Ανάγκες Μεταναστών και Προσφύγων και η Κοινωνική Ένταξή τους Μέσα Από την Ενσωμάτωσή τους στην Αγορά Εργασίας.

- ✓ Έχω ενημερωθεί από τη συντάκτρια-ερευνήτρια ότι τα αποτελέσματα της έρευνας θα είναι ανακοινώσιμα στον Φορέα της ερευνήτριας και τα προσωπικά στοιχεία μου θα παραμείνουν ανώνυμα και δε θα είμαι αναγνωρίσιμος/η. Τα δεδομένα της έρευνας αποτελούν προσωπικό απόρρητο και θα βρίσκονται στη διάθεση μόνο της ερευνήτριας και του Φορέα υποστήριξης της ερευνητικής εργασίας, σύμφωνα με τους νόμους της Αρχής Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων.
- ✓ Καταλαβαίνω πως συμμετέχω εθελοντικά και πως έχω την ελευθερία να μην δώσω απαντήσεις σε όλα τα ερωτήματα και μπορώ να αποχωρήσω από τη διαδικασία όποια στιγμή θελήσω, ακόμα και αφού υπογράψω την παρούσα δήλωση συναίνεσης με την υποχρέωση η ερευνήτρια να καταστρέψει τα δεδομένα.
- ✓ Επιβεβαιώνω ότι μου γνωστοποιήθηκε από τη Σταματίου Ευαγγελία η διαδικασία της έρευνας και πως διάβασα με ιδιαίτερη προσοχή και κατανόησα το Έντυπο Συναίνεσης.

Έχω λάβει γνώση για όλες τις παραπάνω πληροφορίες και ΣΥΝΑΙΝΩ να λάβω μέρος στην ερευνητική εργασία που διεξάγει η Σταματίου Ευαγγελία, μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης και αναμένω αντίγραφο του έντυπου συναίνεσης.

Ο/Η ..... συμφωνώ να
συμμετάσχω στην παρούσα ερευνητική εργασία.

Αθήνα, .../...../.....

Υπογραφή Συμμετέχοντος

Υπογραφή Ερευνήτριας

.....
.....

(ολογράφως)

(ολογράφως)